

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

SON DÖNEM ERZURUM ÂLİMLERİNDEN YUNUS KAYA'NIN
HAYATI VE TASAVVUFLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARI

Muhammet PEHLIVAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM

EYLÜL - 2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Muhammet PEHLİVAN

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****SON DÖNEM ERZURUM ÂLİMLERİNDEN YUNUS KAYA’NIN HAYATI
VE TASAVVUFLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARI****MUHAMMET PEHLIVAN****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM**

Biz bu çalışmamızda Erzurum ulemâsından Yunus Kaya’nın hayatı ve tasavvufla ilgili yaklaşımlarını ele almaya çalıştık. Yunus Kaya 1927-2015 tarihleri arasında Erzurum da hayatını sürdürmüş bir âlimdir. İlk eğitimini köyünde alan Yunus Kaya, daha sonra yedi yıl boyunca Erzurum Müftülerinden M. Sadık Solakzâde’den medrese usulü ders okur. Kendisi medrese de okuduğu yıllarda günlük 19 saat ders çalışır. Yunus Kaya medreseyi bitirdikten sonra Mısır’a okumaya gider. Mısır da ki el-Ezher Üniversitesinde aralıksız toplam sekiz yıl okur. Aynı üniversitede yüksek lisans yapar. Yüksek lisanstan sonra doktora başlar, fakat doktorasını bitirmeden Türkiye’ye döner. Fransa da doktora yapmak ister, fakat denklik olmadığı için bunu başaramaz. Daha sonra Türkiyede denkliği kabul edilen Bağdat Üniversitesi Külliyyetü’ş-Şerîa ve’l-Âdâb Fakültesine kaydolar. Bu fakültede bir yıl eğitim alması yeterli görülür ve buradan 1966 yılında iki tane bitirme tezi yazarak mezun olur. Türkiye ye döndükten sonra çeşitli illerde toplam 9 yıl il müftülüğü yapar. Yunus Kaya 1975 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başlar. Bu Fakültede on sekiz yıl Kelâm ve Tasavvuf derslerinin yanı sıra İslam Felsefesi, Arapça ve Mantık dersleri de okutur. Yunus Kaya, *Kelam* ve *Tasavvuf* eserlerini fakültede ki öğrencilere ders notu olsun diye hazırlar. Daha sonra talebesi Zeki Koçak ile beraber günde altı sayfayı geçmemek kaydı ile bu iki kitabı tekrar gözden geçirir ve yazarlar. Yunus Kaya, Kelam, Fıkıh Usulü ve Mantık alanlarında kendisini son derece geliştirmiş bir âlimdir. Ders verirken de yer yer bahsettiği Gazzâlî’den çok etkilenmiştir. Yunus Kaya tasavvuf adlı eserini telif ederken, Gazzâlî’nin *İhyâ’sından*, ve diğer tasavvuf eserlerinden yer yer alıntılar yapmıştır. 2015 yılında Erzurum da rahmet-i Rahman’a kavuşan Yunus Kaya, Tortum Serdarlı’da kendi yaptırdığı Camii’nin yanında metfundur.

ANAHTAR KELİMELELER: Yunus Kaya, Sûfi, Tasavvuf, Nefis, Kalb.

Eylül 2022, 230 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****THE LIFE OF YUNUS KAYA, A LATEST ERZURUM SCIENTIFIC, AND APPROACHES TO MY SUFFIC****MUHAMMET PEHLIVAN****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR: Assist. Prof. Dr. Birol YILDIRIM**

In this study, we tried to deal with the life of Yunus Kaya, a scholar of Erzurum, and his approaches to Sufism. Yunus Kaya is a scholar who lived in Erzurum between 1927-2015. Yunus Kaya, who received his first education in his village, then studied madrasah style from M. Sadık Solakzâde, one of the Mufti of Erzurum, for seven years. During the years he studied at the madrasah, he studied 19 hours a day. After Yunus Kaya graduated from the madrasah, he went to Egypt to study. He studied at al-Azhar University in Egypt for a total of eight years. He holds a master's degree at the same university. He starts his doctorate after his master's degree, but returns to Turkey without completing his doctorate. France also wants to do a doctorate, but since there is no equivalence, she cannot do it. Later, he enrolled in the Kulliyetü'ş-Şerîa ve'l-Âdâb Faculty of Baghdad University, whose equivalence was accepted in Turkey. One year of education in this faculty is considered sufficient and he graduates from here in 1966 by writing two graduation thesis. After returning to Turkey, he worked as a provincial mufti for a total of 9 years in various provinces. Yunus Kaya started working at Atatürk University Faculty of Theology in 1975. He teaches Islamic Philosophy, Arabic and Logic courses as well as Kalam and Sufism courses for eighteen years in this faculty. Yunus Kaya prepares the works of Kalam and Sufism as lecture notes for the students in the faculty. Later, together with his student Zeki Koçak, they review and write these two books, provided that they do not exceed six pages a day. Yunus Kaya is a scholar who has developed himself in the fields of Kalam, Fiqh and Logic. He was greatly influenced by Ghazali, whom he mentioned from time to time while giving lectures. Yunus Kaya made occasional quotations from Gazzâlî's *Ihya* and other Sufi works while he was compiling his work called Sufism. Yunus Kaya, who received his mercy in Erzurum in 2015, is buried next to the Mosque he had built in Tortum Serdarlı.

KEYWORDS: Yunus Kaya, Sufi, Sufism, Exquisite, Heart.

July 2022, 230 Page

TEŞEKKÜR

Ezelî ve ebedî bir hayata doğru yolculuk yapan insan bir arayış içindedir. Bizde arayışımızı sürdürürken Tasavvuf alanında yüksek lisans yapmak nasip oldu. Tez konusu olarakta son dönem Erzurum âlimlerinden Yunus Kaya'nın haytı ve tasavvufla ilgili yaklaşımlarını çalışmamız uygun görüldü.

Çalışmamızda konu edindiğimiz Yunus Kaya Erzurum müftülerinden olup âlim bir zattır. Hocası Solakzâde merhumdan gerekli ilimleri okuyan Yunus Kaya, âdeta okuduklarını aklına nakşetmiştir. Yunus Kaya, ders anlatırken Solakzâde'den nasıl okumuş ise aynı şekilde öğrencilere anlatan, ehl-i sünnet çizgisinden bir adım dahi olsa dışarı çıkmayan, kesinlikle delilsiz konuşmayan bir şahsiyettir. Çok yönlü bir âlim olan Yunus Kaya'nın özellikle fıkıh usulü, mantık ve kalam ilimlerine olan vukufiyeti üst derecededir. Bunu eserlerini okuduğumuz zaman rahatlıkla görebiliyoruz. Çalışmamızın ilk bölümünde tezin konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklardan bahsettik. İkinci bölümünde ise Yunus Kaya'nın hayatı, eserleri ve kişiliği hakkında bilgiler verdik. Üçüncü bölümde Yunus Kaya Bey'in Tasavvufî yaklaşımlarına yer verdik. Özellikle Tasavvuf eserindeki bilgiler ışığında kendisinin tasavvufla ilgili yaklaşımlarına değinmeye çalıştık. Sûfi kelimesinin menşe'i, tasavvufun tarifi, konusu, gayesi, kalb ve kalbin vasıflarından olan iyi ahlaklardan, nefis ve nefsin vasıflarından olan kötü ahlaklardan bahsettik. Bu konular hakkında diğer âlimlerin görüşlerine ve Yunus Kaya'nın yaklaşımlarına yer verdik. Ayrıca konular ile ilgili âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere de değindik. Söz konusu âyet-i kerîmelerin meallaeri noktasında, Diyanet İşleri Başkanlığı "Kuran Yolu" meal çalışmasını esas aldık. Sonuç bölümünde yaptığımız çıkarım ve değerlendirmelere yer verdik. Ekler bölümünde ise Yunus Kaya ile ilgili resimlere, icazetnamesinin ve bir takım ders notlarının fotoğraflarına yer verdik.

Bu çalışmamı tamamlamamı nasip eden Allah'a sonsuz hamd ederim. Bu çalışmanın ortaya çıkması, hazırlanması, okunması, değerlendirilmesi ve düzeltilmesi noktasında desteği ve yardımlarıyla her daim yanımda olan kıymetli tez danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Birol Yıldırım'a, zamanlarını ayırıp tezimizin inceleyen jüri üyelerimiz Prof. Dr. Selami Şimşek ve Dr. Öğr. Üyesi Eyyup Akdağ'a, yazılı belge ve bilgilere ulaşmam noktasında yardımcı olan Doç. Dr. Zeki Koçak'a, Yunus Kaya hakkında verilmiş olan konferans'ın ses kaydını elde etmemde konusunda yardımcı olan Prof. Dr. İsa Çelik'e, vakitlerini ayırıp Yunus Kaya hakkında bildiklerini ve hatıralarını anlatan Prof. Dr. Mustafa Ağırman'a, Prof. Dr. Osman Gürbüz'e, Prof. Dr. Muhammet Yazıcı'ya ve Doç Dr. Mehmet Göktaş'a ve böyle bir konuyu gündeme getiren Nuh Mustafa Er'e şükranlarımı arz ederim. Çalışmam süresince desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammet PEHLIVAN

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Konusu, Amacı ve Önemi	1
1.2 Tezin Yöntemi	3
1.3 Kaynak Tanıtımı	3
2. YUNUS KAYA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ	5
2.1 Hayatı.....	5
2.1.1 Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi	5
2.1.2 Tahsili	5
2.1.3 Tasavvuf ile İrtibatı ve Mürşidi	8
2.1.4 Hocaları	11
2.1.5 İcazetnamesi	12
2.1.6 Talebeleri	12
2.1.7 Resmi Görevleri.....	13
2.1.8 Evrâd ve Ezkârları	15
2.1.9 Vefatı	17
2.2 Eserleri.....	18
2.2.1 el-İcâre Beyne Mezâhibi’s Sitte	19
2.2.2 el-Lafz ve’l-Ma’na ‘inde Ebî Hâlid el-‘Askarî.....	19
2.2.3 İlm-i Kelam (Kelam İlminin Tarihçesi - Ana İtikadi Mezhebler - Yarattılış ve Ahiret Hayatı)	19
2.2.4 Tasavvuf (Nefsi Arıtmak ve Donatmak)	20
2.3 Kişiliği	21
2.3.1 İlmî Kişiliği	21
2.3.2 Edebi Kişiliği.....	27
3. YUNUS KAYA’NIN TASAVVUFLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARI	29
3.1 Tasavvuf ile İlgili Görüş ve Düşünceleri	29
3.1.1 Tasavvuf/Sûfiyye Kelimesinin Menşe’i ve Bu İsmi Sûfilere Verilmesi.....	29
3.1.2 Tasavvuf’un Tarifi	32
3.1.3 Tasavvuf’un Konusu.....	34
3.1.4 Tasavvuf İlminin Gayesi	35
3.2 Kalb ile İlgili Görüş ve Düşünceleri	36
3.2.1 Kalbe Gelen Havâtırlar	37
3.2.2 Kalbin Vasıflarından Olan İyi Ahlâklar	41
3.2.2.1 Tövbe	43
3.2.2.2 Sabır	57
3.2.2.3 Şükür	68
3.2.2.4 Reca’	75

3.2.2.5	Havf	79
3.2.2.6	Zühd	84
3.2.2.7	Tevekkül	91
3.2.2.8	Rızâ	102
3.2.2.9	Muhabbet	106
3.3	Nefis ile İlgili Görüş ve Düşünceleri	113
3.3.1	Nefsin Vasıflarından Olan Kötü Ahlâklar	118
3.3.1.1	Ebedi saadete engel olan nefis	118
3.3.1.2	Mide isteğini (şehvetü'l-batnı) terbiye	118
3.3.1.3	Cinsel duyguyu terbiye	121
3.3.1.4	Dili terbiye	124
3.3.1.4.1	Konuşulması haram olan şeyler	124
3.3.1.4.1.1	Yalan söylemek	124
3.3.1.4.1.2	Gıybet	126
3.3.1.4.1.3	İnsanlara küfretmek	129
3.3.1.4.1.4	Nemîme (kovuculuk).....	130
3.3.1.4.1.5	Gülmek	132
3.3.1.4.1.6	Lüzumsuz konuşmak	133
3.3.1.4.1.7	İnsanlarla alay etmek ve eğlenmek	135
3.3.1.5	Gazabı terbiye	136
3.3.1.6	Hıkd (kîn).....	141
3.3.1.7	Haset	143
3.3.1.8	Dünya ve kötülükleri	149
3.3.1.8.1	İnsandaki mala karşı duygular	156
3.3.1.9	Riyâ ve riyâdan arınma	167
3.3.1.10	Kibir	175
3.3.1.11	Ucub (kendini beğenmek).....	181
3.3.1.12	Gurur	183
3.4	Yunus Kaya'nın Bazı Dinî Konulara İlişkin Yaklaşımları	189
4.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	193
	KAYNAKLAR.....	195
	EKLER.....	206
EK-A:	Yunus Kaya'nın Talebelik Yıllarından Bir Fotoğraf.....	206
EK-B:	Mısır daki Talebelik Yıllarından Bir Fotoğraf.....	206
EK-C:	Erzurum Ulucamii'de Son Dönemlerinde Vaaz Verirken Bir Fotoğraf	207
EK-D:	Yunus Kaya'nın Tortum Serdarlı Beldesi'nde Yaptırdığı Camii	207
EK-E:	Tortum Serdarlı'da Yaptırdığı Caminin Bitişindeki Kabri	208
EK-F:	Yunus Kay'nın Tasavvuf Adlı Eserinin Ön Kapak Fotoğrafı.....	209
EK-G:	Yunus Kay'nın Kelam Adlı Eserinin Ön Kapak Fotoğrafı	210
EK-H:	Yunus Kaya'ya Hocası Solakzâde Tarafından Verilen İcaazetnamenin İlk Sayfası.....	211
EK-I:	Yunus Kaya'ya Hocası Solakzâde Tarafından Verilen İcaazetnamenin Son Sayfası.....	212
EK-İ:	Yunus Kaya'nın Talebesi Zeki Koçak'a Verdiği İcazetnâmenin İlk Sayfası	213
EK-J:	Yunus Kaya'nın Talebesi Zeki Koçak'a Verdiği İcazetnâmenin Son Sayfası	214
EK-K:	Yunus Kaya'nın Fıkıh Usulü Ders Notlarından Bir Bölüm	215
EK-L:	Yunus Kaya'nın Kelam Ders Notlarından Bir Bölüm.....	216
EK-M:	Münazara Kitabı Velediyye'nin Giriş Bölümü	217
EK-N:	Münazara Kitabı Taşköprüzâde'nin Son Bölümü.....	218

EK-O: Yunus Kaya'nın Vaaz Notlarından Bir Bölüm.....	219
EK-Ö: Yunus Kaya'nın Konferans Notlarından Bir Bölüm.....	220

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

- c.c.** : Celle celeluhu.
s.a.v. : Sallahu aleyhi ve sellem.
H.z. : Hazreti.
Bkz : Bakınız
Vd. : Ve diğerleri
Nşr. : Neşreden
Tdv : Türkiye Diyanet Vakfı
Yay. : Yayınları
thk. : Tahkik eden
Ts. : Tarihsiz.
h. : Hazırlayan.
md. : Maddesi.
ter. : tercüme.
Haz. : Hazırlayan.

1. GİRİŞ

1.1 Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

“Hay”dan gelip “Hû”ya doğru yol aldığımız hayat yolculuğu doğru istikameti bulmak için insanı birçok arayışa iter. Bu arayış sürecimde benim için tasavvuf ekolü önemli bir durak oldu. Dr. Öğr. Üyesi Birol Yıldırım’dan Emre Arslan, Nuh Mustafa Er ve ben Yüksek lisans dersi alıyorduk. Bir gün ders esnasında Birol Yıldırım Hoca Yunus Kaya’dan bahsetti ve bilgisayardan bizlere fotoğrafını gösterdi. Bunun üzerine arkadaşımız Nuh Mustafa Er, Yunus Kaya Hakkında yüksek lisans yapıp yapılamayacağını sordu. Birol Hoca ben bir araştırayım, soruşturayım eğer yapılabilir ise birinize veririz o çalışır dedi. Birol Hoca bir sonraki derste Yunus Kaya hakkında yüksek lisans yapılabileceğini söyledi. Erzurumlu olmam nedeniyle bu tez çalışmasının benim tarafımdan yapılması uygun görüldü. Ben de Erzurum’a gittiğimde ilk işim Yunus Kaya’nın talebesi olan Zeki Koçak¹ ile görüşmek oldu. Kendisiyle görüştüm ve tez için gerekli olan yazılı belgeleri temin ettim. Daha sonra Zeki Koçak ile Yunus Kaya hakkında röportaj yaparak yazılı belgelerde olmayan diğer bilgileri de bu röportaj sayesinde temin ettik. Ayrıca Yunus Kaya

---

¹ Doç. Dr. Zeki Koçak, 1965 yılında Erzurum’un Tortum İlçesi’nin Aşağı Katı Köyü’nde (Aşağı Ödük-Serdarlı) dünyaya gelir. İlköğrenimini ve hafızlığını köyünde tamamlayan Koçak 1988 yılında Erzurum İmam-Hatip Lisesinden mezun olur. Bu esnada Lalapaşa İmam-Hatibi Mehmet Gürgür Hoca’dan Maharicü’l- Hurûf dersleri alır. Erzurum Merkez Vehbi Özden Camii’ne imam-hatip olarak 1989 yılında atanan Koçak aynı yıl Erzurum İlahiyat Fakültesine de başlar. Bu süreçte Çat Müftüsü diye bilinen müderris Muhammed Halis Emek Efendi’den uzun süre medrese sistemindeki tüm dersleri okur ve icazet alır. Aynı zamanda Dr. Öğr. Üyesi Ali Yılmaz’dan rik’a ve ta’lik hatlarını meşk eder. 1994 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun olur. Fıkıh Usûlünden, “*Nüzûl ve Vürûd Sebeplerinin Ahkâma Etkisi*” isimli teziyle yüksek lisansını, “*İslam Hukuk Metodolojisinde Tearuzu Gidermede Tercih Yöntemi*” isimli teziyle ise doktorasını tamamlar. Bu esnada İlahiyat Fakültesi’nden emekli, Erzurum Müftülerinden Yunus Kaya Efendi’den uzun süre Mantık, Münazara, Kelam ve Fıkıh Usûlü başta olmak üzere çeşitli dersler okur ve icazet alır. Müftülük ve İhtisas Merkezi Eğitim Görevliliği sınavlarını kazanır. Müftülük ataması yapıldığı halde hocalarının tavsiyelerine uyarak hocalığı, müftülüğe tercih eder. 1998 yılında Erzurum Ömer Nasuhi Eğitim Merkezine kurucu müdür olarak görevlendirilir. 20.09.2010 tarihine kadar bu eğitim merkezinde müdürlük yapar. Rotasyon sebebiyle görev yeri değişikliğinin gündeme gelmesi üzerine müdürlükten feragat ederek aynı ihtisas merkezinde eğitim görevliliğini tercih eder. 2014 yılında dört ay süreyle Mekke Ümmü’l-Kura Üniversitesinde dil eğitimi alır. Koçak şuan da aynı ihtisas merkezinde müdür olarak görev yapmaktadır. (Zeki Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus Kaya* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1135, 2016), 72.)

hakkında Prof. Dr. Mustafa Ağırman², Prof. Dr. Osman Gürbüz³, Prof. Dr. Muhammet Yazıcı⁴ ve Doç. Dr. Mehmet Göktaş⁵ beyefendiler ile de röportaj yaptık.

Biz bu çalışmamızda Yunus Kaya'nın hayatı hakkında bilgi vererek bu husustaki düşüncelerine, yaklaşımlarına yer vereceğiz. Tezimizin amacı, son dönem Erzurum âlimlerinden Yunus Kaya'nın *Tasavvuf* adlı eserinden hareketle tasavvufi yaklaşımlarını ortaya koymak ve hayatı hakkında bilgi vermektir. *Tasavvuf* adlı eserinde yer alan nefsin iyi ve kötü huyları hakkında bilgi vererek bu ahlaklar hakkında Yunus Kaya'nın ne düşündüğü ortaya çıkarmak tezimizin amacını teşkil etmektedir. Bu amaç doğrultusunda Yunus Kaya'nın hayatı hakkında genel bilgiler verilmiş olup tasavvuf adlı eserindeki tasavvufla ilgili yaklaşımlarına değinilmiştir.

² 1954 Erzurum Oltu'da doğan Ağırman, 1966 yılında İstanbul Gaziosmanpaşa Küçük köy İlkokulu'nu, 1969 senesinde Sakarya İmam Hatip Okulu'nun orta kısmını, 1972 senesinde de aynı okulun lise kısmını bitirir. 1976 senesinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirir. 1987 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisansını tamamlar. 1992 senesinde aynı üniversitede doktorasını tamamlayan Ağırman sürdürmüş olduğu öğretim görevliliği vazifesinde Yardımcı Doçent olur. 2002 yılında Doçent, 2008 yılında ise Profesör olan Ağırman, 2021 yılında Yaş haddinden Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümünde öğretim üyeliği görevinden ayrılır. Şuan Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Eğitim vermeye devam etmekte olan Ağırman iyi seviyede Arapça ve Fransızca bilmektedir. (Siyer-i Nebi, (SN), "Prof. Dr. Mustafa Ağırman" (Erişim 6 Ekim 2022))

³ 1957 yılında, Erzurum İli Tortum ilçesi Bağbaşı kasabasında doğan Gürbüz, 1979 yılında Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden mezun olur. 1987 yılında Devlet Lisan Okulu Arapça bölümüne devam eder. 1988 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir yıllığına Mısır Arap Cumhuriyeti'ne staj için gönderilir. 1993 yılında öğretim görevlisi olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçer. 2002 yılında doktorasını tamamlar. 2007 yılında İslam Tarihi dalında doçent unvanı alır. 2010 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne atanır. 2013 yılında profesör olur. Arapça, Fransızca ve kısmen Farsça bilmekte olup, halen Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalında öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir. (1000 Kitap, (1K), "Osman Gürbüz" (Erişim 6 Ekim 2022))

⁴ Muhammed Yazıcı, 1964 yılında Erzurum'da doğar. 1984 yılında Erzurum İmam Hatip Lisesi'ni 1988 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirir. 1988-1990'lar arasında Diyanet bünyesinde görev alır. Bu esnada yüksek lisans eğitimine başlar. 1990 yılında aynı fakülteye intisap eder. 1988 yılında başladığı yüksek lisansını 1992 yılında bitirir. Aynı yıl doktora başlayan Yazıcı 1998 yılı sonunda doktorasını verir. 2000 yılında Dr. Öğr. Üyesi, 2011 yılında ise Doçent olan Yazıcı halen aynı fakültede kelam anabilim dalı öğretim üyesi olarak lisans ve yüksek lisans eğitim ve öğretimi alanında hizmet vermektedir. Arapça ve İngilizce bilen Yazıcı evli ve 3 çocuk babasıdır. (1000 Kitap, (1K), "Muhammet Yazıcı" (Erişim 6 Ekim 2022))

⁵ 1965 yılında Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde doğan Göktaş, Kırıkhan İmam Hatip Lisesi'nden 1983 yılında mezun olur. 1989 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1989-1994 yılları arasında Erzurum'da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı özel bir kurumda idareci olarak çalıştı. 1991 yılında askerlik görevini kısa dönem olarak yaptı. 1993 yılında 'Türk-İslâm Edebiyatı' bilim dalında Yüksek Lisansa başlar. 1994 yılında açılan sınavı kazanarak Atatürk Üniversitesi Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulu 'Türk-İslâm Düşünce Tarihi' Öğretim elemanı olur. 1996 yılında yüksek lisans tamamlar. 2003 yılında doktor unvanını alır. Evli ve üç çocuk babası olan Göktaş şuan aynı üniversitede görevini sürdürmektedir. (Kars Manşet, (KM), "Yrd. Doç. Dr. Mehmet Göktaş" (Erişim 6 Ekim 2022))

Çalışmamız Yunus Kaya'nın hayatı ve tasavvufla ilgili yaklaşımları hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir. Ayrıca Yunus Kaya hakkında ilk akademik çalışma olması bakımında da ayrı bir öneme haizdir.

1.2 Tezin Yöntemi

Yukarıda değindiğimiz tezimizin amacı doğrultusunda öncelikle Yunus Kaya'nın hayatı hakkında bilgilere yer verdik. Daha sonra Yunus Kaya'nın *Tasavvuf* adlı eserinden hareketle tasavvufla ilgili yaklaşımlarına değindik. Yunus Kaya'nın hayatı hakkında bilgi elde bilmek için yayınlanmış müstakil bir eser olan *Müftü Yunus Kaya* adlı esere başvurduk. Tasavvufi yaklaşımları için ise *Tasavvuf* adlı eserini inceledik. Yunus Kaya hakkında daha geniş bilgiler elde etmek için talebesi Doç. Dr. Zeki Koçak başta olmak üzere yukarıda ismini zikrettiğimiz Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde ki hocalar ile görüştük. Bu görüşmeler neticesinde Yunus Kaya'nın kişiliği hakkında elde edilen bilgiler yazıya aktarılarak tezde yerini bulmuştur. Ayrıca Yunus Kaya'nın vermiş olduğu konferansların kayıtları dinlenerek tasavvufla ilgili görüşleri ve yaklaşımları da bilgisayar ortamında yazıya geçirilerek tezdeki yerini almıştır.

1.3 Kaynak Tanıtımı

Yunus Kaya'nın hayatı hakkında bilgiler için talebesi Doç. Dr. Zeki Koçak'ın *Müftü Yunus Kaya* adlı eserine başvurulmuştur. Yunus Kaya'nın tasavvufla ilgili yaklaşımları hakkında bilgi elde etmek için *Tasavvuf* adlı eserine ve 2009 yılında tasavvuf ile ilgili vermiş olduğu Konferans'a başvurulmuştur. Ayrıca kendisi hakkında bilgi elde etmek için yukarıda isimleri geçen hocalar ile görüşülmüştür. Yine Yunus Kaya hakkında bilgi elde bilmek için Zeki Koçak'ın Nisan 2022 tarihinde Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Yunus Kaya ile ilgili verdiği konferanstan yararlanılmıştır.

Tezde geçen kavramların sözlük anlamları için İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab'ına*, Mütercim Asım Efendi'nin *el-Okyânusü'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesine*, Rağıb el-İsfehânî'nin *Müfredât: Kur'an Lafızları Sözlüğüne*, Cürçânî'nin *Kitâbü't-Ta'rifât'ına*, Maverdi'nin *Edebu'd-Dünya ve'd-*

Dîn'ine, Serdar Mutçalının *Arapça Türkçe Sözlüğüne*, Ethem Cebecioğlu'nun *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğüne*, Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Terimleri Sözlüğüne* ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine* başvurulmuştur. Kavramların ıstılahî anlamları için ise Kuşeyrî'nin *Risale'si*, Muhasâsibî'nin *er-Ri'âye li-Hukukillâh*'ı, Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf'u*, Serrâc'ın *el-Lüma'sı* gibi kaynak eserler baz alınmıştır. Âyet-i kerîmler için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın *Kur'ân Yolu Yolu Türkçe Me'al ve Tefsirinden* yararlanılmış, hadîs-i şerîfler için ise, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*, Tirmizî ve Ebû Dâvûd'un *Sünen*, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*, İmam Malik'in *Muvatta*, Dârimî'nin *Sünen*, Nevevî'nin *Riyâzü's-Salihîn* isimli eserlerine başvurulmuştur.

2. YUNUS KAYA’NIN HAYATI, ESERLERİ VE KİŞİLİĞİ

2.1 Hayatı

2.1.1 Doğum Yeri, Tarihi ve Ailesi

Yunus Kaya, 1927 yılında Erzurum’un Tortum ilçesinin Yukarı Katıklı Köyü’nde (Yukarı Ödük - Serdarlı Belediyesi) dünyaya gelmiştir. Aslen Türkistan’ın Karaca bölgesinden gelen bir aileye mensup olan Yunus Kaya’nın babası Karacaoğullarından Molla Zülküf, annesi Bağbaşı (Haho) Köyü’nden Çalikoğullarından Ahmet Ağa’nın kızı Saliha hanımdır.⁶

2.1.2 Tahsili

Yunus Kaya ilk eğitimini altı yaşlarında iken Yukarı Katıklı köyünün meşhur hafızı Gazap Hafız (Hafız İbrahim Efendi)’dan alır. Gazap Hafız’dan altı ay gibi bir süre Kur’an dersi alan Kaya, köyünde ilkokulu tamamladıktan sonra Aşur Hafız Efendi’den iki yıl Kur’ân, Tecvid ve Rik’a dersleri de alır. Tortum Müftüsü Ali Efendi’nin oğlu İsmail Efendi’den ise Rik’a yazısı ile Osmanlı Türkçesi dersleri alır. Kaya askere gidinceye kadar köyün imam-hatibi, âlim ve değerli bir kişi olan Müderris Hacı Yunus Efendi’den Kur’ân, Tecvid ve Fıkıh dersleri almıştır. Müellifimiz 1946–1949 yılları arasında Gümüşhane ve Erzurum’da vatani görevini yerine getirdikten köyüne giderek bir yıl süreyle Yunus Efendi’den Akaid ve Fıkıh dersleri okumaya devam eder. 1951 yılının ilk ayında ise dönemin Erzurum Müftüsü Müderris Muhammet Sadık Solakzâde Efendi’den medrese usulü eğitime başlar. Yedi yıl süreyle medrese sistemindeki bütün dersleri okuyan Yunus Kaya, Ramazan tatilinde hocasından Farsça ve ta’lik hattıyla ilgili dersler de alır. Talebeliği boyunca Kurşunlu Medresesi’nde kalan Yunus Kaya, özellikle Mantık, Münazara, İlmü’l-vaz’, Belagat, Kelâm, Tasavvuf, Fıkıh Usulü ve Feraiz ilminde derinleşir ve icazet alır. Ayrıca bu süreçte söz konusu dersleri alt kademedeki öğrencilere de okutur.⁷

⁶ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus Kaya*, 13.

⁷ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 13-14.

1957 yılında medresedeki dersleri okuduktan sonra Yunus Kaya rüyasında kolunun üstünde kitaplar olduğunu görür. Kaya rüyasında gördüğü kitapların hepsini medresede okumuştur. Sonra Hocası Solakzâde ye der ki; Efendim ben Mısır'a gitmek istiyorum. Solakzâde Efendi ise Kaya'ya der ki; kara oğlan benim cebimdekiler bitti mi ki gidiyorsun. Bunun üzerine Yunus Kaya Hocasına şöyle cevap verir: “Senin cebindekileri bilmem ama kolumda gördüğün bu kitapları bitirdim. Bunun üzerine Solakzâde der ki; sana okuduğun dersler ile ilgili bir icazet yazayım oraya gidince verirsin. Bunun üzerine Kaya; “Hayır efendim gerek yok. Eğer okuduklarımı ispat edersem gerek yok, ispat edemez isem de zaten gerek yok”⁸ der.

Kaya, Mısır'a gitmek için 1957 yılının kasım ayında hazırlık yapmaya başlar. Dönemin şartlarında Mısır'a doğrudan gitme imkânı olmadığından, gayet meşakkatli olan bir buçuk aylık bir yolculuk yaparak vize almak için sırasıyla İran, Irak, Suriye ve Lübnan'a gider. Diğer ülkelerde vize alamadığı için son bir çare ve ümitle Beyrut Konsoloslukuna başvuru yapar. Bu esnada hocası Solakzâde'nin sıkıntılı zamanlarında okumak üzere yaptığı bir tavsiyeyi hatırlar ve gece bin bir defa “*Salât-i Münciye*” yi okur. Ertesi gün konsolosluk hiç problem çıkarmadan vizesini onaylar. Yunus Kaya vize onayından sonra Mısır'a giderek Ezher idaresine müracaatta bulunur. Yolculuğu boyunca Bağdat Paktını dolaştığı için özel görevli olacağı ihtimaliyle Ezher idaresi müracaatını kabul etmekte tereddüt eder. O dönem Ezher Üniversitesinde hoca olan Konyalı Ali Zeki Efendi'nin kefaletiyle Ezher'e kabul edilir. Ali Zeki Efendi'ye: “Bu şahsa kefil misin?” diye sorulduğunda, tanımadığı halde hiç tereddüt etmeden, “Burada bulunduğu sürece benim mesuliyetimdedir” diyerek Yunus Kaya'nın fakülteye kaydolmasını sağlar. Lise diploması olmadığı için yönetmelik gereği Ezher Lisesi müdürü ve dönemin âlimlerinden Şeyh Derviş'in başkanlığındaki komisyon tarafından bir hafta süreyle ilmi sınava tabi tutulur. Yunus Kaya'nın bütün derslerde göstermiş olduğu başarı komisyonda takdir ile karşılanır. Yönetmelik gereği lise diploması alabilmesi için lisenin son sınıfına kaydolun Yunus Kaya, üstün başarı ile lise diplomasını alır. 1958-1959 ders yılında Ezher Üniversitesi Usuli'd-Din Fakültesine başlayan Yunus Kaya, dördüncü sınıfta iken fakülte yönetimince yapılan yeni programa göre bir yıl daha okuduğu fakülteden beş

⁸ Zeki Koçak, “Yunus Kaya” *İsa Çelik Özel Arşivi*, (2022), 00:05:52-00:06:36.

yılda mezun olur. Yunus Kaya, mezuniyetten sonra iki yıl süre zarfında Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe ihtisası yapar. Ayrıca Türkiye’den gelen imam-hatip mezunlarının Ezher Üniversitesi’ne kabul edilebilmesi için ilgili makamlar nezdinde girişimde bulunup muvafakatlarını gerçekleştirerek Ezher’in dinî eğitim veren Fakültelerine kayıt yaptırılmalarını sağlar. Bu konuda hocası ve dönemin Ezher genel sekreteri Mahmud Hubballah’ın büyük katkıları olur.⁹

Mısır’a gidince sekiz yıl süren yoğun bir çalışma içerisine giren Yunus Kaya, fakülteyi bitirdikten sonra Kelâm, Tasavvuf ve Felsefe alanlarında doktora derslerini tamamlar.¹⁰ Fakat o dönemde Ezher diploması ve doktorası geçersiz olduğundan doktora tezini yazmayı bırakarak 1965 yılında Türkiye’ye dönen Yunus Kaya, dönemin Milli Eğitim Bakanlığına müracaat ederek Fransa veya Pakistan’da doktora yapmak istediğini belirtir ve bunun hukuki durumunu yazılı olarak sorar. Dönemin Milli Eğitim Bakanlığı, “Ezher Üniversitesi diploması geçersiz olduğundan yapacağınız doktoranın da herhangi bir geçerliliği olmayacaktır” cevabını verir. Aynı yıl denkliği kabul edilen Bağdat Üniversitesi Külliyyetü’ş-Şerîa ve’l-Âdâb Fakültesine kaydolan Yunus Kaya, Ezher’den mezun olması hasebiyle aldığı bir yıl eğitim yeterli görülerek 1966 yılında bu fakülteden de mezun olarak Türkiye’ye döner.¹¹

Türkiye’ye döndükten sonra sırasıyla Uşak, Çanakkale ve Erzurum illerinde toplam dokuz yıl il müftülüğü yapan Yunus Kaya, Erzurum Müftülüğü yaptığı esnada vilayete bir il müftülüğü binası kazandırır, ayrıca öncülüğünde Yukarı Katıkl Köyü’ne büyük bir cami ve medrese inşa edilmiştir. 1975 yılının Mayıs ayında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde göreve başlayan Yunus Kaya, burada on sekiz yıl Kelâm ve Tasavvuf derslerinin yanı sıra İslam Felsefesi, Arapça ve Mantık dersleri de okutur. Bu derslerin haricinde, emekli olduktan sonra Solakzâde Camii Medresesi’nde ve evinde özel olarak Kelâm, Mantık, Münazara ve Fıkıh Usulü dersleri okutmaya devam etmiştir.¹²

⁹ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 14.

¹⁰ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 16.

¹¹ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 15.

¹² Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 15.

2000 yılında Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezinde ders vermeye başlayan Yunus Kaya bir süre Kur'ân-ı Kerim Meali adlı dersi okutması yanında çeşitli ilmi konularda da konferanslar verir. Bu konferansları öğrencileri tarafından kaset ve CD'lere kaydedilmiştir. Bu süreçte yaz tatillerinde genelde Azerbaycan ve Nahcivan'a giderek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açmış olduğu Kur'ân kurslarındaki talebelere ve ilahiyat lisesi öğrencilerine kitap, elbise ve nakdi yardımlarının yanında, yapılmakta olan dört camiye de maddi yardımda bulunur. Birçok talebe yetiştirmesinin yanı sıra şehrin merkez camilerinde ve özel gün ve gecelerde çeşitli konferans ve vaazlar verir. Ayrıca üniversitede bulunduğu dönemlerde çeşitli ilmi çalışmalarda bulunan Kütüphanesi, vasiyeti gereği müstakil bir bölüm oluşturularak Erzurum Müftülüğü kütüphanesine verilmiştir. Talebesi Zeki Koçak, Müellifimizin ileri seviyede Arapça, orta seviyede Farsça ve Fransızca bildiğini söylemiştir.¹³ Yunus Kaya Hüsn-i Hat dersleri de meşk ettiği için özellikle ta'lik yazısı güzel olup eserlerinde ve çalışmalarında genelde rika ve ta'lik hattını kullanmıştır.¹⁴

2.1.3 Tasavvuf ile İrtibatı ve Mürşidi

İlkokulu köyünde tamamlayan Yunus Kaya, altı yaşlarında iken Tortum Müftüsü Ali Efendi'nin oğlu İsmail Efendi'den ders okuduğu sırada şiddetli bir şekilde tifo hastalığına yakalanır. Rüyasında kırk doktor tarafından tedavi edildiğini gören Yunus Kaya, doktorlardan birinin “Kırk güne iyileşir” dediğini duyar. Kırk gün sonra şifa bulduğunda ise ruh halinde büyük bir değişimin olduğunu hisseden Yunus Kaya'nın meyli artık dünyevi şeylerden ziyade uhrevi şeylerde yoğunlaşır. Erken yaşlarda tasavvuf kültürüyle ve kâmil bir mürşid olan Nakşibendî tarikatı büyüklerinden Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi (1868-1956) ile karşılaşır. Bu karşılaşma bir kıvılcım oluşturur ve daha sonra tasavvufla olan irtibatı daha da artar. Nihayet Alvarlı Muhammed Lütfi Efendi'ye gidip intisap eder.¹⁵ Öğrencisi Zeki Koçak'a göre Hocanın bu intisabı tahmini olarak on yedi veya on sekiz yaşlarında gerçekleşmiştir.

¹³ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 15.

¹⁴ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 18.

¹⁵ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 13.

Yunus Kaya Solakzâde'den ders okuduğu sıralarda Alvarlı Efe'yi haftada bir defa ziyaret eder. Zeki Koçak bu ziyaretleri ile ilgili olarak Yunus Kaya'nın şu ifadeleri kullandığını belirtir: “Gençtim, biraz böyle nefsim azgınlaşınca giderdim yanına, orada öyle bir feyz-i Rabbaniye mazhar olurdum ki, oradan çıktıktan sonra bir hafta dersten başka bir şey ile uğraşmazdım. Kavgada yenilen horoz nasıl kanatları düşer çıkar ya, bende Efe'nin yanından öyle çıkardım.”¹⁶

Bir gün Hatay'dan Zeki Koçak'ın bir talebesinin babası gelir. Talebenin babası Zeki Koçak'a Yunus Kaya Beyi ziyaret etmek istediğini arzedir. Zeki Koçak da Yunus Hoca'yı arayarak bu ziyaret için izin alır. Yunus Kaya'nın huzuruna babası ile birlikte talebe de gelir. Yunus Kaya Bey'in evine giderler içeriye girdiklerinde Hoca Zeki Koçak'a 'benimle gel' der. Zeki Koçak içeri girdiğinde Hocanın dört tane bardak hazırlamış olduğunu görür. Yunus Hoca Zeki Koçak'a; “Siz iki kişiydiniz, bir de ben üç, ben niye bardakları dört tanede hazırladım” diye sorar. Zeki Koçak; “Hocam ben buradan sonrasına karışmıyorum” der. Bu gibi manevi hallerinden dolayı Zeki Koçak Yunus Kaya'nın çok özel bir insan olduğunu ifade etmiş ve “Keşke Yunus Kaya'nın ömrü olsaydı da şu zamandaki öğrenciler onu bir görmüş olsaydı”¹⁷ demiştir.

Yunus Kaya'nın müşidi Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi, 1868 yılında Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinin Kındığı köyünde Dünya'ya gelir. İlk tahsilini babası Hoca Hüseyin Efendi'den görür. Babasından icâzet aldıktan sonra Erzurum'da tanınmış bazı âlimlerin derslerini takip eder. 1891 yılında Hasankale'nin Sivashlı Camii'ne imam olarak tayin edilir. Aynı yıl babasıyla birlikte Bitlis'e giderek Nakşibendî şeyhi Muhammed Pîr-i Küfrevî'ye intisap eder. Riyâzetini tamamladıktan sonra Pîr-i Küfrevî'nin halifesi olarak Hasankale'ye döner. Bir süre buradaki görevine devam eder. Daha sonra Erzurum'un Dinarkum köyüne giderek imamlık yapar. 12 Şubat 1916'da Ruslar'ın Erzurum çevresini işgale başlaması üzerine babasıyla birlikte Erzurum'a gelir. Rus istilâsı süresince Tercan'ın Yavi köyünde imamlık yapar. Rusların çekilmeye başlamaları ve Ermeniler'in katliama girişmeleri üzerine Yavi ve komşu köylerden topladığı altmış kişilik bir müfrezeyle

¹⁶ Koçak, “Yunus Kaya”, 00:05:25-00:05:50.

¹⁷ Koçak, “Yunus Kaya”, 00:31:40-00:32:10.

Ermeniler'e karşı koyar. Oyuklu köyü yakınlarında Ruslar'a ait büyük bir silâh deposunu ele geçirir. Daha sonra Haydari Boğazı'ndaki Zergide köyünde Türk ordusuna katılır ve ordu ile birlikte 12 Mart 1918 tarihinde Erzurum'a girer. Aynı gün babası şehit düşer. Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar Hasankale'ye döner. Kendisine teklif edilen Hasankale müftülüğü görevini kabul etmeyerek Hasankale'ye bağlı Alvar köyü halkının isteği üzerine oraya yerleşir. Halk arasında "Alvar imamı" ve "Efe hazretleri" unvanıyla tanınır. Bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olarak 1939'a kadar bu köyde, bu tarihten sonra da Erzurum'da bölge halkını irşad ile meşgul olur. 12 Mart 1956 yılında vefat eden Alvarlı Efe Efendi'nin cenazesi Alvar köyüne götürülerek oraya defnedilir. Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi'nin şiirleri ölümünden sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoğlu tarafından derlenerek *Hulâsatü'l-hakâyık* adıyla yayımlanmıştır.¹⁸ Bu divanda çeşitli nazım şekilleriyle söylenen 700'ü aşkın şiir mevcuttur. Hece vezni ve oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı bu şiirlerden bazıları da bestelenmiştir.¹⁹

Tasavvufî neşveden nasiplenmiş Hoca bazı kerametler gösterir. Bir defasında Yunus Kaya'yı Erzurum'da Vihikli Şeyh Mehmet Efendinin²⁰ evine davet ederler. Şeyh

¹⁸ İstanbul 1974.

¹⁹ Selahattin Kıyıcı, "Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,1989) 2/552; Birol Yıldırım, *Alvarlı Muhammed Lutfi Hayatı Eserleri ve Hulâsatü'l-Hakâyık Adlı Eserindeki Ahlâki Unsurlar*, (Erzurum: Ertual Akademi, 2016).

²⁰ Hacı Mehmet Efendi, Şeyh Hacı Muhammed Necati veya Vihikli Şeyh Hacı Mehmet Efendi diye de anılmaktadır. Kendileri Nakşibendî'nin Halidi kolundan olan Tortumlu Şeyh Hacı Feyzullah Efendinin yanında yetişerek icazetini almıştır. Şeyhinin ilk halifelerinden ve incilerinden biridir. Tortumun Pehlivanlı köyünde ikamet etmiş olmasına rağmen yörece iyi tanınmakta ve hürmetle anılmaktadır. Çevre köylülere ve bilhassa Pehlivanlı köyü sakinlerine Hacı Mehmet Efendi sorulduğunda, çok ciddi bir hürmet ve duygu yoğunluğunun varlığına şahit olunur. Pehlivanlı köyü sakinleri, Hacı Mehmet Efendinin köyleri için çok değerli bir zinet teşkil ettiğini ifade etmişlerdir. Böyle değerler buldukları yörelerdeki insanların ruhlarına da huzur vermektedirler. Hacı Mehmet Efendi keramet ehli, kapısı ve sofrası daima açık, ikram etmeyi seven, yanına gelenlerin hallerinden anlayan, insanların sıkıntılarına koşan, fakirleri ve düşkünleri gözlemleyip hep yanlarında olan, ihtiyaç sahiplerine üzerinde bulunan paraları cebinde bir kuruş bırakmamak üzere hepsini takdim eden, hep veren el olan bir zattır. Hacı Mehmet Efendi sohbetlerinde Kelam-ı kadimden, Allah Resulü ve sahabe efendilerimizin hayatlarından bahseden, İslam fıkıhı üzerinde fazlaca duran ve insanların maneviyatsız payidar olamayacaklarını özellikle vurgulayan, yaşının yüzü aşmasına rağmen ömrünün sonuna kadar vaktini ibadet ve halkı irşatla geçirmiş bir şahsiyettir. Bu süre zarfında Ağa Efendi (Ağa Efendinin asıl adı Mustafa'dır. Yöre insanı Ağa Efendi namıyla tanınmaktadır. Erzurumlu Topçu-zade Osman Şevki Efendinin oğludur.) gibi büyük bir zatı da yetiştirerek Erzurum'a hediye etmiştir. "Şeyh Hacı Mehmet Efendi Hicaza gittiklerinde Mekke-i Mükerrerede tanıştığı İmamı Rabbani soyundan Şeyh Abdülğani Efendiden teberrükten icazetname almıştır. Abdülğani Efendi bu icazetnameyi vermeden önce Hacı Mehmet Efendiyi erbaîne (kırk günlük çile) sokmuş ve kırk gün tamam olup erbaînden çıktıktan sonra "Sen artık necatını buldun" diyerek kendisine Necati mahlasını vermiştir. Bu tarihten sonra Şeyh Efendinin adı Hacı Muhammed Necati olmuştur. Şeyh Hacı Muhammed Necati Efendinin mezar taşındaki yazıya göre H. 1341, M. 1925 tarihinde Rahmeti Rahmana

Efendi'nin torunlarından biri Yunus Kaya'yı evine götürür. Beş on kişi de onlardan ayrı gelir. Onlardan ayrı gelenler Yunus Hoca'ya sorular sorarlar. Kaya, sofrayı kurdukları esnada içeriye muazzam bir güzel koku geldiğine şahit olur. Bunun üzerine Yunus Kaya: “Allah Allah bu koku nereden geliyor” diye sorar. Şeyh Efendi'nin torunu cevaben Efendi Hazretleri'nin çile hanesinin kapısını açtığını söyler. Bunun üzerine Yunus Hoca çilehanenin kapısını kapatmalarını salık verir. Anlaşıldığına göre orada bu manevi kokuyu sadece Yunus Hoca alır, diğerleri alamaz. Hocaya göre orada kendisiyle birlikte bulunan insanların o manevi kokuyu almamalarının nedeni, onların azalarının günah işlemelerinden dolayıdır. Buna binaen Yunus Kaya talebesi Zeki Koçak'a; “Azalarına dikkat et, çünkü günah işleyen aza görevini yapamaz”²¹ der.

Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Ana Bilim Dalı Başkanı Dr. Öğretim Üyesi Birol Yıldırım Prof. Dr. Osman Türer Hoca'dan dinlediği bir anısı ile tezime katkıda bulundu. Osman Türer Hoca'nın anlattığına göre Osman Hoca ve bir grup arkadaşı Yunus Kaya'nın hastalığının ilerlediği günlerde Hoca'yı ziyarete giderler. Bu vakitler Yunus Kaya'nın zaman zaman akli melekesi gider gelir. İşte bu esnada Yunus Hoca manevî sırlarını ifşa eder. Örneğin dört halife efendilerimizin şaşılacak düzeyde duyulmadık bilinmedik hallerinden bahseder.²²

2.1.4 Hocaları

Müellifimiz, köyün imamı Yunus Bilici Efendi ile başladığı ilim tahsilini dönemin meşhur Âllame Müftüsü Muhammed Sadık Solakbay (Solakzâde) ile taçlandırır. Okuduğu ilimler konusunda öyle bir mertebeye yükselir ki Solakzâde'ye kendisine yöneltilen bazı sorular için “bunu Yunus Kaya'ya sorun” dedirtecek kadar iltifatına mazhar olur, akranlarının ve diğer hocaların dikkatini çeker. Yunus Kaya Mısır'da bulunduğu sürece kibâr-ı ulemâdan ders alır ve konferanslarını dinler. Fakülte yıllarından itibaren ulemâ heyetinin toplantılarına çağrılır. Yunus Kaya ders verdiği sırada öğrencilerine, Üstad Mahmut Şeltut, Üstad Abdulhalim Mahmud, M.

---

kavuşmuştur. Mezarı Pehlivanlı köyünde Şeyh Efendi mezarlığındadır. Türbesi devamlı olarak ziyaret edilmektedir. (Erzurum Gazetesi, (EG), “Vıhikli Şeyh Hacı Mehmet Efendi” (Erişim, 17 Eylül 2022))

²¹ Koçak, “Yunus Kaya”, 00:34:19-00:35:06.

²² Birol Yıldırım, Kişisel Görüşme, 6 Ekim 2022.

Muhyiddin Abdulhamid, Üstad Büdeyr, Üstad Semahi, Gallab, Dr. Celal, Mahmut Akkad, Süleyman Dünya vb. hocalarından sıkça bahsetmiştir.²³

2.1.5 İcazetnamesi

Yunus Kaya Mısır'a giderken Müftü Solakzâdeden izin ister. O da izin verir ve derki: "Sana neler okuduğuna dair icazet yazayım, orada gösterirsin." Bunun üzerine Yunus Kaya Solakzâde'ye şöyle cevap verir: "Hayır, sorduklarında eğer ispat edersem icazete gerek yok, ispat edemezsem yine gerek yok" der ve ayrılır. Mısır'da yapılan sınavda üstün başarı gösterince o zaman ki Ezher Lisesi Müdürü Şeyh Derviş, "Bu buraya daha niye gelmiş ki" der, diploma vermek için hemen lisenin son dönemine kaydettirir ve diplomasını aldırır. Yunus Kaya, bunu anlattıktan sonra hocası Solakzade'nin kendisini mükemmel okuttuğunu, okuduğu her dersin aklında olduğunu söyler ve ona hayır dualar ederdi. Müftü Solakzâde daha sonra Yunus Kaya için icazet yazar ve ona "*Nasirüddîn*" unvanını verir.²⁴

2.1.6 Talebeleri

Yunus Kaya, müftü Solakzâde'den ders okuduğu dönemde alt kademedeki derse gelen bazı talebelere imkânları ölçüsünde ders mütalaa ettirir. Fakat günlük on dokuz saat ders çalıştığı için, ders vermek için çok az vakit bulabilir. Onu en çok sevindiren görev ise on sekiz yıl Erzurum İlahiyat Fakültesinde ders vermesidir. Bu mutluluğunu şu şekilde ifade eder: "Rabbimin inayetiyle aralıksız on sekiz sene okudum, on sekiz sene ders verdim, inşallah onun karşılığı olarak kabul eder." Fakültede okuttuğu talebelerin kesin sayısı bilinmemektedir. Kendisi, üç binin üzerinde talebeye ders verdiğini söylemiştir. Genelde Kelâm ve Tasavvuf derslerine giren Yunus Kaya kısa süreliğine Mantık ve Arapça dersleri de verir. Müellifimiz, Arapça dersinde Birgivi'nin *İzhar* isimli eserini esas aldığını, eserdeki bazı mantıkî ifadeleri çıkarıp bir kısım eksiklerini de tamamladığını ve not tutturarak okuttuğunu, sonra da bir metin üzerinde tatbik ettirdiğini anlatmıştır. İmam-hatip öğretmeni olan ve kendisinden ders okuyan talebelerinden birisi, yaz tatilinde Yunus Kaya'yı ziyarete geldiğinde zat-ı âlilerinden okudukları derslerin sonucunda Arapçayı

²³ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 16-17.

²⁴ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 19.

öğrendiklerinden hürmet ve şükranla bahsetmiştir. Bazı fakülte hocalarına özel olarak Felsefe, Kelâm ve Mantık dersleri de vermiştir. Bugün Erzurum İlahiyat Fakültesinde görev yapan hocaların bir kısmı ve diğer fakültelerden bazı akademisyenler de bu dersleri takip etmişlerdir. Kaya, emekli olduktan sonra bir süre hocasına hürmeten Solakzâde Camii'nin yanındaki medresede, daha sonra da vefatına kadar evinde ders okutmaya devam eder. Yunus Kaya uzun süre devam ettiği bu dersler sonunda öğrencisi Zeki Koçak'a icazetname verir. Hoca, Zeki Koçak'a icazet verirken şu ifadeleri kullanır: "Ben Türkiye'de ve Mısır'da kibar-ı ulemâdan okudum. Dolayısıyla Selçuklu ve Osmanlı medrese geleneğinde olanları sana naklediyorum. Her şeyin bir nesebi vardır, ilmin de nesebi ise icazetnamedir." Yunus Kaya talebelerinden Zeki Koçak'a verdiği icazetnamenin gereğini yapma hususunda özel tavsiyelerde ve vasiyetlerde de bulunur.²⁵

2.1.7 Resmî Görevleri

Yunus Kaya, Erzurum'a döndükten sonra geçimini temin edip ilmini daha rahat tahsil edebilmesi için hocası Erzurum Müftüsü Muhammed Sadık Solakzâde tarafından Lalapaşa Camii'ne müezzin kayyım olarak görevlendirilir. Yunus Kaya, Ezher Üniversitesi'nden mezun olunca doktora yapmak için Fransa'ya gitmek ister. Fakat denklik olmadığı için bunu başaramaz. Denklik almak için Bağdat Şeria Fakültesi'ne kaydolar. Yapılan sınavların neticesinde bir yıl okuması yeterli görülür. Fakülteden mezun olunca istediği İslam ülkesinde hâkimlik yapabileceğine dair bir diploma verilir. Fakat müellifimiz Türkiye'ye dönmeyi tercih eder.²⁶

Türkiye'ye döndükten sonra sırasıyla Uşak, Çanakkale ve Erzurum müftülüğü görevlerinde bulunan Yunus Kaya, toplam olarak dokuz yıl müftülük yapar. Bu zaman zarfında müftülüklerin binalarını makama uygun hale getirir. Lalapaşa Camii'nin kuzeyindeki müftülük binasını yaptırarak Erzurum İl Müftülüğünün ilk özel binasına²⁷ kavuşmasını sağlar.²⁸

²⁵ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 19-20.

²⁶ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 27.

²⁷ Yakutiye ilçe Müftülüğü olarak kullanılmakta olan bu bina şu anda boşaltılmıştır.

²⁸ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 27.

Müftülükten ayrıldıktan sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde göreve başlayan Yunus Kaya burada on sekiz yıl okutmanlık yapar. Neden kariyer yapmadığı sorulunca, “Benim maksadım talebe okutmaktı, hocalarımdan okuduklarımı okutamamanın sıkıntısı içindeydim. Onun için başka bir şeye ihtiyaç duymadım. İlahiyattan mezun olan talebelerim tarafından her zaman aranıp çok faydalı olduğumuz söylenmekte, ancak özel talebeler de yetiştirseydim daha iyi olurdu. Fakat okumaya istekli kimse de olmadı. Biz hocamızı gölge gibi takip ederdik, şimdi kimsenin böyle bir derdi de yok” ifadelerini kullanır. İlahiyat Fakültesinde hocaların isteği doğrultusunda başlattığı derslere, hocaların devam etmediğinden yakınlıkla, “Ders okuma çorap örmeye benzer, usûlüne uygun olarak devam edilirse çorap biter. Yoksa orasından burasından başlamakla çorap dokunmadığı gibi ciddi bir ilimde elde edilemez” demiştir. Yunus Kaya üniversitedeki görevinden 1994 yılında yaş sınırından emekli olur.²⁹

2000 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde bir süre Kur'ân Meali adlı derse giren Yunus Kaya, bu derslerde âlet ve âli ilimlerin³⁰ âyet-i kerîmelere tatbikini öğrencilerine göstermiştir. Zeki Koçak, Yunus Kaya'nın bu tatbikini şöyle açıklamaktadır: “Örneğin, âyet-i kerîmeyi okuduktan sonra sırasıyla âyet-i kerîmede ki bilinmeyen kelimeyi Sarf açısından açıklar, cümlenin kısaca Nahiv açısından tahlilini yapar, içerdiği anlamları ve sanatları da Belâgat açısından ortaya koyardı. Mantık ilmi açısından hangi tür kaziye olduğunu açıkladıktan sonra Fıkıh Usûlü açısından ayetten hangi hükümlerin istinbat edilebileceğini söyler ve itikadi hüküm ise Kelâm eserlerine, fikhî hüküm ise Fıkıh eserlerine bakılmasını tavsiye ederdi.” Ayrıca İhtisas Merkezinde pek çok defa ilmi konferanslar verir. Bun konferanslar öğrencileri tarafından kayıt altına alınmıştır.³¹

²⁹ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 27-28.

³⁰ Eski klasik sistemde ki kitaplar.

³¹ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 28.

2.1.8 Evrâd ve Ezkârları

Evrâd sözlükte “gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere” gibi mânalara gelen vird kelimesinin çoğuludur.³² Zikir (zikr) kelimesi (çoğulu zükûr, ezkâr) ise özlükte “bir şeyi anmak, hatırlamak” anlamlarına gelir. Dinî literatürde ise “Allah’ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş” anlamında kullanılır. Zikir dil veya kalp ya da her ikisiyle beraber yapılır; bu ise ya unutulmuş bir şeyi hatırlama ya da hatırdaki olanı muhafaza etme şeklinde olur.³³ Hz. Peygamber farklı zaman ve mekânlarda zikir ve dua ile meşgul olmuş ve bunu müslümanlara tavsiye etmiştir. Bu da İslâm’ın ilk asırlarında özellikle hadisçiler arasında “amelü’l-yevm ve’l-leyle” adı verilen bir kitap türünün meydana gelmesine sebep olmuştur. Hz. Peygamber’in günlük dua ve zikirlerini ve bununla ilgili tavsiyelerini ihtiva eden bu eserler Hasan b. Ali el-Ma‘merî ile (v. 295/908) başlamış, Nesâî, İbnü’s-Sünnî, Ebû Ömer Talemenkî, Ebû Nuaym el-İsfehânî, Münzirî, Cemâleddin Ahmed b. Mûsâ b. Ca‘fer ve Süyûtî ile devam etmiştir. Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere belli başlı hadis kitapları da dua ve zikir konusuna birer bölüm ayırmışlardır.³⁴

Tasavvufî kaynaklarda yer alan bilgilerden anlaşıldığına göre ilk sûfiler vird kelimesiyle her gün okudukları belli âyet-i kerîmeleri kastetmişlerdir. Ayrıca virdi nâfile namaz kılma, belli dualar okuma, tefekkür ve ağlama anlamında da kullanmışlardır.³⁵ Kuşeyrî’nin verdiği bilgiye göre Nasrâbâzî tasavvufun vazgeçilmez esaslarını sıralarken “vird ve zikre devam etme” maddesini ilâve etmiş,³⁶ Azîz Nesefî de tasavvufî hayatın sekiz edebini sayarken belli vakitlere tahsis edilen evrâdı ihmal etmemeyi özellikle tavsiye etmiştir.³⁷ Evrâdla ilgili düzenli bilgiler ihtiva eden en eski ve en geniş kaynak, Ebû Tâlib el-Mekkî’nin (v. 386/996)

³² Mütercim Asım Efendi, *el-Okyânusü’l-Basît fi Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît Kâmûsu’l-Muhît Tercemesi*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/ 1631-1632.

³³ Râgıb el-İsfehânî, Müfredât: Kur’an Kavramları Sözlüğü, çev. Prof Dr. Abdülbaki Güneş- Doç. Dr. Mehmet Yolcu, (İstanbul: Yarı Yayınları, 2019), “zikr” md., 1/360-361.

³⁴ Mustafa Kara, “Evrâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/533.

³⁵ Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Tasavvuf İlmîne Dair*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: y.y. 1981.), 291-298.

³⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Tasavvuf İlmîne Dair*, 173.

³⁷ Azîz b. Muhammed en-Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil*, çev. Mehmet Kanar (İstanbul: y.y. 1990), 181.

Ḳütü'l-ḳulûb adlı eseridir.³⁸ Zikir, Allah Teâlâ'ya giden yolda kuvvetli bir rükündür, hatta bu yolda temel vazifedir. Kul Allahâ ancak sürekli zikir ile ulaşır.³⁹

Yunus Kaya Bey'in çekilmesini tavsiye ettiği evrâd ve ezkârlar şunlardır:

1. لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
2. سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ
3. أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ
4. يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ
5. رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ
6. تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ
7. يَا خَفِيُّ الْأَلْطَافِ اِرْحَمْنَا وَنَجِّنَا مِمَّا نَخَافُ
8. اَللّٰهُمَّ اَجْرْنَا مِنَ النَّارِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ مَعَ الْاَبْرَارِ
9. لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

Yunus Kaya yukarıda zikredilen duaları sabah-akşam (faziletli olan güneş doğmadan evvel ve güneş batmadan önce) günde yüz veya otuz üç defa okunmasını tavsiye etmiştir.

Gözlerin kör olmaması, sedef ve cüzzam hastalığına yakalanmamak ve felç olmamak için günde üç defa okumayı tavsiye ettiği dua:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ

³⁸ Kara, "Evrâd", 11/533-534.

³⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, terc. Dr. Dilaver Selvi, Yeni Şafak Kültür Armağanı, (İstanbul: Semerkant yayınları, 2009), 254.

Ahret saadeti için günde üç kere okumayı tavsiye ettiği dua:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي مِنْ عِنْدِكَ وَأَفِضْ عَلَيَّ مِنْ فَضْلِكَ وَأَنْشُرْ عَلَيَّ مِنْ رَحْمَتِكَ وَأَنْزِلْ عَلَيَّ مِنْ بَرَكَاتِكَ

Şeytanın vesvesesinden korunmak için, sabah-akşam üç veya on bir defa okumayı tavsiye ettiği dua:

رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

Bela ve musibetlerden emin olmak için sabah-akşam üç'er defa okumayı tavsiye ettiği dua:

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

Aşağıdaki salât u selâm, dualara başlamadan önce ve dualardan sonra okunacaktır. Çünkü Rasulullah (s.a.v.) buyurmuşlar ki: “Allah Teâlâ bana yapılan salât u selâmı kabul eder. Dolayısıyla duaların başında ve sonunda yapılan salatu selamı kabul edip de ortasını reddetmez.”

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ

2.1.9 Vefatı

Yunus Kaya tahsil hayatını tamamladıktan sonra birkaç kez evlenme teşebbüsünde bulunmuş ise de evlenememiştir. Bu nedenle kişisel hizmetini son yirmi sekiz yıl yeğeni Leyla Hanım yapar. Yunus Kaya, hastalandığından dolayı Erzurum ihtisas merkezinde ki derslerine de devam edememiştir. Hastalığı döneminde bir müddet evinde ders verir. Yunus Kaya, 27 Şubat 2015 Cuma günü sabah namazına müteakip Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Lalapaşa Camii'nde kılınan öğle namazından sonra kendi köyünde yaptırdığı ve kendi adıyla anılan caminin giriş kapısının yanına defnedilmiştir.⁴⁰

⁴⁰ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 15-16.

2.2 Eserleri

Yunus Kaya, ara vermeden sekiz yıl eğitim gördüğü Ezher Üniversitesinden mezun olduktan sonra aynı üniversitede doktora başlar. Doktora derslerini tamamlayarak doktora tez aşamasına geldiğinde dayanılmaz bir halde duygusallığa bürünür ve ağlamaya başlar. Gözyaşlarının, geçtiği yerleri yakması üzerine Mısır'daki nasibinin bittiğini düşünerek doktora tezini yazmadan Türkiye'ye dönmeye karar verir. Ezher'de okuduğu yıllarda hocalarının anlatımlarından ve katıldığı konferanslardan çeşitli notlar tutmuştur. Bu notlar defterler halinde Zeki Koçak da mevcuttur. Hatta Mısır'a gitmeden önceki dönemde yine çeşitli notları ve istinsah ettiği eserler mevcuttur.⁴¹ Bu notlardan birkaçı ekler bölümünde sunulacaktır.

Yunus Kaya, Solakzâde'den okurken bazı notlar tutmuştur. Bu notlar ve müftülük yaptığı yıllarda hazırladığı vaazların bir kısmı öğrencisi Zeki Koçak da mevcuttur. Ayrıca kendisine ders okuturken Kelam, Usûl ve Mantık ilmine dair notları Yunus Kaya'nın izin vermesi üzerine ilerde inşallah Zeki Koçak tarafından yayınlanacaktır. Fakültede ders verdiği yıllarda okuttuğu Nahiv ve Mantık ders notlarını tutan talebeleri olmasına rağmen bu notları bir araya getirilememiştir. Yunus Kaya, eser yazmaması hususunda şunları ifade eder: Eğer yazsaydım İslami ilimlerle ilgili birer adım atardım, fakat bekâr oluşum ve “Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için bu Allah katındandır diyenlere yazıklar olsun...”⁴² âyet-i kerîmesinin hükümleri beni çok etkiledi, bu sebeple yazmaktan uzak durdum.⁴³ Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tasavvuf ana bilim dalı hocalarından Prof. Dr. İsa Çelik'in⁴⁴ belirttiğine göre Yunus Kaya Allah yaz dese idi kitap yazardım. Yaz demedi oku dedi” buyurmuştur.⁴⁵

⁴¹ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 29.

⁴² Kur'ân Yolu (Erişim 20 Mayıs 2022), el- Bakara, 2/79.

⁴³ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 30.

⁴⁴1965 yılında Erzurum'un Narman ilçesi Beyler Köyünde dünyaya gelen Çelik İlk ve orta öğrenimini Kars'ta tamamlar. 1988 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirir. 1995 yılında İlahiyat Fakültesine Tasavvuf Tarihi dalında Araştırma Görevlisi olarak girer. 1997 Yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans tezini, 2001 yılında ise Tasavvuf Tarihi Anabilim Dalında Doktor unvanını aldı. 07.01.2003 tarihinde Yardımcı Doçentlik kadrosuna atanır, 23.05.2005 tarihinde Doçent, 2010 tarihinde Profesör olur. Halen aynı fakültede Tasavvuf Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. (<https://avesis.atauni.edu.tr/isacelik>)

⁴⁵ İsa Çelik, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

2.2.1 el-İcâre Beyne Mezâhibi's Sitte

Yunus Kaya Mısır'dan döndükten sonra diplomasının denkliği kabul edilmediği için 1965 yılında denkliği kabul edilen Bağdat Üniversitesi Külliyyetü'ş-Şerîa ve'l-Âdâb Fakültesine kaydolur. Ezher Üniversitesi mezunu olduğu için aldığı eğitim yeterli görülerek 1966 yılında bu fakülteden de mezun olan Yunus Kaya bitirme tezi olarak belağatla ilgili iki tane tez hazırlar. Bu tezlerden birincisi el-İcâre Beyne Mezâhibi's Sitte'tir. Yunus Kaya'nın Arapça olan bu eseri kitap olarak basılmamıştır. Bu eser incelenip tahsis edilerek kitap olarak basılmayı beklemektedir.

2.2.2 el-Lafz ve'l-Ma'na 'inde Ebî Hâlid el-'Askarî

Yunus Kaya Bağdat Üniversitesini bitirirken belağatla ilgili iki tane bitirme tezi hazırlar. Bunlardan ikincisi ise el-Lafz ve'l Ma'na 'inde Ebî Hâlid el-'Askarî'dir. Yunus Kaya'nın belağat ile ilgili ve Arapça olan bu ikinci eseri de kitap halinde basılmamıştır. İncelenip tahsis edilerek kitap olarak basılmayı beklemektedir.

2.2.3 İlm-i Kelam (Kelam İlminin Tarihçesi - Ana İtikadi Mezhebler - Yaratılış ve Ahiret Hayatı)

Yunus Kaya, Erzurum İlahiyat Fakültesinde hocalık yaptığı yıllarda Kelam dersleri okutmuştur. Kendisinin kelam tarihi ve kelam ilminin ahiret hayatına ait bölümlerinin ders notları önce Kelam'a Giriş ve İlmi Kelam (Mebde ve Meâd) adı altında Uzak Ülke Yayınlarından iki kitap halinde çıkmıştır. Daha sonra bu iki eser tek bir başlık altında toplanarak İlm-i Kelam (Kelam İlminin Tarihçesi–Ana İtikadi Mezhepler–Yaratılış ve Ahiret Hayatı) adı altında bir kitap olarak yine aynı yayınevinden çıkmıştır.

Yunus Kaya'nın bu eseri giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde sırasıyla ilm-i kelam'ın tarifini, mevzûunu, gayesini, isimlerini, doğuşundaki sebepleri ve tarihçesi hakkında bilgi verir. Kelam ilminin tarihçesi kısmında asr-ı saadet, halifeler ve emevi devirleri hakkında bilgilere yer verir. Kaya birinci bölümde kelam ilmindeki ana mezheplerden ve bu mezheplerin ihtilaf ettikleri ana konulardan ve bu konularda ehl-i sünnet'in görüşünden bahseder. İkinci bölümde ise imanın

şartlarından, yaratılış inancından, insandan, ölümden, kabir hayatından, kıyametten, öldükten sonra dirilmekten, Kur'ân'ı Kerîm'de ba'sdan, sûr'a üflenmesinden, kitapların dağıtılmasından, mizandan, sıratın, cennet ve cehennemden bahseder. Ayrıca imanın şartları başlığı altında tabiatçı nazariyelerin özetini yaparak Lmark'a ve Darwin'e reddiye yapar.

Müellifin bu eserinin yayına hazırlanmasında Doç. Dr. Zeki Koçak, Prof. Dr. Mevlüt Özler, Prof. Dr. Sinan Öge, Dr. M. Fatih Aydın ve İsmail Akbulut'un büyük katkıları olmuştur.

2.2.4 Tasavvuf (Nefsi Arıtmak ve Donatmak)

Yunus Kaya, Erzurum İlahiyat Fakültesinde hocalık yaptığı yıllarda Tasavvuf derslerine de girmiştir. Bu derslere ait notlardan oluşan "Kur'an ve Sünnet'te Tasavvuf" adlı eser Tasavvuf (Nefsi Arıtmak ve Donatmak) adı altında Uzak Ülke Yayınlarında çıkararak okuyucularıyla buluşmuştur.

Yunus Kaya'nın bu eseri de kalam eseri gibi giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde sûfi kelimesinin menşe'inden ve sûfilere bu ismin verilmesinden, tasavvufun tarifi ve konusundan, nefsin tabiatı, bilgisi vasıfları, kötü ve iyi ahlakları ve kalbin hatırlamasından bahseder. Birinci bölümde nefsin kötü ahlaklardan arınmasından bahseder. Kötü huylardan, mide isteğini terbiye etmekten, dili terbiye etmekten, yalan söylemekten, gıybetten, nemîmeden, insanlara küfretmekten, insanlarla alay edip eğlenmekten, gülmekten, lüzumsuz konuşmaktan, gazap duygusunu terbiye etmekten, kin duygusundan, hasetten, dünya ve kötülüklerinden, hırs ve tamahdan, cimrilik, israf ve cömertlikten, riyâ ve riyadan arınmaktan, kibirden, kendini beğenmekten ve gururdan bahseder. İkinci bölümde ise nefsin iyi huylarla donanmasından bahseder. Tövbe etmekten, sabırdan, şükürden, recâ'dan, havfdan, zühdden, tevekkülden, rıza ve muhabbetten bahseder. Kitabın sounda ise günlük dua ve zikirlerle yer verir. Bu kitaptaki bilgilere Yunus Kaya'nın tasavvufla ilgili yaklaşımları bölümünde yer verileceği için burada ayrıntılı olarak üzerinde durulmamıştır.

Bu eserinin kitap haline gelmesinde Prof. Dr. Emrullah Yüksel, Doç. Dr. Zeki Koçak, Prof. Dr. Metin Akkuş ve İsmail Akbulut'un büyük katkıları olmuştur.

2.3 Kişiliği

2.3.1 İlmî Kişiliği

Yunus Kaya, ömrünün tamamını ilim ve irfan yoluna harcamış, çocukluğundan itibaren ilim yolunu düstur edinmiş bir âlimdir. Kaya ders okuturken hiç zorlanmadan kolaylıkla konuya açıklık getiren, kendisine özgü örnekleri ve nazireleri olan bir şahsiyettir. Yunus Kaya, ezbere değil anlamaya önem veren birisidir. Onun için önemli olan anlamadır, okutmada ona yönelik olmalıdır. Kaya, bir metni ezberleyene pek itibar etmez, “*İyi, bir nüsha daha artmış*” ifadesini kullanırdı. Onun nazarında ezberlenmesi gereken tek metin Kur’ân-ı Kerîmdir. Bugün İslami ilimleri okutma şeklinin hikâye yoluyla olduğunu ifade ederek delilden uzaklaşıldığından dolayı bu tarzı, anlamaya değil ezberlemeye yönelik bulur. Yunus Kaya, “Eğer fihketmeye yönelik olsaydı, ilimler daha da gelişebilirdi. Mesela, su motorunu çalıştıran işin ehli kişi, motorun su basmasını sağlayan zinciri birkaç kez çeker ve motor suyu bastığı anda bırakır. İşte ilmi tedrisatta böyledir, talebenin akli geliştirilmeli ve bir düşünce zihniyeti oluşturulup sonra bırakılmalıdır. İlimler istidlâlî okutulmalı, hikâye tarikinden vaz geçilmelidir. Hatta tarih ilmi bile sebep ve sonuçları dikkate alınarak okutulmalıdır” der.⁴⁶ Yunus Kaya, Solakzâde’den okuduğu bütün dersleri incelikleriyle kavradığından hangi dersle ilgili bir soru sorulsa onun özelliklerinden ve inceliklerinden bahseder ve çok kısa konuşurdu. Dersi kısa anlatırdı ve kısa anlatmasının sebebini de yine hocası Solakzâde’ye bağlardı. Solakzâde Hocanın çok veciz konuşup talebeyi yormadan dersi anlattığını söylerdi. Kendisi de ya delile veya gerekçeye dayalı söz söyler ya da sukut ederdi. Yunus Kaya’nın bu şekilde ders işlemesi insanı kesinlikle yormazdı. Ders sonunda yönelttiği sorular ise çalışmaya sevk edici olurdu.⁴⁷

Yunus Kaya; Mehmed Emin Saraç ve kardeşi Osman Efendi ile Mısır’dan arkadaşlıklar. Yunus Kaya’nın talebesi Zeki Koçak İstanbul'a gittiğinde Fatih

⁴⁶ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 21.

⁴⁷ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 18.

Camiinde sabah namazını müteakip ders okutan Mehmet Emin Saraç Hoca'ya, Yunus Kaya'nın selamını iletir. Bunun üzerine Mehmet Emin Saraç talebelerine dönerek, "Yunus Kaya var ya o iyi bir âlimdir, çok muhteremdir, benim sadık dostumdur, hiç de evlenmemiştir. Mısır'a geldiğinde zaten hocaydı onu okutan hoca mükemmel okutmuştu" şeklinde övgüyle bahseder.⁴⁸ Dr. Nurettin Boyacılar da aynı hususlara değinmiş olup yazdığı eserde de Yunus Kaya'nın Akaid ve Mantık ilimlerindeki özel maharetinden ayrıca söz eder.⁴⁹

Talebesi Zeki Koçak, Yunus Kaya'nın ders verme usulü ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

Yunus Kaya'nın ders verme usulü genellikle tekrar yöntemine dayalı idi. Ayrıca kendisine özgü olan birde özetleme yöntemi vardı. Zeki Koçak bu yöntemin çok faydalı olduğunu belirtir. Yunus Kaya'nın tekrar yöntemi, klasik takrir yöntemi olan sadece metnin okunup tercüme edilmesinden çok farklı idi. Yunus Kaya'nın takrir yönteminde dört merhaleden oluşan bir sunum tekniği vardı. Birinci merhale; konu özetle anlatılır, önemine vurgu yapılırdı. İkinci merhale; normal metin hoca tarafından okunur ve gerekli açıklamalar yapılırdı. Eğer anlaşılmayan kelime varsa sarf açısından, cümle varsa i'rab ve belagat açısından ve yer yer usul açısından dersin mahiyetine göre açıklama yapılırdı. Özellikle ehl-i sünnetin o konudaki görüşüne vurgu yapılırdı. Mezhebî farklılıklara değinilir, okunulan derste geçen hususu eleştiren ve daha ileri seviyede yazan müelliflerden, eserlerinden, zaman zaman da kendi tercihindən bahsederdi. Bu esnada çok sayıda eskilerin tedai'l-meâni şimdiler de ise "çağrışım" dedikleri akılda kalacak misaller verir, sehl-i mümteni nev'inden kendine mahsus nazireler getirirdi. Öğrencilerini örnekleri kendilerinin oluşturması için yönlendirirdi. Üçüncü merhale; dersin sonunda öğrencilerine konunun esas noktalarını söyler ve bunların akılda tutulması neticesinde konuyu rahatlıkla kavrayacaklarını ifade ederdi. Ayrıca konuyla ilgili bazı eserlere ve şerhlere bakmaları hususunda öğrencilerini yönlendirirdi. Ancak bu hususta çok dağınık konulara, farklı yönlerle aşırı derecede dalmamayı tavsiye ederdi. O'na göre talebe öncelikle ana konusu ne ise ona yoğunlaşmalı ve sıra kitaplarını bir kez okumalı ve

⁴⁸ Koçak, *İlm-i Kelam*, 17-18.

⁴⁹ Nurettin Boyacılar, *Bir Ömür Böyle Geçti* (İstanbul: Yasin yayınevi, 2012), 183.

iyi anlamalıydı. “Çünkü bunlar yoldur, esas maksat Kur’ân, Sünnet, Kelâm ve Fıkıh şehirlerine⁵⁰ girip araştırma yapmak, oradan farklı eserlere gitmek ve kendi anlayışını oluşturmaktır.” derdi. Dördüncü merhale; sonraki derse başlarken önceki dersle ilgili kısaca hatırlatma yapmayı, varsa önceki konuyla ilgili anlaşılmayan yerlerin mutlaka halledilmesine önem verirdi. Hatta anlamının en önemli delilinin “hayata tatbik edebilmek” olduğunu dile getirirdi. Bu sebeptendir ki bazen “Kitabı kapat. Şimdi konuyla ilgili kâinat kitabından okuyalım” derdi. Anlaşılması zor olan her konuyu basit bir misalle talebenin anlayacağı seviyeye indirirdi. Bu misalleri çok pratik verirken sehl-i mümteni olduğu da aşikârdı. Ders vermede ayırıcı bir vasfı da konuyu aceleye getirmeden derinlemesine işlemesi ve içtihadî bakışını nakli ve akli delillerle sürdürüp konuyu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispatlamasıydı. Yunus Kaya ders esnasında bazen de ders sonunda anlaşılması zor olan konularda bizzat ya tahtaya yazarak not tutturur ya da söyleyerek talebeye yazdırırdı. Yazım esnasında naslara ve o konuda ulaşılan son noktaya kendi görüşünü de belirterek değinir ve ifadeleri özenle seçerdi. Konuyu açık ve seçik yazdırırdı. Daha sonra ise konuyu her yönden izah eden bir nazireyle bağlardı.⁵¹

Yunus Kaya âlim idi. Âlim, mesuliyet sahibi insan demektir. Sözünün de mesulü, fetvasının da mesulü, okuttuğunun da mesulü. Ben mesela onu tanıdıktan sonra on dokuz yıl sahabeyi anlamaya çalıştım. Nebevi ahlakı kendisinde görüyorsunuz ve kendi kendinize diyorsunuz ki demek ki Hz. Peygamber onun için az konuşuyormuş. Kendisi Solakzâde efendiden ne kadar feyiz aldıysak oraya istinaden bilgimiz var derdi. Feyzi ise şöyle açıklardı: Feyiz, kaynaktan çıkan su gibidir, kaynaktan geldiği için bitip tükenmez. Yunus Kaya Solakzâde’den feyz elde etmişti. Ben bunu hissediyordum. Kendisi feyiz gelir ise konuşurdu, gelmez ise sukut ederdi. Konu hakkında sözü var ise konuşur, yoksa konuşmazdı. Böyle âlimlerin yanında oturduğunuz zaman, zamanın nasıl geçtiğini anlayamıyorsunuz. Örneğin Başkan yardımcısı Prof. Dr. Muhammed Şevki Yılmaz ve Osman Eğin ile Yunus Kaya’yı on dakikalığına ziyarete gittik. Tam iki saat oturduk. Yunus Kaya’nın yanından çıktıktan sonra hocalar dediler ki biz bir adam görmüş olduk. Bir âlim tanıdık ve bir

⁵⁰ Hacı Bektaş Veli (v. 669/1271) gönü bir şehre benzeterek analiz ederken, (Bkz., Esad Coşan, *Hacı Bektaş-ı Velî Makâlât*, Seha Neşriyat, Ankara, ts. s.38. Muhammed Sadık (1723-24-1794 Efendi de nefis mertebelerini birer şehre benzetmiştir. (Bkz., Muhammed Sadık, *Risale-i Mahub / Nefsin Şehirleri*, Haz. Yusuf Turan Günaydın, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2013.

⁵¹ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 22-23.

adam gibi adam gördük. Sonra Osman Eğin bana dedi ki: Sakın bu hocan ölene kadar buradan ayrıлма, benim böyle hocam olsa hiçbir yere gitmem yanında kalırım. Kendisi çok müeddep bir insandı. Oturmasıyla, kalkmasıyla, konuşmasıyla çok müeddep bir kişilikti. Ama ilmi bir konu konuşulduğunda kim olursa olsun kimseye eyvallahı olmazdı. İşte şu profesördür, şu başkandır, şu başkan yardımcısıdır, şu misafirdir diye ayırt etmez, ayıp olur diye düşünmez, kimseye eyvallah etmezdi. Yunus Kaya'da birinin sözünü kendine mal etme mantığı yoktu. Zaten kendisi birinin sözünü nakleder ise onun ismini verir, destekliyor ise desteklediğini söyler, desteklemiyor ise eleştirisini söylerdi. Yunus Kaya şöyle derdi: İnsanın kendine ait sözü var ise söylemeli yoksa nakil zaten mevcuttur, malumu ilan ise batıldır. Kendisi malumu ilan etme gayesinde değildi.⁵²

Yunus Kaya ilim ehli, İslami ilimlerde her alanda bilgi sahibi olan, hangi alanda giderseniz gidin size bir çözüm getirebilecek bilgi seviyesinde olan bir âlimdi. İslami İlimlerin her sahasında söz sahibi olan, Mantık, Kelam ve Tasavvuf okutan, çok yönlü bir âlimdi. Adeta ayaklı kütüphane diyebileceğimiz bir ilme, dirayete ve müthiş bir zekâ gücüne sahipti. Konuyla ilgili rahatlıkla örnek verebilen pratik zekâ sahibiydi. Adeta bilgisayarın remi gibi hızlı, çabuk ve derhal konuya göre örnek verebilen biriydi. Darbı meselleri çok kullanan, konuyla ilgili istidlalleri çok kuvvetli olan bir âlimdi. Ders anlatım gücü ve derse hâkimiyeti oldukça yüksekti. Örneğin *Şerhu'l Akaid* gibi bazı dersleri ezbere okutabilecek seviyede biriydi. Yunus Kaya, mantığın ağır konularını insanlara basitleştirerek anlatırdı, geçmişe dair bilgileri ve hafızası kuvvetliydi, geçmişini unutmayan biriydi. Ders anlatırken konuyla ilgili örnekleri ister yaşanmış olsun, ister olmasın derhal zihninde devşirip bir menkıbe ve örnekleme olarak bizlere anlatırdı. Müftülük yaptığı dönemde memurlarını kontrol etme gücü çok yüksek olan, sürekli teftiş eden, imamları kendi başına bırakmayan bir âmirdi. Hocası Solakzâde'ye muhabbeti çok fazla idi. Hocası Solakzâde'yi anlattığı zaman gözlerinden yaş gelirdi, öyle bir bağlılığı ve sevgisi vardı. Kendisi hem Mısırda hem de Suriye de okumuş, iki üniversite bitirmiş müstesna bir şahsiyetti. İلمي kuvvetli bir âlimdi. Onun verdiği fetvalara kesin kes yüzde yüz güvenilirdi. Onun bir miras anlatımı vardı, insan hem anlatımına hem de o karışık meseleleri zihninde tutmasına hayran kalırdı. Zihni nerede ise hiç yorulmamış, aşınımına

⁵² Zeki Koçak, Kişisel Görüşme, 12 Mayıs 2022.

uğramamıştı, çok kuvvetli bir zihin yapısı vardı. Kelam derslerinde iyice çetrefilli konuları Yunus Kaya anlattı mı hiç anlamayan öğrenci kalmazdı, onun örnekleri, anlatım tarzı hele misalleri harikaydı. Yunus Kaya sadece derste değil normal spontane konuşmasında bile çok enteresan örnekler verirdi. Yunus Kaya çok yönlü bir âlim olduğu için Kelam dersinde Mantık, Tasavvuf bile anlatırdı. Bütün İslami İlimleri bileceksin ki Âllame olasın, Yunus Kaya öyle bir insandı.⁵³

Zeki Koçak, Yunus Kaya'nın vaaz verme usulünün şu şekilde olduğunu söyler:

Yunus Kaya, vaazlarını gayet sistemli bir şekilde önce konuyu ana başlıklar halinde verip sonra sırasıyla âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve pratik hayattan mantıki açıklamalarla konuyu devam ettirirdi. Prof. Dr. Necati Kara, Yunus Kaya'ya müftülüğü döneminde, “Herkes her gün konuşuyor. Siz neden haftada bir konuşuyorsunuz” deyince; “Ne yapayım ben de herkes gibi tekrara mı düşeyim?” cevabını vermiştir. Yunus Kaya, çok vaaz vermediğini, vaaz vermeye başlamadan önce tekrara düşmemek için çok çalıştığını ve problemleri çözmeye yönelik konular hazırladığını ifade ederdi. “Eğer ahirette hakkı söylemeyenlerle ilgili ilahi tehditler olmasaydı hiç konuşmayacağını” söylerdi.⁵⁴

Yunus Kaya'ya göre vaaz bir ağaç gibi olmalıdır. Konunun kökü, gövdesi, dalları toplumun ahvaline uygun meyve vermesi gerekir. Konuya âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler öyle tatbik edilmeli ki, dinleyenler, âyet-i kerîmelerin kendilerine indiğini, hadîs-i şerîflerin kendilerine buyrulduğunu hissetmelidir. Yunus Kaya bu konuda hocası Solakzâde'nin vaazlarını en güzel örnek olarak gösterirdi.⁵⁵

Zeki Koçak, Yunus Kaya'ya göre vaazın iki çeşit olduğunu söyler: “Birincisi, türlü yemeği gibi olanı ki bunun içerisinde her şey bulunur, çokça âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf okunur. Fakat konu türlü olunca cemaat ne dinlediğini kestiremez ve çok az faydası olur. İkincisi, belli bir yemek gibi olandır. Bu şekilde bir vaaz daha etkili ve önemlidir. Çünkü günlük hayatın kargaşasından yorulan halk, sade ve bir çeşit konuyu dinlemek ister. Diğer taraftan ilim dünyasında da branşlaşma olduğu için,

⁵³ Muhammet Yazıcı, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

⁵⁴ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 23.

⁵⁵ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 24.

konu merkezli vaaz daha eğitici ve öğretici olur. Ayrıca vaazda çok fazla âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf okuma yerine, bir âyet-i kerîme, bir iki hadîs-i şerîf ile konuyu derinlemesine işlemek ve halkın meselelerine tatbik etmek daha önemlidir. Çünkü vaiz arı gibi olmalıdır. Mesela arı topladığı çiçekleri getirip kovana yığsa, kovana açtığımızda bal yerine otlarla karşılaşırız. Fakat arı topladığı çiçekleri kursağından geçirerek insana faydalı bala dönüştürüyor. Vaiz, başkalarının kitabından değil naslardan hareketle bugünkü topluma neler söyleneceğini tespit ettikten sonra konuşmalı, yoksa konuşmamalıdır.”⁵⁶

Yunus Kaya’ya göre vaazda önemli olan diğer bir husus da, toplumu ahlaki ve hukuki davranmaya yönlendirip ibadete sevk edici olmasıdır. Kaya’ya göre vaazdan asıl maksat da budur. Kaya, vaaz verirken itikadî konulara çok girilmemesi gerektiğini, girilecek ise kevnî delillerle iyice temellendirilmesi gerektiğini söyler. Günümüzde bunu yapacak pek kimse olmadığı için, sağlam inanca sahip olan bu toplumun itikadını bozacak şeylerden uzak durulması gerekir. Çünkü itikad bozanların yapma gücü yoktur ki, hatalarını telafi edebilsinler.⁵⁷

Yunus Kaya çok güzel va’z-u nasihat eden, halkı tanıyan, halka inmesini bilen biriydi. Âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerîfleri mahalli temsiller ile anlatarak konuyu cemaatin anlayış seviyesine indirirdi. Kendisi sorulan soruları âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler çerçevesinde, birde mantıki ve felsefi anlayış çerçevesinde güzelce izah eder ve sorulara ikna edici cevaplar verirdi. Kendisi ikram eden ikramı seven, hoş sohbeti olan, herkese değer veren, oturmasını kalkmasını bilen bir insandı. Yunus Kaya’nın bir dik duruşu vardı, ne zengin, ne bürokratın, ne siyasetçinin, ne milletvekilinin, ne valinin, ne rektörün karşısında bu duruşunu bozmazdı. Bu duruşunu herkesin karşısında muhafaza eden izzet sahibi bir âlimdi.⁵⁸ Yunus Kaya, son derece mütevazı, alçak gönüllü, makama, mevkie ve paraya değer vermeyen biriydi. Son derece müstakim idi, dünya malına meyletmezdi ve dik bir duruşu vardı.⁵⁹ Yunus Kaya, adeta kendisini, hayatını ilme vakfetmiş ehli ilim bir insandı. Çok güzel dersler anlatırdı, âyet-i kerîmler ve hadîs-i şerîflerden çok istidlaller

⁵⁶ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 24.

⁵⁷ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 24-25.

⁵⁸ Mustafa Ağırman, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

⁵⁹ Osman Gürbüz, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

getirirdi. Kendisi özellikle geçmiş âlimlere karşı hürmetkâr bir tavır içerisindeydi. Milletın iman ve irfanına hizmet etmiş olan Allah dostlarını sever ve bu insanları Tasavvuf derslerinde bizlere sevdirdi. Özellikle Hanefi Mezhebinin İmamı olan İmam-ı Azam' a karşı çok aşırı derecede hürmetkâr ve çok muhabbeti olan birisiydi. İmam-ı Azam' a aşk derecesinde bağılı idi. Kendisi çok hazır cevap biriydi.⁶⁰

2.3.2 Edebi Kişiliğı

Yunus Kaya'nın çeşitli konularla ilgili şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerin bir kısmını Zeki Koçak Bey derlemiştir. Kaya, hocası Solakzâde'nin her derste konuyla ilgili istişhat makamında çokça şiir okuduğunu ve bunları Lütfullah Bingöl'ün not aldığını söylemiştir. Çünkü gelenekte konular sadece naslarla değil, şiirlerle de ispat edilmiştir. Bu şiirlerin en özel yanı ise çoğunun divan edebiyatıyla doğrudan ilgili olmasıdır. Yunus Kaya'nın ezberinde bayağı şiir vardı. Kendisine niçin Solakzâde'nin okuduğu şiirleri not tutmadınız diye sorulunca der ki; baktımki âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler altın ile gümüş gibi, şiirler boncuk gibi, kendi kendime dedimki; şiirleri başka arkadaş tutsun, ben altın ve gümüşleri alayım.⁶¹ Yunus Kaya Erzurum müftüsü olduğu sırada Kıbrıs savaşı başlar. Bunun üzerine çok uzun ve şahane bir şiir yazar. Aynı zamanda Yunus Kaya Hüsn-i Hat dersleri de meşk etmiş olup iyide bir hattattır. Solakzâde den talik okumuş, rik'a hattını ise köyünde okumuş ve yazmış.⁶² Yunus Kaya'nın yazmış olduğu hat defterleri Zeki Koçak Bey'de bulunmaktadır. Yunus Kaya'nın özellikle ta'lik yazısı güzel olup eserlerinde ve çalışmalarında genelde rika ve ta'lik hattını kullanmıştır.⁶³ Yunus Kaya'nın şöyle bir şiiri bulunmaktadır:

Geçti günler geçti ömür

Göç eyledik dünyadan

Umarım ki bize rahmet eyler yaradan.

⁶⁰ Mehmet Göktaş, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

⁶¹ Koçak, "Yunus Kaya", 00:15:15-00:15:30.

⁶² Koçak, "Yunus Kaya", 00:35:08-00:35:35.

⁶³ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 18.

Ayrıca Yunus Kaya'nın Hz. Muhammed (s.a.v.) Efendimiz'e ithafen yazdığı şöyle bir methiyeside bulunmaktadır:

Hazreti Hak yanında yüce kıymetin,

Ne kadar methetseler kimse eremez.

Fazilet babında ulvi makamın,

Kitledin kapusun kimse giremez.

Saçtın yeryüzüne nûr-i fazilet,

A'liller⁶⁴, zeliller, körler göremez.

Yarasa tabiatlı bazı insanlar,

Şeriat nurundan razı olamaz.

Olmazsa şefâat Yunus kuluna,

Varıp cennette seni bulamaz.

---

⁶⁴ Hastalar yani münafıklar.

3. YUNUS KAYA’NIN TASAVVUFLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARI

3.1 Tasavvuf ile İlgili Görüş ve Düşünceleri

3.1.1 Tasavvuf/Sûfiyye Kelimesinin Menşe'i ve Bu İsmın Sûfilere Verilmesi

Tasavvuf /Sûfiyye kelimesinin menşe’i hakkında ilk zamanlardan günümüze kadar bir tartışma süregelmiştir. Bu tartışma tasavvuf tarihinin önemli konuları arasında yer almaktadır.⁶⁵ Tartışma bir yönüyle kelimenin aslının Arapça olup olmadığı hususunda yürütülürken diğer bir yönüyle ise hangi kelimelerden müştak olduğu ile ilgilidir.⁶⁶

1. Tasavvuf ilimin ilk kalemeleri arasında yer alan Ebû Nasr es-Serrâc (v.378/988), peygamberlerin ve evliyanın âdeti dediği yünden elbise giymeden hareketle sûfi kelimesini sûf kökünden geldiğini söyler. İnsanların giydikleri elbiseye nisbetle isim almalarının eski bir adet olduğunu belirten Ebû Nasr, Hz. İsa'nın arkadaşlarının beyaz giydikleri için “beyaz libaslı” anlamına gelen “havariler”⁶⁷ adını aldıkları gibi, sûfilerin de yünlü giyindikleri için bu ismi aldıklarını bildirir. Gömlek giyenin fiili “tekammese” ile ifade edildiği gibi, sûfilerin ilminde tasavvuf denildiğini Serrâc eserinde anlatmaktadır.⁶⁸ Klasik dönem müelliflerinden Kelâbâzî, Ebû Nuaym, Gazzâlî, İbnu'l Cevzî, Sühreverdî, İbn Teymiyye ve İbn Haldun da bu görüştedirler. Son devir mutasavvıflarından Ezher şeyhi Abdulhalim Mahmut ile müsteşriklerden Nicholson, Nöldeke, Massignon ve Goldziher de bu görüşü benimseyeler arasındadırlar.⁶⁹ Yunus Kaya göre arapçada sûfi (صوفي) kelimesi, sûf (صوف) kelimesinden ve ye (ي) nisbet harfinden oluşmaktadır. Bu iki kelimedden sûf (صوف) isim, ye (ي) ise nisbet harfidir. Sûf (صوف) lügatta yün manasına gelmektedir. Bu kelimeye nisbet ya'sı eklenince

⁶⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*, (Beyrût: Dâru'l-ma'rifet, ts.), 326; Ebu'l-Alâ Afîfî, *Tasavvuf*, çv. Ekrem Demirli ve Abdullah Kartal, (İstanbul: İz Yayınları, 2012), 29-36.

⁶⁶ Eyyup Akdağ, “Sûfilere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi”, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23 / 2 (Aralık 2019): 715-737

⁶⁷ el-Mâide 5/112.

⁶⁸ Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma' fî Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamî* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 41.

⁶⁹ Hassan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensar yayınları, 2017), 26-27.

yünlü manasına gelir. Sûfilerde yünden şal elbise giyinip gezdikleri için bu isim verilmiştir. Yünden şal elbise giyinmek, velilerin ve peygamberlerin alametlerindendir. Dünyanın süsünden kaçındıkları için bu elbiseyi giymiştirler. Giydikleri elbiselerine nisbetle "sûfi" denilmiştir. Sûfilerde birçok vasıf bulunduğu ve hangisinin verilse diğerini ifade etmediğinden ötürü, zâhirî vasıflarına nispetle bu isim verilmemiştir. Giydikleri zâhirî elbise ile sâhip oldukları manevî hâller kastedilir.⁷⁰

2. Sûfi kelimesinin aslının kalp açıklığı, berraklığı, temizliği ve samimiyetini ifade eden (صفا) safâ fiiline dayandığı ve bu fiilden müştak olduğu söylenmiştir.⁷¹ Kaya, dil kaidelerine göre safâ kelimesinin nisbesinin safevî geleceğini söyler. Bundan ötürü bu görüş pek geçerli değildir der.⁷²
3. Sûfilerin hâl ve yaşantılarının Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yaşayan ehl-i suffenin hâl ve yaşantılarına benzediği için sûfi kelimesinin aslının ehl-i suffeye dayandığını ve bu kelimedenden müştak olduğunu söyleyenler olmuştur.⁷³ Yunus Kaya'ya göre bu görüş dil kaideleriyle uyuşmamaktadır. Çünkü dil kaidesi bakımından suffenin nisbeti "sûfi" değil suffî gelir. Bu nedenden dolayı bu görüş doğru değildir.⁷⁴
4. Sûfilerin kalpleriyle ve takvâ duygusuyla Allah'a yönelişleri itibariyle halk içinde saff-ı evvelde bulunmaları gerektiğine istinaden sûfi kelimesinin saffe kökünden geldiğini söyleyenler de vardır.⁷⁵ Allah Teâlâ katında kulluk görevini ifa etmede ilk sırada yer aldıkları için bu isim verilmiştir. Kaya'ya göre gramer kaideleri bakımından saffenin nisbesi saffi olacağı için bu görüşte muteber değildir.⁷⁶

⁷⁰ Yunus Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma* (Erzurum: Uzakülke Yayınları, 2019), 17.

⁷¹ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk el-Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, Nşr. Ahmed Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993), 9.

⁷² Kaya, *Tasavvuf nefsi arıtmak ve donatmak*, 17.

⁷³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, 10-12.; Ali Osman Cüllâbî el-Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, (Hakikat Bilgisi), (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 95; Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü'l-Ma'ârif* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî, 1983), 72.

⁷⁴ Kaya, *Tasavvuf nefsi arıtmak ve donatmak*, 18.

⁷⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 25.

⁷⁶ Kaya, *Tasavvuf nefsi arıtmak ve donatmak*, 18.

5. Sûfi kelimesinin ismi mensup olarak lakap takıldığını söyleyenler de vardır.⁷⁷
6. Sûfi kelimesinin Yunanca “hikmet” anlamına gelen “sofia” dan geldiğini Bîrûnî (v.443/1051) ve onun peşinden bazı Batılı Müsteşrikler iddia etmişlerdir.⁷⁸ Sûfi kelimesinin Yunanca “sofia” kelimesinden geldiğini öne süren Müsteşriklere Nöldeke şöyle cevap verir: Felsefe tercüme edilirken Yunan dilinde “o” sesini çıkaran harfler س ile yazılmıştır. Sûfi kelimesi yunanca menşei olsa idi س harfi ile yazılırdı. Oysaki “Sûfi” kelimesi ص harfi ile yazılmaktadır. Bu da “Sûfi” kelimesinin Arapça olduğunu göstermektedir.⁷⁹ Ayrıca İslâm filizoflarına “sûfi” değil “hakîm” veya “feylesof” denildiği ve sûfi kelimesinin felsefenin Arapça'ya çevirisinden daha önce İslâm dünyasında kullanıldığı göz önüne alınırsa bu görüşün pek isabetli olmadığı anlaşılır.⁸⁰
7. Sûfilerin yemek yemeye değer vermedikleri ve genellikle nebâtî şeyler yemeye özen gösterdikleri için sûfi kelimesinin bir çöl bitkisi olan sufân ve sufânenen alınmış olma ihtimali de vardır. Ancak sufân veya sufâne kelimesinin nisbeti sufânî geleceği için bu kökten gelme ihtimali yoktur.⁸¹
9. Sûfilerin giyim ve kuşamlarına önem vermedikleri ve saçlarına ve başlarına dikkat etmedikleri ense kılı manasına gelen Sûfetü'l-kafâ kelimesinin nisbetiyle isim verilmiş olabilir. Ancak gramer kaidelerine göre “sûfe” kelimesinin nisbesi “sufevî” veya “sufetî” geleceği için bu kökten gelme ihtimali yoktur.⁸²

Yukarıda saydığımız dokuz madde içinde sûfi kelimesinin ilk sıradaki yün manasına gelen (صوف) sûf kökünden gelme ihtimali daha fazladır. En çok hüsn-i kabûl gören görüşte budur.

⁷⁷ Bkz. Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf* (Beyrut: *Daru'l-Hayr*, 1993), 138; Sühreverdî, *Avârifü'l-Ma'ârif*, 64-65; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 21; Serrâc, *el Lum'a*, 40.

⁷⁸ Bkz. Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku ma li'l-Hind*, (Haydarabad, 1958), 24 vd.

⁷⁹ Afîfî, *Tasavvuf*, 67.

⁸⁰ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 26.

⁸¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 24-25.

⁸² Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 25.

Tasavvuf mensupları, sūfi kelimesinden önce âbid, zâhid, nâsik ve bekka gibi değişik isimlerle anılmışlar, bu ismin yaygınlaşmasından sonra da çeşitli memleketlerde bazı farklı isimlerle zikredilmişler. Kelâbâzî sūfi ile ilgili bazı tariflere yer verdikten sonra sūfilere ayrıca vatanlarını terkettikleri için “gurebâ”, diyar diyar dolaştıkları için “seyyâhîn”, seyahat ederken ihtiyaç halinde mağaralara sığındıkları için Horasanlılar’ca “mağaralılar” anlamına gelen “şekfetiyye” denildiğini kaydeder. Ayrıca zaruret miktarı yiyip genellikle aç oldukları için Şamlılar tarafından “cûiyye”, sahip oldukları şeyleri dağıttıkları için ellerinde bir şey bulunmamakla “fukara”, kalplerini nurlandırmaya çalıştıkları için de “nûriyye” gibi adlar verildiğininide belirtir.⁸³

3.1.2 Tasavvuf’un Tarifi

Tasavvuf kelimesinin hangi kökten geldiği konusunda olduğu gibi, tasavvufun tanımında da belli bir görüş birliğine varılamamıştır. Tasavvuf, nazar ve aklî bir ilim olmayıp tecrübî bir ilim olması sebebiyle tarifleri pek çoktur. Tasavvufun tariflerinin sayısını bine kadar çıkaranlar hattâ mutasavvıfların sayısındadır diyenler vardır. Çünkü her mutasavvıf yaşadığı manevî tecrübeler ve bulunduğu makamlara göre tasavvufu tanımlamaktadır. İngiliz müsteşrik Nicholson, Kuşeyrî’nin *Risâle Attâr*’ın *Tezkiretü’l-evliyâ* ve Câmî’nin *Nefehâtü’l-üns* adlı eserlerde geçen yetmiş sekiz tarifi kronolojik sırayla bir araya getirmiştir.⁸⁴

İbn-i Haldun’a göre tasavvuf, Allah’a yönelmek, ibadetle meşgul olmak, dünyanın süs ve eğlencesini terk etmek, halkın hücum ettiği mal ve lezzetten vazgeçerek ibadet etmek için tek yaşamayı seçmektir. Bu cümlede İbn Haldun tasavvufta beş öge’nin bulunması gerektiğini bildirmiştir. Bu unsurlar: İnsanın hayatını ibadete adanması, kalbini Allah’a yönlendirmesi, dünyanın zevk ve güzelliklerden yüz çevirmesi, halkın akın akın peşinden gittiği makam, mevki, mal, mülk ve eğlencelerden uzak durması ve tek başına bir köşeye çekilip inziva hayatı yaşamasıdır.⁸⁵

⁸³ Reşat Öngören, “Sûfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 23/472.

⁸⁴ Ethem Cebecioğlu, “Prof. Nicholson’un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 (1987), 387-406.

⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 18-19.

Ebû Ali er-Rûzbârî'ye göre bir insan temizlenmiş bedenine yünden elbise giyer, nefesine zorluğu tattırır, dünyayı arkasına alır ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yolundan giderse o kişidir sûfidir.”⁸⁶ Kaya, bu cümleye göre mutasavvıfta şu beş özelliğin bulunması gerektiğini ifade eder: Dış elbisesi fazla değer verilmeyen bir kumaş veya yünden olmalıdır. Nefsin istek ve arzularını reddetmeli, ahiret hayatını birinci plana alıp dünya hayatını ikinci plana atmalı, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine tam uyarak şerîati onun yaşadığı gibi yaşamalı ve ibadet ederek nefsi kötü özelliklerden temizlemelidir. Bu beş vasfı taşıyanlar sûfiler topluluğuna ulaşmış demektir.⁸⁷

Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî (v. 6567/1258)'ye göre ise tasavvuf, nefsi kulluk görevinde eğiterek Allah'ın hükümleri ile yönetmektir.⁸⁸ Bu cümlede şu iki temel özelliğe dikkat çekilmektedir: İnsan Allah'a ibadet etmek için yaratılmıştır. Bu görevini yerine getirmek için ise kendini bu yönde eğitmeli ve görevini tam anlamıyla yerine getirecek mertebeye ulaşmalıdır. Nefsin yönetimi sadece Allah'ın emir ve nehiyelerine göre yönetilmelidir. Her ne yapılsa Allah Teâlâ emrettiği için yapılmalı, her ne terk edilecekse de Allah nehyettiği için terk edilmelidir.⁸⁹

Bir başka izah te ise tasavvuf şöyle ifade edilir: “Sûfi; kötü vasıflardan temizlenip tefekkürle donanan, ilgisini yaratılmışlardan Allah'a yönelten, altın ile yağmurun onun gözünde bir olduğu kişidir.”⁹⁰ Bu izah da şu dört özelliğe dikkat çekilmiştir: Nefsi kötü duygu ve düşüncelerden temizlemek (tasfiye), Allah Teâlâ hazretlerinin kudretini ve büyüklüğünü düşünmek (tefekür), insanlardan ilgiyi kesip Rabbe yönelip her şeyi ondan beklemek (teveccüh), dünyalık mal ve mülke değer vermeyip bunların sevgisini kalpten söküp atmak (zühd)dür..⁹¹

Kaya, yukarıda geçen tasavvuf tariflerin de ibadet, zühd ve tasfiyenin ortak unsurlar olduğunu söyler. Bu unsurlardan ibadet ve zühd başlangıç, kalbin temizlenmesi, nefsin arıtılması vasat, inkişafın ise sonuç olduğunu ifade eder. Buradan hareketle Yunus Kaya tasavvufu üç noktada toplar:

⁸⁶ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 139; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 21-25.

⁸⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 19.

⁸⁸ El-Menûfi, Ebu'l Feyz, *Cemheretü'l-Evliyâ*, s:225.

⁸⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 20.

⁹⁰ Ferîdüddin Attar, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s:264.

⁹¹ *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 20.

Başlangıç: İman ve ibadet etmek, vasat: Nefsi arıtarak iyi ahlaklarla donatmak, sonuç ise: İnkişâf ve tecelli yani tevhid inancının ortaya çıkması ile ilahi sevginin meydana gelmesidir.⁹²

Tasavvuf tariflerine baktığımız zaman şunu anlarız; ya sûfî ya da sûfinin yaşantısı tarif edilmektedir. Yunus Kaya tasavvufu okumak ve okutmakla meşgul olduğu için, okunan ve okutulmuş ilim haline gelmiş olan tavassufu şöyle ifade eder:

İlm-i Tasavvuf: Kalbin kötü özellikleri ve onlardan nasıl temizleneceğinden, iyi vasıfları ve onlarla nasıl donatılacağından, tevhid ve ilahi sevginin nasıl ortaya çıkacağından bahseden ilimdir.⁹³

Tasavvuf ilmi; İnsan nefsinin kötü duygu ve ahlâklardan nasıl tezkiye edilip iyi ahlâk ve duygularla nasıl donatılacağını, bu temizleme ve donatma sonucunda ruhta ne gibi inkişâflar olacağını bize öğretir. İlm-i Tasavvuf'u bilen değil, yaşayan sûfî olur. Fakat bilmeden yaşamakta imkân dâhilinde değildir.⁹⁴

3.1.3 Tasavvuf'un Konusu

Genel anlamda tasavvufun konusu Allah, âlem ve âdemdir. Ruhun tasfiyesi, nefsin tezkiyesi ve ahlakın yüceltilmesi tasavvufun konusudur. Bu nedenle bazı mutasavvıflar, tasavvufun tahalluk (İslâm ahlâkını öğrenmek) ve tahakkuk (İslâm ahlâkını öğrenip geliştirerek ahlâkî ve manevî yükseliş sonucu bazı tahkikî bilgilere ulaşmak) olarak özetlemiştirler.⁹⁵ Varlık konusu, ruhun tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi ile ahlâkî yüceltmenin gerekli şartları, mânevî makamlar ve haller; vecd, istiğrak, aşk, sevgi, nefret vb. duygular ve bunlara dair bilgiler de tasavvufun konuları içinde yer almaktadır.⁹⁶ Kaya, tasavvufun konusunun insanın nefsi olduğunu söyler ve sözlerine şöyle devam eder: Nefsin kötü özelliklerinden ve onlardan nasıl

⁹² *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 21

⁹³ *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 21.

⁹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 21.

⁹⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 57.

⁹⁶ Öngören, "Sûfî", 23/471-472.

temizleneceğinden, iyi özelliklerinden ve bu özelliklerle nasıl donatılacağından bahsedeceğiz. İşte bu açıdan nefis tasavvuf ilminin konusudur.⁹⁷

3.1.4 Tasavvuf İlminin Gayesi

Tasavvufun gayesi, insanı kötü ahlâk ve huylardan uzaklaştırmak, güzel özelliklerle donatmak, Allah ve Rasûlü'nün ahlâkını benimseterek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tam bir ittibâ ile "İnsan-ı Kâmil" yetiştirmektir.⁹⁸ Tasavvufun amacı, Allah'ı görüyormuş gibi ibadet eden takvâ sahibi bir mümin olabilmektir.⁹⁹ Kaya'ya göre tasavvuf ilminin amacı, nefsi ortaya çıkararak tevhid inancı ile ilahi sevginin aşikâr olmasını sağlamaktır. Yani insanın yaratılış sebebi olan kulluk görevini yerine getirmesidir.¹⁰⁰ Nefsin; Ruh, Kalp, Nefs ve Akıl olmak üzere dört ismi vardır.¹⁰¹

a. Ruh: İnsanın temel varlığını teşkil edip özü bilinemeyen, insan bilgisinin erişemediği, ibâdet görevi ile görevlenen Allah Teâlâ hazretlerine muhatap olan bir varlıktır. Tasavvufçular, ruhu "latîfe-i rabbâniyye" diye isimlendirmişlerdir.¹⁰² Allah Teâlâ ruhu soranlara şöyle cevap vermektedir: "Yâ Muhammed, sen deki ruh, Rabbimin emrindedir."¹⁰³ Râğıb-ı İsfehânî Allah'tan başka olan varlıkları mahlûk ve emr diye ikiye ayırıyor: Mahlûk; maddî varlıklar, Emr ise manevî varlıklardır. Ruh da Allah'ın yarattığı varlıklardan olup manevî bir varlıktır.¹⁰⁴

b. Kalp: Doktorların bahsettiği ve sol göğsün altında bulunan çam kozalağına benzeyen et parçası ve tasavvufçuların bahsettiği ruh manasına gelen kalp olmak üzere iki anlamda kullanılır.¹⁰⁵

c. Nefis: Gazap ve şehvet duygularının menşei ve ruh olmak üzere iki anlamda kullanılır. Tasavvufçular her iki manaya da işaret ederler. Fakat çoğunlukla kötü duygu ve düşüncelerin kaynağı anlamında ele alınır.¹⁰⁶

⁹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 21.

⁹⁸ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 58.

⁹⁹ Öngören, "Tasavvuf", 23/471-472.

¹⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 22.

¹⁰¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 22.

¹⁰² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 22.

¹⁰³ el-İsrâ 17/85.

¹⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 22.

¹⁰⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 22.

d. Akıl: Ruh ve ilim olmak üzere iki anlamda kullanılır. Kur'ân'ı Kerîmde sürekli ilim anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁷

Kaya, yukarıda geçen kelimelerden nefis hariç geriye kalan diğer kelimelerin ruh anlamında kullanıldığını, nefsin ise çoğunlukla kötü duyguların kaynağı anlamında kullanıldığını ifade eder.¹⁰⁸

3.2 Kalb ile İlgili Görüş ve Düşünceleri

Sözlükte “bir şeyin içini dışına çıkarmak, altını üstüne getirmek, ters çevirmek, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmek ve değiştirmek” gibi anlamlara gelen kalb kelimesi¹⁰⁹ vücutta kan dolaşımını sağlayan organın adıdır. Kalb, dinî ve tasavvufî bağlamda bilgi ve düşüncenin kaynağı veya aracıdır. Bir et parçasından ibaret olan kalble bir ilişkisi olmakla birlikte ondan ayrı olan bu anlamdaki kalbe “rabbânî latife” ve “ilâhî cevher” de denir.¹¹⁰ Kalp, Allah'ın latif bir ruhudur. Koza büyüklüğünde bir et parçasıdır. Bu, insanın sol tarafında sol memesinin altına yerleştirilmiştir. Kalbin yapısında karıncık ve kulakçık adlarıyla anılan bölümler vardır. Bunların içi kanla doludur. Ruhun kaynağı ve kabı işte burasıdır.¹¹¹

Kalb tasavvufta bilgi (mârifet) kaynağı olması bakımından da önemlidir. Sûfilere göre dinî hakikatler ve ilâhî sırlar hakkında bilgi edinmenin en güvenilir yolu kalbdır. Akıl bu alanda yetersizdir.¹¹² Ancak kalbin doğru ve güvenilir bilgi vermesi için olgunlaşması, günah kirinden, bilgisizlikten, taklid ve taassuptan temizlenmesi gerekir. Mutasavvıflar, kalb tasfiyesi veya nefis tezkiyesi denilen bir yöntemle

¹⁰⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 22-23.

¹⁰⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 23.

¹⁰⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 23.

¹⁰⁹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa. Şîhâhu'l-luğa, eş-Şîhâh fi'l-luğa*, tahk. Nedim Maraşlı-Usâme Maraşlı (Beyrut: y.y. 1974), 1/ 204; Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Daru's-Sadr, ts.), “klb” md. 1/204.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, “Kalp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229.

¹¹¹ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4. Cilt (İstanbul: Ayfa Yayınları 2020), ter. Abdullah Aydın, 3/15.

¹¹² Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 63; Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Münkız mine'd-dalâl*, (İstanbul: y.y. 1960), s. 16, 75.

temizlenen kalbin dinî ve ilâhî hakikatleri doğrudan ve aracısız olarak bileceğine inanırlar.¹¹³

3.2.1 Kalbe Gelen Havâtırlar

Havâtır, aklına gelmek, hatırlamak, içine doğmak anlamındaki hutûr kökünden türeyen hâtır kelimesinin çoğulu olup insanın iradesi dışında zihnine gelen iyi veya kötü düşünceleri ifade eder.¹¹⁴ İlk İslâm filozofu Ya‘kûb b. İshak el-Kindî kelimenin tekili olan hâtırdan bahseder ve onu “kalbe doğan şeylerin sebep olduğu gelip geçici duygu ve düşünceler” diye tanımlar.¹¹⁵ Havâtır tasavvuf terminolojisinde “sâlikin kalbine Hak’tan, melekten, nefisten veya şeytandan gelen hitaplar, sesler” anlamında kullanılmıştır. Hiçbir vasıta olmadan doğrudan doğruya Allah’tan gelen hitaba rabbânî veya hakkânî hâtır, melekten gelene ilham veya melekî hâtır, nefisten gelene hâcis (çoğulu hevâcis) veya nefsanî hâtır, şeytandan gelene de vesvese veya şeytânî hâtır denir.¹¹⁶

Yunus Kaya kalbin gelen düşünceler ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

Kalbe farklı farklı şekiller gelir. Kalbe gelen bu şekillerin bir bölümünü duyu organları kalbe iletir. Duyulduğu şeyin resmini alarak kalbe sevk eden bu dış duyu organlarıdır. Bazen de iç duygular kalbe suretler iletir. Duyguların iletildiği bu resimler, kalbi etkiler. Kalp bu etkiler nedeniyle halden hale, durumdan duruma geçerek, iyilikte veya kötülükte en üst sınıra doğru gider. Kalbe gelen şeylere “kalbin hatırası” denilir. Bu gelen şeyler kalbe birdenbire geldiği için “hâtıra” adını almıştır. Bu hâtıra isteği, istek azmi ve niyeti, niyet ise azaları harekete geçirir. Böylece hatıralar fiillere dönüşmüş olur.¹¹⁷

Kalbe gelen çağrı ve düşüncelere Havâtır denir. Bu havâtır, bazen meleğin kalbe bir düşünce atması, bazen de şeytanın vesvesesi ile olur. Havâtır, bazen nefsin gizli

¹¹³ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî çev. Veled İzbudak (İstanbul: y.y., 1942), 1/344.

¹¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Havâtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/523.

¹¹⁵ Ya‘kûb b. İshâk el-Kindî, *Felsefî Risâleler*, çev. Mahmut Kaya, (İstanbul: y.y., 1994), 69.

¹¹⁶ Muhammed A‘lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-‘ulûm*, nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/415; Kuşeyrî, er-Risâle, 242.

¹¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 24.

fısıltı ve vesveseleri ile oluşurken, bazen de Hak Teâlâ tarafından kalbe atılır. Gelen düşünce melekten olduğu zaman, onun doğruluğu ilme (Kur'an ve Sünnete) uygunluğu ile bilinir. Kalbe gelen düşünce şeytandan olduğu zaman, çoğunlukla haramlara çağırır. Gelen düşünce nefisten olduğu zaman, çoğunlukla bir şehvete tâbi olmaya, kibrini ortaya koymaya veya nefse ait bir sıfatı yansıtmaya çağırır.¹¹⁸

Hâtıra hem fiilin kaynağı hem de başlangıcıdır. Hâtıra, insanı ya ahirette işine yarayan şeye yani hayra, ya da ahirette kendisine zarar veren şeye yani şerre sevk eder. Kötü hatıraya vesvese, iyi hatıraya ise ilham adı verilir. Her fiilin bir bina edeni (yapanı) ve birde fâili olduğundan ötürü, kalbe hayrı sevke eden Allah veya melek iken, şerri kalbe ileten şeytan veya nefistir. Kalp kendisine gelen bu şeyleri ya kabul eder veya reddeder. Kalp ya “tevfik” denen meleğin getirdiği ilhamı kabul eder veya “hızlan ve iğvâ” denen şeytanın getirdiği vesveseyi kabul eder. Kalbe gelen hatıraların hayır mı şer mi olduğunu ve kimin tarafından getirildiğini anlamak için birtakım mikyaslara (ölçü) ihtiyaç vardır.¹¹⁹ Havâtır, Hakdan ve melekten olabileceği gibi, nefis ve şeytandan da olabilir. Bu nedenle Allah'tan gelen Hâtır ve hitaba “hâtır-ı Hak”, melekten gelene “ilham”, şeytandan gelene “vesvese”, nefisten gelene ise “hevâcis” veya “hadisü'n-nefis” denir.¹²⁰

Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurur: “Kalbe iki temas vardır. Temasın biri melek tarafından olur ki, o da hayırlıyı vâ'd, hakkı kabuldür. Bir kimse kalbinde bunu bulursa, bilsin ki bu, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah tarafındandır. Temasın biri de düşmandandır, bu da hakkı tekzîb ve şerri vâ'ddir. Kim ki, bunu kalbinde bulursa, Allah'ın dergâhından kovulan şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım desin.”¹²¹ Bu hadîs-i şeriften kalbe iki şeyin geldiği anlaşılıyor. Bunlardan birincisi meleğin Allah tarafından getirdiği doğru inanç ve hayırlı ameldir. İkincisi ise nefis ve şeytan tarafından kalbe getirilen batıl inanç ve kötü işlerdir.¹²²

Hâris el-Muhâsibî, kalbe üç şeyin geldiğini söyleyerek, iyi şeylerin kaynağının melek, kötü ve çirkin işlerin kaynağının ise şeytan ve nefis olduğunu bildirir. Kalbe

¹¹⁸ Kuşeyrî, *Kuşeyri Risalesi*, çev. Dr. Dilaver Selvi, 138.

¹¹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 24-25.

¹²⁰ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 225.

¹²¹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, “*Tefsîru'l-Kur'ân*”, 2914; Ayrıca bkz. Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/76.

¹²² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 26.

gelen bu şer işlerin kaynağını öğrenmek için ise şu mikyası verir: Eğer kalbe gelen kötü işlerin yapılmasında bir ısrar varsa bu işin faili nefistir. Eğer kalbe gelen bu şer şeyler ısrar etmez ve vesvese şeklinde olur ise o zaman bu işin faili şeytandır. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî kalbe gelen şeylerin, Allah tarafından vasıtasız, melek tarafından vasıtasılı, nefis aracılığıyla ve şeytan vasıtasıyla gelen şeyler olduğunu söyleyerek, bu kaynakların dört olduğunu ve bunların beşincisinin olmadığını belirtir.¹²³ Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî şöyle söylemiştir: “Abdullah b. Ebî Muhammed'den Basra da işittim. Buyurdu ki havâtır dörttür: Nefisten gelen hâtır, Allah'tan gelen hâtır, melekten gelen hâtır, şeytandan gelen hâtır. Nefisten gelen hâtıra kalbin alt tarafından hissedilir, Allah'tan gelen hâtıra kalbin üst tarafından hissedilir, melekten gelen hâtıra kalbin sağ tarafından hissedilir, şeytandan gelen hâtıra ise kalbin sol tarafından hissedilir. Daha sonra ise şöyler şöyler; bunları hisseden kul, zühd ve takvâ ile kalbini ve nefisini arıtmış ve içini dışına doğrultmuştur. Kalbi ayna gibi olduğundan her geleni görür. Kalbi siyahlanır ve şüphe tansiyonu yükselirse bunları göremez.”¹²⁴

Sühreverdî bu kaynakları artırarak yedi sekiz'e çıkarır ve daha sonra bunları ikiye ayırarak Rasûlullah (s.a.v.)'in hadîs-i şerîfnde buyurduğu gibi kalbe gelen bu şeylerin kaynağı ikidir der. Kalbe gelen hatıraların iyi mi yoksa şer mi olduğunu bilmek için şerîat mikyası ile ölçmeliyiz. Şeriat mikyasına uyanlar hayırdır ve onu getirende melektir. Şeriat mikyasına uyumayanlar ise şerdir ve onu getirende şeytandır. Bunun farkına varan şeytanın vesveselerine karşı kalbini koruyarak kötülüklerden korunmuş olur. Fakat bazen şeytan kalbe iyi hatıralar getirir ve bu hayırlı şeyleri insana kabul ettirir. Ancak bu iyi şeylerin perdesi altında insana kötü işler de yaptırır. Bunları yapan insan da hayır işlediğini düşünerek hidayette olduğunu zanneder. Örneğin şeytan bir insanı ibadet etmekten uzaklaştıramazsa onu ibadet yapmaya teşvik eder. Ardından ise o insanı ya riyaya saptırır ya da kendinin velî bir kul olduğunu iddia ettirerek şeyhliğini ilan ettirir.¹²⁵ Meselâ bir hocayı şerîatı anlatmaktan uzaklaştıramıyorsa, ona vaaz ve nasihat ettirerek onu dinleyenlerin

¹²³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 26-27.

¹²⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-Me'ârif*, 233.

¹²⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 27.

takdirini kazanmayı ve dinleyicilerin kendisini övmelerini istemeyi kalbine iğva eder.¹²⁶ Böylece o hocanın hayır ibadetini günaha çevirtir.

İnançta ki za'fiyet, nefsin ahlâk ve sıfatlarını iyice bilmemek, nefsin heva ve hevasına uymak, dünya sevgisi ve şöhret isteği hâtıraların seçilememesinin dört sebebidir. Her kim ki sayılan bu dört şeyden kendisini korursa, kalbe gelen hatıraların melekten mi yoksa şeytandan mı olduğunun farkında olur. İnsan için gerekli olan şey kalbe gelen her şeyi hemen yapmaması, biraz bekleyip sabırlı olmasıdır. İnsan kalbine gelen hatıralara şerîatin ölçüsü ile bakmalı, nefsinin arzu ve isteğiyle bakmamalıdır. Kimden geldiğini anlayıncaya kadar sabretmelidir. Cihad kalpte başlar. İnsan, kalbine şeytanın iğvasını getirmemek ve kalbini temiz tutmak için mücadele etmelidir. İnsanın bu mücahedesini son nefesini verene kadar devam eder.¹²⁷ İnsan, şeytanı kalbinden ancak zikir vasıtasıyla uzaklaştırır. Çünkü şeytanın vevesesinin zıddı Allah'ı zikirdir.¹²⁸

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Rahmân olan Allah'ı anmayı görmemezlikten gelene, yanından ayrılmayacak bir şeytanı arkadaş veririz. Şüphesiz onlar, bunları yoldan alıkoyarlar, bunlar da doğru yola eriştiklerini sanırlar.”¹²⁹ Bu âyet-i celîlede Allah'ı zikretmeyen kişilerin şeytanın iğvasına kapılacağı ifade edilmektedir. Şeytanın vesvesesine kapılan insanda kendisini sırat-ı müstakîm üzere olduğunu zanneder. Şeytan bu kişiye önce hayırlı işler, daha sonra da bu iyi ameller altından batıl işler yaptırır. Bu durumda olan, yani yanlış yolda olduğu halde kendisini doğru yolda zanneden kişiyide irşad etmek, doğru yola döndürmek oldukça zor olur. Çünkü böyle bir insan kendisinin sırat-ı müstakîm üzere olduğunu, yanlış yolda olmadığını düşünür. Yanlış yolda olduğunu kabul eden kişiyi ise irşad etmek kolaydır.¹³⁰ Bu âyet-i kerimeden anlaşılan, Allah Teâlâ'yı zikredenlere şeytan yaklaşmamaktadır.

Bütün bu yukarıda yazılan şeylerden sonra Yunus Kaya kalbe gelen hatıraları şu makyaslarla ölçmemiz gerektiğini ifade eder: Şeriatla ölçülmeli, şeriata uygun ise hayır, uygun değil ise şerdir. Salihlerin yani ashâbın veya ashâb gibi yaşayan

¹²⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/81-82.

¹²⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 28.

¹²⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/78.

¹²⁹ ez-Zuhruf 43/36-37.

¹³⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 29.

Müslümanların yaşantılarına uyuyorsa hayır, onların yaşantısına uymuyorsa şerdir. İnsanın nefsi Allah Teâlâ'dan korktuğu için değil de kendi tabiatı itibarıyla sevmez ise hayırdır. Eğer nefis Allah'tan sevap istemek isteğiyle değil de kendi tabiatı icabı hoşlanırsa o şerdir.¹³¹

Yine Yunus Kaya hâtıra gelen hayrın Allah'tan mı yoksa melek'ten mi olduğunu anlamamız için şu maddeleri sayar: Eğer hâtırın üzerinde ısrarla duruyorsa Allah'tandır. Eğer üzerinde durmayıp değişiyorsa melektendir. Eğer hâtıra yapılan bir ibadetin ardından geliyorsa Allah'tandır. Yok değilse melektendir. Eğer hâtıra inanç ve manevi şeylerdense Allah'tandır. Yok, eğer hâtıra zahiri ve ameli şeylerden ise melektendir. Kalbe gelen hatıraların şeytandan mı yoksa nefisten mi olduğunu anlamamız için ise müellifimiz şu ölçüleri sayar: Eğer hâtıra şerrin üzerinde ısrarla duruyorsa nefistendir. Eğer değişiyorsa şeytandandır. Çünkü şeytanın amacı hangi kötülük olursa olsun onu işletmektir. Eğer zikir esnasında hâtıra kayboluyorsa şeytandır, çünkü şeytan zikrin olduğu yerden kaçır. Eğer zikir esnasında devam ediyorsa nefistendir.¹³²

3.2.2 Kalbin Vasıflarından Olan İyi Ahlâklar

Allah Teâlâ insanlara hem kötü hem de iyi duygular vermiştir. Hz. Allah, kötü duygulardan arınanların felâh bulacağını açıklamış, iyi duygularla donananlara ise bütün nimetlerini vereceğini va'detmiştir. İyi duygulara “ahlâk-ı hamide veya güzel ahlâk” denilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Ahlâkınızı güzelleştiriniz”¹³³ buyurur. Müslümanın ahlâkını güzelleştirebilmesi için Hz. Peygamberi örnek alması gerekmektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “Beni Rabbim terbiye etti, O ne güzel terbiye edendir”¹³⁴ der. Bu hadîs-i şerif'ten anlaşılan, Peygamber Efendimiz ahlâkını yaşadığı toplumdan almadığı gibi, kendi mahsulü de değildir. Hz.

¹³¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 25.

¹³² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 25.

¹³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Câmius's-Sahîh*, 4 cilt (Beyrut: y.y. 1987), “el-Edeb”, “Menakib”, 164; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-şahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye. 1995), “Fezâilü's-sahabê”, 4521; İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs* (Beyrut: y.y., 1988), 1/70.

¹³⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 1/12, el-Aclûnî, *Keşfu'l Hafâ*, 1/225; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, “Fezâilu'l-Kur'ân”, 3187

Peygamber Allah'ın terbiyesiyle ahlaklandırdığını ve ilahî terbiye ile alınan ahlakın çok daha güzel olduğunu bize bu hadîs-i şerif ile haber vermiştir.¹³⁵ Kaya, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ahlakını överek şöyle buyurduğunu söyler: “Şüphesiz ki, sen yüce ahlak üzeresin.”¹³⁶ İlahi kalemle insanın kalbine işlenen ahlakın en üstün ve en yüce ahlak olduğu bu âyet-i kerîme ile anlaşılmaktadır. Yunus Kaya bu konu ilgili olarak şöyle söyler: İnsanın kalbine nefis kalemiyle ahlak işlenir ise, o ahlak kötü ahlak olur. Eğer toplum kalemiyle işlenirse, topluma serpilmiş ahlak, çeşitli kaynaklardan geldiği için, iyi ve kötü karışmış olduğundan ahlaka kaynak olamaz. O vakit bizim ahlakımız ilahi menşeli olmalıdır.¹³⁷ Hz. Aişe validemizden Hz. Peygamberin ahlakını sorulduğunda: Peygamberimizin ahlakının Kur'an olduğunu¹³⁸ ifade etmiştir. Ahlak nefse yerleşmiş, silinmeyen bir duygudur. Rasûlullah (s.a.v.)'in ahlakı Kur'an olduğu için, Kur'an'ı Kerîm, Rasûlullah'ın kalbinde silinmeyen bir duygu haline gelmiştir. Adeta Hz. Peygamber'in kalbine Kur'an tescillenmiştir. Zira Rasûlullah (s.a.v.): “Ben güzel ahlak'ı tamamlamak için gönderildim”¹³⁹ buyurmuştur. Bütün dinler, İslam dîniyle olgunlaşmış ve Hz. Peygamber'e gelen İslam dîni zirveye ulaşmıştır. İslam dîni ahlak manzumesi, Rasûlullah (s.a.v.) ise bu ahlakı zirveye taşıyıp kemale erdiren yüce şahsiyettir. Hz. Peygamber, îmanı amelle kalbe tescil eden bir ahlak sistemi getirmiştir. Biz de Rasûlullah (s.a.v.)'e uyar, Kur'an'ı Kerîmin ahlakını ve îmanımızı amelle kalbimize tescil eder isek, en ulvî ahlaka erişir ve Rabbimizin va'dettiği yüce makamlara nail oluruz.¹⁴⁰ Müellifimiz kalbin vasıflarından olan iyi ahlakları tövbe, sabır, şükür, recâ, havf, zühd, tevekkül, rızâ ve muhabbet olarak sayar.¹⁴¹

¹³⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 113.

¹³⁶ Kalem, 68/4

¹³⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 114.

¹³⁸ Müslim, “Müsâfirîn”, 139; Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en- Nesâî, *es-Sünen* (Riyad: Dâr's-Selâm. 2000), “Kıyâmü'l-leyl”, 2; Dârimî, “Kitabu's-Salât”, 1439.

¹³⁹ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvaţta'*, nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf (Kahire: y.y., 1382/1962), “Hüsnü'l-Hulk”, 8; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, (Beyrut: Dâru Sadır. 1895), 2/381.

¹⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 115.

¹⁴¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 33.

3.2.2.1 Tövbe

Sözlükte; pişmanlık, nedâmet, dönme¹⁴² anlamlarına gelen tövbe ıstılahta; âsilikten itaatkârlığa ve nefisten Hakk’a dönmek,¹⁴³ kötü ve günah işlere pişman olup Hakk’a yönelmek, Allah’ın gerekli kıldığı fiillere sarılmak ve kerih gördüklerinden kaçınmak,¹⁴⁴ hatâların vermiş olduğu iç sancısı olan kötü huyları iyi huylarla değiştirmek¹⁴⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Tövbeyi Seyyid Şerif Cürcânî ile Ebû Tâlib el-Mekkî (v.386/996), şöyle tarif ederler; “Kalble pişmanlık, dil ile af dileme ve bedenle günah işlemekten uzak durmaktır.”¹⁴⁶ İbn Hacer ise tövbeyi, “günahı, çirkinliği için terk etmek, yapılan fiile pişman olmak, onu tekrarlamamaya azmetmek ve mağdura hakkını vermek”¹⁴⁷ şeklinde ifade eder. Sühreverdî ise, tövbeyi, “Allah’ın razı olmadığı şeylerden dönmek”¹⁴⁸ olarak ifade eder.

Müellifimiz tövbe hakkında şu sözleri söyler: Şeriatte her dönmeye tövbe denmez. İslam dininde tövbe; kötü sayılan şeylerden iyi sayılan şeylere dönmek demektir. Gerçek tövbe, içten başlayarak dışarda belirtilerini göstermelidir. Şeriat dilinde tövbe; geçmişte yapılan günah ve kusurlara pişman olup, hemen terk ederek, bir daha yapmamaya azmetmek, anlamındadır.¹⁴⁹ Ülema tövbenin üç tane rüknünün olduğunu söyler: Yapmış olduğu günahlardan pişman olmak, o günahı derhal terk etmek ve bir daha o gibi günahları yapmamaya azmetmektir. Bu şartlardan en önemli olanı nedamettir.¹⁵⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Tövbe pişman olmaktır”¹⁵¹ der.

¹⁴² Ebû Abdillâh Fahrüddîn er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 83; İsfehânî, *Müfredât*, 1/175; İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, 1/233

¹⁴³ Hücvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, 542; İsmail Hakkı Bursevî, *Tuhfe -i Vesimiyye*, Haz: Şeyda Öztürk (İstanbul: İnsan yayınları, 2000), 170-173.

¹⁴⁴ İbn Kayyim el- Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, (Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, ts.) 1/331.

¹⁴⁵ Gazzâlî, *İhyâü Ülumi'd-Dîn*, 10.

¹⁴⁶ Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. 'Atrıyye el-Mekkî Kûtü'l-kulûb fî mu'âmeleti'l-Mahbûb. Thk. 'Âsım İbrâhim el-Kiyâlî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1426/2005), 1/179; Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü't-Târîfât*, (Beyrut: Daru'l -Kitabi'l-Arabî, 1985), 75.

¹⁴⁷ İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd v.dğr.*, (Kahire: y.y., 1978), 11/106.

¹⁴⁸ Adem Çatak, “Şihâbeddîn Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayışı” (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 270.

¹⁴⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 115.

¹⁵⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 115.

Yunus Kaya sözlerine şöyle devam eder: Bir gûnahtan pişman olmak, o gûnahı terk etmeyi ve bir daha işlememeyi gerektirir. Eğer gûnah terk edilmemiş ise pişman olunmamış demektir. O vakit tövbenin asıl şartı “pişmanlıktır” diyebiliriz. Diğerleri ise ondan kaynaklanan şartlardır.¹⁵² Pişman olunmadan önce o gûnahı bir daha işlememek üzere terk etmek lazımdır. Öyle ise gerçek tövbe pişmanlıktır. Pişmanlık, bir pişmanlığı, birde bağışlanmayı arzu etmeyi gerektirir.¹⁵³

İmam Gazzâlî (v. 505/1111) tövbenin, ilim, hâl ve fiil üçlüsü ile tamamlandığını ifade eder.¹⁵⁴ Yunus Kaya Gazzâlî'nin bu kelimelerden hareketle şunları söyler: İnsan gûnahı, kendisini yaratan, kudreti ve âzemeti sonsuz olan Allah Teâlâ hazretlerine karşı işlediğini anlayınca kalbin de bir korku ve utanma duygusu hâsıl olur. Bu korku ve utanma duygusunda bir pişmanlık hali meydana gelir. Bu durumun sonucunda da, Allah'a karşı işlemiş olduğu gûnahlara karşı pişman olur ve bu pişmanlık neticesinde iki fiil hâsıl olur. Biri derhal o gûnahı terk etmek, diğeri ise bir daha o gûnahı işlememeye kesin bir şekilde karar vermektir. İşte tövbe bu üçlü ile tamamlanır.¹⁵⁵

Abû Ali ed-Dakkâk (v.405/1014) “tövbe üç kısımdır” der. Bunlar; tövbe, inâbe ve evbedir. Bunların üçüde luğatta dönmek anlamına gelir. Her kim ki, azap korkusuyla tövbe ederse, ona tövbe sahibi denir. Her kimde, sevap maksadıyla tövbe ederse, ona inâbe sahibi denir. Her kimde ilahi emirlere uymak maksadıyla tövbe ederse, ona da evbe sahibi denir. Tövbe mü'minlerin vasfı, inâbe velilerin vasfı, evbe ise Enbiyânın vasfıdır.¹⁵⁶ İbn Atâullah-ı İskenderî (v. 391/931) bu konuda şöyle söyler: tövbe; inâbe ve isticâbeden oluşur. Tövbe-i inâbe, Allah'ın azabından koktuğu için tövbe etmektir. Tövbe-i isticâbe, Allah (c.c.)'nun kereminden utandığı için tövbe etmektir.¹⁵⁷ İmam-ı Kuşeyrî bu tanımların ilkinin icmali, ikincisinin ise tafsîlî

¹⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *es-Sünen*, thk. M. Fuat Abdalbaki. (Beirut: Daru'l-İhyai'l-Arabî. 1975), “Zühd”, 4242.

¹⁵² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 116.

¹⁵³ Kaya, “Tasavvuf”. *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:54:03-00:54:20.

¹⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/8-13.

¹⁵⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 116.

¹⁵⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 94; İsmail Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, haz. Saadettin Ekici (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 217.

¹⁵⁷ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 141-142; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 96

olduğunu ifade eder. Bu birinci tarif bütün Müslümanların tövbesi, ikinci tanım ise, velâyet rütbesine ermiş ve kalp gözü açılmış kimselerin tövbesidir.¹⁵⁸

Sûfîler tövbeyi üçe ayırır:

1. Avâmın tövbesi: Bunlar günahlarından tövbe ederler.
2. Havâs, yâni seçkin kulların tövbesi: Bunlar gâfil bulunmaktan tövbe ederler.
3. Hâssu'l-hâs, yâni en seçkin has kulların tövbesi: Bunlar da Allâh'a daha yakınlık/kurbiyyet makamına vuslat için tövbe ederler.¹⁵⁹

Müellifimiz tövbe ile ilgili şunları da söyler: Eğer tövbeyi açıklarsak, kalbin gaflet uykusundan uyanması, kalp gözü ile kulun kendi kötü durumunu görmesi ve kalbin kulağı ile Hakk'ın yasaklarını işitmesi gibi şartları doğurur. Kalbiyle yaptıklarının kötülüğünü görürse, kalbinde tövbe arzusu ve kötülükleri terk etmek meylî hâsıl olur. Bu arada İlâhi yardım, azminin doğrultusunda hayattaki dönüşünün güzelliğine ve tövbenin sebeplerine erişmeye güç verir. Bu yardımın eriştiğinin ilk belirtisi kötü arkadaşları terk etmektir. Bu kötü arkadaşları terk ediş, kötülükleri müşahede ile olur. İşte bu korku ve ümit, kötülüklerle karşı kalpteki sevgi ve arzuları giderir, nefsin istek ve arzularını önler. Bu durumların tümü, insanı günahları terk etmeye ve bir daha bu günahları işlememeye azmettirir. Kaya, bunun tövbenin geniş ve açık manası olduğunu ifade eder.¹⁶⁰

Tövbenin Şer'î Hükümü

Gazzâlî tövbenin farz oluşu ile ilgili olarak şunları söyler: Tövbe etmenin farz oluşu âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile sabittir. İman nuru taşıyan derin görüş sahibi, karanlıktan kurtulup hakikate koşan her insan için bu hüküm açıkça ortadadır.¹⁶¹

¹⁵⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 118.

¹⁵⁹ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2004), 158; Erhan Yetik, *İsmail Ankaravi Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İşaret Yayınları, 1992), 185.

¹⁶⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 117.

¹⁶¹ İmam-ı Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/6.

Yunus Kaya, tövbe etmenin Müslüman her erkek ve kadına farz olduğunu ve bunun kitap, sünnet ve icmâ’i ümmet ile sabit olduğunu söyleyerek şöyle izah etmektedir;

- a. Kitap ile sübûtu: Allah Teâlâ: “Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz”¹⁶² buyuruyor. Diğer bir âyet-i kerîme de ise şöyle buyrulur: “Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah’a tövbe edin.”¹⁶³ Bu âyet-i kerîmelerdeki tövbe lafzı emir şeklinde gelmiştir ve emir de vucûb ifade eder. O vakit tövbe etmek, her Müslümana farzdır. Çünkü her iki âyet-i kerîmede de Hz. Allah Müslümanlara tövbe etmelerini emretmektedir.¹⁶⁴
- b. Hadîs-i şerîflerle tövbenin farz oluşunun sübutu: Hz. Peygamber (s.a.v.): “Ey insanlar, Allah’a tövbe ediniz ve affınızı dileyiniz. Şüphe yok ki, ben günde yüz defa tövbe ve istiğfâr ederim”¹⁶⁵ der. Hz. Peygamber bu hadîs-i şerif de insanlara seslenerek, tövbe etmelerini emretmektedir. Diğer bir hadîs-i şerif de ise şöyle buyurmuştur: “Vallahi ben günde yetmiş defadan fazla Allah’tan beni bağışlamasını diler, tövbe ederim.”¹⁶⁶ Yunus Kaya bu hadîs-i şerîf’e şöyle bir izah getirir: Hz. Peygamberin bir işi devamlı olarak yapması, o işin ümmetine vacip olduğunu gösterir. Ayrıca tövbenin vacipliği konusunda, Müslümanlar ve özellikle Ehl-i sünnet âlimleri ittifak etmişlerdir. Bu ittifaka “icmâ-ı ümmet” denilmektedir ve bu dinde de delildir.¹⁶⁷

Müellifimiz bu konuyla ilgili olarak şunları da söylemektedir; Tövbenin ve vucûbunun manasını anlarsak, tövbenin vacip (farz anlamında) olduğunu kesinlikle anlarız. Vacip, tasavvuf dilinde; ebedî saâdete vesile olan şeylerdir. Kesin olarak bilinir ki, sonsuz mutluluğa ulaşmak, Allah’ın rızâsına erişmekle olur. Allah ile kulu arasına perde olan ve kulun arzu etmiş olduğu şeylere mâni’ olan her şey, kulu hasret ateşiyle ve cehennem narıyla yakar. Şüphe yok ki, günah insanı Rabbinden uzaklaştırdığı gibi, istediği derecelere erişmesine de engel olur. İnsan, bu dünyada iken kendini mutlaka bu durumdan kurtarmalıdır. Bu kurtuluş, günahların zararını

¹⁶² Nûr, 24/31

¹⁶³ et-Tahrîm, 66/8

¹⁶⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 119.

¹⁶⁵ Müslim, “Zikir”, 42.

¹⁶⁶ Buhârî, “Daavât”, 3.

¹⁶⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 120.

bilmek, yaptıklarına pişman olup Rabbine dönmek ve bir daha yapmamaya gayret etmekle olur. Kaya, tövbenin anlamının bu olduğunu ve ebedî saâdete erişmenin günahları terk ederek îman ile ibâdete devam etmekle elde edileceğini söyler.¹⁶⁸

Günaha Müteâkip Tövbe Etmek Vaciptir

Günah işleyen bir insan, işlediği günahın zararlı olduğuna inanmadığını ifade etmektedir. “Zina yapan kimse, mü’min olduğu halde zina yapmaz. Hırsızlık eden kimse, mü’min olduğu halde hırsızlık yapmaz. İçki içen kimse, mü’min olduğu halde içki içmez. (Şayet mümin olduğu hâlde bunlardan birini yapacak olurs) tövbe kapısı açıktır”¹⁶⁹ hadis-i şerifini Hoca şöyle değerlendirir: “Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.), zina, hırsızlık ve içki içenlerin, bu fiillerin haram olduğuna ve âhirette zararlı olacağına o anda inanmadıklarını ifade etmiştir. Yoksa Allah’ı, Peygamberleri, âhireti inkâr ediyor anlamında değildir. Çünkü günah insanı îmandan çıkarmaz. Günahların zararlı olduğuna inanınca, derhal o günahlara tövbe ederek, kendini kurtarması vacip olur.”¹⁷⁰ Kaya, işlenen günahın peşinden tövbe etmenin vacip olduğuna, şu âyet-i kerimeyi delil getirir: “Allah’ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder.”¹⁷¹ Bu âyet-i kerîmede yapılan tövbenin kabülü için günahın bilinmeyerek işlenmesi ve günahın peşinden hemen tövbe edilmesi şartları beyan edilmiştir.¹⁷² Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ yukarıdaki şartları taşıyan tövbeyi kabul edeceğini ve günahları affedeceğini beyan etmiştir. Yunus Kaya şu iki durumda da tövbenin günahın hemen peşinden yapılmasını gerektirdiğini söyler:

1. İnsanın her an ölme ihtimali mevcuttur. Ölmeden önce günahlardan kurtulmak, ahirete de günahkâr olarak gitmemek için bir an önce tövbe edilmelidir.
2. Günah, insanın kalbini/ruhunu kirletir. O kir kalbe yerleşip tam te’sirini göstermeden evvel tövbe ve ibadetlerle yıkanıp temizlenmesi gerekir.¹⁷³ Kaya,

¹⁶⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 120.

¹⁶⁹ Müslim, “Îmân”, 104; Buhârî, “Mezâlim”, 30.

¹⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 121.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/17.

¹⁷² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 122.

¹⁷³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 122.

günahların birer manevî kir olduğunu bize şu âyet-i kerîme'nin haber verdiğini söyler: “Hayır! Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.”¹⁷⁴ Kur’ân’ı Kerîmde; “Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder”¹⁷⁵ buyrulmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’de “Günahın peşine, onu silecek bir sevap işle”¹⁷⁶ der. Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf, günahların kalpte bıraktığı kir ve kötü etkileri, ibâdetlerin yok edip sileceklerini bildirmektedir.¹⁷⁷

Günahlar

Yunus Kaya günah kavramını şöyle ifade eder: Günah, Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına uymamak ve O’na itaat etmemektir. Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına insanlar uyarsa, O’na itaat ve ibâdet etmiş olurlar. Eğer ki emir ve yasaklara uymaz ise insanlar Allah Teâlâ’ya karşı isyan etmiş ve günah işlemiş olurlar. Allah Teâlâ, şu âyet-i kerîmede günahları büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayırmıştır: “Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.”¹⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde beş vakit namaz, iki cuma namazı ve iki Ramazan, aralarında işlenen günahlara kefarettir”¹⁷⁹ buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîf’te günahları büyük ve küçük diye ikiye ayırmıştır ve büyük günahlardan sakınıldığı takdirde, beş vakit namaz, iki Cuma namazı ve iki ramazan, aralarında işlenen küçük günahlara kefarete olacağı bize bildirilmektedir.¹⁸⁰

Günahlar, büyük ve küçük olarak iki kısma ayrılmış olmasına rağmen, hangilerinin küçük ve hangilerinin büyük olduğu tam olarak bilinmemektedir. Hangi günahın büyük olduğunu ve hangi günahın küçük olduğunu bilmek, şeriatin sahibinden işitmekle olur. Sahib-i şeriat bazı günahların büyük olduğunu açıklamışsa da, tümünü beyan etmemiştir. Âlimler, insanların bütün günahlardan uzak durması için “büyük günahlar diğer günahlar içerisinde gizli bırakılmıştır” derler.¹⁸¹ Hz. Peygamber

¹⁷⁴ el-Mutaffifin, 83/14.

¹⁷⁵ Hûd 11/114.

¹⁷⁶ Tirmizî, “Birr”, 55.

¹⁷⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 123.

¹⁷⁸ en-Nisâ 4/31.

¹⁷⁹ Müslim, “Tahâret”, 16.

¹⁸⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 123.

¹⁸¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 124.

(s.a.v.) “Yedi helâk ediciden kaçın! Buyurur. Sahâbiler: Ey Allahın Resûlü! Bunlar nelerdir? Diye sorarlar. Hz. Peygamber: “Allah’a ortak koşmak, sihir (büyü) yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından kaçmak, evli, namuslu ve hiç bir şeyden haberi olmayan kadınlara zina isnad etmek”¹⁸² olduğunu söyler. Bu hadîs-i şerîf’te büyük günahlar yedi tane olarak açıklanmış ise de diğer hadîs-i şerîflerde ve âyet-i kerîmelerde burada sayılanların dışında da büyük günahlardan bahsedilmektedir.¹⁸³

Yunus Kaya Ebû Tâlib el-Mekkî’nin, hadîs-i şerîflerden on yedi kadar büyük günah (kebîre) çıkardığını ve onları insanların uzuvlarında işleniş durumlarına göre şu şekilde tasnif ettiğini söyler:

1. Kalple işlenen kebîreler: Allah’a şirk koşmak, günahlarda ısrar etmek (devamlı yapmak), Allah’ın rahmetinden ümidini kesmek ve azabından emîn olmak.
2. Dil ile işlenen büyük günahlar: Yalancı şahitlik yapmak, iffetli bir kişiye zina ile iftirada bulunmak, yalan yere yemin etmek ve sihir yapmak.
3. Mide ile işlenen büyük günahlar: İçki içmek, yetim malı yemek ve faiz yemek.
4. Cinsel organlarla işlenen büyük günahlar: Zina yapmak ve livata yapmak.
5. El ile işlenen büyük günahlar: Adam öldürmek ve hırsızlık yapmak.
6. Ayaklar ile işlenen büyük günahlar: Harpten kaçmak.
7. Bütün uzuvlarla yapılan büyük günah: Anne babaya asî olmak.¹⁸⁴

İslam âlimleri kebîreleri belirlemek için birçok araştırma yapmışlar ve onların sayısı hakkında farklı rakamlar vermişlerdir. Bazı âlimler âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîflere dayanarak büyük günahların 125 kadar olduğu söylemiş olsalar bile,

¹⁸² Buhârî, “Vasâyâ”, 23, “Tıb”, 38, “Hudûd”, 44; Müslim, “Îmân”, 145. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünen* (Kahire: y.y. 1988), “Vasâyâ”, 10; Nesâî, “Vasâyâ”, 12.

¹⁸³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 125.

¹⁸⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 125-126.

kebîrelerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Buradan hareketle Hoca, “her günahın büyük olma ihtimali vardır ve onlardan kaçınmak gerekir” der. Ona göre “Günahın küçüklüğüne değil, isyan edilenin büyüklüğüne ve azâmetine bakıp günahlardan uzak durmak”¹⁸⁵ gerekir.

Yunus Kaya günahların, Allah Teâlâ’nın hakları ve kul hakları olarak da iki kısma ayrıldığını söyler ve şöyle bir açıklama yapar: Allah hakkı, başka birinin hakkına tecavüz olmayıp, yalnız Allah’ın emir ve yasaklarına uyulmayınca olur. İçki içmek, namazı ve orucu terk etmek bunlardandır. Burada Allah’a isyan etmek vardır, kul hakkına tecavüz yoktur. Eğer kişi Allah’ın emir ve yasaklarına uymadığı gibi bir de kul hakkına tecavüz ederse, kul hakkını da ihlal etmiş olur. Örneğin adam öldürmek ve başkalarının malını gasp etmek gibi fiiller kul hakkıdır. Fakat burada iki boyut vardır. Kişi Allah’ın adam öldürme yasağını dinlemediği için, Allah’a isyan etmiş, insan hayatına kastetmekle de kul hakkına tecavüz etmiş olur. İnsan bu gibi fiilleri işlediği zaman hem kul hakkına hem de Allah hakkına girmiş olur.¹⁸⁶

Küçük Günahların Büyük Günaha Dönüşmesi

Küçük günahları büyük günahlara dönüştüren sebepleri Yunus Kaya altı maddede sayar:

1. Suyun damlaya damlaya göl olduğu gibi, küçük günahlarda devamlı surette işlene işlene büyük günaha dönüşür. Kul o günahı her işledikçe, kalbinde küçük de olsa bir te’sir bırakır. İnsan devamlı olarak o günahı işlerse, günahın bıraktığı o te’sir kalbi kaplar ve öldürür.
2. Günahı küçük ve basit görmek devamlı surette o günahı işlemeye neden olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Mümin, günahlarını üzerine düşüverecek bir dağ gibi büyük görür. Fâcir (fütursuzca günah işleyen) kimse ise günahlarını burnu üzerine konan ve kovalayınca kaçacak bir sinek gibi görür”¹⁸⁷ buyurur. İnsan işlediği günahın küçüklüğüne değil, isyan ettiği Rabbinin azâmetine bakmalı ve yaptığı en küçük

¹⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 126.

¹⁸⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 126-127.

¹⁸⁷ Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 49.

bir günahın, yapan kişi için çok büyük bir şey olduğunu anlamalıdır. Küçük gözüken günah işlenirken, kalpte pişmanlık veya günah işleme duygusu bulunmadığından, kalpte büyük tahribata yol açar. Büyük günahı, kalp korkarak yaptığından, onun kalpteki tahribatı ise daha az olur.

3. İnsan işlediği küçük gûnahtan sevinç duyarsa, o küçük günah kebîre'ye dönüşür. Küçük günah işlemekten sevinç duyan kişi, o günaha devam etmekten şeref duyar, kalbi kararmaya başlar ve böylelikle kalbi ölür. Hatta bazı insanlar bu gibi günahları söylemekten zevk alır ve şeref duyarlar. Hoca, böyle kişileri, bir hastanın ilaç şişesinin kırılarak dökülüp, ilaç içmesinden kurtulduğuna sevinenlere benzetir. Bu gibi kişilerin şifa bulmaları ümit edilmez.
4. Günahı hafife almakta, günahı büyütür. Allah Teâlâ'nın günahları örtmesi ve hemen cezalandırmamasından dolayı insanlar küçük günahları hafife alırlar ve işlemeye devam eder. Böylelikle küçük günahlar büyük günaha dönüşür. Böyle kişiler âhirette cezalandırılmayacaklarını zannederek, gaflet uykusuna dalarlar ve yaptıklarından sorumlu tutulmayacaklarını sanırlar. Hâlbuki yaptıklarının hesabını teker teker verecekler ve cezalarını çekeceklerdir.
5. Günahları âleni olarak işlemek ve gizli yaptığı günahı zaman zaman söylemek, küçük olan günahların büyük günahlara dönüşmesine neden olur. Çünkü günahı âleni işlemek ve söylemek, insanları o günaha teşvik ve yapılış yollarını göstermek, yapmayan ve yapamayanlara örnek olmak demektir. Buda ayrı bir cinayettir. Hz. Peygamber (s.a.v.): "Günahı alenî işleyenler hariç ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır"¹⁸⁸ buyurur.
6. Lider olan kimseler (âlimler ve amirler)'in işlemiş olduğu küçük günahlar büyük günahlardan sayılır. Her örnek alınacak olan insanın işlemiş olduğu günah, küçük olsa bile büyük günaha dönüşür. Çünkü insanlar onları örnek alarak aynı günahı hiç çekinmeden işlerler ve her işlenen günahın bir misli de örnek olanın defterine yazılır.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Buhârî, "Edeb", 60; Müslim, "Zühd", 52.

¹⁸⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 127-128.

Tövbenin Tamamlanması

Yukarıda günahları, Allah hakkı ve kul hakkı olarak iki kısma ayırmıştık. Allah hakkı olan günahlarda ikiye ayrılır. Bunlar; Allah'ın emirlerini terk etmek ve nehyettiği şeyleri yapmaktır. Kaya bu fiilleri yapanların tövbelerinin şu şekilde olacağını söyler:

1. Allah'ın emirlerini terk etmek suretiyle işlenen günahların tövbeleri:

- a. Namazların terki: İnsan namazı terk ettiğinden dolayı Allah'a tövbe eder ve üzerine namaz farz olduğu günden tövbe ettiği güne kadar geçen zamandaki namazlarını hesaplar, kılmadığı namazları tahmin ederek kesin bir karara bağlar ve bu namazları kaza eder.
- b. Orucun terki: Kişi farz olduğu günden itibaren tutmadığı veya bozduğu oruçları kaza eder. Eğer keffaret lazım gelmişse, keffaretini de tutar.
- c. Haccın terki: Eğer kişi hac farz olduktan sonra haccı terk etmişse, hac yapmak için gereken parayı te'min ederek haccını yapar. Eğer sıhhati veya yaşı tıbariyle haccı yapamıyor ise, vekil gönderir. Bunu da yapamaz ise vasiyet eder, öldükten sonra hac yaptırır.¹⁹⁰

2. Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmakla günah hâsıl olmuşsa bunlardan kurtuluş çarelerini ise Yunus Kaya şöyle sayar:

- a. Eğer kul hakkına taalluk etmiyor ise, tövbe ettikten sonra ibâdet yapılarak günahın ruhta bıraktığı tahribat tedavi edilir. Allah Teâlâ: “Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder”¹⁹¹ buyurur. Bu âyet-i kerîme, günahların ruhta bıraktığı etkiyi ibâdetlerin yok edeceğini bize haber vermektedir. Öyle ise günah işleyen insan günah işledikten hemen sonra ibâdet ederek günahın te'sirinin ruha yerleşmesini engellemelidir.

¹⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 129.

¹⁹¹ Hûd 11/114.

b. Kul hakkı olan günahlarda ise hem Allah'a isyan edilmiş olur, hem de kul hakkına tecavüz edilmiş olur. Allah'a isyan ettiği için tövbe etmeli ve Allah'tan bağışlanma dilenmelidir. Kul hakkına tecavüz ettiğinden dolayı da hak sahibine hakkını vermelidir.¹⁹² Kaya, bu hakların dört kısma ayrıldığını söyler:

- 1- Kul hakkı eğer adam öldürmek ise; diyet gerekiyorsa diyetini ödemek, kısas gerekiyorsa kendini kısasa teslim etmek gerekir.
- 2- Mala tecavüz söz konusu ise; o mal duruyor ise sahibine iade edilmeli, eğer mal durmuyor ise değeri ödenmelidir. Mal sahibi ölmüş ise varislerine ödenmelidir. Varisleri de bulunamıyor ise veya mal sahibi kaybolmuş da yerini bulmak mümkün değil ise, o vakit sahibinin hayrına fakirlere verilmelidir. Eğer hak sahibi Müslüman değil ve bulunamıyor ise, o zaman da devlet hazinesine malı aktararak bu haktan beraat edilmelidir.
- 3- Şeref ihlali var ise; eğer dil ile oluyor ise, o kişinin gönlünü alarak hak helallığı istenmelidir. İkrâm ve izzetler yaparak gönlü alınmalıdır. Eğer helal etmez ise, çok ibadet yaparak âhirette ibâdetle ödenmelidir. Fiilî tecavüz olur ise, helallik alma mümkün olmadığında ötürü âhirette ibâdetler verilerek ödenir.
- 4- Dil ile veya hareketleri ile insanların kalbi kırılmış ise; mümkün olduğu kadar gönülleri alınır, iyilik ederek memnun edilir, bu suretle helallik alınır. Helallik almak mümkün olmaz ise, çok ibâdet yaparak âhirette ibâdetin sevabıyla hakları ödenir. Aksi halde o hakları ödemek için, onun yerine cehennemde yanılıcaktır.¹⁹³

Müellifimiz konuyla ilgili olarak şunları da söyler: Kalbin hastalıklarını tedavi etmek, cismin hastalıklarını tedavi etmekten daha zordur. Saâdet Allah'a ibâdet ile helakîyet ise Allah'a isyan ile olur. Günahlar birer mikrobik hastalık gibidir, kalbi rahatsız eder veya öldürür. Allah'a ibâdet, âhirette ebedî saâdete erişmeye vesile olur iken, isyan ise cehennem azabına düşer olmaya sebep olur. Tıpkı maddî hastalıkların

¹⁹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 129-130.

¹⁹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 130-131.

cismi rahatsız ettiği veya öldürdüğü gibi. Manevî hastalıkları tedavi etmek, maddî hastalıkların tedavisinden daha güçtür.¹⁹⁴

Müellifimiz bu zorlukların sebeplerini şöyle sayar:

- 1) Manevî hastalığa yakalanan kişi genellikle hasta olduğunun farkında olmaması,
- 2) Bu hastalığın neticesinin ne olacağı bilinmediği gibi, vereceği acılarında dünyada iken hissedilmemesi,
- 3) Manevî hastalıkların doktorları çok az veya hiç yok denecek kadar nadir olması. Hastanın ihtiyacı olan ilaçlar Kur'ân'ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde mevcuttur, fakat teşhis edip verecek doktoru yoktur. Âlimler de hastadır, fakat hasta olduklarından haberleri yoktur. Derenin önüne düşüp, dereyi kapatan taş gibi olmuşlar, ne kendileri istifade ediyorlar, ne de bırakıyorlar ki başkaları istifade etsin.¹⁹⁵

Günahların Affı

Günahları yalnız Allah Teâlâ Hazretleri affeder ve bağışlar. Kullar kendi haklarından vazgeçip geçmemekte serbesttirler. Allah Teâlâ: “Allah'tan başka günahları kim affedebilir?”¹⁹⁶ der. Günahları affetmek yalnız Allah'a mahsustur. Kulların hakkına tecavüz edildiğinde, kullar günahı değil, kendi haklarını alma veya bağışlama hakkına sahiptirler. Kullar işlediği günaha tövbe edip vazgeçerler ise, Hz. Allah (c.c.) da günahların tümünü dünyada iken affeder.¹⁹⁷ Allah Teâlâ, bütün günahları affedeceğini bize Kur'ân'ı Kerîm ile haber verir: “De ki (Allah şöyle buyuruyor): Ey kendi aleyhlerine olarak haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”¹⁹⁸

¹⁹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 131.

¹⁹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 131.

¹⁹⁶ Âl-i İmrân 3/135.

¹⁹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 132.

¹⁹⁸ ez-Zümer 39/53.

Büyük günahların en büyüğü küfürdür. Küfür sahibi eğer küfrünü terk eder, îmanın esaslarına inanır ve salih ameller işler ise, Hz. Allah da onun günahlarını affeder. Ayette “Ey Muhammed, kâfir olanlara de ki: Eğer küfürlerine son verirler ise, geçmiş günahları affedilir”¹⁹⁹ buyrulur. Yunus Kaya böyle insanlar hakkında şu ifadeleri kullanır: Eğer bu kişiler küfürlerine devam eder ve kâfir olarak ölürlerse, Allah Teâlâ onları asla affetmeyecek ve ebedî olarak cehennemde azap edecektir.²⁰⁰ Allah Teâlâ kulluk görevlerini tam yerine getirenlere hitaben: “Mallarını infak ederek israf ve cimrilik etmezler, cömertliği seçerler, Allah’a şirk koşmazlar, haksız yere adam öldürmezler ve zina etmezler”²⁰¹ der. Kaya, bütün bunların sonucunu Allah Teâlâ’nın bize şu âyet-i kerîmeler ile bildirdiğini söyler: “Kim bunları (zikredilen dört şeyi) yapar ise azaba uğrar. Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve alçaltılmış olarak orada ebedi kalır. Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”²⁰² Eğer insanlar müşrik olarak ölürlerse Allah Teâlâ onları affetmeyecektir. Zira “Allah kendisine ortak koşulmasını asla affetmez, bunun dışında dilediğini bağışlar.”²⁰³ Müellifimiz bu âyet-i kerîmelerden hareketle şunları söyler: Bunların dışında kalan büyük günahlara, dünyada iken tövbe edilir ise, Allah Teâlâ affeder. Eğer insan tövbe etmeden ölürse, Hz. Allah diler ise o kişinin günahlarını affeder, diler ise günahları miktarınca azap eder, azapları bittikten sonra cennete koyar.²⁰⁴ Hz. Peygamber: “Benim şefâatim, ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir”²⁰⁵ der. Yunus Kaya bu hadîs-i şerîf hakkında şunları söyler: Burada ki ümmetten kasıt ümmet’i icâbe’dır. Yani yeni Müslüman olmuş kimselerdir. Bu hadîs-i şerîften anlaşılan müslümanlardan biri büyük günah işleyip de tövbe etmeden âhirete gider ise, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şefaât edecektir.²⁰⁶

Küçük Günahların Affi

¹⁹⁹ el-Enfâl 8/38.

²⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 133.

²⁰¹ el- Furkân 25/67-68.

²⁰² Furkân 25/68-70.

²⁰³ en-Nisâ 4/116.

²⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 134.

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 20-21(No: 4739); Tirmizî, “Kıyâmet”, 11 (No: 2435-2436); İbn Mâce, “Zühd”, 37; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 6 cilt. (Beyrut: Dâru Sadır 1895), 3/ 213.

²⁰⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 135.

Yunus Kaya, küçük günahların birden çok vesile ile affedileceğini söyler ve bu vesileleri şöyle sıralar;

1- Tövbe etmek.

2- Büyük günahlardan uzak durmak. Allah Teâlâ: “Eğer siz yasak edilen büyük günahlardan sakınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi değerli bir yere yerleştiririm”²⁰⁷ der. Bu âyet-i kerimeden anlaşılan büyük günahları terk eden kişilerin küçük günahlarını da Allah Teâlâ’nın affederek bu kişilere değerli bir makam vereceğidir.

3- Amel-i salih işlemek. Bu konuda Allah Teâlâ “Şüphesiz ibâdetler günahları giderir”²⁰⁸ buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Her nerede olursan Allah’a itaat et, her günahın peşine, bir sevap işle ki, o günahı gidersin”²⁰⁹ der. Yapılan ibâdetlerin günahları affettireceği bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîften anlaşılmaktadır. Eğer insanın küçük günahları affedilmeden ölür ise, bu günah cezayı ve azabı gerektirir. Allah dilerse affeder diler ise bağışlar.²¹⁰

Tövbenin Kabul Edilmediği İki Vakit

Allah Teâlâ yapılan tövbeleri kabul edeceğini biz insanoğluna bildirmiştir. Yalnız Kur’ân’ı Kerîm ve hadîs-i şerîflere göre, ölüm anı geldiğinde ve güneş batıdan doğduğu vakit tövbeler kabul edilmez.²¹¹ Kaya, Allah Teâlâ’nın, ölüm anı gelmiş ve dünyadan gideceğini hissetmiş olan kimsenin o anda yaptığı tövbesini kabul etmeyeceğini bizlere şu âyeti kerîme ile haber verdiğini söyler: “Kötülükleri işleyip dururken, bunlardan birine ölüm geldiği zaman, şimdi tövbe ettim diyen ile kâfir olarak ölenlerin tövbesi makbul değildir. Bunlara elem verici azaplar hazırladık.” Bu âyet-i kerîmede iki kişinin tövbesinin kabul edilmeyeceği beyan edilmiştir. Bunlar; Hayatını günahla geçiren, öleceği anda bütün imkânlarını kaybeden ve bu sırada tövbe eden kişi ile kâfir olarak yaşayıp da son nefese geldiğinde îman etmek isteyen

²⁰⁷ en-Nisâ 4/31.

²⁰⁸ Hûd 11/114.

²⁰⁹ Tirmizî, “Birr”, 55.

²¹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 135.

²¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 136.

kişinin tövbesi kabul edilmeyecektir.²¹² Hz. Peygamber (s.a.v.): “Şüphesiz ki, Azîz ve Celîl olan Allah can boğaza gelmedikçe kulun tövbesini kabul eder”²¹³ buyurur. Güneş batıdan doğduğu vakit tövbelerin kabul edilmeyeceği ve tövbe kapılarının kapanacağına dair birçok hadîs-i şerîf olduğu gibi, âyet-i kerîmelerde de bir takım alametlerin belirdiği vakit tövbelerin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.²¹⁴

Tövbenin Fâziletleri

Günahlar, insanı Rabbinden uzaklaştırır ve gazabını celp eder. Âhirette ise elem verici azaplara uğratar. Tövbe ise, günahları affettirdiği gibi kulu Rabbine yakınlaştırır, elem verici azaplardan kurtarır. Böylece kul Allah (c.c.)’nun sevgili kullarından olur.²¹⁵ Allah Teâlâ “Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever ve günahlardan arınmış, kötü duygu ve alışkanlıklardan (ahlâktan) kurtulmuş olanları da sever”²¹⁶ buyurur. Bu âyet-i kerimeden anlaşılan, tövbe edenler ve nefislerini arıtanlar, Allah’ın sevgisine mazhar olacaklardır. Yunus Kaya “bir kul için Rabbinin sevgisine mazhar olmak, en büyük nimet ve en üstün rütbedir”²¹⁷ der.

3.2.2.2 Sabır

Sabır, lügatte, tahammül etme, direnme, birini bir şeyden engelleme, hapsetmek, tutmak, alıkoymak, dayanmak, elem ve belalara şikâyeti terk etmek gibi anlamlara gelmektedir.²¹⁸ İstılahta ise; başa gelen musibetlerden dolayı Allah’tan başka hiç kimseye şikâyetçi olmamak, sızlanmamak, yakınmamak ve kendine acındırmamak demektir. Kul, karşılaştığı sıkıntı ve belaların verdiği üzüntüyü sadece Allah’a arz eder ve O’nun inâyetini ister.²¹⁹

²¹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 136.

²¹³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyâzû’s-Sâlihîn*, çev. ve Şerh, M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Reşit Küçük (İstanbul: Erkam Yayınları, 1997), 19

²¹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 137.

²¹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 137.

²¹⁶ el-Bakara 2/222.

²¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 138.

²¹⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 1/530.

²¹⁹ Serrâc, *el-Lüma*’ 47; Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 143-144; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 183; Necmeddîn Kübrâ, *Usûl-i Aşere, Şerh-i Usûl-i Aşere*, şrh: İsmail Hakkı Burselî, haz. Mustafa Kara, (Tasavvufî Hayat), (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1980), 63-64; Sülemî, *Tis’atü’l-Kütüb, Kitâbü Sülûki’l-Ârifîn*, (Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1981), 159; Hacı Bektaşî Veli, *Makâlât*, Haz. Ahmet Tekin,

Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî (v.412/1021)'ye göre sabır, başa gelen bela ve musibetlere dayanarak onlardan lezzet almaktır. İnsanların çoğunun bildiği sabır, aslında “tasabbur (zoraki sabır)”dur. Asıl sabır bela oklarına hedef olup lezzet almaktır.²²⁰ Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909)'ye göre ise sabır, yüzü hiç ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmektir.²²¹ Cüneyd-i Bağdâdî'ye sabrın ne olduğu soruldu. Dedi ki: “Zorluk ve sıkıntı zamanı geçinceye kadar, rızık sıkıntısına Allah için tahammül göstermektir.”²²² Sehl et-Tüsterî ise sabrı, “Felâketler karşısında kurtuluşu Allah'tan beklemektir” şeklinde ifade eder.²²³ Ebû Ali Dekkâk (v. 405/1014), göre sabır; “Takdire itiraz etmemektir.”²²⁴ Bazıları ise sabrın bela geldiğinde şikâyet etmemek olduğunu söylemişlerdir.²²⁵ Safer Baba ise sabrı, “acıya katlanmak, onu geçirmek için mukavemet etmektir” şeklinde ifade etmiştir.²²⁶ Günümüz psikolojisi açısından sabır, inancın özüdür. Sabır, tasavvufi hayatın bir tür anahtarı durumundadır.²²⁷ Sûfî, kötü yıkıcı duygularını durdurmada hep sabrı kullanır. İç huzur ve ahenk bu şekilde temin edilir.²²⁸

Sabır, “Nefsin hevâsının karşısında dini duyguların sebat etmesi demektir.”²²⁹ Yunus Kaya, İmam Gazzâlî'nin bu tanımını incelediğimizde karşımıza şu iki unsur çıkacağını söyler; Birincisi dînî duygu; bu duygu Allah Teâlâ'nın hükmüne itaat etmektir. İkincisi nefsin istekleri; nefis, duyguların istediği şeyi yerine getirmek ister. Bu ister dine uygun olsun, ister ters olsun. Nefis sadece isteklerini tatmine çalışır.²³⁰

(İstanbul: Kelam yayınları, 2006), 56; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat. 1992), 300; Eraydm, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 165-166; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 170-172; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh yayınları 2013), 108.

²²⁰ Sülemî, *Tis'atü'l-Kütüb, Kitâbü Sülûki'l-Ârifîn*, 159; Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, 269.

²²¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 183.

²²² Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

²²³ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 143.

²²⁴ Kuşeyri, *er-Risâle*, 188.

²²⁵ İbn Kayyım el- Cevziyye, *Uddetü's-Sâbirîn ve Zahiretü'ş-Şâkirîn*, (Sabredenler ve Şükredenler), Çev. Zeynelabidin Tathoğlu (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003) 17; Sülemî, *Tis'atü'l-Kütüb, Cevâmiu'l-Âdâbi's- Sûfiyyeti*, 40-57.

²²⁶ Safer Baba, *Tasavvuf Terimleri*, (İstanbul: Heten Keten Yayınları, 1998), 240.

²²⁷ Martin Heidegger'e göre de sıkıntı “tam ayırdedici rûh hali”dir. Bu ruh hali insanı değişmez sınırlılığı ile yüz yüze getirerek, dünyanın korkunçluğunu açığa çıkarır. Yine sıkıntı, insanın sınırlılığı gibi, onun geçiciliğini de açığa çıkarır. Yani onun ölümlüğünü ortaya çıkarır. Frank Magill, *Ekzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992, 57.

²²⁸ Kemal Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, (İstanbul: İnsan Yay., 2000), 25-26.

²²⁹ Gazzâlî, *el-Erba'ün fî Usûli'd-Dîn*, 211.

²³⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 138.

Sabır, dayanmak demektir. İnsan Allah'ın emirlerini yapmaya ve nefsin isteklerinin karşısında dayanmaya sabretmelidir. Allah'ın emirlerini yapmak için çaba gösterir ve nefsin isteklerini yapmamak içinde dayanışma gösterir ise bunun adına sabır denir.²³¹ Müellifimize göre dînî duygu, nefsin isteği olan şeylerin dinen yasak olanlarını engeller. Bu engellemede gösterilen sebat ve direnişe sabır adı verilir.²³²

Ebu Talib el-Mekkî sabrı şöyle ifade eder; “Sabır, nefsin istek ve arzularını önlemek, Mevlânın rızasını kazanmak için direnmektir.”²³³ Yunus Kaya bu ifade de iki unsurun bulunduğunu söyler: Birincisi nefsin arzularıdır. Nefis, kendi duygularına uygun olan ve lezzet aldığı şeyleri ister ve istediğinde de ısrar eder. O haramı helali bilmez, yalnız zevkini bilir ve ister. Sabrın tanımında ki ilk kısım, bu istekleri şeriata uygun olmadığı takdirde engeller. İkincisi Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirerek Rabb'inin rızasını kazanmaktır. Rabbinin rızasını kazanmak için, ibâdetlerde ki güçlüklerle göğüs gererek usanmadan çalışmak, bu duygudan kaynaklanır. Böylece ibâdetlerde gösterdiği metânet de, sabrın diğer bir kısmını oluşturmuş olur.²³⁴

Yunus Kaya bu tanımlarda açıklanan duyguların, insandaki dînî duygu ile nefsin duyguları olduğunu söyler. Dînî duygu, Allah'a itâat etme duygusudur. Nefsin duyguları ise, bedendeki yemek isteği, cinsel istek, mülkiyet ve diğer isteklerdir.²³⁵ Yunus Kaya nefsin bu isteklerinin insandaki hâkimiyeti bakımından üç kısma ayrıldığını söyler:

- 1- Dînî duygu insanda tamamen hâkim olur: Nefis arzularını kalbe ilettiğinde dîne uygun olanlardan, dinin müsaade ettiği kadarıyla yararlandırır. Eğer nefsin arzuları dinde yasaklanmış ise tamamen reddeder ve nefis dîni duyguya karşı tepki gösteremez, vücutta yalnız dînî duygu hâkim olur.²³⁶
- 2- Bu iki duygu arasında savaş devam eder: Bazen dînî duygu kazanır, bazen de nefsin arzuları kazanır. Dînî duyguların nefsin isteklerine karşı vermiş olduğu

²³¹ Kaya, “Tasavvuf”. *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:55:34-00:56:02.

²³² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 138.

²³³ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kût'u'l-Kulûb*, 1/398.

²³⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 138-139.

²³⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 139.

²³⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 139.

mücadeleyi, Hz. Peygamber (s.a.v.) büyük cihat olarak isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: “Küçük cihattan büyük cihada döndük. Büyük cihad hangisidir? Diye sorduklarında, nefis ile mücadeledir diye cevap vermiştir.”²³⁷ Allah Teâlâ: “Allah’ın emir ve nehiyelerine uymada ve dinî yaşamada nefsinizin arzularına karşı gerçek gayret gösterdiniz. O sizi dinî için seçti ve dinde size zorluk kılınmadı”²³⁸ buyurmuştur. Bu âyet-i kerîme de dinî yaşamak için nefsin istek ve arzularına karşı cihat etmek farz kılınmıştır. Ayrıca dinin yaşanmasında güçlük olmadığı beyan edilerek, gayret sarf edilirse muvaffak olunacağına işaret vardır.²³⁹

- 3- Nefsin istekleri dinî duygulara galip gelir: Dinî duyguların nefis ile mücadele edecek gücü kalmaz ise, dinî duygu nefsin isteklerine tamamen mağlup olur. İşte bu gibi insanlara “gafil” ismi verilir.²⁴⁰ Kaya böyle insanlar hakkında Yüce şöyle buyurulduğunu söyler: “Ey Muhammed, nefsinin isteklerini ma’bûd edinen kimseyi görüyor musun? Acaba sen onu korur musun? Yoksa sanıyor musun ki, onların çoğu işitiyor ve düşünüyorlar? Şüphesiz onlar hayvanlar gibidir, belki daha da yollarını sapmışlardır.”²⁴¹ Yunus Kaya bu âyet-i kerîmeden hareketle şunları söylemektedir: Bu âyet-i kerîme, nefsanî duygularına kapılmış ve onların hâkimiyeti altına girmiş kişilerin, bu duygularını kendilerine ma’bûd edindiklerini, yalnız o duyguların emirlerine itâat edip, yasakladıklarından kaçındıklarını beyan ederek, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şefaatinde istifade edemeyeceklerini ifade etmektedir. Âyet-i kerîme, bu gibi insanların, nefsinin isteklerinden başka bir şey düşünmeyeceklerini zikrederek, nasıl ki, hayvanlar duygularının sevk ve idaresiyle yönetiliyorlar ise bu insanların hayvanlardan daha fazla duygularının esiri olup, yoldan saptıklarını beyan etmektedir. Tüm bunlardan hareketle Yunus Kaya şöyle söyler: İnsan, nefsanî duyguların yönetiminden kendini kurtararak, dinin yönetimine girmediği saâdete erişmesi mümkün değildir.²⁴²

²³⁷ Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin Beyhakî, *Kitabu’z-Zühdi’l-Kebir* (Beirut: Dârü'l-Cinan, 1987), 165; Hatîb el-Bağdadî, *Tarihu’l Bağdad*, (Beirut: Dâru Sadır, ts.), 3/523-524.

²³⁸ el-Hac 22/72.

²³⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 140.

²⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 140.

²⁴¹ Furkân 25/43-44.

²⁴² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 141.

Sabredilmesi Gereken Şeyler

Yunus Kaya, âdemoğlunun hayatında karşına çıkan şeylerin, nefsin isteklerine uygun olan ve olmayan şeyler olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler ve bunları şöyle açıklar:

1) Nefsin isteklerine uygun olan şeyler:

a- Nimetler: Sıhhat, mutlu yaşamak, servet, rütbe, makam, şöhrat, ailesinin geniş olması, dünya zevkini te'min edecek şeylerin bol olması ve bunlara benzer dünya hayatını te'min edecek ve şehvanî duyguları tatmin edecek aynı zamanda nefsin isteklerine uygun olan şeyler.²⁴³

Allah'ın nimetleri çoğalınca, insan nimetlere dalar. Zaman uzadıkça zevk ve sefaya dalarak niçin yaratıldığını ve âhireti unuttur. O nimetler nefsin arzularını yerine getirmeyi kolaylaştırır ve sonunda insan haddini aşarak azar. Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak: “Hayır, şüphesiz insan ihtiyaç hissetmediği an azar”²⁴⁴ buyurur. Bu âyet-i kerîme, maddî yönden ihtiyaç hissi duymayan insanların azacağını haber verir.²⁴⁵ Diğer bir âyet-i kerîmede ise “Ey iman edenler, mallarınız ve evlatlarınız sizi Allah'ın zikrinden alı koymasın”²⁴⁶ buyrulur. Dünya malı ve evlatlar insanı meşgul ederek Allah'a ibâdet etmeye engel oldukları için, Allah bunların mani' olmamasını emreder. Kulun aslî görevi ibadet olduğundan, bu görevi yerine getirmekte hiçbir engel olmamalıdır.²⁴⁷ Allah Teâlâ: “Adamlar var ki, kazanç ve alış-veriş onları Allah'ı zikirden alıkoymaz”²⁴⁸ buyurur. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, dünya malı ve servetinin kendisine ibâdet etmeye engel olmayan kişileri övmektedir. Öyle insanlar vardır ki gönüllerini Allah'a vermişler ve her zaman O'nu zikretmektedirler. Onların kazançları ve ticaretleri kendilerini Allah'ı zikretmekten alıkoymamaktadır.²⁴⁹

²⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 141-142.

²⁴⁴ el-Alak 96/6-7.

²⁴⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 142.

²⁴⁶ el-Münâfikûn 63/9.

²⁴⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 142.

²⁴⁸ en-Nûr, 24/37

²⁴⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 143.

Yukarıda zikredilen nimetlerle beslenen nefis, isteklerini daha da artırarak insanda hâkimiyet kurmaya ve dini duyguyu etkisiz bırakmaya çalışır. İnsan gayret ettiği vakit, dinî duygu nefsin isteklerini önler ve ibâdet görevini yerini getirmeye devam eder. İşte sabır tam da burada devreye girer. Nimetlere karşı sabretmek, belalara karşı sabırdan daha zordur. Çünkü nimetler nefsin duygularına kuvvet vermektedir. Bazı mutasavvıflar, belâya karşı sabretmenin mü'minlerin özelliği, nimetlere karşı sabretmenin ise sıddıkların özelliği olduğunu söylerler.²⁵⁰

b- Günahlar: Nefis, insanı daima Allah tarafından yasak edilen şeyleri yapmaya zorlar. Hz. Allah (c.c.)'nun yasaklarından uzak durmak ise, nefsin isteklerini terk etmek ile mümkün olur.²⁵¹ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Muhacir, kötülüklerden kaçan kimse, mücahid ise nefsin istekleriyle cihad edendir”²⁵² der. Yunus Kaya, bütün günahları terk ederek nefsi Allah'a itâat ettirmenin, her Müslümana vacip olduğunu söyler ve bu günahlardan terk edilmesi zor olanları şöyle sıralar;

1. Nefiste o günahın kaynağı olan duygunun bulunması o günahı terk etmeyi zorlaştırır, zina gibi. Şehvet duygusu, zina yapmanın nefisteki kaynağıdır.
  2. İşlenmesi kolay ve masrafsız olan günahalar; gıybet ve yalan söylemek gibi.
  3. Günahların örf ve âdet haline gelmesi; o günah toplumda âdet haline gelmiş ise, onu terk etmek daha da güçtür.²⁵³
- 2) Nefsin isteklerine uygun olmayan şeyler: Yunus Kaya bunlarında ibâdetler ve musibetler olmak üzere iki kısma ayrıldığını söyler.

a- İbâdetler

Nefis, ubûdiyyet görevinden sıyrılıp, ulûhiyyete ulaşma çabasındadır. Tekliften kurtulmak için bazen Allah'ı, bazen Peygamberi, bazen de âhireti inkâr etmeye kalkışır. İnkâr etmesi bir şey ifade etmeyecek, ahirete giderek ve sonunda

²⁵⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 143.

²⁵¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 143.

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/22; Tirmizî, “Fedâilü'l-cihâd”, 2.

²⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 143-144.

yaptıklarının cezasını çekecektir. Mü'min olanların nefsi ise ibâdetten ve tâattan kaçmaya çalışır. Bazen tembellikten dolayı olur; kısa gecelerde sabah namazına tembellikten dolayı kalkmamak gibi. Bazen de cimrilikten olur; kurban kesmekten, zekât ve sadaka vermekten kaçınmak gibi. Bazı kimselerde ise tembellik ve cimrilik birleşir; hac ibadetinde olduğu gibi. Bazen de cihattan kaçan insan gibi korkudan yapmaz.²⁵⁴

Yunus Kaya ibâdetteki sabrı şöyle açıklar: İbâdetin başlangıcındaki sabır, halisane niyettir. Fakat Allah (c.c.) için olması, riyâdan kaçınması, şeytanın hilelerinden korunması ve nefsin hile ve aldatmasından kendini koruması gerekir. İbâdetin farzlarını, sünnetlerini eda ederek, şeytanın vesvesesini kalbinden atarak huzur ve huşu' ile ibâdetini yapmak, ibâdetin içinde bulunan sabırdır. Yaptığı ibâdeti ifşa etmemek, riyadan uzak tutmak ve ibadetinden dolayı diğer insanlara karşı gururlanmamak ise, ibâdetten sonraki sabırdır.²⁵⁵

Kaya, ibâdetin başındaki sabır'a Allah Teâlâ'nın şu âyet-i kerîmede işaret ettiğini söyler: "Ancak sabredip, dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve büyük bir mükâfat vardır."²⁵⁶ Allah Teâlâ'nın bu âyet-i kerîmede önce sabrı zikretmesi, sabrın amelden önce olduğunu bize gösterir. İbâdetin içindeki sabır ise şu âyet-i kerîmede ifade edilmektedir: "İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanları -hiç şüpheniz olmasın- içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetteki köşklere yerleştireceğiz; sıkıntılara katlanan, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!"²⁵⁷ Bu âyet-i kerîmede Allah, mükâfat verilecek şahısta bulunması gereken amel ve sabır vasıflarını açıklamaktadır. Ayrıca karşılaşılabilecek güçlüklerle sabredenlerin ücretlerinin şaşırtıcı derece olduğunu da ifade ederek, amellerin sabırdan önce olmasını da açıklamaktadır.²⁵⁸ Amellerin sonundaki sabır ise şu iki âyet-i kerîme ile ifade edilmektedir: "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın."²⁵⁹ "Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı halde

²⁵⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 144.

²⁵⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 144.

²⁵⁶ Hûd 11/11.

²⁵⁷ el-Ankebût 29/59-59.

²⁵⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 145

²⁵⁹ Muhammed 47/33.

malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa çıkarmayın.”²⁶⁰ Bu iki âyet-i kerîmede, amellerin yapıldıktan sonra bozulması yasaklanmıştır. Amelleri bozmamak için, bozacak şeylere karşı sabretmek ve o şeyi yapmamak emr-i ilâhîdir.

b- Musîbet ve belâlara karşı sabır: Bunun da iki kısım olduğunu söyler Yunus Kaya;

1- Musibet ve belâların gelişi insanın gücü dışında, o musibeti def etmek ise gücü dâhilinde olanlar: Yapılan eziyete karşılık vermek caiz olduğu gibi, affetmek de büyük sevaba ulaştırır. Kaya, bu konuda Hz. Allah (c.c.)’nun şöyle buyurduğunu söyler: “Eğer ceza verirseniz, size yapılanın bir misliyle mukabele edin. Andolsun ki, eğer sabrederseniz, bu sabır, sabredenler için daha hayırlıdır.”²⁶¹ Bu âyet-i kerîmenin de bildirdiği gibi İslam dininde yapılan eziyete karşı mukabele etmeye, kendisine yapılan kadar yapılmasına müsaade edilerek fazlası yasaklamıştır. Fakat sabrederse ve mukabelede bulunmaz ise, sabretmesinin kendisi için daha hayırlı olduğu açıklanmıştır. Diğer bir âyet-i kerîme de ise “Onların eziyetlerini bırak, Allah’a tevekkül et”²⁶² buyruluyor. Bu âyet-i kerîme de ise doğrudan doğruya Allah’a itimat ederek kulların cezasına iltifat etmemek emredilmektedir.²⁶³ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Seninle ilgisini kesenden sen ilgini kesme! Sana vermeyene sen ver! Sana kötülük edeni bağışla!”²⁶⁴ tavsiyesinde bulunmuştur.

2- Musîbet ve belâlardan, gerek başlangıcında gerekse sonucunda insan ihtiyarının dışında olanlar: Yakın akraba ve dostların ölmesi, malının helak olması, sıhhatinin bozulması, gözlerinin kör olması ve azalarının sakat olması gibi. Bu durumlara sabretmek, sabrın en üstün derecelerindedir.²⁶⁵ İbn-i Abbas (r.a)’a göre Kur’ân’ı Kerîmde sabır üç kısımdır: Birincisi Allah’ın farz kıldığı şeyleri yerine getirmedeki sabır. Bunun üç yüz derece sevabı vardır. İkincisi Allah’ın haram kıldığı şeyleri terk etmedeki sabır. Bunun altı yüz derece sevabı vardır. Üçüncüsü musîbetle ilk karşılaşıldığı andaki sabır. Bunun da dokuz yüz derece sevabı vardır.

²⁶⁰ el-Bakara 2/264.

²⁶¹ en-Nahl 16/126.

²⁶² el-Ahzâb 33/48.

²⁶³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 147

²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/ 148-158.

²⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 148

Bu da sabrın en üstün derecesinin musibetlere ve belâlara karşı sabır olduğunu göstermektedir.²⁶⁶

Sabrın Tedavisi

Nefsin isteklerini zayıflatıp, dinî duyguları güçlendirerek sabrı elde edebiliriz.²⁶⁷ Nefsin isteklerini zayıflatıp ve şerrinden emin olmak için bir takım tedbirlere ihtiyaç olduğunu söyleyen Yunus Kaya bu tedbirleri şöyle açıklar:

- 1- Nefsi, istediği şeylerden uzak tutmak ve onu duygularına yaklaştırmamak gerekir. Âlimler “Nefis bir çocuk gibidir. Çocuk annesini görünce annesini ister, ona ulaşamayınca ağlar. Onu görmeyince unuttur” derler. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Harama bakmak şeytanın oklarından zehirli bir oktur”²⁶⁸ der. Öye ise onu bizden istememesi için nefsimizi arzu ettiği şeylerden uzak tutmalıyız.
- 2- Nefsin duygularını güçlendiren şeyleri azaltmak veya tamamen yok etmek gerekir. Çünkü gıda, şehveti güçlendirir. Gıda azaltılır ise şehvetin tansiyonu düşer. Vücuda fazla kuvvet verecek şeyler terk edilince şehvet duygusu zayıflar.
- 3- Nefsi, istemiş olduğu haram şeyin mubah olanından yararlandırarak teselli etmek gerekir. İmam Gazzâlî: “Nefis ne ister ise istesin, mutlaka istediği şeyin bir helâl yönü vardır”²⁶⁹ der. Müellifimiz bunun “halkın geneli için en yararlı olanı” olduğunu belirtir.²⁷⁰

Dinî Duyguları Güçlendirmek

Yunus Kaya dinî duyguları güçlendirmenin iki yolunun olduğunu söyler:

²⁶⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 148

²⁶⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 148

²⁶⁸ Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir el-Atâ (Beyrut: y.y.,1990), 4/314; Ebû Muhammed Zekiyyüddîn el-Münzirî, *et-Tergib ve't-Terhib*, (Beyrut: y.y., 1996, 3/63.

²⁶⁹ Gazzâlî, *İhyâü Ulumi'd-Dîn*, 4/140.

²⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 148-149

- 1- Nefs ile mücadelenin dünya ve âhiretteki faydalarını tattırmak. Bu faydaları tattırmak için, sabrın fazileti hakkındaki haberleri hatırlayarak, sabrın neticesinin ne kadar yararlı ve güzel olduğunu, sabretmeyenlerin akıbetinin ise ne kadar kötü olduğunu içten duymak gerekir. Çünkü dünyadaki musibet ve belâlar devamlı değildir. Âhirette ki belâ ve musibetler devamlı ve acıdır, dünyadakine benzemez. Buna inanan insan, sabretmekte asla zorluk çekmez.
- 2- Dinî duyguyu nefis ile cihada alıştırmak. Nefis isteklerini yapmaya çalışınca, dinî duygu ona karşı gelerek engellemesi ve zaman zaman galip gelerek nefsi güçsüz bırakması, dînî duyguyu eğitir ve yenme gücünü kuvvetlendirir. Artık dinî duygu nefsi yenmekten zevk alır. Bu suretle dinî duygu vücut ikliminde hâkimiyetini kurar, nefse söz hakkı kalmaz.²⁷¹

Sabrın en büyüğü ve en zoru, kalbini Allah'ın dışındaki şeylerden uzak tutmak ve esmâ-i ilâhiyyeyi kalbe nakşederek ruhu ihya etmektir. Bu da Allah Teâlâ'yı çok zikretmekle, O'nun âzamet ve ulûhiyyetini düşünmekle, Kur'ân okumakla ve bunların dışında kalan ibâdetleri yapmakla elde edilir. Kalbi Allah'ın dışındaki şeylerden arındırmak kulun görevi, arınan o kalbi ilim, irfan, hikmet, aşk ve tecelli ile donatmak da Hz. Allah'ın kuluna hediyesi ve ikramıdır.²⁷²

Sabrın Fazîletleri

Sabır kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de beş âyet-i kerîmede geçer, ayrıca 100'e yakın âyet-i kerîmede ise aynı kökten çeşitli isim ve fiiller yer alır.²⁷³ Hz. Allah (c.c.), sabredenleri güzel vasıflarla vasıflandırmış, derece ve nimetlerin çoğunu sabra izafe ederek, onları sabrın birer semeresi olarak ikram ettiğini açıklamıştır. Âyet-i kerîmede: “O kimselere sabırları karşılığı ücretleri iki defa verilir”²⁷⁴ buyrulur. Diğer bir âyet-i kerîmede ise: “Hesapsız ücret yalnız sabredenlere ödenir”²⁷⁵ buyruluyor. Bu âyeti kerîmelerin ilkinde, sabra karşılık iki sevap verileceği,

²⁷¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 149.

²⁷² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 149-150.

²⁷³ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337.

²⁷⁴ el-Kasas 28/54.

²⁷⁵ ez-Zümer 39/10.

ikincisinde ise hesapsız sevabın yalnızca sabredenlere verileceği açıklanmaktadır. Böylelikle insanda ki sabır özelliğinin en iyi vasıf olduğu ve en değerli duygu olduğu beyan edilerek, bu değerine binaen üstün sevaba erişileceği bildirilmektedir.²⁷⁶ Allah Teâlâ diğer bir âyet-i kerîmede ise “Sabrediniz, şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir”²⁷⁷ buyurur. Hoca, bu âyet-i kerîmedeki “Sabrediniz” emrinden dolayı, sabrın bütün müslümanlara farz olduğunu söyler. Allah Teâlâ’nın beraber olduğu kimseye hiç kimsenin galip gelemeyeceği açık olduğundan dolayı, zafer sabredenlerin olacaktır. Yalnız bu beraberlik sabır vasfının gerektirdiği bir nimettir.²⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Hiç kimseye sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir nimet verilmedi”²⁷⁹ der. Kaya, sabredenlerin âhiretteki mükâfatlarının ise şu âyet-i kerîmede ifade edildiğini söyler: “Sabrettikleri şeylerin mukabilindeki mükâfatları cennet ve ipeklerdir.”²⁸⁰ Diğer bir âyeti kerîmede ise “Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır. (O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir! (derler)”²⁸¹ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîmelerde, sabra karşılık Allah Teâlâ’nın ikramları açıklanmaktadır. En son zikrettiğimiz âyet-i kerîme, sabredenlerin yalnız kendilerinin değil, imanla âhirete irtihal eden baba, anne, eş ve çocuklarının da aynı makama yükseleceklerini açıklar ve And cennetine sabır ile ulaşılacağını bildirdikten sonra, meleklerin gelip onları tebrik edeceklerinin ve bu nimetlerin sabır karşılığında verildiğini söyleceklerini beyan etmektedir. Âyet-i kerîmede: “Allah sabredenleri sever”²⁸² buyrulur. Yunus Kaya yukarıda zikredilen âyet-i kerîmelerden hareketle şöyle bir izah yapar: Bu âyet-i kerîmeler sabra mükâfat verileceğini açıkladığı gibi, sabredenlerin Allah’ın sevgisine nail olacağını da haber vermektedir. Bir kul için, Rabbinin sevgisini kazanmak kadar yüce bir rütbe ve mertebe düşünülemez. Bu, bir

²⁷⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 150.

²⁷⁷ el-Enfâl 8/46.

²⁷⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 150-151.

²⁷⁹ Buhârî, “Zekât”, 50, Rikak, 20; “Müslim”, “Zekât”, 124. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28; Tirmizî, “Birr”, 77; Nesâî, “Zekât”, 85.

²⁸⁰ el-İnsân 76/12.

²⁸¹ er-Ra’d 13/22-24.

²⁸² Âl-i İmrân 3/146.

Müslümanın ereceği en büyük derecedir. Hz. Allah (c.c.) sabrederek bu dereceye ulaşmamızı nasip eylesin.²⁸³

3.2.2.3 Şükür

Şükür, sözlükte iyiliğin kıymetini bilme ve iyilik yapana bu hissi gösterme, nimeti dile getirmek ve onun değerini bilmek, teşekkür etmek, iyiliği yapana övmek, yapılan iyilik konusunda memnuniyet duyulduğunu dile getirmek, nankör olmamak²⁸⁴, gibi anlamlara gelmektedir. İstilahî anlamı ise; yapılan iyiliği anarak makbule geçtiğini dile getirmek, bu iyiliği yapana övmek, nankör olmamak ve sahip olduğu nimetlerin kıymetini bilmek şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca kul, Allah'ın nimetlerini dile getirir ve O'nu överse şükretmiş olur. Şükür nimetin artmasına da vesile olur.²⁸⁵

Kuşeyrî (v.465/1072)'ye göre şükür, ihşanda bulunanın nimetini ona boyun eğerek itiraf etmektir. Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909)'ye göre ise şükür, "Kendini nimete ehil ve layık görmemektir." Denilmiştir ki: Şükür, tevazu ve boyun büküklüğü içinde nineti, verene ait görmektir.²⁸⁶ Gazzâlî (v.505/1111) ise, şükürü, nimeti bilme, elde edilen nimet sebebiyle sevinç duyma, nimete karşılık olarak yapılması gerekeni, dil, beden ve kalb ile yerine getirmek²⁸⁷ şeklinde ifade eder. Sühreverdî'ye göre şükür, nimetlerin dil ile sayılıp, zikredilmesi ve yayılmasıdır.²⁸⁸ Ebû Bekir eş-Şiblî, şükürü, "Nimeti değil, nimeti vereni görmek"²⁸⁹ şeklinde açıklar. Yunus Kaya'ya göre şükür, bütün nimetlerin Allah Teâlâ'nın olduğunu bilerek, nimetin sahibini övmek ve nimeti ibâdetinde kullanmaktır.²⁹⁰

²⁸³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 152.

²⁸⁴ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 354; İsfehânî, *Müfredât*, s:1/515; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 4/423.

²⁸⁵ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 150; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 173,248;

²⁸⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 174.

²⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/146.

²⁸⁸ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 362.

²⁸⁹ Mustafa Çağrı, "Şükür", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/260.

²⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 152.

Şükürün Anlamını Bilmenin Sebepleri

İmam-i Gazzâlî diyor ki: şükürün gerçek anlamını bilmek için, ilim, hal ve amel üçlüsünün bilinmesi gerekir.²⁹¹ Bunlardan her birinin bir öncekinden kaynaklandığını söyleyen müellifimiz, bu üç şeyi şu şekilde açıklar;

- 1- İlim: İlim, nimeti bilmek, nimetin sahibini bilmek ve o şeyin kendisi için nimet olduğunu bilmekten oluşur. Nimet kullar tarafından olunca, bu kadar bilgi yeterlidir. Fakat Allah tarafından olan nimetlerde, bütün nimetlerin O'nun tarafından olduğuna, diğerlerinin de yine Allah'a ait olduğuna inanmak gerekir. Kaya, bu inancın, Allah Teâlâ'nın, fiillerinde tek olduğu inancına dayandığını söyler.²⁹²
- 2- Hâl: Verilen nimete verildiği anda sevinmektir.²⁹³ İnsan nimeti Allah'ın verdiğini bildiği için bu ikramı yapmasından dolayı sevinç duyar. İşte bu sevinç duymak şükürdür. Yalnız bunun şükür olabilmesi için, bu sevinci, verilen nimetin ve ihsânın kendisine değil, onu verenin Allah olmasından dolayı sevinç duyulması gerekir. Kısaca, nimete bir nimet olduğu için sevinç duymak şükür değildir.²⁹⁴

Kaya nimete sevinmenin iki şekilde tecelli edeceğini söyler:

- a- İnsan, nimet karşılığında dolayı nimetten sevinç duyar. Çünkü bu nimetten şunu çıkarır; "O nimeti verenin yanında bir değeri olduğu ve nimet sahibinin kendisine değer verdiğini bilir." Bu şükür Salihlerin şükürüdür.²⁹⁵
- b- İnsan, Allah'ın katında bir değerinin olmasından dolayı nimetten sevinç duyar. Fakat bununla yetinmez, o nimeti kullanarak Allah'a yaklaşacağı, üstün nimetlere erişeceği ve Allah'ı görmeye muvaffak olacağı için sevinç duyar. İşte bu sevinç,

²⁹¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 4/146.

²⁹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 154.

²⁹³ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 4/146.

²⁹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 154.

²⁹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 154.

şükürlerin en üstünüdür. İnsanı Rabbine yaklaştırmaya vesile olan dünyadaki her hangi bir şey nimettir. İnsanı Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran her şey ise belâdır.²⁹⁶

3- Amel: Allah (c.c.)'nun verdiği nimetleri, onun rızasını kazanmakta kullanmak, isyan yolunda kullanmamak anlamına gelmektedir.²⁹⁷ Amel, kalbin ameli, dilin ameli ve azalrın ameli olmak üzere üç kısma ayrılır.

a- Kalbin ameli: Allah Teâlâ'nın azâmetine ve ulûhiyyetine inanmak, onun yarattıklarına karşı iyilik duygusu beslemektir,

b- Dilin ameli: İnsanın ulûhiyyet ve azâmetine inandığı Rabbi'nin azâmet ve iyiliklerini dili ile söylemesidir,

c- Azaların ameli: Allah Teâlâ Hazretlerinin vermiş olduğu nimetleri, O'na isyanda değil, O'na ibâdet etmekte ve rızasını kazanmakta kullanmaktır.²⁹⁸

Allah Teâlâ Yüce kitabında, insanların yalnız Allah'a ibâdet etmek için yaratıldığını buyurduğu gibi, yeryüzündeki bütün varlıklarında insan için yaratıldığını ifade etmiştir. Gökyüzü âleminin de insanlara has kılındığı bu beyanlar arasındadır. Yeryüzündeki eşyanın insan için yaratılmış olması şunu ifade etmektedir; bu eşyalar ve âlemin nizamı, insanın bu görevi yerine getirebilmesi için birer vesile ve yardımcıdırlar. Bu vesileleri ibâdete yardımcı olarak kullanmak, Allah'a şükretmek demektir. Bu vesileleri bu yolda kullanmamak ve isyana aracı kılmak nimeti inkâr etmektir. Allah Teâlâ: "Allah'ın nimetlerini küfre tebdil edenleri görmüyor musun?"²⁹⁹ hitabıyla kullarına sorar. Kulun, bir şeyin aslını değiştirmeye gücü yetmez. Yalnız, nimeti ibâdetinde değilde, isyanda kullanır ise, nimetin veriliş amacını değiştirmiş olur. Bu sebeble nimeti inkâr etmekle, o nimeti kendisi için belâ ve musibet etmiş olur.³⁰⁰

²⁹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 154.

²⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/146.

²⁹⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/150

²⁹⁹ İbrâhîm 14/28.

³⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 155.

Nimetin Hakikatleri ve Çeşitleri

Allah Teâlâ “O size istediğiniz her şeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür!”³⁰¹ buyurur. Bu âyet-i kerîmede insanlara sayılamayacak kadar çok nimet verdiğini ifade ettiği gibi, insanların bu nimetlere karşı tutumlarını da açıklamıştır. İnsanların nankör olduğu ve nimetleri kendi zararlarına kullandığı ifade edilmiştir. Kaya, Allah Teâlâ'nın nimetlerinin sayılamayacak kadar çok olduğundan ötürü onları belirtmenin imkân dâhilinde olmadığını belirtir.³⁰²

Kaya, genel bir inceleme yaparak Allah'ın nimetlerinin, nimet mi yoksa musibet mi olduklarını şu şekilde belirlemeye çalışır:

- 1- Her olay veya verilen bir şey dünya ve âhirette yararlı ise, bu gerçekten nimettir. İman, salih amel ve güzel ahlâk gibi,
- 2- Eğer dünya ve âhirette zararlı olur ise, bu da gerçekten musibettir. Küfür, günah işlemek ve kötü ahlâk gibi,
- 3- Eğer dünyada yararlı, fakat âhirette zararlı olur ise, görünüşte nimet olmasına rağmen hakikatte musibettir. Kalp gözü açılmış velîler bunun nimet değil musibet olduğunu anlarlar. Gaflet uykusuna dalmış, nefsin arzusuna kanmış insanlar ise, onun nimet olduğunu zannederler. Yunus Kaya, bunun nimet mi yoksa musibet mi olduğunu bilmek için şerîat ölçüleri ile ölçmemiz gerektiğini, eğer şeriata uyarsa nimet, uymaz ise belâ ve musibet olduğunu söyler.
- 4- Eğer dünyada zararlı, âhirette yararlı ise, bu hakikatte nimettir. Ârîf olanlar bunun nimet olduğunu anlar, gaflet ehli ise bunu musibet ve belâ olduğu zanneder.³⁰³

Şükre Mâni' Olan Sebepler

Kaya, şükre engel olan sebepleri şöyle sıralar;

³⁰¹ İbrâhîm 14/34.

³⁰² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 156.

³⁰³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 156.

- 1- Cehalet: Bu insanın nimetlere karşı şükretmesine egel olur. Çünkü o şeyin nimet olduğunu, kimin verdiğini ve niçin verildiğini bilmeyen insan şükredemez.³⁰⁴
- 2- Gaflet: Bunun birkaç sebebi vardır;
- a- Nimetlerin umumî olması ve bol olması: Örneğin hava bol ve her yerde bulunmaktadır. Normal şekilde teneffüs etmeye elverişlidir. Bunun için insan havanın nimet olduğunu anlamaz ki, şükretsin. Nimetin bol olması insanın gafil olmasına sebep olur.³⁰⁵
- b- Nimetin insan için gizli olması: İnsanın azalarının çalışmasında ve eşyanın insan hayatındaki te'sirlerinde olduğu gibi. Vücudun içerisinde, muazzam bir çalışma bulunmaktadır. Oysaki insan bundan gafildir. Dünyadaki varlıklar da gökyüzündeki cisimlerde akıl almaz bir düzen ve çalışma vardır. İnsanlar bunlardan ne derece yararlandığından gafil oldukları için, bunların nimet olduğunu bilmezler ki, şükretsinler.³⁰⁶
- c- Değerini bilmediği için: Nimet varken değeri bilinmez. Örneğin insan aklının değeri bilmez. Herhalde insana, “sana bir milyon altın vereyim aklını ver” deseler, aklını vermez. Allah'ın yarattığı şeylerden, insanın el emeği değenler pahalı, değmeyenler ise ucuzdur. Çünkü sen bakkaldan bir kilo eşya aldığında, onun karşılığında insana el emeğinin ücretini ödüyorsun. Yoksa eşyanın kendisinin ücretini ödemiyorsun. O eşyayı halk eden de senden ücret istiyor. Bu ücret ise Allah'a ibâdet ederek ona şükretmektir.³⁰⁷
- 3- Nefsin arzularının vücutta hâkimiyet kurması: Nefis vücutta hâkimiyet kurarsa, o sadece nimetlerin zevkini temin etmeyi ve lezzet almayı ister. Zevke dalarak, nimetin sahibini ve bedelinin ödeneceğini unutarak bedava sanır, bu nedenle de cehennem ateşine düşer olur.³⁰⁸

³⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 157.

³⁰⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 157.

³⁰⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 157.

³⁰⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 157.

³⁰⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 158.

- 4- Şeytanın insanı aldatması: Şeytan insana vesvese vererek şerri hayır, hayrı ise şer olarak gösterir. Şeytan insanı şer yollara yönlendirerek Allah'ın nimetlerini gereksiz yere kullandırır ve nimeti inkâra sürekler.³⁰⁹

Şükre Mâni' Olan Şeylerin Tedavisi

Kaya, şükre mâni' olan şeylerin tedavisini ön tedbirler ve hakiki tedbirler başlıkları adı altında inceler;

1- Ön tedbirler;

- a- Kabristanlar ziyaret edilerek hayatın sonunun ölüm olduğu hatırlanmalıdır. İnsan hayatın kendisinin nimet olduğunu düşünmeli ve hayatını Allah'a ibâdet etmek için harcamalıdır.
- b- İnsan hastaneleri ziyaret ederek sağlığın kendisi için ne büyük bir nimet olduğunu bilmelidir. Böylelikle insan, sağlığın değerini bilir ve ömür sermayesini boşa harcamaktan kaçınır.
- c- İnsan, delilere ve sakatlara bakarak, kendi haline şükretmelidir.
- d- İnsan dünya hayatında kendisinden aşağı durumda olanlara bakarak, kendi haline şükretmelidir. Âhiret hayatı içinde kendisinden üstün durumda olan kişilere bakarak, o mevkiye ulaşmak için çaba sarf etmelidir.³¹⁰

2- Hakiki tedbirler;

- a- Nefsi terbiye ederek, kalp gözünün açılması sağlamak: Kalp gözü açılan ve maneviyatı gelişen bir insan, her şeyin hakikatini gördüğü gibi, vazifelerini de bilir. Onların her birinin hikmetini anlar, ebedî mutluluk için onları yerinde ve gereği kadar kullanır.³¹¹

³⁰⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 158.

³¹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 158.

³¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 158.

b- Bu mertebeye ulaşmak, her şeyin hikmetini ve hakikatini görüp bilmek, kolay olmadığı için, Hz. Kur'ân'ı Kerîm'in izinden gitmek ve Rasulullah (s.a.v.)'i takip etmek, her insan için mümkün olan en faydalı ilaçtır. Hz. Peygamber (s.a.v.) "Size iki şey bıraktım, onlara sarıldığınız müddetçe doğru yoldan sapmazsınız. Bunlar Kur'ân-ı Kerîm ve benim sünnetimdir"³¹² buyurur. İbnü'l-Arâbî der ki; bir kimse bir an şeriat mizanını elinden bırakır ise helaka gider. Bizde her işimizi şeriat ile ölçersek, mutluluğu elde ederiz. Eğer nefsin arzuları ile ölçer isek, cehennem azabına düçar oluruz.³¹³

Şükürün Fazîleti

Allah Teâlâ: "Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir!"³¹⁴ buyurur. Sûfiler bu âyet-i kerîmeden şunları çıkarmışlardır: Nimetlere şükretmek nimetleri artırdığı gibi, mevcut olanı da muhafaza eder. Bazı ârifler ise şöyle demiştirler: "Şükür, mevcut olanın bağı, olmayanın ise avcısıdır."³¹⁵ Diğer bir âyet-i kerîme de ise: "Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!"³¹⁶ buyrulur. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın şükürü zikir ile birlikte anması, şükürün Allah katında zikir kadar değerli olduğu göstermektedir. Şükür, insanın dünyadaki nimetlerini muhafaza edip artırdığı gibi, âhirette de sonsuz mutluluğa ulaştıracak üstün özelliklerdendir. Allah Teâlâ: "Her kim, dünya nimetini isterse, kendisine ondan veririz; kim de ahiret sevabını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız"³¹⁷ der. Bu âyet-i kerîme, şükürün mükâfatının istenilmeden verileceğini açıklayarak, şükürün değerini ifade etmektedir. Diğer bir âyet-i kerîmede ise: "Eğer siz iman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir"³¹⁸ denir. Kaya, bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ hazretlerinin, iman edip şükredenlere azap etmeyeceğini

³¹² Tirmizî, "Menâkıb", 31; Müsned, 3/ 14-17-26.

³¹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 159.

³¹⁴ İbrâhîm 14/7.

³¹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 159.

³¹⁶ el-Bakara 2/152.

³¹⁷ Âl-i İmrân 3/145.

³¹⁸ en-Nisâ 4/147.

açıkladığını söyler.³¹⁹ Yukarıda zikredelin âyet-i kerîmeler bizlere şükretmenin ne kadar değerli bir vasıf olduğunu bildirmektedir.

3.2.2.4 Reca'

Reca' lügatte, ummak, ümit etmek, beklenti içinde olmak, dilemek, yalvarmak, rica etmek, temenni etmek, kaygı ve endişe duymak, korkmak, iyimserlik haline sahip olmak, niyaz, talep, taraf, yön gibi anlamlara gelmektedir.³²⁰ İstılahta ise; “kalbin hoşlandığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duyma hali, havf ehlinin kalblerine Allah'tan gelen bir rahatlama ve ferahlama³²¹ ileride meydana gelecek olan veya arzu edilen bir şeye karşı kalbin duyduğu ilgi olarak ifade edilmiştir.³²²

Ebû Abdullah b. Hafif (v. 371/981) recâyı, “kalblerin, her şeyin kendisinden ümitle beklendiği Cenâb-ı Hakk'ın keremini görerek rahata ermesi” olarak ifade eder. Şah el-Kirmânîye göre reca', celâl tecellilerini cemâl gözü ile görmektir. Ayrıca kalbin, Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna yaklaşmasında reca' olduğunu söyler. Kirmânî, recânın alâmetinin güzelce itaat ve ibadet etmek olduğunu belirtir. Sühreverdî ise, recâyı, sevap arzusu ile ibadeti güzelleştirmek olarak görür.³²³ Recâ: Çok cömert olan ve kullarını seven yüce Allah'ın cömertliğine güvenmektir. Allah'ın celâlini (azamet ve gazabını) cemal gözüyle görmektir. Raabbin lütuf ve ihsanlarından dolayı kalbin O'na yakın olmasıdır. Ahiretteki ilahi ikramlara bakıp kalbin sevinç içinde bulunmasıdır.³²⁴ İbn Hafif'e göre recâ, kalbin Allah'ın lütfundan elde ettiği şeylerle sevinmesidir.³²⁵

Yunus Kaya göre reca', insanın kendisi için iyi ve sevimli ola şeyi beklemekten kalbinin zevk almasıdır.³²⁶ Bunun anlamı ise şudur: İnsanın hayatta karşılaştığı şeyler, hoşlanıp, hoşlanmama açısından, geçmişte ve o anda mevcut olan ve gelecekte olması beklenen şeyler olmak üzere üçe ayrılır. Geçmişte olan bir şeyi

³¹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 160.

³²⁰ Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, 267; İsfehânî, *Müfredât*, 1/376-377.

³²¹ Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, 239.

³²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 132; Ateş, *İslam Tasavvufu*, 407.

³²³ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 337.

³²⁴ Kuşeyrî, “*Kuşeyrî Risâlesi*”, çev. Dr. Dilaver Selvi, 179.

³²⁵ Kuşeyrî, “*Kuşeyrî Risâlesi*”, çev. Dr. Dilaver Selvi, 180.

³²⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma* 161.

hatırlamaya “zikir” veya “tezekkür” adı verilir. Mevcut olan bir şeyin hatırlanmasına “idrak”, “zevk”, “vecd” ve “ikrah” isimleri verilir. Gelecekte olacak bir şey hatıra gelir ve kalbi istila ederse, onun adına “intizar/beklemek” denir. Bu beklenen şey, istenmeyen ve sevilmeyen bir şey olur da, kalpten elem ve üzüntü doğarsa, bunun adına “korku/havf” denir. Eğer olması beklenen şey, istenilen ve sevilen bir şey olur da, onu beklemekten dolayı kalpte bir zevk doğar ise, bu zevke ve beklemenin adına “reca” denilir. Eğer sebeplerini hazırlamadan bekliyor ise buna “aldanmak veya gurur” adı verilir. Eğer sebeplerin varlığından ve yokluğundan habersiz bekliyor ise buna da “temenni” denir. Allah’tan sonsuz mutluluk ve günahların affının beklenmesine “recâ” denir.³²⁷ Eğer güç dâhilinde ibadetler yapılmış ve günahlardan sakınarak tövbe edilmiş ise buna da “recâ” adı verilir.³²⁸

Kul kalbine iman tohumlarını eker, ibadet sularıyla sular ve onu kötü ahlak dikenlerinden temizler ise, bu halinin ölünceye kadar devamını ve îman ile âhirete intikal etmesini Rabbinden niyaz ederek âhirette Allah’ın affını ve nimetlerine nâil olacağını bekler ise, onun bu bekleyişine hakiki recâ’ denir. Eğer kul bu sayılanları yapmaz ve tam tersine hareket ederek, Allah’tan nimet, cennet ve af beklentisi içinde olursa, bu kimsenin bu bekleyişi akılsızlık ve kendini aldatmaktan başka bir şey değildir.³²⁹

Recâ’nın Kısımları

Yunus Kaya reca’nın kısımlarını üç kısımda inceler:

- 1- Bir insan Allah’a itâat ederek salih ameller yapmaya devam eder ve bunların kabul edileceğini ümit eder.
- 2- Bir kişi Allah’a isyan eder ve günah işler. Daha sonra tövbe ederek bunları terk eder ve Allah’tan affını diler. Bu şekilde Allah’ın kendisini affetmesini ümit eder.

³²⁷ Gazzâli, “*İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn*”, 4/256.

³²⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 161.

³²⁹ Gazzâli, “*İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn*”, 4/257.

3- Bir kimse isyana ve günah işlemeye devam eder. Bu halde iken ben Allah'ın beni affetmesini ümit ediyorum, derse bu kişi kendini kandırmış olur. Bu ümit boş bir ümittir. Kaya, ilk iki kısımda bahse konu olan recâ' ve ümitlenmenin meyve vermesi, kişiyi yüksek derecelere çıkarması ve affa mazhar kılmasını kuvvetle muhtemel görür.³³⁰

İnsanı Ümitlendiren Esaslar

1- Allah Teâlâ'nın va'dleri:

Hız. Allah nazm-ı celîinde günahları affedeceğini va'd etmektedir. Bu va'dler, kullarına ümit kaynağı olmaktadır. Allah Teâlâ: “De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir”³³¹ buyurur. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ ümit kesmemeyi emrederek, bütün günahları affedeceğini haber veriyor. Bu bizler için büyük bir ümit kaynağıdır.³³²

2- Allah Teâlâ'nın rahîm olması

Allah Teâlâ besmele-i şerifte ve Kur'ân'ı Kerîmin 141 yerinde kendisinin “rahman” ve “rahîm” olduğunu bizlere bildirir. Bunun yanında birçok âyet-i kerîmede de “rahman” olduğunu zikreder. Allah Teâlâ: “Rahmetim herşeyi kuşatır”³³³ buyurmuştur. Diğer bir âyet-i kerîmede ise “Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir”³³⁴ buyurur. Bu ve bunun gibi âyet-i kerîmeler bizlere ümit kaynağı olmaktadır. Hız. Peygamber (s.a.v.) “Ne zamanki Allah Teâlâ mahlukâtı yarattı kendi katında Arşın üstünde bulunan kitabına şöyle yazdı: Benim rahmetim şüphesiz gazabıma galiptir”³³⁵ der. O halde, Allah'ın Rahîm olması, bizlere son derece güven vermektedir.³³⁶

³³⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 162.

³³¹ ez-Zümer 39/53.

³³² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 163.

³³³ el-A'râf 7/156.

³³⁴ el-Bakara 2/143.

³³⁵ Buhârî, “Bid'u'l-halk”, 2955.

³³⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 163.

3- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine şefâati ve Allah Teâlâ'nın Resûlullah'a ümmeti hakkındaki va'dleri:

Yüce Allah: “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik”³³⁷ buyurur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise: “Benim şefâatim, ümmetimin büyük günah işleyenlerinedir”³³⁸ der. Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîften anlaşılan Peygamberimiz (s.a.v.) âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir ve onun şefaati büyük günah işleyenleredir. Bu bizim için büyük bir ümit kaynağıdır. Fakat şuna dikkat çekmeliyiz ki, bu asırda gelmek ümmet olmaya yeterli değildir. Çünkü ümmet iki kısımdır: “Biri ümmet-i da'vet”; bununla, Peygamberimiz (s.a.v.)'den itibaren bu güne gelinceye kadar bütün insanlar kastedilir. Diğeri ise, “ümmet-i icâbet”tir ki; buna da İslamiyeti kabul eden ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in izinden gidenler dâhildir. Hadîs-i şerîfteki ümmetten kasıt da bu ikincisidir. Ayrıca Hz. Allah (c.c.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e şöyle va'd de bulunur: “Bir gün ki, Allah o günde Rasûlullah'ı ve onunla beraber iman edenleri utandırmayacaktır.”³³⁹ Yukarıda ki âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e ümmet olmamızın güvenç kaynağıdır.³⁴⁰

4- İyi amellerin sevaplarının en az on, günahların cezalarının ise bir oluşu:

Allah Teâlâ bir âyette: “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar”³⁴¹ buyururken diğeri bir âyet-i kerîmede ise: “O gün tartı haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimize karşı haksızlık ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır”³⁴² buyurur. Bu âyet-i kerîmelerden hareketle Yunus Kaya şu izahı yapmaktadır: İlk âyet-i kerîmede, iyi bir amele on sevap, bir kötü amele veya günaha ise bir ceza verileceğinin açıklanması; ikinci âyet-i kerîmede de sevabı günahından ağır gelenlerin cennete gideceklerine kısmen işaret edilmesi,

³³⁷ el-Enbiyâ 21/107.

³³⁸ Tirmizî, “Sifâtü'l-kıyâmeti ve'rrikâki ve'-ver'i”, 2359; Tâcu'l-Us'ul, c:V, s:383

³³⁹ et-Tahrîm 66/8.

³⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 165.

³⁴¹ el-En'am 6/160.

³⁴² el-A'raf 7/8-9.

büyük bir müjdedir. Bu müjdeden şu hesap çıkmaktadır: bir kişi doksan günah işlese ve bunun yanında on sevap işlese, on çarpı on 100 eder ve sevabı günahından fazla olmuş olur. Bu hesap çok sevindirici ve ümit vericidir. Fakat hangi ibâdetin ne ağırlık ifade edeceği ve hangi günahın ne ağırlıkta olduğu bizim tarafımızdan bilinmediğiden ötürü, bütün günahlardan sakınmak ve ibâdetlerin hepsini yapmak gerekir, aksi halde yanılmış oluruz.³⁴³ Yüce Allah: “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez”³⁴⁴ der. Bu âyet-i kerîme, müslümanların ümitli omalarını ve Yüce Allah'tan ümitlerini asla kesmemelerini ifade etmektedir.³⁴⁵

3.2.2.5 Havf

Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kökten gelen veya aynı anlamdaki diğer masdarlardan türeyen fiil ve isimlerle beraber 124 yerde geçmekte olan havf lügatta; “korkmak, kaygılanmak, endişe duymak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁴⁶ Tasavvuf istilâhında ise, Allah'ın kahrından korkarak dinde sabit olmak, sevdiğini gücendirmekten korkmak, Allah'tan uzak kalmaktan, kendisini O'nun gözünden düşürecek aykırı davranışlarda bulunmaktan korkmak ve gelecekte meydana gelmesi beklenen hoş gitmeyen bir şey ve olaydan korkarak kalbin yanması ve rahatsız olması³⁴⁷ şeklinde ifade edilmektedir.

Serrâc (v.378/988) havfı, “Allah'ın, seni sana bırakmasından, korkmandır”³⁴⁸ şeklinde ifade ederken, Kuşeyrî (v.465/1072) havfı, “Allah'ın halkı ibadete ve iyi işlere sevk etmek için kullandığı bir kamçı olduğunu söyler.”³⁴⁹ Sühreverdî havfı, Allah'ın cezalandırmasından korkarak O'na isyanı terk etmek olarak ifade eder.³⁵⁰ Ebû Hafs demiştir ki: Havf (ilâhî korku), Allah'ın kamçısıdır; Allah onunla yoldan çıkanları düzeltir, hizaya getirir.³⁵¹ Gazâlî (v. 505/1111) ise havfı, ileride kötü bir

³⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 166.

³⁴⁴ Yûsuf, 12/87

³⁴⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 167.

³⁴⁶ Cürcânî, *Kitâbü't-Târifât*, 106.

³⁴⁷ Serrâc, *el-Lüma'*, 55; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 125; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 147.

³⁴⁸ Serrâc, *el-Lüma'*, 55.

³⁴⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 125.

³⁵⁰ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 334.

³⁵¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Dr. Dilaver Selvi, 174.

durumla karşılaşılacağı beklentisinin insanın rûhunda sebep olduğu elem ve huzursuzluk olarak ifade eder.³⁵²

Yunus Kaya havfî şöyle ifade eder: Gelecekte, istenilmeyen bir şeyin olması veya istenilen bir şeyin olmayacağı endişesi ile kalbin elem duymasıdır. Eğer korku devamlı olur ise tasavvufta buna “makam”, devamlı omaz ise “hâl” ismi verilir. İnsanlar için talep edilen korku, devamlı bir surette Allah’dan korkmaktır. Çünkü korku, insanları gûnahtan men’ ettiği gibi, Allah’a ibâdet ve tâata da sevk eder.³⁵³ Allah Teâlâ: “Eğer inanıyorsanız, benden korkunuz”³⁵⁴ der. Kaya, bu âyet-i kerîmede ki “benden korkunuz” sözünün emir olduğunu, emirlerin ise vücûb ifade ettiğini, bu âyet-i kerîme ile Allah’tan korkmanın her insana farz kılındığını söyler. Bununla birlikte bu âyet-i kerîme Allah’tan korkmanın, Allah’a inanmaktan geçtiğini de bize haber vermektedir.³⁵⁵

Dünya işlerinin tümü, dış sebepler ne olursa olsun, Allah Teâlâ’dandır. Bütün varlıklar kudret-i ilâhiyye ile yönetilmekte, bütün olaylar irade-i ilâhiyyeye uygun olarak seyretmektedir. Kaya, Yüce Allah’ın bu sebepten ötürü şöyle buyurduğunu söyler: “İnsanlardan korkmayın, benden korkun.”³⁵⁶ Bu âyet-i kerîmede Hz. Allah (c.c.) insanlardan korkmayı yasaklayarak kendisinden korkmayı insanlara emretmektedir. Bundan da anlaşılan, insanlar da diğer varlıklar gibi, bize ulaşan fiillerde birer vasıtadırlar.³⁵⁷ Allah Teâlâ: “Kendilerine bir iyilik dokunsa «Bu Allah’tan» derler; başlarına bir kötülük gelince de «Bu senden» derler. Ya Muhammed, «Hepsi Allah’tandır» de”³⁵⁸ buyurur. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan insanlara isabet eden her şey Allahtan’dır. O vakit korkulacak olanda sadece Allah Teâlâ’dır.³⁵⁹ Allah Teâlâ sadece kendisinden korkmamız gerektiğini çeşitli âyet-i kerîmelerde bizlere bildirmiştir. Örneğin: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun”³⁶⁰ der. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ korkmayı îman etmeye bağlayarak, îman edenlerin Allah’tan başkasından korkmayacaklarını ifade

³⁵² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 4/281-284.

³⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 167.

³⁵⁴ Âl-i İmrân 3/175.

³⁵⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 168.

³⁵⁶ el-Mâide 5/44.

³⁵⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 168.

³⁵⁸ en-Nisâ 4/78.

³⁵⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 168-169.

³⁶⁰ Âl-i İmrân 3/175.

eder. Diğer âyet-i kerîmede buyruluyor ki: “O peygamberler ki Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.”³⁶¹ Bu âyet-i kerîme, peygamberlerin Allah Teâlâ'nın emirlerini tebliğ ederken, sadece Allah'tan korktuklarını açıklamaktadır. Allah Teâlâ diğer âyet-i kerîmelerde³⁶² “Peygamberlere tâbiî olunuz” buyurarak, bizim de Allahtan korkmazı emretmektedir.³⁶³ Başka bir âyet-i kerîmede ise “Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler iman eder”³⁶⁴ der. Yukarıda zikredilen âyet-i kerîmeler bize korkunun tek kaynağının Allah Teâlâ olması gerektiğini ifade eder.³⁶⁵

Allah Teâlâ'dan Korkmanın Çeşitleri

1- Allah Teâlâ'nın azâmet ve kudretinden korkmak: Bu korku Allah Teâlâ'yı bilmekle olur. Kur'an'ı Kerîmde “Allah'tan ancak bilen kulları korkar”³⁶⁶ buyruluyor. Allah Teâlâ'nın azâmet ve kudretini idrak edenin, bu azâmet karşısında korkmamasına imkân yoktur. Tasavvufta bu bilgiye “irfan” adı verilir. Bu korkunun kaynağı bilgi olduğundan dolayı âlimlere mahsustur. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Allah hakkı için, şüphe yok ki, ben Allah'ı en iyi bilenim ve en çok korkanım”³⁶⁷ der. Bu hadîs-i şerîf, Allah'tan en çok korkanın, O'nu en iyi bilen kişi olduğunu bizlere haber vermektedir. Bu şekilde, Allah'ı bilmekten kaynaklanan korkuya “haşyet” adı verilir. Haşyet; Allah Teâlâ'ya hürmette kusur edeceğinden korkmaktır. Yukarıda geçen âyet-i kerîmede “Allah'tan yalnız bilen kullar korkar” ifadesi ise bunun delilidir. Bu duygu, âlimlere hastır. Kaya, şu âyet-i kerîme haşyetin insana, Allah'ın rızasına erişmeyi te'min edeceğini bildirdiğini söyler: “Allah onlardan râzı, onlarda Allah'tan râzı. Bu râzı olmak, yalnız Rabbinden haşyet edene mahsustur.”³⁶⁸ Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, kendisinden haşyet edenlerin rızâsına kavuşacaklarını, kendilerinin de Allah'tan

³⁶¹ el-Ahzâb 33/39.

³⁶² Bkz. en-Nisâ 4/80; el-Ahzâb 33/21; el-Fetih 48/10.

³⁶³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 169.

³⁶⁴ et-Tevbe 9/18.

³⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 170.

³⁶⁶ Fâtır 35/28.

³⁶⁷ Buhârî, “Edeb”, 72; Müslim, “Fedâil”, 127.

³⁶⁸ el-Beyyine 98/8.

râzı olacaklarını açıklayarak, bunun Allah'tan korkanlara mahsus olduğunu ifade eder. O vakit, “haşyet”in kaynağı “ma’rifet”, sonucu ise “rızâ”dır.³⁶⁹

2- Havf: Allah'ın sayısız nimetlerine mazhar olduğunu bilerek, Rabbine ibâdet etmekte kusur etmekten korkmak demektir. Bu korkunun kaynağı îmandır ve mü'minlerin korkusudur. Allah Teâlâ “Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır”³⁷⁰ buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan, Allah Teâlâ'nın sayısız nimetlerini idrak edip, Rabbinin nimetlerini isyanda kullanmaktan ve kulluk görevini eda ederken kusur etmekten korkan kişilere mükâfat olarak iki cennet vardır.³⁷¹

3- Rahbe: İsyân sebebiyle Allah'ın azabından korkmak demektir. Kur'ân'ı Kerîmde “Allah buyurdu ki: İki ilah edinmeyin! O ancak bir ilah'dır. O halde yalnız benden korkun”³⁷² buyruluyor. Bu âyet-i kerîmede Allah, kendinin tek ilah olduğunu beyan ederek, kendisinden başka ilah edinmeyi yasaklamaktadır. İbâdet ve isyanın mükâfatının ve cezasının kendisine has olduğuna işaret ederek, yalnız kendisinden korkmamız gerektiğini emretmektedir. Burada ki korkunun kaynağı, günahlar ve isyanlardır. Bu korku sahiplerinin mükâfatı ise cennettir.³⁷³ Allah Teâlâ: “Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran için ise şüphesiz cennet yegâne barınaktır”³⁷⁴ buyurmaktadır.

Konuyla ilgili son olarak Yunus Kaya şunları söylemektedir: Allah'a hürmet ve nezâketteki kusurlardan dolayı korkulursa “haşyet”; ibâdet ve tâatta kusur yapmaktan korkulur ise “havf”; Allah'a isyan etmekten korkulur ise, buna da “rahbe” adı verilir. Bu korkulardan her hangi biri devamlı olarak bulunur ise, insan sonsuz mutluluğa ulaşır.³⁷⁵

³⁶⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 170-171.

³⁷⁰ er-Rahmân 55/46.

³⁷¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 171.

³⁷² en-Nahl 16/51.

³⁷³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 172.

³⁷⁴ en-Nâziât 79/40-41.

³⁷⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 172-173.

Korkulan Şeylerin Çeşitleri

Yunus Kaya korkulan şeyleri iki kısımda inceler.

- 1- Arzedilen şeylere erişemeyeceğinden korkmak: Allah Teâlâ'nın rızâsını kazanamayacağından, Allah'a hürmetteki kusurlardan, cennetten mahrum olacağından ve ibâdet görevini yerine getiremeyeceğinden korkmak.³⁷⁶
- 2- İstenilmeyen şeylerin olacağından korkmak: Küfür ve şirkten (Çünkü bunlar insanın ebedî hayatının yok olmasına neden olurlar.), nifaktan (Bu çok tehlikeli bir şeydir. İnsan kendini Müslüman zanneder, hâlbuki gerçekte Müslüman değildir. Ashâb-ı kirâm dahi bundan korkarlardı. Hz. Huzeyfe (r.a.) böylesi münafıkları tanımakta idi.), Allah'a isyan etmekten, cehenneme gitmekten, kötü ahlaktan ve son nefeste îmansız gitmekten korkmak.(Her insan için son nefeste imansız gitme tehlikesi vardır. Hangi rütbede olursa olsun, bu konuda emîn olunamaz. Her insan âkibetinden korkmalıdır. Bazı ârifler şöyle söylemektedirler: "Ebrarların kalpleri, hâtımeye bağlıdır." Yani bu insanlar son nefeste îmansız gitmekten korkarak yaşarlar. "Mukarriabin'in kalpleri ise geçmişe bağlıdır, ondan korkarlar." Yani Allah'a yakınlık kazanan mü'minler, kendi haklarında Allah'ın takdir ettiği şeylerden korkarlar.)³⁷⁷

Allah'tan Korkanlara Verilen Vasıflar

Yunus Kaya bu vasıfları şöyle açıklamaktadır:

- 1- Vera': Allah korkusu, insanı helâl olduğu kesin olarak bilinmeyen şeylerden men' eder ve ibâdete sevk ederse, bu korkuya "vera' sahibine ise "vera' sahibi" denir.
- 2- Takvâ: Eğer Allah korkusu, insanı Allah'ın yasak ettiği şeylerden men' eder ise, bu korkuya "takva" sahibine ise "muttaki" ismi verilir.

³⁷⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 173.

³⁷⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 173.

- 3- Takvâda sâdık: Allah korkusu, haramlara götürmesi muhtemel olan şeylerden men' eder ise bu korkuya "takvâsına sâdık" adı verilir.
- 4- Bunlarla birlikte korku, hayatını ibâdete hasretmeye sevk eder ise, bu duyguya "sıdk", sahibine ise "sıddîk" denilir.³⁷⁸

Havfın Fazîletleri

Allah'tan kormak, insanı günahlardan uzaklaştırdığı gibi, ibâdet etmeye de sevk eder. Havf, isyandan koruyan ve kulluk görevini yapmayı te'min eden bir duygudur. Fakat insanlar, Allah'tan korktukları gibi ümitli de olmalıdırlar. Çünkü mutlak korku insanı ye'se bırakır, mutlak ümit ise insanları şımartır. Her müslüman korku ve ümit arasında yaşamalıdır. Yukarıda zikredilen âyet-i kerîmelerde, Rablerinden korkanlara iki cennet va'd edildiği gibi, korkanların makamlarının da cennet olduğu bildirilmiştir. Yine Allah Teâlâ'nın korkanlardan râzı, korkanların ise Allah'tan râzı oldukları açıklanmıştır.³⁷⁹ Allah Teâlâ: "Hidayet ve rahmet ancak rablerinden korkanlar içindir"³⁸⁰ der. Bu âyet-i kerîme, Allah'tan korkanlara, Allah'ın hidayet edeceği ve rahmet-i ilâhiyyeye nâil olacaklarını beyan ederek, havf'ın değerini bizlere anlatmaktadır.³⁸¹ Yine Allah Teâlâ: "Allah'ın rahmetini ümit eder ve azabından korkarlar"³⁸² der. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise: "Mü'minin korkusu ile ümidi tartılacak olsa, eşit gelir. Ey müslüman, Allah'a isyan ederek azabına uğramaktan kork; ibâdet ve itâat ederek, rahmetine nâil olmayı ümit et"³⁸³ buyurur.

3.2.2.6 Zühd

Lügatte, bir şeyi küçümseyerek terk etmek, soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, bir şeye meyletmemek³⁸⁴ anlamlarına gelmektedir. Istilahta ise Allah'a ve ahirete yönelmek maksadıyla dünyadan el etek çekmek³⁸⁵ elde mevcut olsa bile

³⁷⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 174

³⁷⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 174

³⁸⁰ el-A'râf 7/154.

³⁸¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 175.

³⁸² el-İsrâ 17/57.

³⁸³ Buhârî, "Rikâk", 5988.

³⁸⁴ Cürcânî, *Kitâbü't-Târîfât*, 118.

³⁸⁵ Kelâbâzî, *et-Taarruf*, 109; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 115.

gönülde mal ve mülk sevgisine ve nefsin dünyevî isteklerine yer vermemek³⁸⁶ şeklinde ifade edilmiştir.

Sühreverdî (v. 632/1234), zühdü, dünyadan yüz çevirmek ve zaruret miktarından fazlasını terk etmek olarak ifade eder. Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909)'ye göre zühd, "Elde bulunmayan şeyin, gönülde de bulunmamasıdır." Cüneyd-i Bağdâdî başka bir sözünde ise zühdü "Dünyanın küçük görülüp izlerinin kalbten çıkarılması" olduğunu ifade eder.³⁸⁷ Hasan-ı Basrî (v.110/728) zühdü, "Dünyaya karşı zâhid olmak, dünyaya yönelenlere buğzetmek ve dünyada bulunan şeylerden nefret etmek" olarak görür. Abdullah b. Mübârek (v.181/797)'e göre zühd, "Fakirliği seve seve Allah'a güvenmektir." Süfyân es-Sevrî (v.161/778) ise zühdü şöyle ifade eder: "Dünyaya karşı zâhid olmak, kanaat etmek ve azla yetinmektir. Kuru ekmek yemek ve aba giymek zühd değildir."³⁸⁸

Yunus Kaya göre zühd, insanın heves ve arzusunu dünyadan keserek, âhireti arzulamasıdır. Dünya malından, zevk ve sefasından gönlünü arıtarak, âhiretin nimetlerine gönül çevirmeye zühd adı verilir.³⁸⁹ Müellifimiz sözlerine devam ederek zühdü şöyle ifade eder: Zühd, kalbin fiili olan istememek anlamındadır. İnsanoğlu için dünya hayatı ve âhiret hayatı diye isimlendirilen iki hayat vardır. İnsan, dünyada yaşamak zorunda olduğu gibi, âhirete de mutlaka gidecektir. Bu iki hayatı te'min etmek, refah ve saâdetle geçirmek, insanın görevidir. İnsan kesin bir şekilde dünya hayatını kalbinden çıkararak terk eder ve âhiret hayatına gönül verirse işte bu duygu zühd adını alır. Bu duygu sahibine de "zâhid" adı verilir.³⁹⁰ Müellifimiz, gönlü dünya zevkinden âhiret zevkine çevirmenin dünya ve âhiret hayatını iyi bilmekle ve duyguların etkisinden kurtulmakla olacağını söyler ve buna da "zühd" adı verildiğini belirtir. Dünya hayatı kısa ve geçici olduğu gibi, dünyadaki zevkler de kısa ve geçicidir. Âhiret hayatı ise devamlı olup, hakiki zevk ve refah oradadır. Bu iki durumu iyi bilen, âhiret hayatını dünyaya tercih ederek, gönlünü dünya sevgisinde

³⁸⁶ Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, 241.

³⁸⁷ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 293.

³⁸⁸ Semih Ceyhan, "Zühd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/531.

³⁸⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 175.

³⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 176.

arındırır ve âhirete yönlendirir.³⁹¹ Allah Teâlâ: “Sizden bazınız dünyayı diler, bazınız da âhireti diler” der.³⁹² Bu âyet-i kerîmenin ifade ettiğine göre insanların bir kısmı nefsinin arzusuna kapılarak dünyayı istemekte, diğer bir kısmı ise nefsinin etkisinden ve dünyanın cazibesinden kurtularak âhireti istemektedir. Allah Teâlâ, dünyayı isteyenlere şöyle buyurmaktadır: “Ya Muhammed onlara deki: dünyadan yararlanmak pek azdır. Âhîret ise takva sahipleri için daha hayırlıdır.”³⁹³ Bu âyet-i kerîme dünya nimetlerinden pek az yararlanılacağını beyan ederek, dünyadan sakınıp âhirete yönelenler için, âhîretin çok daha hayırlı olduğunu ve âhîret için dünya zevklerini terk etmek gerektiğini bildirilmektedir.³⁹⁴

Kaya, zühdün en üst derecesinin tarifinin, “insanın Allah’tan başka her şeyden meylini keserek kendisini sadece Allah’a vermesi” olduğunu söyler. Dünyadan ilgisini kestiği gibi, âhîretteki nimetlerden de ilgisini keserek, gönlünü sadece Rabbine vererek O’na erişmek ve O’nun rizâsını kazanmak insan için gereklidir.³⁹⁵ Yunus Kaya konuyla ilgili olarak şöyle bir beyit söyler:

“Gönül hayran mevlasına

*Eğilmez asla başkasına.”*³⁹⁶

Yunus Kaya, Erzurum müftülerinden Solakzâde Muhammed Sâdık’ın sohbetlerinde şöyle söylediğini belirtir: Herkes her şeyi kaptığı zaman, siz Rabbinizi alın. Rabbinizi alan her şeyi almıştır. Nimetlerden birini alan, o nimet fâni olduğu için, hiçbir şey almamış, boş kalmıştır. Yunus Kaya bu konuyla ilgili olarak şöyle bir örnek verir: Bir kimse, bir padişahı çok sever ve bu sevgisinden dolayı onun ziyaretine gider, hâlbuki padişah ölmüştür ama haberi yoktur. Sarayına giderek padişahla görüşmek istediğinde, sizlere ömür, vefat etti diye cevap verirler. Artık o kişi için içinde bulunduğu sarayın hiçbir değeri kalmaz. Çünkü değerli olan saray değil padişah idi. Padişah olmayınca, o kişi için sarayın hiçbir değeri kalmaz.³⁹⁷ Bunun gibi, bir kul da

³⁹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 177.

³⁹² Âl-i İmrân 3/152.

³⁹³ en-Nisâ 4/77.

³⁹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 178.

³⁹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 178.

³⁹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 178.

³⁹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 178.

Rabbini bilir, O'na âşık olur ise, dünya ve âhiretin, O'na gitmek, O'nun rızâsını kazanmak için bir değeri olur. Eğer Rabbini bilmez, O'ndan uzaklaşır ve O'nu unuttur ise dünya ve ahiretin hiçbir değeri kalmaz. Rabbini bilen ve O'na gitmek isteyen kişinin kalbi Allah âşkî ile dolu olur ve O'nun rızâsı kişinin amacı olur. İnsan, Allah'tan başka her şeyden sevgisini keserek, yalnız O'na yönelir ise, buna “zühd” denir, sahibine ise “zâhid” denir ki, bu da âriflerin zühdüdür. Şiblî Nu'mânî'ye zühd sorulduğunda şöyle cevap vermiştir; “Allah'tan başka her şeyden isteğini kesmektir.” Kalp yalnız Allah'ın yeridir. Orada Allah'tan başkasına yer yoktur.³⁹⁸

Zühdü Meydana Getiren Merhaleler

Müellifimize göre zühd üç merhaleden müteşekkildir:

İlk merhale, insanın dünyayı ve dünyanın değerlerini bilmesi, âhireti, nimetlerini ve değerini bilmesi, Allah'ın bunların mâliki, sahibi ve hâlıkı olduğunu bilmesidir. İkinci merhale, bunların arasında mukayese yaparak hangisinin daha değerli olduğunu öğrenmesi, âhiret nimetleri karşısında, dünya nimetlerinin bir değeri olmadığını bilmesi ve gönlünü dünyadan ayırıp âhirete yöneltmesidir. Üçüncü merhale ise gönlünü âhirete verdikten sonra, o nimetlerin de Allah Teâlâ'nın olduğunu bilmesi, nimetlere değil, onların sahibi olan Allah'a gönlünü vermesi, gönlünü Ondan başka her şeyden arıtıp, hiçbir sevgiyi oraya koymamasıdır.³⁹⁹

Zühdün Dereceleri

Yunus Kaya zühdün derecelerini şöyle açıklamaktadır;

1- En alt derecesi: Bu derecedeki insan dünyayı terk ederek gönlünü âhirete verir, fakat kalbinde dünyaya karşı bir meyil bulunur. Bu meyil ve isteği gidermeye çalışsa da, bu istek henüz kalbinden gitmemiştir. Bu durum kıymetli olsa da, onu kaybetme ihtimali vardır. Tekrar dünyaya meylederek, âhireti kalbinden çıkarabilir.

³⁹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 179.

³⁹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 179.

- 2- Orta derecesi: Gönülden dünya sevgisini çıkarıp, kalbi âhirete meylettirmektir. Bu derecedeki insan, kalbini cennet ve nimetleriyle meşgul eder, onlara erişebilmek için îman ve ibâdet ile çaba sarfeder ve bu amacına engel olacak günahlardan uzak durur.
- 3- En üst derece: Gönül'ü âhîret nimetlerinden de arıtıp, yalnız Rabbine yöneltmek ve Allah'tan başka hiçbir şeye değer vermemektir. Bu duygu, zühd makamının zirvesidir.⁴⁰⁰

Zühdün Çeşitleri

Yunus Kaya zühdün çeşitlerini şöyle açıklar; İnsan, cehennem azabından korktuğu için, kendini cehennem azaplarına çeken dünya nimetlerini kalbinden çıkarır. Böyle zâhidlere “korku zâhidi” denir. İnsan, Cennet ve nimetlerine erişmek için dünya nimetlerine meyletmez ise buna da “ümit zâhidi” denir. İnsan, Allah'a kavuşmak, Rabbine erişmek için, dünya ve âhîret nimetlerinden hiçbirine değer vermez ise buna da “sevgi zâhidi” denir.⁴⁰¹

Yunus Kaya, insanların değer verip gönüllerinin arzu ettiği şeyleri şöyle ifade eder;

- 1- Yalnız Allah Teâlâ'yı isteyerek, ondan başka hiçbir şeye meyletmemek.
- 2- Nefsin sıfatlarının yararlandığı şeylerden meylini keserek, nefsin tabîî duyguları olan şehvet, gazap, kibir, riyâset ve rütbe isteği gibi isteklerden gönlünü arındırmak.
- 3- Mal ve mülk, şöhret ve bunlara benzer şeylerden ve bunlara eriştiren vasıtalarından meylini kesmek.
- 4- Bilgi, kudret ve yetki sahibi olma arzusu.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 179-180.

⁴⁰¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 180.

⁴⁰² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 180.

Hoca, insanın dünyada meyledeceği ve elde etmek için gönül vereceği şeylerin genel olarak bunlar olduğunu söyler. Bunları elde edebilmek için ise birçok vasıtaya ihtiyaç vardır. Onlara gönül vermek ikinci sırada kalır. İnsanın zevkini tatmin etmeye vasıta olan her şey, gönlünü çeken şeylerdir. Onlardan gönlünü muhafaza etmek insanın bir görevidir. Kaya zühdün hükmünü ise şöyle açıklamaktadır; Haramlardan zühd farz, şüpheli olan şeylerden zühd vaciptir, mübah olan şeylerden zühd ise fazîlettir.⁴⁰³

Zühdün Faziletleri

Kaya, Hz. Allah (c.c.)'nin âhiret hayatının dünya hayatından daha hayırlı olduğunu bizlere şu âyet-i kerîme ile haber verdiğini söyler: “Belki sizler dünya hayatını âhirete tercih ediyorsunuz. Hâlbuki âhiret hayatı daha hayırlı ve daha devamlıdır.”⁴⁰⁴ Bu âyet-i kerîme, insanların dünya hayatını tercih ettiklerini ifade ederek, bu durumun yanlış olduğunu açıklamaktadır. Çünkü âhiret hayatı dünya hayatından daha değerli ve devamlıdır. Dünya hayatı ise geçicidir. Bu nedenden ötürü âyet-i kerîme, âhiret hayatını dünya hayatına tercih etmemiz gerektiği bildirir.⁴⁰⁵

Dünya nimetleri, insanların faydası için yaratılmıştır. Bundan dolayı ondan faydalanmak gerekir. Kur’ân’ı Kerîmde “Dünyada olanların tümünü sizin için yaratan, O’dur”⁴⁰⁶ buyruluyor. Diğer bir âyet-i kerîmede ise buyruluyor ki: “Ya Muhammed de ki: Allah’ın kullarına zînet için çıkardığı ve helâl rızıkları kim yasaklar.”⁴⁰⁷ Bu âyet-i kerîme, zînet eşyalarının kullanılmasını, helâl olan şeylerin yiyilip içilmesini, kimsenin yasaklama hakkının olmadığını bizlere açıklamaktadır. Helâl olan şeylerden yararlanmak hakkımızdır. Fakat onları kalbimize sokmamamız gerekir. Kaya, eğer bunlar kalbimize girerlerse bizleri felakete sürükleyeceğini şu âyet-i kerîmenin haber verdiğini söyler: “İşte bir kimse sapıtır ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz onun yeri cehennemdir.”⁴⁰⁸ Bu âyet-i kerîme, sapıtan, gönlünü dünyaya kaptıran kişilerin barınağının mutlaka cehennem olduğu beyan

⁴⁰³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 181.

⁴⁰⁴ el-A’lâ 87/16-17.

⁴⁰⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 181.

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/29.

⁴⁰⁷ el-A’raf 7/32.

⁴⁰⁸ en-Nâziât 79/37-39.

etmektedir.⁴⁰⁹ Âyet-i kerîmenin devamında ise “Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştıran kişi için ise cennet şüphesiz yegâne barınak”⁴¹⁰ olduğu buyrulmaktadır. İnsan, dünyaya gönlünü nefsinin duyguları vasıtasıyla ile kaptırır. Eğer nefsinin isteklerini men eder ve dünyadan meylini keser ise, onun yerinin şüphesiz cennet olacağını Allah bu âyet-i kerîmede va’d etmektedir. Âhirete gönlünü verip, onu kazanmak için çalışanlara, îman ederek ibâdet edenlere, Allah Teâlâ âhireti verecektir. Sadece dünyasını kazanmak için çalışanlara da dünya nimetlerini verecek, ancak âhirette hiçbir hak tanımayacaktır.⁴¹¹

Allah Teâlâ: “Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz”⁴¹² der. Bu âyet-i kerîmeler bizlere dünya sevgisinden gönüllerini arındırıp âhirete meylettirenler ve âhireti kazanmak için kulluk görevini yerine getirenlerin ebedî mutluluğa erişeceklerini bildirmektedir. Diğer bir âyet-i kerîmede ise “Allah’ın verdiği söz şüphesiz gerçektir. Dünya hayatı sizi aldatmasın”⁴¹³ buyrulmaktadır. Dünya hayatına aldanmak, dünyaya gönlü kaptırıp, âhireti unutmakla olur.⁴¹⁴ Başka bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulmaktadır: “Allah mü’minlerden cennet karşılığında mallarını ve canlarını satın aldı.”⁴¹⁵ Kaya, malını ve canını Allah’a satan, nefsin arzularını atan, mevlâsının yolunu tutan kimsenin zâhidlerden olacağını söyler.⁴¹⁶

Yüce Allah: “Yüce Rabbinin rızasını istemekten başka onun nezdinde hiçbir kimseye ait şükranla karşılanacak bir nimet yoktur. Ve o (buna kavuşarak) hoşnut olacaktır”⁴¹⁷ der. Bu âyet-i kerîme, dünya nimetlerini kast etmediği gibi, âhiret nimetlerini de kast etmeyerek yalnızca Allah rızâsı için yapılan amellerin mükâfatlandırılacağını açıkça zikretmiş ve bu amellerin sahibinin Allah tarafından râzı edileceği ifade edilmiştir. Müellifimiz bunun zühdün en üst derecesi olduğunu

⁴⁰⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 182

⁴¹⁰ en-Nâziât 79/40-41.

⁴¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 183.

⁴¹² eş-Şûra 42/20.

⁴¹³ Lokmân 31/33.

⁴¹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 183.

⁴¹⁵ et-Tevbe 9/111.

⁴¹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 184.

⁴¹⁷ el-Leyl 92/19-21.

söyler.⁴¹⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bir adam geldi ve dediki: Ya Rasûlullah, bana bir amel göster ki, onu yaptığımda beni Allah da kulları da sevsin. Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: “Eğer dünyadan zühd eder isen Allah seni sever; insanların elinde olan şeylerden zühd eder isen, insanlar seni sever.”⁴¹⁹ Dünyayı kalbinden atanlar ve âhiretin yolunu tutanlar Rablerinin sevgisine mazhar olacaklardır. Âhireti de gönüllerinden atarak Rablerine yönelenler Allah tarafından râzı edileceklerdir. Onlar Allah’tan râzı, Allah’ta onlardan râzı olacaktır.⁴²⁰

3.2.2.7 Tevekkül

Tevekkül sözlükte; güvenmek, vekil tayin etmek, bel bağlamak, havale etmek, terk etmek, bırakmak, teslim etmek, bir işte acizliğin ve yetersizliğin ortaya çıkması sebebiyle başka birine güvenerek işi ona teslim etmek, itimat etmek gibi anlamlara gelmektedir.⁴²¹ Tevekkül dinî ve tasavvufî bir terim olarak “bir kimsenin kendini Allah’a teslim etmesi, rızkında ve işlerinde Allah’ı kefil bilip sadece O’na güvenmesi” şeklinde ifade edilmektedir.⁴²² Mutasavvıflar⁴²³ ise tevekkülü, her türlü

⁴¹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 184.

⁴¹⁹ İbn Mâce, “Zühd”, 1.

⁴²⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 184

⁴²¹ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 740; İsfehânî, *Müfredât*, s:2/539-540; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/736.

⁴²² İsfehânî: *Müfredât*, “vkl”, mad., 2/539-540; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, “vkl”, md., 11/736.

⁴²³ Sûfîlerin tevekkül tanımları: Seriyî es Sakatî’ye göre tevekkül, Cenâb-ı Hakk’a karşı kulun her türlü güç ve kuvvetinden sıyrılmasıdır. Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909) ise: “Tevekkül sende hiç bir varlık işareti yokmuşçasına her işini ve irâdeni Allah’a havale etmen ve Allah için olman; Allah’ın da yaratmadan önce olduğu gibi sana ulûhiyyet ve rubûbiyyeti ile tecellî etmesi ve senin işinin olmasıdır.” der. Sehl: “Her makamın görünen ve görünmeyen zahîrî ve bâtınî bir tarafı vardır. Fakat tevekkülün yalnızca görünen bir veçhesi vardır.” der. Bazıları: Sehl’in bununla kif âyet tevekkülünü değil inâyet tevekkülünü kastettiğini söylemiştir. Zünnûn’a göre tevekkül, nefsin tedbiri terk etmesi ve Cenâb -ı Hakk’a karşı her türlü güç ve kuvvetten soyutlanmasıdır. Ebû Bekir ez-Zekkâk’a göre ise tevekkül, hayatı bir güne irca edip, yarın endişesini ortadan kaldırmaktır. Ebû Bekir el-Vâsîfî: “Tevekkülün aslı, fakr ve ihtiyaçta Allah’a karşı samimî olmak, emel ve ideallerinde tevekkülünden bir an olsun ayrılmamak, aynı zamanda ömründe bir lâhza da olsa gözünü tevekkülünden ayırmamaktır.” der. Bazıları: “Tevekkülün hakkını gerçek mânâda vermek isteyen kimse nefsinin gömeceği bir kabir hazırlasın, dünyayı ve dünyadakileri unutsun. Çünkü mahlûkâtın hiçbiri, tevekkülün hakikatini kâmil mânâda gerçekleştiremez.” derler. Sehl şöyle der: “Tevekkül makamlarının ilki, kulun Allah’ın huzurunda, yıkayıcı elindeki ölü gibi teslimiyet içinde bulunmasıdır. Yıkayıcının ölüyü, hiçbir karşı hareket görmeden evirip çevirdiği gibi, İlahî irâdenin de kulu öylece yönlendirmesidir.” Hamdûn el-Kassâr tevekkülü; Allah’a sınıksız yapışmaktır, diye açıklar. “Mustafa, Öztürk “Sehl et -Tüsteri ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* 3/9 (2002), 252.”

tedbiri alıp ve gerekli tüm çabayı gösterdikten sonra işi Allah'ın takdirine bırakmak olarak anlamışlardır.⁴²⁴

Hamdûn el-Kassâr (v.271/884)'a göre tevekkül, "Allah'a sımsıkı yapışmak ve O'na itimat etmektir."⁴²⁵ Cüneyd-i Bağdâdî ise (v.297/909) "Allah'a karşı kulun var olmadan önceki gibi olması, her işi Allah'a havale etmesi ve Allah için olması"⁴²⁶ şeklinde ifade etmiştir. Ebû Bekir Zekkak'a göre tevekkül; sadece içinde yaşadığın günün derdine düşmek, yarının düşüncesini kalpten silmektir. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî'ye göre ise tevekkül; kulun bütün işlerinde Allah Teâlâ'nın iradesine kendisini tam olarak teslim etmesidir.⁴²⁷ Sühreverdî'ye göre tevekkül, "kişinin, işini Allah'a havale etmesi Allah'ın kaza ve kaderinden kendisine gelenlere razı olmasıdır."⁴²⁸

Yunus Kaya'ya göre tevekkül, kalbde bir hal olup, bütün işlerinde yalnız Allah'a güvenerek, başka hiçbir şeye güvenmemektir.⁴²⁹ Müellifimiz sözlerine şöyle devam eder: Bu ifadeyi incelediğimiz zaman görürüz ki, "tevekkül" işleri başkasına havale etmektir. Buradan da, işleri havale eden ve kendisine havale edilen diye iki şey ortaya çıkmaktadır. Yunus Kaya işleri başkasına havale eden kişide şu iki şartın bulunması gerektiğini söyler: Kendi aczini idrak etmek ve başka birine itimat etmek.⁴³⁰

Yunus Kaya, kendisine havale edilende aranan şartların ise şunlar olduğunu söyler:

- 1- İyilikleri ve kötülükleri iyi bilmek ve iyilikleri elde etmekte, kötülüklerden de korunmakta son derece maharetli olmak,
- 2- Son derece kudretli olmak, hiç kimseden utanıp çekinmemek,

⁴²⁴ Serrâc, *el-Lüma'*, 49; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 151-152; Kübrâ, *Usûl-i Aşere, Şerh-i Usûl-i Aşere*, 49.; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 162; Sülemî, *Tis'atü'l-Kütüb, Derecâtü'l-Muâmelât*, s: 24-25; Ateş, *İslam Tasavvufu*, 286; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 166; Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 181.

⁴²⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 163.

⁴²⁶ Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, 151.

⁴²⁷ Kuşeyrî, "*Kuşeyrî Risâlesi*", çev. Dr. Dilaver Selvi, 206.

⁴²⁸ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 3618.

⁴²⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 184-185.

⁴³⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 185.

3- Maksudını en iyi bir şekilde ifade edebilmek,

4- Son derece şefkatli ve merhametli olmak.⁴³¹

İnsanlara baktığımız zaman, hem güçlü hem de âciz olduklarını görürüz. İnsan, kendi gücünü, kâinattaki güçlerle karşılaştırdığı vakit, son derece âciz ve yetersiz olduğunu anlar ve üstün bir güce sığınma ihtiyacı hisseder. İnsan, bu üstün gücün, âciz olan insanların ve bu insanlara has kılınan maddi şeylerin olamayacağını idrak edince her şeyin merci'i olan ve her şeyden korunacağı sosuz güç sahibi olan Allah Teâlâ hazretlerine tam bir güven ile bağlanarak işlerini ona havale eder. İşte bu duyguya "tevekkül" adı verilir.⁴³² Allah Teâlâ "Hayat sahibi olup, ölümsüz olan Allah'a tevekkül et"⁴³³ der. Bu âyet-i kerîme, ölüp yok olacak insanlara güvenmeyi yasakladığı gibi, ölümsüz olan Allah'a güvenmeyi de emretmektedir. Kaya, bu âyet-i kerîme ile her Müslümanın Allah'a tevekkül etmesinin farz kılındığını söyler. Ataullah-ı İskenderî: "Bâkî olana itimat et, fâni ve yok olacak olanlara itimat etme" tavsiyesinde bulunur. Diğer bir âyet-i kerîmede ise "Göklerin ve yerin gaybı (sırrı) yalnız Allah'a aittir. Her iş O'na döndürülür. Öyle ise O'na kulluk et ve O'na dayan! Rabbin yaptıklarınızdan gafil değildir"⁴³⁴ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîme de, bütün işlerin kaynağının ve ibâdet edilip dayanılacak olan yegâne varlığın Allah Teâlâ hazretleri olduğu açıklanmaktadır. Tek güvenilecek ve iltica edilecek olan O'dur.⁴³⁵

Tevekkülün Rükünleri

Yunus Kaya tevekkülün rükünlerinin iman, hal ve amel üçlüsünden oluştuğunu söyler.⁴³⁶

⁴³¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 185.

⁴³² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 185.

⁴³³ Furkân 25/58.

⁴³⁴ Hûd 11/123.

⁴³⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 186.

⁴³⁶ İmam-ı Gazzâlî ise tevekkülün tevhîd, iman ve hal üçlüsünden oluştuğunu ifade eder. (Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/388-390-392.)

İman

Müellifimiz imanı şöyle açıklar: İman tevekkülün kaynağı ve tevhîd inancıdır. Tevekküle kaynak olan îman; Allah'ın fiillerinde bir olduğuna inanıp, bunu kalbinde bir duygu haline getirmektir. Tevhîd inancını ifade eden şey ise kelime-i Tevhîd'dir.⁴³⁷ Allah Teâlâ “Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur”⁴³⁸ buyuruyor. Kaya'ya göre bu âyet-i kerîme, uluhiyyetin ve özelliklerinin tümünün Allah'a mahsus olduğunun delildir. Yaratmak, güç ve kuvvet yalnızca Allah (c.c.)'ya aittir.⁴³⁹ Hz. Peygamber: “Güç ve kuvvet, yüce ve azîm olan Allah'a mahsustur”⁴⁴⁰ der. Bu hadîs-i şerîften hareketle Yunus Kaya şunları söylemektedir: Fiiller güç ve kuvvetle işlenir. Güç ve kuvvet yalnızca Allah'a mahsus olduğunda ötürü fiillerde Allah'a mahsus olmuş olur. Zâhire bakınca, maddî varlıkların bir takım işler yaptığı görülür. Hâlbuki madde de hareket etme gücü yoktur. Maddenin hareketi ve ondan doğduğu görülen fiiller, Allah Teâlâ'nın kuvvet ve kudretiyle doğmaktadır. Kâinatta cereyan eden bütün olayların kaynağı yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'dır.⁴⁴¹

Kur'ân'ı Kerîmde “Ya Muhammed de ki: Her şeyi yaratan Allah'tır. O birdir, her şeye gâlip gelendir”⁴⁴² buyruluyor. Bu âyet-i kerîme, Allah'ın yegâne yaratıcı olup her şeye son derece üstün ve gâlip olduğunu, tek olup eşi ve benzerinin bulunmadığını açıklamaktadır. Başka bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulmaktadır: “Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka ilâh yoktur. Nasıl oluyor da (tevhidden küfre) çevriliyorsunuz!”⁴⁴³ Bu âyet-i kerîme açıkça bizlere, Allah'tan başka ilâh olmadığını bildirmektedir.⁴⁴⁴

İnsanlar, zâhirde fiillerin maddî varlıklardan zuhur ettiklerini görerek, fiilleri maddî şeylerin yarattığını zannederler. İnsan; rızıkların bir kısmının ağaçlar üzerinde, diğer bir kısmının topraktan biten bitkiler ve hayvan ürünlerinden elde edildiğini görünce,

⁴³⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 187.

⁴³⁸ Muhammed, 47/19

⁴³⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 187.

⁴⁴⁰ Buhârî, “De'avât”, 5930; Müslim, “Kitâbu'z-zikir ve'd-du'a”, 4875.

⁴⁴¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 187.

⁴⁴² er-Ra'd 13/16.

⁴⁴³ Fâtır 35/3.

⁴⁴⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 188.

zâhiren rızkın bunlara ve insan gücüne dayandığını ve rızkın kaynağının bunlar olduğunu zanneder. Böylece insan bunlara aldanmış olur. Oysaki rızkı veren Allah'tır. Hiçbir şeyin varlığı kendinden olmadığı gibi, ondan zuhur eden fiil de onun kendinden olmayıp, Allah Teâlâ hazretlerindedir. Bir fiilin bir şeye bitişik olması, onun o fiili yaptığını ifade etmez. Bu durum, kudret-i ilâhiyyenin oradaki bir tezahürü ve yaratmasıdır. Kâinattaki bütün olaylar zâhiren maddî şeylerden kaynaklanmakta ise de, hakikatte kudret-i ilâhiyye ile yaratılmaktadır. Bir mü'minin şuna inanması gerekir; bütün olaylar ve fiiller Allah'ın kudretinin eseridir. Hiçbir varlığın bu fiillerde hiçbir etkisi yoktur. Allah Teâlâ fiillerinde bir ve tektir.⁴⁴⁵ Kur'ân'ı Kerîmde "İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin, O her şeye vekildir (güvenilip dayanılacak tek varlık O'dur)"⁴⁴⁶ buyruluyor. Bu âyet-i kerîme ve yukarıda geçen diğer âyet-i kerîmeler, her şeyin yaratıcısının Allah Teâlâ olduğunu açıklayarak, bütün varlıkların âciz olduklarını ve bir vekile ihtiyaçlarının olduğuna işaret etmekte ve bunların hepsinin vekilinin Allah Teâlâ hazretleri olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴⁷ Allah Teâlâ "Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız O'nundur ve bütün işlerin dönüp varacağı merci ancak Allah'tır"⁴⁴⁸ der. Diğer bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulmaktadır: "Bütün işler ancak O'na döner."⁴⁴⁹

Yukarıda zikredilen son iki âyet-i kerîme, bütün işlerin kaynağının Allah Teâlâ olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Kaya, insanların da diğer cansız varlıklar gibi muhtaç olduğunu bize şu âyet-i kerîme haber verir der: "Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O'dur."⁴⁵⁰ Bu âyet-i kerîme, muhtaç olmayanın yalnız Allah Teâlâ olduğunu ve bütün insanların Allah'a muhtaç olduklarını ifade etmektedir. Her ihtiyaç sahibinin ihtiyacını sadece Allah'a arzettiği ile ilgili olarak Kur'ân'ı Kerîmde şöyle buyrulmaktadır: "Bütün ihtiyaçlar Allah'a arz edilir."⁴⁵¹ Allah Teâlâ hazretleri

⁴⁴⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 188-189.

⁴⁴⁶ el-En'âm 6/102.

⁴⁴⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 189.

⁴⁴⁸ el-Hadîd 57/5.

⁴⁴⁹ Hûd 11/123.

⁴⁵⁰ Fâtır 112/2.

⁴⁵¹ el-İhlâs 112/2.

bütün fiillerin kaynağı olduğu gibi, bütün ihtiyaçları karşılayacak olan yegâne zat da O'dur.⁴⁵²

Tevekkülün kaynağı, “fâilin bir olduğuna” inanmaktır. Bu inanca, şu inançlar da eklenmelidir; Allah'ın kullarına karşı rahîm ve esirgeyici olduğuna, kerîm ve keremi sonsuz olduğuna ve her işte bir hikmeti olduğuna tam bir imanla inanmak gerekir. Böyle inanan kimsenin kalbinde bir hal doğar. O kimse bu hal sebebiyle yalnız Allah'a güvenir ve ondan başkasına güvenmeyi terk eder.⁴⁵³

Müellifimiz tevhîd inancının derece itibariyle dört kısım olduğunu söyler:

- 1- Münâfıkların Tevhîdi: Münafıklar kalpleriyle inanmadıkları halde dilleriyle inandıklarını söylerler. Bu konuda İmam-ı Gazzâlî şöyle söyler: Dil ile “Lâ ilahe illallah” deyip kalple buna inamazlar.⁴⁵⁴ Bu inanç sahibini dünyada iken cezadan kurtarır, fakat âhîrette ebedî azaba düşürür.⁴⁵⁵
- 2- Mü'minlerin Tevhîdi: Mü'minler kelime-i tevhîd'i dil ile söyleyerek kalp ile tasdik ederler. İmam-ı Gazzâlî bu konu hakkında şöyle der; “Lâ ilahe illallah” a kalbinde inanmasıdır. Cahillerin inancı böyledir. Yahut delil ile aklın ispatıyla olur. Kelam âlimlerinin inancı bu şekildedir.⁴⁵⁶ Bu tevhîd inancı, sahibini cehennemden kurtarır, ebrârlarla beraber cennete sokar.⁴⁵⁷
- 3- Velîlerin Tevhîdi: Bu tevhid inancının sahibi, zâhirde çok gözüken eşya ve fiillerin arkasında tek kudretin bulunduğunu ve O kudretin eserleri olduğunu kalp gözü ile görür ve ruhu ile sezer. Fiiller çok olmasına rağmen, tek kudretin eseri olduğunu gören velî, yalnız O kudrete yönelir ve her şeyi Ondan bekler.⁴⁵⁸ İmam-ı Gazzâlî bu tevhid inancını şöyle açıklar; her şeyin bir yaratıcı tarafından yaratılmış olduğunu görmek, her işin bir yapanı tarafından yapıldığını, başka

⁴⁵² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 190.

⁴⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 190.

⁴⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/390.

⁴⁵⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 190-191.

⁴⁵⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/390.

⁴⁵⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 191.

⁴⁵⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 191.

kimsenin bir şey yapmadığını anlamaktır. Bu iman, kalpte parlayan bir ışıktır. Her şey bu ışık aracılığıyla görülür.⁴⁵⁹

- 4- Mukarrîbinin Tevhîdi: bu mertebede ki insan, Allah Teâlâ'ya olan şiddetli aşkından dolayı nefsinin ve âlemi unuttur, yalnız Allah'ı görür. Buna tasavvuf ilminde “fenâ fi't-tevh'id” adı verilir.⁴⁶⁰ Gazzâlî bu inancı şöyle açıklamaktadır; bu tevhidin en üst derecesidir. Bu derecede olanlar birlikten başka bir şey görmez, her şeyi o birlikte görüp anlarlar. Tasavvufçular buna “Tevhidde fena” derler.⁴⁶¹

Bu tevhid inançlarından tevekküle kaynak olanlar, mü'minlerin tevhidi ile velîlerin tevhididir. Münâfıkların tevhidi yalancılıktır, hiçbir değeri yoktur fakat zararı çoktur. Mukarrabînin tevhîdi ise, tevekkülün çok üstündedir.⁴⁶²

Hâl

Tevekkül, tevhîd inancından kaynaklanan bir hâldir ki, bu hâl kalbe yerleşerek makama dönüşür ve kalp her şeyden itimadını keserek Allah'a yönelir.⁴⁶³ Gazzâlî bu konu hakkında şöyle söyler: Tevekkül kalpte meydana gelen bir haldir. Bu tevhide ve yüce Allah'ın lütuf ve ihsanının pek çok olduğuna inanmakla meydana gelir.⁴⁶⁴

Yunus Kaya tevhid inancından doğan bu halin kuvvet itibariyle üç kısım olduğunu söyler:

1. Kısım; tevekkül edenin Allah'a güvenmesi, dünyadaki bir işine vekil ettiği kimseye itimadı gibidir. Vekâlet verenin vekiline güvenmesi, yalnız o işe aittir. Diğer işlerini kendisine güvenerek yürütür. Bu insan, bazı işlerinde Allah'a itimad ediyorsa da, bazılarında da kendisine veya mahlûkata güvenmektedir.⁴⁶⁵ İmam-ı

⁴⁵⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/390.

⁴⁶⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 191.

⁴⁶¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/90.

⁴⁶² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 191.

⁴⁶³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 191.

⁴⁶⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/92.

⁴⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 191.

Gazzâlî bu kısımda olan kişi hakkında şöyle der; gayretli, açık konuşan, cesur ve merhametli bir avukata güvenen kimse gibidir.⁴⁶⁶

2. Kısım; çocuğun annesine güvenmesi gibi. Çocuk, kendisinin menfaatine olacak olan her şeyi annesinin yapacağına, yine annesinin, kendisine gelebilecek olan her zarardan koruyacağına inanır ve güvenir. Kendisini annesine teslim eder ve ona sığınır.⁴⁶⁷ Kendisine ne olursa olsun Annesinde başkasını tanımaz. Acıkınca annesine çağırır, korkunca annesine sarılır.⁴⁶⁸
3. Kısım; cenazenin kendisini gassala teslim etmesi gibi. Ölü, güç ve kuvvetini kaybetmiş, kendini yıkayıcısına teslim etmiştir. Yıkayan onu dilediği gibi hareket ettirir. İmam-ı Gazzâlî bu konuda şöyle söyler: Kendisini yüce Allah'ın gücü ile hareket eden bir ölü gibi görür. Dert ve ıstıraplarla karşılaştığında, kurtulmak için dua bile etmez.⁴⁶⁹ Bir kul da kendi gücünü, kuvvetini ve duygularını terk ederek, Allah'ın irade ve kudretine kendini tam olarak teslim eder ve takdir-i ilâhîye tam teslim olarak Allah'tan gelene her şeye râzı olur ise, tevekkülün en üstün derecesini elde etmiş olur. Bu ise, âriflerin tevekkülüdür.⁴⁷⁰

Amel

Tevekkül îmandan kaynaklanan ve kalpte oluşan bir hâldir. Bu hâlden de amel doğar. Kalpteki tevekkül dediğimiz duygunun insanın hareketlerindeki te'sirine amel denilmektedir.⁴⁷¹

Tevekkülün kaynağı tevhid inancıdır. Her şeyin yaratıcısının yalnız Allah olduğunu bildiğimizden, bütün hallerimizde de sadece Allah'a güvenmeliyiz. Şüphe yok ki, aczini idrak eden bir insanın, yüceliğine inandığı Allah'ın azâmet ve kudretine güvenmesi, ona cesaret verir. Şüphesiz, tevekkül edilen, müvekkilini, başkasına muhtaç olmadan en iyi şekilde koruyup, hayatını idame ettirecektir. Eğer insafla bakarsak görürüz ki, bütün âlemi Allah Teâlâ yaratmıştır. Mülkiyet ve tasarrufta yine

⁴⁶⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/393

⁴⁶⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 192.

⁴⁶⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/393.

⁴⁶⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 4/393.

⁴⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 192.

⁴⁷¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 192.

kendisine aittir. Her şey varlığında, ef'âlinde ve tasarrufunda ona muhtaçtır.⁴⁷² Zira “Allah bütün âlemlerden müstağnidir”⁴⁷³ buyruluyor. Allah hiç kimseye muhtaç değildir, fakat herşey O’na muhtaçtır. Diğer bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulmaktadır: “Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizlersiniz. Allah ise hiçbir şeye muhtaç değildir ve mutlak kemaliyle hep övgüye lâyık olan O’dur.”⁴⁷⁴ Bu âyet-i kerîme, insanların sadece Allah’a muhtaç olduklarını ifade etmektedir. İnsan, Rabbine muhtaç olduğu gibi, diğer varlıklar da Allah’a muhtaçtır. Öyle ise, her şey Allah’a muhtaçtır ve ihtiyaçların tümünü Allah Teâlâ karşılayacaktır. Bütün eşyada tasarruf yetkisi sadece O’na aittir, sığımlacak tek merci’î yalnız O’dur.⁴⁷⁵ Allah Teâlâ “Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, O’dur”⁴⁷⁶ buyurmaktadır. Âyet-i kerîmede, yeryüzündeki her şeyin insan için yaratıldığı ifade edilmektedir. Başka bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulmaktadır: “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”⁴⁷⁷ Bu âyet-i kerîmede ise insanların yalnız Allah’a ibâdet için yaratıldığı beyan edilmektedir. Yunus Kaya bu âyet-i kerîmeden hareketle şunları söylemektedir: İnsanlara, kulluk görevlerini ifâ edebilmeleri için, onların menfaatleri için yaratılan şeylerde tasarruf hakkı verilmiştir. Mülkiyet edinme ve kullanma yetkisi verilmiştir. Bu yetkisini meşru çerçevede kullanmak, insanın hakkı ve görevidir. Her şey insanın emri altında ve ona itâatte, insan ise, Allah’ın emri altında ve O’na itâat etmek zorundadır. O vakit insan Allah’a güvenip, Ondan güç almalı ve eşyayı O’nun emrine uygun olarak, kendi menfaatine kullanmalıdır. Eşyaya değil, Allah’a güvenmelidir. Kendisini zararlardan korumalı ve zararların Allah’tan geldiğine inanmalıdır. Böylece kendini maddî varlıkların te’sirinden kurtaracak ve onlara hâkimiyet sağlayacaktır. Kendinin Allah’ın halifesi olduğuna inanarak maddenin yörüngesinden çıkıp, ilâhî kudretin yörüngesine girecektir.⁴⁷⁸

“Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır”⁴⁷⁹ âyet-i kerimesini değerlendiren Hoca’ya göre, elimizdeki mala değil, Allah’ın katında

⁴⁷² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 192.

⁴⁷³ Âl-i İmrân 3/97.

⁴⁷⁴ Fâtır 35/15.

⁴⁷⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 193.

⁴⁷⁶ el-Bakara 2/29.

⁴⁷⁷ ez-Zâriyât 51/56.

⁴⁷⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 194.

⁴⁷⁹ en-Nahl 16/96.

olanlara güvenmemiz gerekir. Çünkü bizim elimizde olanlar biter, ama Allah'ın katı olanlar sonsuzdur ve bitmez.⁴⁸⁰ Âyet-i kerîmede: “Göklerin ve yerin hazineleri yalnız Allah'ındır; ama münafıklar anlamıyorlar”⁴⁸¹ buyrulur. Bu âyet-i kerîme, bütün hazinelerin sahibi olan Allah'a güvenmenin daha doğru olduğunu açıklar ve bunu münafıkların anlayamayacağını bize haber verir. İnsanın malı, elinde su dolu bir bardağa benzer. İnsan onu ya içer bitirir ya da dökülür yok olur. Allah katında olan mal ise akarsuya benzer, bitmez ve tükenmez akıp gider. Allah insanı ibâdetle görevlendirmiştir. Bu ibadetlere karşılık da nimetler ve cennetler va'detmiştir. İnsan bu nimetlere erişebilmesi için kulluk görevi olan ibâdetlerini yapmalıdır. Fakat yaptığı ibadetlere değil, Rabbi'nin kerem ve lütfuna güvenmelidir.⁴⁸²

Sonuç olarak, insan, yetkilerini kullanarak eşyayı meşru şekilde kendi menfâatında hizmet ettirmek ve gelecek herhangi bir zarardan koruma hak ve görevine sahiptir. Allah tarafından verilen bu yetkileri kullanmakta ihmalkârlık göstermek veya terk etmek, dîne karşı bir cinâyet ve günahdır. İnsan eşyadaki sünnet-i ilâhiyyeye ve Kur'ân'ı Kerîmin emirlerine uyarak tasarruf yetkisini kullanmalı ve Allah'a itimat ederek güç kazanmalıdır. Hoca'ya göre; Allah'a itimat, insana güç, cesaret ve şevk verir.⁴⁸³

Tevekkül Duygusunun Zayıflık Sebepleri

Müellifimiz tevekkül duygusunun zayıflık sebeplerinin, inanç zayıflığı, kalbin korkak ve fitratta zayıf olması ve cehaletten ötürü olduğunu söyler.

- 1- İnanç zayıflığı: Yunus Kaya bu zayıflığın şüpheli olmaktan ve imanın tam olarak kalbe yerleşmemesinden dolayı olduğunu belirtir. Kaya, şüphe yok ki, biz ölüme inanıyoruz, fakat kalbimize yerleşmediği için şüpheli gibi hareket ediyoruz der.⁴⁸⁴
- 2- Kalbin korkak ve fitratta zayıf olması: Kalpteki korkaklık, nefsin vehimlere kapılmasına neden olur. Nitekim insan cenaze ile bir odada yatmaktan korkar.

⁴⁸⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 194.

⁴⁸¹ el-Münâfikûn 63/7.

⁴⁸² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 195.

⁴⁸³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 195.

⁴⁸⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 195.

Kesin olarak bilir ki, ölüden bir zarar gelmez. Buna rağmen cenaze ile bir yerde yatmaktan korkar. Bunun gibi, insan rızkını Allah'ın vereceğini bildiği halde, gelir kaynağını göremediği zaman korkar. Müellifimiz, bu korkuyu verenin vehim olduğunu söyler.⁴⁸⁵

3- Cehalet: Yunus Kaya cehaletinde iki türlü olduğunu söyler:

- a- Maddeye güvenerek ve bu maddelerin zâhirî görünüşüne aldanarak; ya yararlanmasından mahrum olacağından ya da zarar geleceğinden korkmak,
- b- Canlı varlıklardan yarar veya zarar geleceğinden korkmak. Bir me'murun âmirinden korkması gibi. Me'mur, maaşını âmirinin verdiğini sanır, o nimetin âmirinden geldiğini zannederek, ona karşı hürmet gösterir. Hâlbuki maaşı veren millettir. O me'mur bunu idrak edemediği için, zâhirî sebep olan âmirini rızık verici sanır. Bunun gibi, rızık veren Allah'tır, insanlar birer vasıtaadır. Bilmeyen ise bunu insandan sanır.⁴⁸⁶

Tevekkülün Fazîletleri

Müellifimiz tevekkülün en değerli makamlardan biri olduğunu ve mukarrabîn derecesine ulaşanların en değerli hâli olduğunu söyler.⁴⁸⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Eğer Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, O sabah aç çıkıp akşam tok dönen kuşları rızıklandığı gibi sizi de rızıklandırır”⁴⁸⁸ der. Kur'ân'ı Kerîmde: “Zekeriyyâ, onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar, o da “Allah tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir”⁴⁸⁹ denir. Bu âyet-i kerime bize bildiriyor ki, tam tevekkül ederek ibâdete devam edenlere Allah Teâlâ ummadıkları yerden rızıklarını verir.⁴⁹⁰

⁴⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 196.

⁴⁸⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 196.

⁴⁸⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 196.

⁴⁸⁸ Tirmizi, “Zühd”, 33; İbn Mace, “Zühd”, 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/332.

⁴⁸⁹ Âl-i İmrân 3/37.

⁴⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 197.

“Allah kuluna kâfi değil midir?”⁴⁹¹, “Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter.”⁴⁹² âyet-i kerîmeleri, kulun yalnız Allah’a tevekkül etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca Allah Teâlâ’nın kulu için vekilliğe yeterli olduğu beyan edilerek, kulun Rabbine güvenmesine teminat sağlanmaktadır. Kaya, tevekkül eden kulların Allah katındaki değerini şu âyet-i kerîme bize haber vermektedir der: “Şüphesiz Allah tevekkül edenleri sever.”⁴⁹³ Bir kul için Allah’ın sevgisine mazhar olmak, en büyük nimet ve O’nun katında kullar için takdir edilen en üstün dereceye ulaşmak demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Benim ümmetimden yetmiş bini, hesap vermeksizin cennete girerler. Onlar; büyü yapmaya, yaptırmaya, kuşların uçmasından hüküm çıkarmaya inanmazlar, yalnız Allah’a tevekkül ederler”⁴⁹⁴ buyurur. Aslı olmayan şeylere itimat etmeyerek yalnız Rablerine güvenenlerin, hesap vermeksizin cennete gireceklerini Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bizlere haber verir. Bu hadîs-i şerîf bize, tevekkülün değerini ve kıymetini haber vermektedir.⁴⁹⁵

Tevekkül duygusu insanı zilletten kurtarır. Maddeye köle olarak ona aşırı bağlılıktan, insanlara karşı zillet göstererek aşağılık duygusuna kapılmaktan arıtır, insana Allah’ın kulu olduğunu hatırlatır. İnsan, bu duygu sayesinde mâhlukat üzerinde hâkimiyet kurarak ubûdiyyet görevini yerine getirir. İnsan bu duygu sebebiyle kendi nefesine ve ibadetine güvenmekten vazgeçerek, yalnız Rabbine güvendiği için, Allah’ın sevgisine nâil olur. Rabbinin sevgisine nâil olanlar, elbette ebedî mutluluğa ulaşacaklardır.⁴⁹⁶

3.2.2.8 Rızâ

Arapça asıllı bir kelime olan rıza, sözlükte; memnun olmak, seçmek, yetinmek, beğenmek, tercih etmek, birini memnun etmek, tasvip etmek, razı olmak, kabul etmek, kanaat etmek, sızlanmamak, yakınmamak anlamlarına gelmektedir. Öfke ve

⁴⁹¹ ez-Zümer 39/36.

⁴⁹² et-Talâk 65/3.

⁴⁹³ Âl-i İmrân 3/159.

⁴⁹⁴ Buhârî, “Tıb”, 1, “Rikak”, 50, “Libâs”, 18; Müslim, “İmân”, 374; Tirmizî, “Kıyâmet”, 16.

⁴⁹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 198.

⁴⁹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 198.

gazabın zıddı olup, hoşnut olmak demektir.⁴⁹⁷ İstilahî manası ise; ilâhî hükmün ve kaderin tecellilerinin akışı altında kalbin sükûn halinde bulunmasıdır.⁴⁹⁸

Hâris el-Muhâsibî (v. 243/857)'ye göre rızâ, “Allah’ın hükmü altında bulunan kulun sükûnet içinde olmasıdır.”⁴⁹⁹ Zünnûn el-Mısırî (v. 245/859) ise rızâyı “kaderin acı tecellisi karşısında kalbin sükûnet ve huzur içinde bulunması” şeklinde ifade eder.⁵⁰⁰ Serrâc (v.378/988) ise rızâyı, Allah’a açılan en büyük kapı ve dünya cenneti olarak vasıflandırmaktadır.⁵⁰¹ Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909) “rızâ, kulun irâdesini terk etmesidir”⁵⁰² der. Ebû Ali Dekkâk’a göre rızâ, ilahi hüküm ve kazaya itiraz etmemektir. Muhammed b. Hafîfî ise şöyle der: Rızâ, kalbin Rabbinin hükümlerine (gönderdiği sıkıntılara) karşı sükûnet içinde olması, O’nun râzı olduğu ve tercih ettiği şeylere razı olmasıdır.⁵⁰³ Sühreverdî’ye göre ise rızâ, “Allah’ın takdirine itirazı terk etmektir.”⁵⁰⁴

Müellifimiz rızâyı şöyle açıklamaktadır: Kalbin fiillerinden biri olan rıza, fitrî ve bütün insanlarda ortak olan bir duygudur. Tasavvuf dilinde rızâ, nefsin, Allah’ın takdirine razı olması anlamına gelmektedir. Bir insan, hakkında cereyan eden her ne var ise Allah’ın iradesiyle olduğuna, kalp gözüyle sezerek her şeyin kendi hakkında hayırlı olduğuna inanır ise, her ne kadar o şey görünüşte zararlı olsa da, kul, hakikatte onun yararlı olduğunu bildiğinden, bu olaylar karşısında mutlu ve memnun olur. İşte bu hâlet-i rûhiyeye tasavvuf dilinde “rızâ” adı verilir. Rızâ, kulun Mevlasından râzı olması demektir.⁵⁰⁵

Râbiatü’l-Adeviyye’ye sordular ki: Bir kul Rabbinden ne zaman râzı olur? Dedi ki: “Musîbet ve belâlara da, nimetlerden duyduğu sevinç ve süruru duyar ise, o vakit Rabbinden râzı olmuş olur.”⁵⁰⁶ Ataullah-ı İskenderî der ki: “Sana bir nimet veya bir musîbet isabet ederse, her ikisi de nimettir. Fakat sen onun nimet olduğunu

⁴⁹⁷ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 267; İsfehânî, *Müfredât*, 1/391; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 14/323.

⁴⁹⁸ Serrâc, *el-Lüma*, 50; Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 152; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 194.

⁴⁹⁹ Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 102; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 426.

⁵⁰⁰ Serrâc, *el-Lüma*, 80; Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 102; Kuşeyrî, *er-Risale*, 426.

⁵⁰¹ Serrâc, *el-Lüma*, 50.

⁵⁰² Kelâbâzî, *et-Ta’arruf*, 152.

⁵⁰³ Kuşeyrî, “*Kuşeyrî Risâlesi*”, çev. Dr. Dilaver Selvi., s:231-232.

⁵⁰⁴ Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayış*, 3670.

⁵⁰⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 199.

⁵⁰⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 195.

bilmezsin.” Çünkü nimetler bazen musîbet ve belâ şeklinde gelir, bilmeyen onu musîbet zanneder.⁵⁰⁷ Hızır (a.s.)’ın gemiyi delmesinde olduğu gibi. Geminin delinmesi görünüşte bir belâ ise de, sonuçta geminin, sahibinin elinde kalmasına sebep oldu ve böylece nimet olduğu anlaşıldı.⁵⁰⁸ Allah Teâlâ’nın takdirine ve Rabbinden gelen her şeye râzı olan insan, “nefs-i râziye” mertebesine ulaşmış demektir.⁵⁰⁹

Rızâ’nın Kısımları

Herevî rızâyı üç kısma ayırır;

- 1- Umûmî halkın Rablerinden râzı olmaları: Allah Teâlâ’nın, herkesin Rabbi olduğuna râzı olup, Allah’tan başkasına ibâdet etmemektir. Kaya, bunun da Allah Teâlâ’yı her şeyden çok sevmek, ta’zime ve ibadete layık olanın yalnız O’nun olduğuna inanmak ile tahhakuk edeceğini söyler.⁵¹⁰
- 2- Velîlerin derecelerine has olan rızâ: Allah Teâlâ bu kullarına her ne takdir etmiş ve her ne hükmetmiş ise râzı olurlar. Yani Rablerinden gelen her şeye râzı olurlar. Kaya, bunun üç şartı olduğunu söyler;
  - a- Her hâl onun için eşit olmalıdır. Nefse ister iyi gelsin ister kötü gelsin, onun için hepsi aynıdır ve hepsini hoş karşılamalıdır.
  - b- İnsanlardan kendisine gelebilecek herhangi bir kötülüğe karşı husumet beslememelidir.
  - c- İstemeyi ve ısrar etmeyi terk etmelidir.⁵¹¹
- 3- Havâssın havâssına mahsus olan rızâ: Allah’ın râzı olduğuna râzı, râzı olmadığına ise râzı olmamaktır. Bundan önce zikrettiğimiz rızâ, kulun, Rabbi’nin fiillerinden ve o fiillerin Rabbi tarafından kendisine isabet ettiğinden dolayı râzı olmasıdır.

⁵⁰⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 199.

⁵⁰⁸ Bkz. el-Kehf 18/71-79.

⁵⁰⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 200.

⁵¹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 200.

⁵¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 200.

Burada ise; kul Rabbi'nin sıfatlarına muttali' olunca, Rabbi'nin rızâsıyla râzı olur. Rabbi ne isterse onu yapar, neyi ister ise onu seçer. Kul Rabbinin dilediğine ve seçtiğine râzı olur. O ister nefsinin hoşuna gitsin, ister gitmesin. Kendi nefsinin sevmesini veya sevmemesini bir kenara bırakarak, Mevlâsının râzı olduğuna râzı, râzı olmadığına ise râzı olmaz. Kendini Rabbine teslim eder, her gelene râzı olur. İbrahim (a.s.)'ın ateşe atıldığı gibi, ateşe atılsa dahi Mevlâsından râzı olur.⁵¹²

Bir kul bilmelidir ki, dünyada meydana gelen olayların tümü Allah'ın takdîri ile olmuştur. Bu takdiri değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Takdiri ilâhiyyeye inanan insanın kalbi rahat ve mutlu olur, Allah'a güveni artar. Dünyada meydana gelen olaylar bazen insanların arzuladıkları şekilde olur, bazen de istedikleri şekilde olmaz. Bu olayların Allah'ın takdîri ile olduğunu bilen bir Müslüman, bunların hiç birine üzülmez, hepsine râzı olur. Onun râzı olması olaylara değil, Rabb'inin takdîrinedir. Takdîri ilahiyeye râzı olan kişi öyle üstün bir mertebeye ulaşır ki, takdîrin sırrı açılır, her şeyin Allah'ın takdîriyle meydana geldiğini görür.⁵¹³

Kaya, Allah Teâlâ'nın bir âyet-i kerîmede, îman eden ve amel-i sâlih işleyenlerin, insanların en hayırlısı olduğunu açıkladıktan sonra, Allah katındaki mükâfatlarının, altından ırmaklar akan "Adn" cenneti olduğunu ifade ederek şöyle buyurduğunu söyler: "Onların Rableri katındaki ödülleri, altından ırmaklar akan, içinde devamlı kalacakları adn cennetleridir. Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu, Rabbinin sayıp O'ndan korkanlar içindir."⁵¹⁴ Yunus Kaya bu âyet-i kerîmeden hareketle şunları söyler: Bu âyet-i kerîmede, "Adn" cennetinde iskân edilmek ve Allah Teâlâ'nın kulundan, kulunda Allah Teâlâ'dan râzı olmasının, Allah'tan korkanlara mahsus olduğu ifade edilmektedir. Allah'tan kormak, O'nu bilmek ile olur. Bir kişi Allah'ın azâmet ve kudretini tam olarak idrak eder ise, ister istemez kalbinde korku oluşur. Allah'tan korkan, O'na isyan etmez, O'nun emirlerini yerine getirerek itâat eder. İtâat ve ibâdet eden bu kulu Allah Teâlâ sever ve ona mükâfat olarak Adn cennetinde ebedî kalmayı ikram eder. Allah'a itâat eden kul, bu

⁵¹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 201.

⁵¹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 201-202.

⁵¹⁴ el-Beyyine 98/8.

nimetleri vereceğini va‘d-i ilâhîden öğrenince, o da Allah’tan râzı olur. Bu suret ile kulun nefsi iki rütbeye (Nefs-i râziye ve Nefs-i merziyye) birden erişir.⁵¹⁵

Diğer bir âyet-i kerimede ise: “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!”⁵¹⁶ denir. Müellifimiz bu âyet-i kerîmeden hareketle şunları söyler: Allah’a ibâdet eden ve kulluk görevini tam yapan bir insan, Allah’ın kâinattaki tasarrufunu ve kâinatı nasıl yarattığını kalp gözü ile görür. Mülkün Allah’ın tasarrufu ve yetkisinde bulunduğunu ve Allah’a ait olduğunu gören bir kul, mülk sahibinin mülkünde tasarruf ettiğini anlayınca, Rabbinin dilediğini yapmak zorunda olduğuna kesin olarak inanır. Bu tasarrufların ilâhi bir programla yürütüldüğünü idrak eder ve bu suretle Allah’a güvenir. Bu güvene tasavvufta “tevekkül” adı verilir. İnsanın kalbine, “Rabbi kendisi için ne takdir etmiş ise onun için hayırlı olan odur” inancı tam yerleşince, kalbinde bir huzur doğar ve hiçbir olaydan ötürü üzüntü duymaz. Bu hâlet-i ruhiyye içerisinde olan nefse, “nefs-i mutmainne (huzura ermiş nefis)” adı verilir. Bu kişi Allah’tan râzı olur, Allah’ta bu kişiden râzı olur. Çünkü bu kul, gücü nisbetinde Allah’a ibâdet eder ve Rabbi ona ne takdir etmiş ise ona râzı olur. Yüce Mevlâmız bu kulundan râzı olunca, ona kendi kulları arasına ve cennete girmesini hitap eder. “Nefs-i râziye” ve “Nefs-i merziyye” rütbesine ulaşan insan, sonsuz mutluluğa kavuşacağı ve Cennet-i Adn’da iskân ettirileceği müjdesini alır. Bundan ötürü kalbi, Allah sevgisi ile dolar.⁵¹⁷

3.2.2.9 Muhabbet

Muhabbet, lügatte, hoşlanılan şeye karşı duyulan meyil, sevgi, sevme, aşk, ilgi, alaka, dostluk, dostça konuşma, sohbet, yarenlik gibi anlamlara gelmektedir.⁵¹⁸ Tasavvufî anlamda muhabbetin hakikati, her şeyini sevdiğine bağışlaman ve kendine sende olan hiçbir şeyi bırakmamandır.⁵¹⁹

⁵¹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 202.

⁵¹⁶ el-Fecr 89/27-30.

⁵¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 203.

⁵¹⁸ Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, 517; İsfehânî, *Müfredât*, 1/227-228; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 1/289.

⁵¹⁹ Serrâc, *el-Lüma’*, 53; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, 161-163; Kuşeyrî, *er-Risâle*, 318.

Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909)'ye göre muhabbet, "kalplerin meyletmesidir." Bunun anlamı; insanın kalbi Allah Teâlâ'ya ve Allah için olan şeylere zorluk çekmeden meyletmesi demektir.⁵²⁰ Ebû Yezid el-Bistâmî muhabbet hakkında şöyle der: "Muhabbet, nefsinden gelen çoğu, az görmeyen, dostundan gelen azı, çok görmendir."⁵²¹ Sehl ise muhabbeti, taatın boynuna sarılmak ve muhalefetten ayrılmak olarak ifade eder.⁵²² Ebû Ali-i Rûzbârî'ye göre muhabbet, sevgilinin arzu ve emirlerine uymaktır. Ebû Abdullah-ı Kûreşî'ye göre ise muhabbetin hakikati, bütün varlığını sevdiğine hibe (ve feda) edip kendine kendinden hiçbir şey bırakmamaktır.⁵²³

Yunus Kaya ise muhabbeti şöyle ifade eder: Fitrî bir duygu olup her insanda bulunan muhabbet genel manada, iyiye, güzele, lezzetliye ve yararlı olan şeye kalbin meyletmesidir. Allah sevgisi kesbîdir. İbâdet eden, çok zikreden ve isyandan kaçınan insanlar bu hareketleriyle bu sevgiyi kazanırlar. Sevgi, lezzetli olan şeylere kalbin meyletmesidir. Kalbin meyletmesi için önce o lezzeti bilmesi gerekir ki, ona meyletsin. Öyle ise sevgi idrakin değişmesiyle değişir, anlayışın çeşitlenmesi ile çeşitlenir.⁵²⁴ Kaya, insanda bulunan idraklerin hissî, aklî ve ruhî diye üçe ayrıldığını söyler:

1- *Hissî idrakler*: Duyuların her birinin konusu ve idrak edeceği şeyler ayrı ayrıdır. Göz; güzel renkleri, güzel çiçekleri görünce kalbe arzeder ve kalpten ona doğru bir meyil ve sevgi doğar. Kulak; güzel sesleri alınca kalbe arzeder, kalp de o sese meylederek sever. Diğer duyularda aynı şekilde kendi özelliğinden olan şeylerden bilgi edinir ve kalbe arzeder, kalp de o şeyi sever. Duyuların idrak ettikleri konular maddîdir. İnsandan insana değişebilir, birinin sevdiğini diğeri sevmeyebilir. İnsan madde ile duyuları vasıtasıyla ilgi kurar. Duyular kendilerine münasip olan şeylerden lezzet alınca, kalp de o şeyi sever. O şeyler duyulara münasip olmaz ise, duyular acı duyarlar ve kalp de o şeylerden nefret eder.

⁵²⁰ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 108

⁵²¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 318.

⁵²² Kuşeyrî, *er-Risâle*, 319; Muhsin İlyas Subaşı, *Kayserinin Manevî Mimarları*, (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 261.

⁵²³ Kuşeyrî, "*Kuşeyrî Risâlesi*", çev. Dr. Dilaver Selvi, 245.

⁵²⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 204.

Duyulardan doğan sevgi ve nefret, insanlarda yaş, iş, kültür ve anlayış itibariyle değişir.⁵²⁵

2- *Aklî idrakler*: Genel manada maddeye bağlı olan aklın mevzûu, hissin ötesindeki manevî yani fazîlet, ahlâk, ilim, rütbe v.b. şeylerdir. Aklî sevgi, duyulardan doğan sevgilerden daha üstün ve daha devamlıdır. Hissi duygular, insanlar arasında ortak olduğu gibi, canlı varlıklar arasında da ortaktır. Akıl maddî varlıkların ötesine uzanarak Allah'ı ve dînini sevdiği gibi, cenneti sever, cehennemi sevmez. Bunları bilmek ve kalbe arz etmek aklın vasfındandır. İnsan, akli sayesinde maddeyi ve duyuyu yaratan Mevlasını bilir. İnsan, sevgisini, maddeden maddeyi yaratana çevirmelidir.⁵²⁶

3- *Rûhî idrakler*: Rûhî duyunun konusu sadece manevî âlemdir. Ruh ibâdetle inkişaf edince, manevî âlem kişiye açılır. Manevi âlemin açıldığı kişinin yanında maddî âlem değerini kaybeder. Çünkü onların vermiş oldukları bilgiler kalp âlemini tatmin etmemekte, aklın anladığı fazîlet, rütbe, kemâl ve benzeri kazanımlar ona yetmemektedir. Aklın gayb âleminden sezdiklerini kalp görmeye başlar, sevgisi maddenin lezzet ve güzelliklerinden vazgeçer. Artık o kişi manevî âlemin rûhanî güzelliklerinden zevk almaya başlar ve o âleme hayran kalır.⁵²⁷

Yunus Kaya, Allah sevgisini, muhabbet erbâbının üçe kısma ayırdığını söyler:

1- *Allah Teâlâ o kuluna ihsan ettiği için sevmek*: Velide inkişaf başlayınca Allah Teâlâ'nın nimetleri de inkişaf eder. Kendisine verdiği nimetleri görünce, kalbinde Allah'a karşı bir sevgi doğar. Yalnız, Allah'a olan bu sevgi mü'minlerde de bulunur. Bir velî gibi tam göremiyorsa da, bütün nimetleri yaratanın Allah olduğunu ve onları kendisine O'nun verdiği inandığı için, nimeti veren Rabbini sever. Bu iki sevgi arasında tabii ki fark vardır. Mutasavvıflar bu muhabbeti şöyle ifade etmişlerdir: Muhabbet "muvafakat" demektir. Bu da; "Allah'ın emirlerine itaat etmek, haram kıldıklarından uzak durmak, hüküm ve takdirine râzı olmak" anlamındadır. Allah sevgisi bu şekilde kalbine yerleşen kişinin kalbinde maddî

⁵²⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 205.

⁵²⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 205.

⁵²⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 206.

şeylerin sevgisi çıkar, hâlisane bir sevgi ile Rabbini sever. Bu, Allah Teâlâ'nın kullarına olan ihsan ve nimetlerinden dolayı Allah'ı sevmektir. Bu nimeti değil, nimetten dolayı nimet sahibini sevmektir.⁵²⁸

2- *Muhabbetin ikinci hâli Allah sevgisidir:* Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bazıları inkişaf edince, celâl ve cemâl sıfatlarına muttali' olunur. Bunu idrak eden insanın kalbinde ise Allah sevgisi doğar. Bu sevgi, Allah'ın kendisine ikram ve ihsân ettiğinden değil, Rabb'inin azâmet ve kemâline âşık olmasından dolayıdır. Bu sevgiyi şöyle izah edilir: "Muhabbet, perdelerin kalkması, sırların açılmasıdır." İnsan, nefsinin günah ve kötü huylardan arındırınca, Allah'la kendisi arasında perde olan şeyleri yok edince, yani kalp gözünün önünden perde kalkınca, ona gizli olan haller açılır. İnsan sıfat-ı İlahiyye'nin cemâl ve azâmetini idrak edince, her şeyi unuttur ve Rabbini azâmet, celâl ve cemâlinden dolayı sever. Bu sevgi İbrâhîm el-Havvâs'tan sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Kişinin kendi iradesini yok etmesi, nefsanî sıfatları ve ihtiyaçları yakmasıdır."⁵²⁹

3- *Muhabbetin üçüncü hali, hiçbir vasıta olmaksızın Allah Teâlâ'yı sevmektir:* Velîler şunu iyi biliyorlar ki: Kul tarafından her hangi bir amel yapılmadan önce, hiç bir sebep yokken Allah Teâlâ kulunu sever. Bu bilgilerine binaen onlar da Rabblerini hiçbir sebebe dayanmadan severler. Bu sevgiyi bilmek ve bunun üzerine söz söylemek mümkün değildir. O, bilen ile bilinen arasında bir sır olarak kalmaktadır. Bu sevgiyi tadan söyleyemez, tatmayan bilemez. Cüneyd-i Bağdâdî'den bu muhabbet sorulunca şöyle cevap vermiştir: "Seven, sevilenin sıfatlarının himayesi altına girer. İnsan kendinin sıfatlarından kuvvet ve idaresinden arınır; kendinden kaynaklanan hiçbir irade, kudret ve güç kalmayınca, o kimse kendi sıfatlarına karşılık ilahî sıfatların himayesine alınır."⁵³⁰ Cünayd-i Bağdâdî bu beyanını şu hadîs-i şerîfle açıklar: "Ebû Hüreyreden rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah şöyle buyurdu: "Kim benim bir velî kuluma (dostuma) düşmanlık ederse, ben de ona harp ilân ederim. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafilâ ibadetlerle de bana yaklaşmaya devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince

⁵²⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 206.

⁵²⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 207.

⁵³⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 208.

de) Artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona (istediğini) veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım.”⁵³¹

Bu hadîs-i şerîfenden anlaşılan, ibâdetler, kulu Allah’a yaklaştırmaktadır. Yine, farz ibadetlerden daha fazla kulu Allah’a yaklaştıracak bir ibâdet olmadığı da ifade edilmektedir. Farzların yanı sıra nâfilelerle kul Allah’a yaklaşır ve öyle bir hale gelir ki, Allah Teâlâ onu sever ve Allah ile olan alakası sonucu, vücudundan kendi gücü kaybolur, ilâhi güçler tecelli eder. Zaman ve mekân mefhumu ortadan kalkar, böylece işitmek için sese ihtiyaç kalmaz. O kimse kalpten geçeni işittiği gibi, uzak yakın demeden her sesi, çok uzak yerlerdeki konuşmaları dahi işitir ve görür, kudreti ilâhiyye ile tutar ve tuttuğunu koparır. Mesafe mefhumu kalkar, bir anda bütün dünyayı dolaşır gelir ve yanında olanlar onun yerinden ayrıldığını bile fark edemezler. Duâsı kabul olunur, her ne diler ise Allah ona verir. Allah’tan yardım ister ise Allah ona yardım eder. O kişi Allah Teâlâ’nın emniyeti altına alınır. Allah’ın böyle kullarına dokunanların cezası, çok acı bir şekilde yine Allah tarafından verilir.⁵³² Hz. Allah “De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin”⁵³³ der. Bu âyet-i kerîme, Allah Teâlâ’yı sevenlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e uymaları gerektiğini ifade ederek, Rasûlullah’a uyanları da Allah (c.c.)’nun seveceğini beyan eder. İnsanın kulluk görevini tam yapabilmesi için Hz. Peygamber (s.a.v.)’e uyması gerekir. Çünkü en iyi ve en üstün derecede kulluk görevini ifa eden Hz. Peygamber (s.a.v.) Efendimizdir. Yine bu âyet-i kerîme, Allah’a ibâdetin Allah’a muhabbetten kaynaklandığını, Allah’ın sevgisini kazanmanın ibâdetle olduğu esasını getirerek, insanların ibâdet ederken ve görevini yaparken, Rasûlullah’ı kendilerine örnek almalarını ifade etmektedir.⁵³⁴

Sevginin Sebepleri

1- Sevginin ilk önce gelen sebebi, insanın kendini sevmesidir. İmam-ı Gazzâlî “kişinin kendini sevmesi, varlığının devamını istemesi ve yok olmasına karşı

⁵³¹ Buhârî, “Rikâk”, 38.

⁵³² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 209

⁵³³ Âl-i İmrân 3/31.

⁵³⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 209-210.

nefret duymasdır” der.⁵³⁵ İnsanoğlu varlığının devamlı olmasını sever, ölümü ise sevmez. Şahsının kâmil olmasını sever, eksik olmasını sevmez. İnsanın bu sevgilerinden; mal, evlat, dost ve akraba sevgisi doğar. Çünkü mal, hayatın devamının sebebidir. Evlât, kendi cüz’ü olmak itibarıyla, neslin devamını te’min ederek, yine kendinin devamını sağlamak gayesini gerçekleştirir. Akraba ve dost sevgisi ise, insanın kemâl sevgisinden doğmaktadır.⁵³⁶

- 2- İhsân ve iyilik: Sevmenin ikinci nedeni iyiliktir. İnsan tabiatı kendine iyilik edeni sever kötülük edeneden hoşlanmaz.⁵³⁷ İnsan iyiliğin kulu ve kölesidir.⁵³⁸
- 3- Manevî güzellik ve üstünlükler: Manevî üstünlükler, maddî üstünlüklerden daha değerli olduğu için manevî değerler daha çok sevilir.⁵³⁹

Bütün bunlar, sevginin konularıdır. Kullarda bunların bazıları zayıf, bazıları geçici ve bazılarıda eksik olarak bulunur. Bunlar ise, en mükemmel olarak yalnız Allah Teâlâ’da bulunurlar. Bundan ötürü, yagâne sevicecek olan zat Allah Teâlâ hazretleridir. Mutlak cemâl, kemâl ve ihsan sadece Allah Teâlâ’ya mahsustur. Bunları idrak eden insan, kalbini yalnız Rabbine yöneltir ve sadece O’nu sever.⁵⁴⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.): “Nefsini bilen, Rabbini bilir”⁵⁴¹ buyurur. Şu halde insan kendi nefsinin bilir ise, kendi varlığını ve varlığının devamını seviyor demektir. Kendine bakınca, bu sevdiğinin kendinden değil de Allah’tan olduğunu görür ve öğrenir. Böylece, kendini bilince Rabbini bilmiş olur. Kendi varlığının da Allah’ın yaratmasına ve yaşatmasına bağlı olduğunu anlayan insanda Allah’a karşı bir sevgi doğar ve O’nu sever. Yine kendimizi ve diğer varlıkları araştırdığımızda, bu dünyada var olanların hepsinin Allah’a ait olduğunu görürüz. Bu nedenle de, Allah’a karşı olan sevgimiz artar.⁵⁴²

⁵³⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 4/413.

⁵³⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 210.

⁵³⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 210.

⁵³⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 4/414.

⁵³⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 210.

⁵⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 210.

⁵⁴¹ Aclûnî, *Keşfu’l Hafâ*, 2/262.

⁵⁴² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 211.

Bir şeyi güzel, iyi ve üstün olduğu için severiz. Ancak her kemâlin bir zevâli, her güzelin bir noksanı ve her iyinin de bir kötü tarafı olabilir. Noksansız güzellik, kötülüksüz iyilik, zevâlsiz kemâl yalnız ve yalnız Allah Zül-Celâl hazretlerine mahsustur. Yalnız zâtı için sevilenleri denetlediğimizde, onlara olan sevgimiz dönüp dolaşarak Allah'a varır. Cehaletten münezzehe olan Alîm, acizlikten münezzehe olan Kadîr, ayıptan münezzehe olan zât yalnız Allah Teâlâ'dır. Öyle ise insanda fitrî olarak bulunan sevginin asıl sahibi Hz. Allah'tır. Diğer şeyleri sevmek, cehaletin neticesidir. Ancak bazı şeylerin sevilmesi, dînimizin emridir. Bunların sevgileri kendilerinden değil de, Allah'ın emirlerinden kaynaklanmalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve ashâba, mü'minlere, aile, evlât, akraba ve diğerlerine olan sevgiler, Allah sevgisinden kaynaklanmaktadır. Böyle olunca, bu sevgiler de ibâdet olur.⁵⁴³

Yunus Kaya son olarak muhabbet hakkında şunları söylemektedir: Yukarıda zikredilen sevginin sebeplerinden, birinci ve ikinci dereceye erişen kalpler Allah aşkıyla dolar, Allah'tan başka kalbinde hiçbir şey kalmaz. O kimsenin gönlünde Allah aşkı, fikrinde Allah'ın emirleri, dilinde ise Allah'ın zikri olur. Üçüncü dereceye erişen kimse ise her şeyden önce Allah'ı görür ve sonra da Allah'ın eseri olan kâinatı görür. Mevlâsından âleme bakar, ilahî san'atın hakikatini ve güzelliğini, kalbinden doğan bir nur ile okur. Bu sevgilerden birine erişen kimseyi, Allah Teâlâ kullara sevdirebilir ve herkes onu sever. Mevlâsına âşık olanlar, çok oruç tutarlar, geceleri ibadetle geçirirler, pek az konuşurlar, tek başına yaşamayı ve inzivâda kalmayı seçerler, halka karışmaktan kaçınırlar. Gerçek muhabbet sahiplerinin bedenleri vahşettedir, kalpleri vücut ikliminin arşıdır, tabiatları ruhânî; yani ruh vücut iklimine hâkim, melek gibi, nefsin istek ve arzularından arınmışlardır. Sanki insan görünümlü bir melektirler. Vücutta ruh hâkim ve Allah'ın hükümleri geçerlidir. Artık nefsin hiçbir sözü geçmez, hiçbir isteği kabul edilmez. O kişinin maksadı Rabbi olduğundan, O'ndan başka hiçbir şey istemez. Kalbinin nuru yüzünde tecellî ettiğinden ötürü yüzü nurânî olur. Böyle insanlar, dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmişlerdir.⁵⁴⁴

⁵⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 211.

⁵⁴⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 211-212.

3.3 Nefis ile İlgili Görüş ve Düşünceleri

Sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi mânalara gelen nefis kelimesi⁵⁴⁵ Kur’an’da “ruh” anlamında kullanıldığı gibi⁵⁴⁶ “zat ve öz varlık” mânasında da kullanılmıştır.⁵⁴⁷ Fahreddin er-Râzî tarafından söz konusu edilen ve İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından da benimsenen bir görüşe göre nefis nûrânî, ulvî, şerefli, latif ve canlı/diri bir cisim olup mahiyeti itibariyle hissî/maddî olan bedenden ayrı bir şeydir.⁵⁴⁸

Sûfiler genellikle nefsin mahiyeti, birliği, cisim ve cevher, kadîm ve hâdis oluşu, evvel veya sonra yaratılışı gibi hususlardan çok onun zaafı, hileleri, kötülükleri, hastalıkları, bunları tedavi etmenin yollarıyla kötülüklerinden korunmanın çareleri ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durmuşlardır.⁵⁴⁹ Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden⁵⁵⁰ nefis anlaşılır; bu bağlamda, “Sana gelen iyilik Allah’tan, başına gelen kötülük ise nefsendendir”⁵⁵¹ gibi âyet-i kerîmelere ve “Allahım! Nefislerimizin şerrinden sana sığınıyoruz”⁵⁵², “Allahım! Nefsimizin şerrinden sana sığınırım”⁵⁵³ gibi had-i şerîflere sıkça atıf yapılır. İlk âbid ve zâhidler zühd hayatı yaşamayı esas alırken önlerinde en büyük engel olarak şeytanı ve nefsi, yani nefsin süflî/aşağı arzularını, hevâ ve hevesini görmüşler, bazen nefisten “içimizdeki şeytan/düşman” diye söz etmişler ve dikkatlerini bunun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Onlara göre günah ve kötülük işlemeye hevesli olan nefis ibadetten ve hayırlı işlerden ısrarla kaçır. Bu sebeple zühd hayatında sürekli olarak

⁵⁴⁵ İsfehânî, *Müfredât*, “nfs” md., 2/446; İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, “nfs” md. 6/233.

⁵⁴⁶ el-En‘âm 6/93.

⁵⁴⁷ Âl-i İmrân 3/28, 30.

⁵⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh* (Riyad: y.y., 1386/1966), 178.

⁵⁴⁹ Süleyman Uludağ, “Nefs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/527.

⁵⁵⁰ Yûsuf 12/53.

⁵⁵¹ en-Nisâ 4/79.

⁵⁵² Dârimî, “Nikâh”, 20; İbn Mâce, “Nikâh”, 19; Nesâî, “Cum‘a”, 24.

⁵⁵³ İbn Mâce, “Tıb”, 36; Tirmizî, “Da‘avât”, 14.

nefse muhalefet etmek ve hiçbir şekilde onunla barışık olmamak esas alınır, hayra ve kurtuluşa ermek için onu yenmenin gereğine inanılır.⁵⁵⁴

İyi ve kötü özelliklere kabiliyetli olan nefis için Allah Teâlâ “İyilik ve kötülüğe kabiliyetli ve her ikiside ilham edilen nefis hakkı için, onu arıtanlar felah bulacak, kirletenler de hüsrana uğrayacaklardır”⁵⁵⁵ der. Bu âyet-i kerîmede nefsin tabiatının iyilik ve kötülüğe kabiliyetli bir varlık olduğu belirtilerek, Allah Teâlâ’nın ona iyiliği de kötülüğü de ilham ettiği açıklanmaktadır. Ayrıca bu âyet-i kerîmede nefsinin kötülüklerden arıtanların felaha kavuşacağı, onu kötülük ve günahlarla kirletenlerin ise hüsrana uğrayacakları yeminle beyan edilmektedir.⁵⁵⁶ Yunus Kaya bu ayetten hareketle kalbin arıtılıp donatılmasının kulun bir görevi olduğunu söyler.

Müellifimiz nefsin bilgisiyle ilgili olarak şöyle söyler:

Nefsin bilgisine his-duygu, ilim ve irfan olmak üzere üç isim verilir. Nefis, insanın vücudundaki azalar vasıtasıyla bilgi elde ediyorsa o ilme his veya duygu denir. Aslına bakılırsa duyan nefistir, cisim değildir. Ancak şunu bilmeliyiz ki nefis, cisim aracılığıyla bu bilgiye ulaşır. İlim, nefsin beyinde ortaya çıkması ile olur ki, buna “akıl” denilir. Akıl yoluyla elde edilen bilgiye ise “ilim” denir. Nefis eğer cismi aracı etmeden, hiçbir vasıta kullanmadan ilim elde eder ise, buna irfan, ilmü'l-mükâşefe veya ilm-i ledünnî denir. Saydığımız bütün bu bilgiler ise nefsin fiilidir.⁵⁵⁷

Yunus Kaya nefsin vasıfları ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır:

Akıl ile nefsin vasıflarını bilmenin imkân dâhilinde değildir. Hoca’ya göre ahlâk, nefsin vasıflarının tümüne birden verilen isimdir. *Tehzîbü'l-Ahlâk* adlı eserinde İbn Miskeveyh ahlâk’ı şöyle ifade eder: “Ahlâk, insanın nefsinde bir haldir ki; düşünmeye ve ön bilgiye ihtiyaç olmadan nefsi, fiillerine yöneltir.” Kaya, bu tariftten şunu anlamamız gerektiğini söyler: Ahlâk ruhun vasfıdır ve bu vasıf aracılığıyla

⁵⁵⁴ Uludağ, “Nefis”, 32/527.

⁵⁵⁵ eş-Şems 91/7-10.

⁵⁵⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 23.

⁵⁵⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 24.

insanın fiillerini yapar. Âdemoğlunun fiillerini yaparken de insana seçme fırsatı vermeden azalar kalbin emrini yerine getirir. İşte bu vasıf ahlâk ismini alır.⁵⁵⁸

Seyyid Şerif Cürcanî ve İmâm-ı Gazâlî ise ahlâk'ı şöyle ifade ederler: “Ahlâk, nefse yerleşmiş bir hey'ettir ki, düşünmeye ve ön bilgiye mahal kalmadan kolaylıkla o hey'etten fiiller doğar.” Kaya, bu tariftten ise şunu anlamamız gerektiğini söyler: Ahlâk kalbin vasfıdır ve bu vasfa “ahlâk” adı verilir. Fakat şunu unutmamalıyız ki, ruhta biri kalıcı, diğeri geçici olmak üzere iki vasıf vardır. Bu vasıflardan kalıcı olmayan, geçici olan ahlâk değildir. Kalıcı olup ta değişmeyen vasıf ise ahlâktır.⁵⁵⁹

Nefisteki vasıf ve hey'et ya iyi olur veyahut da kötü olur. İyi olan güzel ahlâk, kötü olana ise kötü ahlâk ismini alır. Ruhtaki vasfın ismine iyilik ve kötülük denir. Nasıl ki insanın cismi güzel ve çirkin ise, ahlâk da güzel ve çirkin olabilir. Kaya, bu konuda insana düşen vazifenin ahlâkını güzelleştirmek olduğunu söyler.⁵⁶⁰ Allah Teâlâ “Şüphe yok ki, sen üstün ahlâk sahibisin”⁵⁶¹ buyururken, Allah Rasûlü (s.a.v) ise: “Ben ancak güzel ahlâk'ı tamamlamak için gönderildim”⁵⁶² der. Hz. Aişe (r.a) validemizden Peygamberimizin ahlâkını sorduklarında “Onun ahlâk'ı Kur'ân'dı”⁵⁶³ demiştir. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in ruhuna tescillenmiştir. Bu halin en yüksek ahlâk olduğunu ve bunun Rasûlullah (s.a.v.)'in ahlâk'ı olduğunu Allah Teâlâ bizlere Kur'ân-ı kerîm aracılığıyla haber vermektedir.⁵⁶⁴

Nefsin vasfı olan ahlâk iyi ve kötü ahlâk olmak üzere ikiye ayrılır. Yukarıda da anlatıldığı gibi nefis, tabiatı gereği iyiliğede, kötülüğüde meyilli bir varlıktır. İyilik ve kötülük kesbîdir, yani sonradan elde edilir. Âdemoğlu bunlardan birini bu dünyada kazanacaktır. İnsanın nefsindeki vasfı kötü olursa kötü ahlâk, iyi olursa iyi ahlâklıdır. Peki, iyinin ve kötünün ölçüsü ne olmalıdır? Bazıları bir şeye iyi derken, diğerleri kötü diyebiliyorlar. Bu anlaşmazlığın sebebi ölçülerin bir olmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı insanlar kendi nefislerini ölçü yapıyorlar ve yararlarına olanlara iyi, zararlarına olanlara kötü diyorlar. Örneğin filozoflar ve

⁵⁵⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 29.

⁵⁵⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 29-30.

⁵⁶⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 30.

⁵⁶¹ Kalem, 68/4.

⁵⁶² Mâlik b. Enes , *el-Muvaṭṭa'*, “Hüsnü'l Hulk”, 8.

⁵⁶³ Müslim, *el-Câmi 'u's-Şâhih*, “Müsâfirin”, 139. Ayrıca bk. Nesâî, *es-Sünen*, “Kiyâmü'l-leyl”, 2

⁵⁶⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 30.

Mu'tezile mezhebinden olan âlimlere göre iyinin ve kötünün ölçüsü akıldır. Akıl bir şeye iyi ve kötü deme yetkisine sahiptir. Fakat yinede akılcılardan bir bölümünün iyi dediği şeye diğerleri kötü demektedir. Akıl tabiatı gereği yanılabilir. Filozoflar ve akılcıların hepsi aklın yanılabilceğini kabul etmektedirler. Akıl bazen doğru bazen de yanlış hüküm verir. Bu nedenle akıl mikyas olamaz. Bir şey bir kez dahi yanılırsa, o şey ölçü olma özelliğini kaybeder. Bu nedenden ötürü filozoflar mantık ilmını aklın yanılmaması için ortaya çıkarmışlar ve eğer akıl mantığın kurallarına uyar ise yanılmaz demiştirler. Oysaki mantık ilmide akıl ile elde edilmiştir. Nasıl olurda akıl'a rehberlik edebilir.⁵⁶⁵

Kaya'ya göre şeriat, iyinin ve kötünün ölçüsüdür. İnsan bir şeyin iyi mi yoksa kötü mü olduğunu öğrenmek için onu şeriat ile ölçmelidir. Değişmeyen ve yanılmayan ölçü Allah Teâlâ'nın kelamı Kur'ân'ı Kerîmdir.⁵⁶⁶ Allah Teâlâ Kur'ân'ı Kerîmde şüpheli hiçbir şeyin olmadığını bizlere şöyle haber vermektedir: "Bu kitapta şüpheli hiçbir şey yoktur."⁵⁶⁷ Şu fani dünyada hiçbir yazar ve kitap bu sözü söylemeye cesaret edememiştir. Çünkü kitaplarının içinde şüpheli olan şeyler vardır. O halde tek ölçü ve mikyas şüpheden uzak olup ilahi koruma altında olan Kur'ân'ı Kerîmdir. Ölçülecek şeyler ise insanların inançları, ahlâkları, fiil ve hareketleridir. İnsan; ahlâk, düşünce, inanç ve fiillerinin hepsinin iyi mi kötü mü, doğru mu yanlış mı olduğunu öğrenmek için Kur'ân'ı Kerîm ile ölçmelidir. Burada ölçme işini yapacak olan ise akıldır. Fakat biraz önce akıl hata edebilir demiştik. O zaman bu ölçmede de akıl hata yapabilir. Akla tam güvenilmez. Evet, akıl yanılabilir, bunun için akıl'a tam anlamıyla güvenilmez. Fakat kulluk görevini ifa etme için anlama görevi akıl'a verilmiştir. Akıl bütün gücünü anlamak için kullanırda yine hataya düşerse bundan ötürü sorumlu olmaz. Bu bakımdan fukaha: "Müçtehit hata ederse bir sevap, isabet ederse on sevap verilir" demiştirler.⁵⁶⁸

Eşyanın görülme, gözün ise görme özelliği vardır. Eşya yaratılışı icabı görülmeye, insanın gözü ise yaratılışı gereği görmeye uygundur. Fakat insan gözünün eşyayı görebilmesi ve görülecek olan şeyin aydınlatılması için, gören ve görülen arasına bir

⁵⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 30-31.

⁵⁶⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 31.

⁵⁶⁷ el-Bakara 2/1-2.

⁵⁶⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 32.

ışığın girmesi gerekir. Işık bu ikisinin arasına girmez ise göz ya göremez veyahut ta görse bile gördüğü şeyleri siyah olarak görür. İşte bunun gibi manevî şeylerin de görülebilme özelliği mevcuttur. Manevî şeyleri görme kabiliyeti ise akılda mevcuttur. Fakat yukarıda da dediğimiz gibi gören ve görülebilen şeyin arasına bir ışığın girmesi gerekir. İşte buradaki ışık şeriat nuru, nübüvvet ışığıdır. Aklın manevî şeyleri görebilmesi için bunlara ihtiyacı vardır. Yoksa tek başına akıl manevî şeyleri göremez. Akıl şeriat vasıtasıyla değil de nefis aracılığıyla bakarsa iyi kötü, kötüyü iyi görür. Akla nefis ve şeytan aracı olursa onu yanıltırlar. Eğer akıl şeriat rehberliğinde bakarsa, hakkı hak olarak batılıda batıl olarak görür. Çünkü bu durumda akıl ile manevî şeyler arasına gerçek bir ışık girmiştir. Bu ışık doğruyu gösteren bir nurdur. Akıl bu ışık sayesinde doğru ile yanlış ayırt edebilir.⁵⁶⁹

Yunus Kaya bu konuyla ilgili son olarak şunları söylemektedir: Kalbimizdeki duygu ve vasıfları şeriat ile ölçmeliyiz. Eğer şeriata uyuyor ise iyi ahlâk, uymuyorsa kötü ahlâktır. İnsan iyi ahlâklar ile donanıp, kötü ahlâklardan arınırsa ebedî saâdete erişir.

Müellifimiz nefsin vasıflarından olan kötü ahlâkları mide şehveti, cinsi şehvet, konuşma isteği, gazap, hased, dünya sevgisi, şöhret arzusu, riya, kibir ve gurur olarak sıralar.⁵⁷⁰ Ona göre kalbimizi kötü ahlâk ve duygulardan arındırmamız yani kalbimizi tezkiye etmemiz gerekir. Allah Teâlâ “Şüphe yok ki, tam arınan kimse korktuğundan emîn, umduğuna erişti”⁵⁷¹ buyurur. Yine Kur’ân’ı Kerîmde: “Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla başbaşa bırakanda ziyan etmiştir”⁵⁷² denir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Temizlik îmanın yarısıdır”⁵⁷³ der. Yunus Kaya bu hadîs-i şerîften ve yukarıda zikrettiğimiz ayet-i kerîmelerden hareket ederek şunları ifade eder: Kalbini kötü vasıflardan, fikrini bâtil düşüncelerden, azalarını günahlardan tezkiye etmek, îmanın yarısıdır. Diğer yarısı ise ruhu inançla, kalbini iyi ahlâkla ve azalarını ibadetle donatmaktır.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 32.

⁵⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 33.

⁵⁷¹ el-A'lâ 87/14

⁵⁷² eş-Şems 91/9-10.

⁵⁷³ Müslim, “Tahâret”, 328. Ayrıca bk. Tirmizî, “Daavât”, 86

⁵⁷⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 34.

İmam-ı Gazzâlî temizliği zâhiri pisliliklerden, cünüplük ve abdestsizlikten temizlenmek, azalarını kötülük ve günahlardan temizlemek, kalbini kötü ahlâktan temizlemek ve kalbini Allah'tan başka her şeyden temizlemek olarak dört çeşit olduğunu ifade eder. Kalbini Allah'tan başka her şeyden temizlemenin ise peygamber ve sıddıkların temizliği olduğunu söyler.⁵⁷⁵ Konuyla ilgili olarak Kaya şöyle söyler: Allah Teâlâ'nın sevmediği şeylerden nefsini arıtmak ve sevdikleri ile donatmak, kâmil îmandır.⁵⁷⁶

3.3.1 Nefsin Vasıflarından Olan Kötü Ahlâklar

3.3.1.1 Ebedi saadete engel olan nefis

İbn-i Haldûn'a göre ebedi saadete ermek iman ve ibadet ile olur. İnsan iman edip ihlasla ibadet ederse kalbinde iyi haller ve sıfatlar meydana gelir. İlerleye ilerleye tevhîd makamına ve irfana ulaşır.⁵⁷⁷ İmam-ı Gazzâlî'ye göre saadete ulaşmak ilim ve amel ile olur.⁵⁷⁸ Hâris el-Muhasîbî'ye göre ise saadete takva ve vera ile erişilebilir. Takva, Allah Teâlâ'nın nehyettiği şeylerden uzak durmak, vera ise Allah'ın emirlerini yerine getirmektir.⁵⁷⁹

Yunus Kaya bu üç âlimin görüşlerinden şöyle bir çıkarım yapar: İnsan nefsinin temizleyip ebedi saadete erişebilmesi için, iman sahibi olup ibadet yapmalı ve haramları terk etmelidir. Bu üçünü yapan insan Allah'a karşı olan görevini yerine getirmiş olur ve nefsinin arıtılarak donatır. Böylece ebedi saadete ulaşır.⁵⁸⁰

3.3.1.2 Mide isteğini (şehvetü'l-batnı) terbiye

Bu istek insana çok kötü şeyler yaptırır. İnsanın vücut ikliminde mide isteğinin hâkim olmaması gerekir. Cenab-ı Allah “Yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz”⁵⁸¹ buyurur.

⁵⁷⁵ Gazzâlî, *İhâ-ü Ulûmi'd-Din*, 1/285.

⁵⁷⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 34.

⁵⁷⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 35.

⁵⁷⁸ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *Mizânü'l-Amel*. ter. Remzi Barışık. (Ankara: Kılıçaslan Yayınları. 1970), 194

⁵⁷⁹ Muhasîbî, Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-*er-Ri'âye li Hukukillâh*, nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Abdülkâdir Ahmed Atâ (Kahire: y.y. 1970), 29

⁵⁸⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 36.

⁵⁸¹ el-A'râf 7/31.

Peygamber Efendimiz ise: “Midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya ayırın, üçte birini de boş bırakın”⁵⁸² der. İnsan bundan fazla yer ise israf etmiş olur. İnsan, midesinin tesirinden kendisini kurtarmalı onun peşinden sürüklenmemelidir. Bazı insanlar sadece midesinin peşinden gider. Hoca’ya göre bugün bütün insanlar midesinin peşinden gitmektedir. Ona göre ekonomi dedikleri şey aslında mideyi kayırmaktır, onun peşinden gitmektir. O bugün bütün dünyanın mide için çalıştığını söyler. Müellifimiz sözlerine devam ederek şöyle söyler: Biz sadece mideden ibaret değiliz, insanın kendisini bu mide isteğinden kurtarması gerekir. Yapılması gereken şey bu isteğini ibadet ile Allah (c.c.)’nun emrine girdirmektir. Allah Teâlâ ne kadar emretmiş ise o kadar yemeliyiz. Cenab-ı Allah insanın nefsinin terbiyesi için orucu farz kılmış ve iki defa yemeyi emretmiş. Demek ki insan bir günde iki defa yer ise o zaman nefsinin terbiye eder.⁵⁸³

Allah Teâlâ insanın yaşamasını yeme ve içmeye bağladığı gibi helâl olan şeylerden yemesini de emretmiştir. Kur’ân’ı Kerîmde şöyle “‘Ey iman edenler, size rızık olarak yarattığımız şeylerin temizlerinden yiyiniz’”⁵⁸⁴ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ insanlara helal olan şeyleri yemeyi emretmektedir. Yemek ve içmek insanın fitratında olan şeylerdir. Bu iki eylemin fazla olmasını önlemek için, yemeği yaşamak için yemeli ve gerekli olan riyâzeti yapmalıyız. Çünkü insanın cismi mideden beslenir. İnsan gıdayı çok alarak beslenir ise, diğer duygular da o dercede beslenir. Yunus Kaya’ya göre helal olan şeylerden yemek ve içmek, haram olanlara asla yaklaşmamak, mekruh olan şeylerden uzak durmak ve helal olanlardan az yemek ve içmek ile mide isteğini terbiye edebiliriz.⁵⁸⁵

Tasavvufçular, az yemenin derecelerini çeşitli yönlerden açıklamışlar ve zaman itibariyle üçe ayırmışlardır. En üstün derecesi üç gün ve daha fazla zaman yememek, otuz günde bir veya kırk günde bir defa yemek, orta derecesi iki ile üç gün arasında yemek yememek, alt derecesi ise yirmi dört saatte bir defa yemektir.⁵⁸⁶

⁵⁸² İbn Mâce, “Et’ime”, 50.

⁵⁸³ Kaya, Yunus, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi* (2009), 00:29:55-00:30:30.

⁵⁸⁴ el-Bakara 2/172.

⁵⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Neşsi Arıtma ve Donatma*, 37.

⁵⁸⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/210-211.

Miktar itibariyle de az yemek de üçe ayrılır. En üstün derecesi aklına ve sıhhatine zarar gelmeyecek kadar az yemek (Bunu ancak Sıddıklar ve Vefiler yapabilir). Orta derecesi bir günde 250 gr. yani midenin 1/3'ünü dolduracak kadar yemek (Hz. Ömer ve bazı sahabelerin böyle yediği rivayet edilir). En alt derecesi ise 560 gr. yani midenin 2/3'ünü dolduracak kadar yemektir. Bu yemek miktarı şahıs, yaş ve iş itibariyle değişebilir.⁵⁸⁷ Çeşit itibariyle yemek de üçe ayrılır. En üst derecesi buğday ekmeği, süt ve tatlı yemek, orta derecesi kabuğu alınmış arpa ekmeği ve yağlı şeyler yemek, en alt derecesi ise elenmiş arpa ekmeği ile tuz veya sirke yemektir.⁵⁸⁸

Yunus Kaya açlığın ruhtaki etkilerini ve faydalarını şöyle sıralamaktadır:

- 1) Kalp saflaşır, temizlenir ve kalp gözü yavaş yavaş sezmeye başlar. “Yemek az yendiği veya aç kalındığı vakit, kan, insanın beynine şiddetle hücum edemez ve kalb gözü açılır, ruh ise cilalanır.”⁵⁸⁹
- 2) Kalp incelir, Allah'ı zikretmenin te'siri kendini gösterir; böylece münâcâtlardan ve ibadetlerden lezzet alınır. “Açlık kalbi yumuşatır. Allah için yapılan zikirden etkilenmek ve Allah'ı zikirten hoşlanıp zikre devam etmek ancak kalp yumuşaklığıyla olur. Allah'a yönelmek için kalbi yumuşatmak elzemdir.”⁵⁹⁰
- 3) Nefsin duyguları ve istekleri kırılır. “Açlık, nefsin aşağılanmasına ve kırılmasına neden olur.”⁵⁹¹
- 4) İnsan Allah Teâlâ'nın azabını unutmaz. “Açlık, Allah'ın belâ ve âzâbının unutulmasına engel olur, aç ve muhtaç olanları ise hatırlatır.”⁵⁹²
- 5) Nefs-i emmareye insanda henüz terbiye edilmeyen nefis hâkim olur, isyan duyguları kırılır. “Açlığın en büyük faydası, nefis şehvetini azaltıp kırmak, ona karşı üstünlük sağlamak ve ona hükmedebilmektir.”⁵⁹³

⁵⁸⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/209-210.

⁵⁸⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/212.

⁵⁸⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/197.

⁵⁹⁰ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/199.

⁵⁹¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/199.

⁵⁹² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/200.

- 6) Uyku azalır. “Çok yiyen kimsenin canı çok su içmek ister, çok su içende, tembel olacağı için, çok uyur.”⁵⁹⁴
- 7) İbadet etmek kolaylaşır. “Yemeğin çoğu ibadete engel olur.”⁵⁹⁵
- 8) Sıhhatli olunur. “Açlık bedeni sıhhatli kıldıği gibi hastalıkları da giderir.”⁵⁹⁶
- 9) İktisat etmiş olunur. “Az yemek yemeyi bir alışkanlık haline getiren kimsenin, geçim derdi olmaz, çok yiyenin kulağı ise devamlı midesinde dir.”⁵⁹⁷
- 10) Hayır yapmaya imkân bulur.⁵⁹⁸ İmam-ı Gazzâlî der ki; az yiyen insan yemeğinden artırdığı şeyleri fakir ve yoksullara vererek onların gönlünü ve duasını aldığı gibi, yarın kıyâmet gününde de verdiği şeyler sadaka yerinede geçer.⁵⁹⁹

İnsan nefsinin terbiye etmek istiyorsa normalin altında yiyip içmesi gerekir. Terbiye ettikten sonra normal yemesinde bir sakınca yoktur.⁶⁰⁰ Allah Teâlâ “Yiyiniz, içiniz israf etmeyiniz”⁶⁰¹ derken, Hz. Peygamber (s.a.v.) de midenin 1/3 ünü boş bırakın diye emretmektedir.⁶⁰² Yunus Hoca’ya göre biz bunlara uymak mecburiyetindeyiz.⁶⁰³

3.3.1.3 Cinsel duyguyu terbiye

Bu başlık altında cinsel duygunun meşru’ olarak nasıl kullanılabileceğinden bahsedilecektir. Kaya, Allah Teâlâ’nın insanoğluna karşılıklı istek ve duygular verdiğini, cinsel duygunun veriliş sebebinin ise, insan neslinin kıyamet’e kadar devam etmesi ve bu sebepten ötürü Allah Teâlâ’ya ibadet edilmesi olduğunu söyler.

⁵⁹³ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/200.

⁵⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/201.

⁵⁹⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/202.

⁵⁹⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/203.

⁵⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/204.

⁵⁹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 38.

⁵⁹⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/205.

⁶⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 38.

⁶⁰¹ el-A’râf 7/31.

⁶⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/132; Tirmizî, “Zühd”, 47; İbn Mace, “At’ime”, 50.

⁶⁰³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 39.

O vakit bu duygu yalnız neslin devam etmesi için kullanılmalıdır. Bunun haricinde kullanılması ise yasaklanmıştır.⁶⁰⁴

Hız. Allah insanın cismini topraktan yaratarak ruh vermiştir. Ruh cisme girdiği zaman bir takım duygular doğmuş. Yeme içme duygusu, cinsel duygu, konuşma duygusu vb. duygular doğmuştur. Bu duygulara insanın cisminin ihtiyacı vardır. İnsanın yaşayabilmesi için yeme içmeye ihtiyacı olduğu gibi, neslinin devamı etmesi için de cinsel duyguya ihtiyacı vardır. Bu duygu yeme içme duygusu gibi insanlara gereklidir.⁶⁰⁵

Şehvi duygular gıda ister. İnsan gıdayı çok alır ise şehveti çok artar. Nebat gibi altına gübreyi çok döker ve suyu da bol verirsen güneşte iyi olur ise kabarır kalkar. Eğer altına bir şey dökmez, su da vermez isen, gidersen ki dökülmüş, boynunu eğmiş öyle duruyor. İşte nefsi terbiye etmek içinde az yemeliyiz. Günde iki defa yemeliyiz. Günde iki defa yer isek nefsimizi terbiye edebiliriz.⁶⁰⁶

Cinsel duygu, kadınla erkeği birleştiren duygunun adıdır. Bu birleşme eylemi meşru olur ise sevap, meşru olmaz ise günahdır ki, bu “zina” olarak isimlendirilmiştir.⁶⁰⁷ Allah Teâlâ zinayı insanoğluna yasaklamıştır.⁶⁰⁸ Zina haram olduğu gibi, zinaya iten her şey de haramdır. Kadına bakmak da haram kılınmıştır. Allah Teâlâ biz kullarına şöyle buyurmaktadır: “Ey Muhammed, mü’min erkeklere söyle; bakılması yasak olan şeylerden gözlerini çevirsinler, mahrem olan yerlerini korusunlar. Bu onların arınmasını daha iyi sağlar. Allah Teâlâ şüphesiz onların yaptıklarından haberdardır. Mü’min kadınlara da söyle; gözlerini bakılması yasak olan şeylerden çevirsinler, iffetlerini korusunlar.”⁶⁰⁹ Bu âyet-i kerîmeler bize zinanın haram olduğunu bildirerek ve zinadan kaçınmamızı emretmektedir. Yine bu âyet-i kerîmelerde kadın ve erkeğin birbirlerine bakmaları da yasaklanarak haram kılınmıştır. Nefsimizi arıtmamız için bunlardan uzak durmanın gerekliliği açık bir şekilde izah edilmektedir.⁶¹⁰

⁶⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 39.

⁶⁰⁵ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:30:46-00:31:52.

⁶⁰⁶ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:36:20-00:36:50.

⁶⁰⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 39.

⁶⁰⁸ el-İsrâ 17/32.

⁶⁰⁹ en-Nûr 24/30-31.

⁶¹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 40.

İnsanın şehvetini tamamen yok edemeyiz fakat terbiye etmemiz mümkündür. Şehvet bir amaç için yaratılmış ve bu amacı gerçekleştirmek için de kurallar konulmuştur. Şehvetin gayesi, insan neslinin devamını sağlamaktır. İnsan neslinin devamını sağlayacak kuralları İslam dini koymuştur ve bu sebepten ötürü evlenmeyi helal, zinayı da haram kılmıştır.⁶¹¹

Yunus Kaya şehvetin yerinde kullanılması ve terbiyesi için gerekli kuralları şöyle sıralamaktadır:

Evlenmek: Zinadan korunmak ve Allah’a karşı kulluk görevimizi yapmak için evlenmek ilk şarttır.⁶¹² Bu konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ “Eğer velisi olduğunuz yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, mübah olan başka kadınlardan iki, üç ve dörde kadar evleniniz. Eğer aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız”⁶¹³ der. Diğer bir âyet-i kerîme de ise “İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden evlenmeye elverişli olanlarını evlendiriniz. Eğer yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir”⁶¹⁴ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîmeler, insanları evlenmeye teşvik ettiği gibi, mecbur da kılmaktadır.

Oruç tutmak: Hz. Muhammed (s.a.s.), evlenmeye gücü yetmeyenlere orucu tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: “Ey gençler, sizden biriniz maddi yönden evlenmeye gücü yetiyorsa evlensin. Çünkü evlenmek gözleri haramdan, kendini zinadan korur. Eğer gücü yetmiyorsa oruç tutsun. Bu onu korur.”⁶¹⁵

Çok namaz kılmak: Allah Teâlâ “Namaz kıl. Muhakkak ki, namaz yüz kızartıcı işten ve kötülükten korur”⁶¹⁶ buyurur. Namaz insanı her kötülükten koruduğu gibi, zinadan da korur.⁶¹⁷

⁶¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 40.

⁶¹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 40.

⁶¹³ en-Nisâ 4/3.

⁶¹⁴ Een-Nûr 24/32.

⁶¹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 4677.

⁶¹⁶ el-Ankebût 29/45.

⁶¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 41.

Zinayı gerçekleştirecek her şeyden sakınmak: Ebû Hüreyre (r.a) , Resûlullah (s.a.v.)’den şöyle bir hadîs-i şerîf rivayet etmiştir: “Âdemoğluna zinadan nasibi takdir olunmuştur. O buna mutlaka erişir. Gözlerin zinası bakmak, kulakların zinası dinlemek, dilin zinası konuşmak, elin zinası tutmak, ayakların zinası yürümektir. Kalbe gelince o, arzu eder, ister. Üreme organı ise, bunu ya gerçekleştirir, ya da boşa çıkarır.⁶¹⁸ Bu hadîs-i şerîf bize zina da bütün azaların etkisinin olduğunu bildirir. O vakit bütün azalarımızı zinadan korumalıyız. Tasavvufçulara göre nefis çocuk gibidir. Bebek annesini görünce ağlar, görmeyince unuttur. Zinanın da vasıtaları ve şartları duygulardan uzak olunca unutulur.⁶¹⁹

Nefsi beslemek: Nefsi beslemek, şehvi duyguları kuvvetlendirir. Nefis zayıflarsa, şehvi duygularda zayıflar. Özellikle helalinden ve az yemek önemlidir.⁶²⁰ İmam-ı Gazzâlî şehvet hastalığının harama bakmamak, açlık ve kalbi kaplayacak fikir ve zikirle uğraşmak ile tedavi edileceğini söyler.⁶²¹

3.3.1.4 Dili terbiye

Dil, insanın hislerinin, iç âleminin duygu ve fikirlerinin tercümanı, insanlar arasındaki ilişki ve isteklerinin anahtarıdır.⁶²² Kur’ân’ı Kerîmde şöyle buyrulmaktadır: “Allah Teâlâ insanı yarattı ve beyan etmeyi öğretti.”⁶²³ Dil hislerimizi ve anladıklarımızı açıklamak için yaratılmıştır. Sadece ihtiyaç miktarı konuşulmalı, haram ve lüzumsuz sözlerden uzak durulmalıdır.⁶²⁴ İnsanların birbirleriyle anlaşması için, dünya ve ahiret işlerini görebilmeleri için konuşmaya ihtiyaçları vardır.⁶²⁵

3.3.1.4.1 Konuşulması haram olan şeyler

3.3.1.4.1.1 Yalan söylemek

⁶¹⁸ Buhârî, “İsti’zân”, 12, “Kader”, 9; Müslim, “Kader”, 20-21. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 43.

⁶¹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 42.

⁶²⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 42.

⁶²¹ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmid-Din*, 3/236.

⁶²² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 42.

⁶²³ er-Rahmân 55/3-4.

⁶²⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 43.

⁶²⁵ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:32:02-00:32:09.

Kur'ân-ı Kerîm'de kezib ve türevleri 280 yerde geçmektedir. Yalan kelimesinin Arapça karşılığı olan kezib (kizb) eski sözlüklerde “doğruluğun (sıdk) karşıtı, bir konuda gerçeğe aykırı haber veya bilgi vermek, söz ve vâkıya uygun olmamak” diye tanımlanır.⁶²⁶

Ya'kub b. İshak el-Kindî kezibi “olmayanı olmuş, olanı olmamış gibi gösteren söz” şeklinde ifade eder.⁶²⁷ İbn Hazm'a göre yalan her türlü kötülüğün aslıdır ve Allah'ı inkâr etme de onun bir türüdür. İbn Hazm'a göre yalan korkaklık ve bilgisizlikten doğar. Korkaklık ise ruhu alçaltır; korktuğu için yalan söyleyen kişi artık değer verilen ruhsal yücelikten uzak kalır.⁶²⁸ Mâverdî ise yol açtığı kötü sonuçlar yüzünden yalanı bütün kötülüklerin toplamı, bütün çirkinliklerin temeli, düşmanlığa kadar varan bir dizi kötülüğün başı diye niteler.⁶²⁹ Ebû Bekir er-Râzî *et-Tıbbü'r-rûhânî* adlı eserinde yalan söylemenin arkasındaki psikolojik sebepleri ve doğuracağı sakıncaları incelemiş ve yalanın asıl sebebinin kibir duygusu ve yönetme tutkusu olduğunu söylemiştir.⁶³⁰

Allah Teâlâ yalan konuşmayı yasaklayarak “Yalan sözden sakının”⁶³¹ buyurur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâba, “Büyük günahların en ağırını size haber vereyim mi?” diye üç defa sorar. Ashâb-ı kirâm: “Evet, yâ Rasûlallah!” derler. Rasûlullah (s.a.v.): “Allah'a şirk koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek” buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrularak oturur ve: “İyi dinleyin, bir de yalan söylemek” diye buyurur. Bu sözü Hz. Peygamber (s.a.v.) o kadar tekrar etmiş ki, ashâb (Hz. Peygamberin daha fazla üzülmelerini istemedikleri için) “keşke sussa” diye arzu etmişler.⁶³² Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hadîs-i şerîf te yalan konuşmayı büyük günahlardan sayarak, dikkat ifade eden kelime ile yalan söylemenin yasak olduğunu

⁶²⁶ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, (Beyrut: y.y., 1987), “kzb” mad., 201.; Tehânevî, *Keşşâfü iştilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm*, “kzb” mad., 2/847-850.

⁶²⁷ Ya'kub b. İshâk el-Kindî, *Resâ'ilü'l-Kindî el-felsefiyye*, nşr. M. Abdülhâdî Ebû Rîde (Kahire: y.y. 1950-1953), 1/169.

⁶²⁸ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer fi müdâvâti'n-nüfûs* (Beyrut: y.y. 1405/1985), 60.

⁶²⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, nşr. Mustafa es-Sekkâ, (Beyrut: y.y. 1398/1978), 253-257.

⁶³⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, *et-Tıbbü'r-rûhânî* nşr. P. Kraus (Resâ'il felsefiyye içinde yayımlanmış), (Kahire: y.y. 1939), 56-59.

⁶³¹ el-Hâc 22/30.

⁶³² Buhârî, “Şehâdât”, 10; “Edeb”, 6; “İsti'zân”, 35; “İstitâbe”, 1; Müslim, “İmân”, 143. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Şehâdât”, 3; “Birr”, 4; “Tefsîr”, 5.

üzerinde durmuştur. Allah Teâlâ Hazretleri de çeşitli ayet-i kerîmelerde yalanın kötü fiil olduğunu açıklamaktadır.⁶³³

Esmâ Bintü Yezid (r.a.)'nın rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: “Ey insanlar! Pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevk eden şey nedir? Hâlbuki üç yer hariç yalanın her çeşidi âdemoğluna haramdır: Bu üç yere gelince: Erkeğin, rızasını sağlamak için hanımına yalanı, harpte söylenecek yalan. Çünkü harp bir hileden ibarettir, birde iki Müslümanın arasında sulhu sağlamak amacıyla söylenen yalan.”⁶³⁴ Bu hadîs-i şerîften anlaşılan yukarıda sayılan üç yer dışında yalan söylemek haramdır.

Müellifimiz konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: İnsan, kendisini ilgilendirmeyen şeyleri, bir mana ifade etmeyen boş sözleri konuşmamalı, gereksiz münakaşa yapmamalıdır. Başkalarının sözlerinde yanlış araştırmamalı, insanları kırarak kötü ve kırıcı söz söylememeli, fazla şaka yapmamalı, kimseyle alay etmemelidir. Sırrı ifşa etmemeli, yalan yere yemin etmemeli, yerine getiremeyeceği söz vermemelidir. Netice itibarıyla insanın söylediği söz dünya ve ahirette kendisine yarar sağlayacak bir şey olmalıdır. Dilin nezih, sözün doğru ve yumuşak olmasına dikkat edilmelidir.⁶³⁵

3.3.1.4.1.2 Gıybet

Gıybet, sözlükte “uzaklaşmak, gözden kaybolmak, gizli kalmak” gibi anlamlara gelen gayb kökünden isim olup aslında hem iyi hem de kötü sözlerle anmayı ifade etmekle birlikte terim olarak genellikle “kötü sözlerle anma” mânasında kullanımı yaygınlık kazanmıştır.⁶³⁶ Arap dili lügatlerine bakıldığında ise; gıybet hakkında yapılmış olan şu derli toplu tanımlamayla karşılaşırız: “Gıybet; bir kişiyi, söylenen özellikleri taşısa bile, arkasından kötü ya da duyduğunda kendisini üzecek sözlerle anmak” şeklinde ifade edilmektedir.⁶³⁷ İslamiyet, kişinin arkasından hoşlanmayacağı

⁶³³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 43.

⁶³⁴ Tirmizi, “Bir”, 26.

⁶³⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 44.

⁶³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “gyb” md., 1/656.

⁶³⁷ Cevherî, *es-Sıhah*, “gyb” mad., 1/196.

bir takım sözler söylemeyi, bulunmadığı bir yerde onun hakkında maddî ve mânevî bir şekilde çekiştirmesini yapmayı gıybet olarak değerlendirmektedir.⁶³⁸

Gazzâlîye göre gıybet, bir kimsenin duyduğu zaman hoşlanmayacağı kusurunu onun olmadığı bir zamanda başkasına söylemektir.⁶³⁹ Gıybet, Müslüman kardeşinin işittiğinde üzüleceği kötülüğünü arkasından söylemektir.⁶⁴⁰

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) “Gıybet nedir, bilir misiniz?” diye sorar. Orada bulunanlar, “Allah ve Rasulü daha iyi bilir.” diye cevap verirler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.), “Gıybet, kardeşini hoşlanmadığı bir şeyle anmandır.” der. “Eğer söylediğim şey kardeşimde varsa, ne dersiniz?” diye sorulunca Peygamber (s.a.v.) şöyle söyler: “Eğer söylediğin şey onda varsa onun gıybetini yaptın, yoksa o zaman ona iftira ettin demektir”⁶⁴¹ der. Bu hadîs-i şerîf bize gıybetin ne demek olduğunu açıklamaktadır.

Gıybetin haram olduğunu Allah Teâlâ bize şu ayet-i kerime ile bildirmektedir: “Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”⁶⁴² Bu ayet-i kerimede gıybet, ölü insan eti yemeğe benzetilmiştir. İnsan etinin vücuda zararı olması ve insanın tiksinişi gibi, gıybet ruha o derece zararlı ve ruhun tiksindiği bir şeydir.⁶⁴³

Gıybetin sebepleri kin ve öfke, sohbet ve yarenlik, başkasını kötüleyerek kendi itibarını yükseltme düşüncesi ve kıskançlık şeklinde sıralanmış, gıybette kurtulmak için ise bu sebeplerin ortadan kaldırılması tavsiye edilmiştir.⁶⁴⁴

Müellifimiz gıybetin sebeplerini şöyle sıralamaktadır:

⁶³⁸ Kadir Güler, “Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/2 (Nisan, 2004), 34.

⁶³⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/232.

⁶⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 44.

⁶⁴¹ Müslim, “Birr”, 70; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 35; Tirmizi, “Birr”, 23.

⁶⁴² Hucurât, 49/12

⁶⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 45.

⁶⁴⁴ Mustafa Çağrı, “Gıybet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/64.

- 1) Kişi, karşı tarafın kötülüğünü söyleyerek kızgınlığını gidermek istemesi,
- 2) Kendi kötülüğünü söyleyeceğini tahmin ettiği kişinin kötülüklerini söyleyerek, onun sözlerine inanılmamasını sağlamak için,
- 3) Kendinin o gibi işleri yapmadığını belirtmek için,
- 4) Haset etmek için,
- 5) Oturduğu meclisi şenlendirmek ve güldürmek için,
- 6) Diğerlerini kötölemek suretiyle kendinin şerefli olduğunu belirtmek için,
- 7) Yapılan kötülüğün hoşuna gitmemesi,
- 8) Emsalleri arasında hoş sohbet etmek için,
- 9) Tahkir etmek için.⁶⁴⁵

Müellifimiz gıybeti önleyen amilleri şöyle sayar:

- 1) Gıybetin sebeplerini kalbinden gidermek,
- 2) Allah Teâlâ'nın haram kıldığını düşünerek gıybeti terk etmek,
- 3) Kendi sevabının gıybet ettiği kişiye verileceğini; sevabı yoksa onun günahlarını alacağını düşünerek gıybeti terk etmek.⁶⁴⁶

Yunus Kaya gıybetin caiz olduğu yerleri ise şu şekilde sıralamaktadır:

- 1) Yetkilisine şikâyet maksadı ile söylemek,
- 2) Kötülüğü önlemek için yardımlaşma maksadıyla diğerlerine söylemek,

⁶⁴⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 46.

⁶⁴⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 46.

- 3) İstifta; yetkilisinden o işin şer’i hükmünü öğrenmek için söylemek,
- 4) Müslümanları onun şerrinden korumak için söylemek,
- 5) Kötü isim o kişinin lakabı ise ve o lakapla tanınıyorsa, söylenmesi caizdir,
- 6) Kişi eğer kötülükle ünlenmiş ise, onun kötülüklerini söylemek caizdir.⁶⁴⁷

Gıybetten dolayı tövbe etmenin farz olduğu kabul edilmekle birlikte helâlleşmenin gerekli sayılıp sayılmadığı hususu tartışmalıdır. Kurtubî bu husustaki farklı görüşleri şöyle sıralar: a) Gıybet etmek mala ve cana zarar vermek gibi mezâlimden olmadığı için sadece tövbe etmek yeterlidir. b) Gıybet etmek mezâlimden olup hem tövbe etmek hem de çekiştirilen kişi için hayır duada bulunmak gerekir. c) İslâm âlimlerinin çoğunluğu ayrıca helâlleşmenin de gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁴⁸

Kaya, gıybetten dolayı helâlleşmek ile ilgili olarak şöyle söyler: Gıybetin günahından kurtulmak; gıybetten pişman olarak tövbe etmek ve gıybet ettiği kimseden helallik almakla olur. Bir yerde eğer birisi gıybet ederse, oradan ayrılırken şu duayı okuması gerekir: “Ey Allah’ım beni ve gıybet ettiğimi affet.”⁶⁴⁹

3.3.1.4.1.3 İnsanlara küfretmek

Genel olarak küfretmek (sövmek), kötü ve ağır sözler sarfetmek, lanet etmek ve beddua etmek şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁵⁰ Sövme ile ilgili olarak Arapça’da sebb ve şetm yanında ta’n, la’net, hakaret gibi kelimeler kullanılmaktadır.⁶⁵¹ Yine sövmek, “onur kırıcı, basmakalıp sözler söylemek, küfretmek ve bir kimsenin namus, onur ve kişiliğine yapılan her türlü saldırı” olarak açıklanmaktadır.⁶⁵²

⁶⁴⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 46-47.

⁶⁴⁸ Çağrı, “Gıybet”, 14/63-64.

⁶⁴⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 47.

⁶⁵⁰ Mehmet Boynukalın, (2009). “Sövme”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/397-398.; Serdar Mutçalı, *Arapça Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995)

⁶⁵¹ Boynukalın, “Sövme”, 37/397-398.

⁶⁵² Komisyon, *Türkçe Sözlük* Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 1801.

İbn Teymiyye (v. 728/1328) mezkûr kelimenin, “küçümseyici” ve “ayıplayıcı” bütün sözleri kapsadığını belirtir.⁶⁵³ Arap edebiyatı kullanımlarından anlaşıldığı kadarıyla sebb kelimesi, hem ağır ve galîz ifadeleri hem de hafif ve tariz şeklindeki ifadeleri kapsamaktadır.⁶⁵⁴

Allah Teâlâ “İnanan erkek ve kadınları yapmadıkları bir şeyden ötürü incitenler, şüphesiz iftira etmiş ve apaçık bir günah yüklenmiş olurlar⁶⁵⁵ der. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ise “Müslümana sövmenin fasıklık olduğunu, onunla savaşmanın ise küfür olduğunu”⁶⁵⁶ belirtmiştir. Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîften anlaşılan müslümanlara kötü söz söylemek ve küfretmek yasaklanmıştır. Yunus Kaya bu hususta müslümanlara karşı son derece nezih davranmak gerektiğini ifade eder.⁶⁵⁷ Bu fiil yasaklanmış ve kötü görülmüştür. Bunun çıkış noktası alçaklık ve kötü huyluluktur.⁶⁵⁸

3.3.1.4.1.4 Nemîme (kovuculuk)

Sözlükte “fısıltı halinde konuşmak, birinin sözünü yalan katarak nakletmek” anlamındaki nemm kökünden türeyen nemîme kelimesi “insanlar arasında kötülük, düşmanlık ve bozgunculuk maksadıyla söz taşıma, kovuculuk yapma, gammazlık yapma” anlamlarına gelmektedir. Sözlüklerde nemîm de aynı şekilde açıklanır.⁶⁵⁹

Mâverdî nemîmeyi, “gıybet sayılan kötü sözlere çirkin unsurlar katarak insanları birbirine düşman edecek tarzda anlatma” olarak ifade eder.⁶⁶⁰ İmam-ı Gazzâlîye göre nemime, her hangi bir kimse hakkında konuşulan bir sözü, o kimseye

⁶⁵³ Takuyiddîn İbn Teymiyye, *es-Sârimu'l meslûl alâ şâtimi'r-Rasûl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abd'ul Hamîd (Suûdî Arabistan: el-Hırsu'l-Vatanî, 1983), 561.

⁶⁵⁴ Cafer Acar, (2017). “Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm”, *Turkish Studies*, 12/20 (2017), 25.

⁶⁵⁵ el-Ahzâb 33/58.

⁶⁵⁶ Buhârî, “İmân”, 36, “Edeb”, 44, “Fiten” 8; Müslim, “İmân”, 116. Ayrıca bk. Tirmizî, “Birr”, 51, “İman”, 15; Nesâî, “Tahrîm”,27; İbn Mâce, “Mukaddime”, 7-9, “Fiten”, 4.

⁶⁵⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 49.

⁶⁵⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/274.

⁶⁵⁹ İsfehânî, *Müfredât*, “nemm” md., 2/456 ; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “nemm” md., 12/592.

⁶⁶⁰ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 259.

ulaştırmaktır.⁶⁶¹ Nemime şu şekilde de izah edilmektedir: Aralarını bozmak amacıyla bir sözü birinden diğerine taşımaya denir.⁶⁶²

Nemîmenin, bir kimsenin sözünü, söylenene iletmek anlamlarına geldiğini söyleyen Yunus Kaya, Türkçede buna “kovuculuk” denildiğini belirtir.⁶⁶³ Rasûlullah (s.a.v.): “(Dökülmesi) haram (olan) kanın döküldüğü (meclis), haram (olan) bir ırzın çiğnendiği (meclis), bir malın haksız olarak ele geçirildiği (meclis) hariç diğer meclislerdeki sözler emanettir”⁶⁶⁴ buyurur. Kaya, bu bilgileri ilgisine haber vermenin dini bir vecibe olduğunu söyler.⁶⁶⁵

Söz taşımak, Müslümanların arasını açtığı gibi kötülöklere de neden olur. Kaya, Allah Teâlâ'nın şu ayet-i kerîmeyle söz taşımanın haram olduğunu açıkladığını belirtir: “Ey Muhammed; Rastgele şeye yemin eden, insanları kötüleyen, söz gezdiren âdî insanlara uyma.”⁶⁶⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) konuyla ilgili olarak “Söz taşıyanlar, koğuculuk yapanlar, cennete giremez”⁶⁶⁷ buyurur. Bu hadîs-i şerîf'i Ehl-i Sünnet âlimleri, hiç giremez anlamında değil, “ilk olarak giremez, günahını cehennemde çektikten sonra cennete girer” şeklinde anlamışlardır.⁶⁶⁸

Müellifimiz, nemmâma karşı şöyle davranmamız gerektiğini söyler:

- 1) Söylediği sözü kabul etmemek, “Çünkü lâf taşıyan, ahlâksızdır. Şahitliği kabul edilmez.”⁶⁶⁹
- 2) Onu konuşurmamak ve nemmâmlık yapmaması için nasihat etmek,
- 3) Allah için buğuz etmek, “Çünkü o adam Allah katında sevimsizdir.”⁶⁷⁰

⁶⁶¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü-Ulûmi'd-Dîn*, 3/347.

⁶⁶² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Karâfî, *el-Furûk -Envâru'lburûk fi envâi'l-furûk*, 4 Cilt (Beyrut: Âlemu'l-kutub, ts.), 4/232; Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-Zerkeşî, *Teşnîfu'l-mesâmi' bi Cem'i'l-cevâmi' li Tâcuddîn es-Sübkî*, (Kâhire: Mektebetu'l-Kurtubâ, 1998), 2/109.

⁶⁶³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 47.

⁶⁶⁴ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 32.

⁶⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 47.

⁶⁶⁶ el-Kalem 68/10-11.

⁶⁶⁷ Müslîm, “Îmân”, 168; Tirmizî, “Birr”, 79

⁶⁶⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 48.

⁶⁶⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Din*, 3/348.

- 4) Haber getirdiği kimsenin hakkında sû-i zanda bulunmamak, “Söylenen söze kulak asmayıp, kendisi hakkında laf söylediğini işittiği şahsa kötü zan beslememek.”⁶⁷¹
- 5) Onun sözü üzere teccüss etmemek (araştırma yapmamak),
- 6) Onun getirmiş olduğu sözü, getirdiği adama veya başkasına söylememek gerekir.⁶⁷² “Nemmâm’a yasakladığın laf taşıyıcılığını kendin yapma ve sana söylenen şeyi kimseye söyleme.”⁶⁷³

3.3.1.4.1.5 Gülmek

Klasik kaynaklarda genellikle, “sevincin veya psikolojik açıdan rahatlamamanın bir ifadesi olarak dişler görünecek biçimde yüzün gerilmesi” şeklinde ifade edilen gülmenin hafif derecede olanına tebessüm, yüksek sesle olanına kahkaha denildiği belirtilir.⁶⁷⁴ Kindî, gülmenin tabii bir fiil olduğunu ifade ederek, hem fizyolojik hem de psikolojik tezahürleri olduğunu belirtir.⁶⁷⁵

Ahlâkçılar, normal şartlarda gülmemenin veya gülme eğilimini bastırmanın insanı sevimsizleştirdiğine, ancak çok gülmenin de kişinin şahsiyet ve vakarını zedelemek, önemli meseleleri ciddiye almamak, gaflete yol açmak gibi sonuçlar doğurduğuna, özellikle ağır şakalar yaparak, alay ve gıybet ederek gülmenin insanlar arasında düşmanlığa yol açtığına dikkat çekmektedirler.⁶⁷⁶ İbn Sînâ’ya göre gülme, nâtık nefsin amelî gücünden doğan tepkisel bir durum olup insan türünü ifade eden bir özellik taşır.⁶⁷⁷

Tasavvufî kaynaklarda ise gülme kalbi katılaştıran, âhireti unutturan bir davranış olarak değerlendirilmiş, ağlayarak gözyaşı dökme veya hüznü görünme ruh

⁶⁷⁰ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/348.

⁶⁷¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/348.

⁶⁷² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 48.

⁶⁷³ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/348.

⁶⁷⁴ İsfehânî, *Müfredât*, 2/18; Cürçânî, *Kitâbü’ t-Ta’rifât*, 140.

⁶⁷⁵ Kindî, *Resâ’ilü’ l-Kindî el-felsefiyye*, 1/126.

⁶⁷⁶ Mâverdi, *Edebü’ d-dünyâ ve’ d-dîn*, 302.

⁶⁷⁷ İbn Sînâ, *en-Necât*, nşr. M. Taki Dânişpejûh (Tahran: y.y., 1944), 330-331.

selâmeti için gerekli görülmüştür.⁶⁷⁸ Bütün semavî dinlerde aşırı derecede gülmek hoş karşılanmazken ağlamak tavsiye edilmiştir.⁶⁷⁹

Gülmek insanlarda doğal bir haldir. Allah Teâlâ gülmeyi tamamen yasaklamamış, olmadık yere ve çok gülmeyi yasaklamıştır.⁶⁸⁰ Kur'ân'ı Kerîmde şöyle “Az gülünüz, çok ağlayınız”⁶⁸¹ buyrulmaktadır. Bun âyet-i kerîme insanlara az gülmeyi, çok ağlamayı emretmektedir. Mefhum-u muhalefetle de çok gülmeyi haram kılmaktadır.⁶⁸²

Rasûlullah (s.a.v.) “Çok gülmek; kalbi öldürür, fakirlik getirir”⁶⁸³ der. Yunus Kaya bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîften hareketle, “Gülmek, kalbi ölüme sürüklediği gibi ağlamak da hayat verir, kalbi inceltir ve merhametli kılar” der.⁶⁸⁴

3.3.1.4.1.6 Lüzumsuz konuşmak

Müslümanların kendilerini ilgilendirmeyen şeyleri konuşmaları kötü bir ahlaktır. İnsan gerektiği kadar konuşmalıdır. Her olur-olmaz sözleri söylememelidir. Üzerine lazım olmayan sözleri terk etmelidir.⁶⁸⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Kendini ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, kişinin Müslümanlığının güzelliğindedir”⁶⁸⁶ der. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise “Kim ki, iki dudağı arasında iki bacağı arasında bana teminat verirse, ben de ona cennetten teminat veririm”⁶⁸⁷ buyrulmaktadır.

Müellifimiz bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır: Bu konuşma konusunda insanların çok kusuru vardır. Bazı insanlar kontağı bozulmuş araba gibi durmadan konuşur. İnsanların az konuşması gerekir. Bizim köyün imamı Yunus Efendi hemen hemen hiç konuşmazdı. Bir ihtiyacı olur ise millete söyler veyahut da dinle ilgili bir

⁶⁷⁸ Mustafa Çağrı, “Gülme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/243.

⁶⁷⁹ Süleyman Uludağ, (1988). “Ağlama” *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1998), 1/473-474.

⁶⁸⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 50.

⁶⁸¹ et-Tevbe 9/82.

⁶⁸² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 50.

⁶⁸³ Tirmizî, “Zühd”, 227; İbn Mâce, “Zühd”, 4183.

⁶⁸⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 50.

⁶⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 50.

⁶⁸⁶ Tirmizî, “Zühd”, 11, İbn Mâce, “Fiten”, 12.

⁶⁸⁷ Buhârî, “Rikak”, 23

şey söyler, yoksa hiç konuşmazdı. Allah Teâlâ her insanın şu dudağının yanında bir melek halk etmiş. Ağzından çıkanı banda alıyor. O melek günahdır, sevaptır oraya karışmıyor, sadece banda alıyor. Ahirette o kaydı insanın önüne koyacaklar kendisi dinleyecektir. Sahabeden Muaz bin Cebel Peygamber Efendimiz ile gidiyormuş demiş ki: “Ya Rasulullah cehennemden kendimi koruyacağım, cennete de gideceğim bir amel bana öğret. Efendimiz buyurmuş ki: Ya Muaz çok büyük şeyler istedin. Ama Allah kolaylık verir ise bu iş çok kolaydır. Konuşmanın sonun da Hz. Peygamber (s.a.v.): “Ey Muaz sana çok önemli bir şey söyleyeyim. Hz. Muaz da buyur ya Resulullah der. Bunu üzerine Efendimiz dilini tutar ve dilini koru der. Hz. Muaz der ki: Ya Resulullah biz bu dünya da konuştuğumuzdan ahirette sorumlu olacak mıyız? Efendimiz de: Sorumlu olacağız” der. Ahirette tepe üstü dikilenlerin ve yüz üstü cehenneme sürüklenenlerin çoğu bu dillerinden dolayı olacaktır.⁶⁸⁸ Bundan ötürü lüzumsuz söz konuşmamalıyız. Gerektiğinde de az konuşmalıyız ki, ahirette cehenneme o şekilde sürüklenmeyelim.⁶⁸⁹

Dil Allah Teâlâ'nın insanoğluna verdiği bir nimettir. Dînî ölçüler çerçevesinde kullanıldığı vakit nimet olmaya devam eder. Dînî ölçülerin dışına çıkıldığı zaman nimet insana bela olur.⁶⁹⁰ Buraya kadar lisan ile ilgili bir kısım açıklamalarda bulundu. Bundan sonra ise bir takım genel kaidelerden bahsedilecektir:

İnsan dinen konuşulması yasak olan şeyleri ve yapılması yasak olan şeyleri konuşmamalı, konuştu vakit de nazik ve yumuşak konuşmalıdır.⁶⁹¹ Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ “(Musa ve Harûn (a.s.)’a hitaben:) İkiniz beraber Firavun’a gidin, çünkü o sınırı çok aştı. Yine de ona söyleyeceklerinizi yumuşak bir üslûpla söyleyin, ola ki aklını başına toplar veya içine bir korku düşer⁶⁹² buyurmaktadır. Dîn ve dünya işlerinde ihtiyacı kadar konuşmalı, ses tonunu ihtiyaca göre ayarlamalıdır.⁶⁹³ Allah Teâlâ “Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır” buyurur. Bu âyet-i kerîmede yüksek sesle konuşmak tenkit edilmektedir.

⁶⁸⁸ Tirmizi, “İman”, 8; Riyazus Salihin, 1525.

⁶⁸⁹ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:37:43-00:39:44.

⁶⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 51.

⁶⁹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 51-52.

⁶⁹² Tâhâ 20/43-44.

⁶⁹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 52.

3.3.1.4.1.7 İnsanlarla alay etmek ve eğlenmek

Sözlükte “hafif olmak, az, önemsiz ve kıymetsiz sayılmak” anlamındaki haff (hiffet) kökünden türemiş bir kelime olan alay etmek “hafif görmek, önemsememek” anlamlarına gelmektedir.⁶⁹⁴ Alay etmek, “bir şeyle veya bir kişiyle eğlenmek, insanları hafife almak, tahkîr etmek, başkasının kusur ve noksanlarını söz, işaret veya yazı ile teşhîr etmek, toplumda küçük düşürme hareketleri”⁶⁹⁵ olarak da ifade edilmektedir.

Müellifimiz, Allah Teâlâ’nın insanlarla alay etmeyi ve eğlenmeyi yasaklayarak şöyle buyurduğunu söyler: “Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Kendi kendinizi aşağılamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.”⁶⁹⁶ Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan insanlarla alay etmek ve eğlenmek haram kılındığı gibi, insanların bir birini kötülemesi ve kötü lakaplar takması da haram kılınmıştır. Gazzâlî bu konuda şöyle söylemektedir; eğlence, maskaralık ve alaya alma şahsa işkence verdiği zaman haramdır.⁶⁹⁷

Müellifimiz konuyla ilgili olarak şunları söyler:

İnsanlara isimleriyle hitap etmeliyiz. Eğer isimlerini bilmiyor isek “kardeşim” diye hitap etmeliyiz. Çünkü Müslümanlar kardeşirler. Türkçemizde alışılmış olan “oğlum” diye çağırma dinimizde yasaktır. Her ne kadar da dilimizde sevgi manası ifade etse de, kendinin baba olmasını ifade etmesi de suç teşkil etmektedir. İnsanlar Allah Teâlâ’nın kullarıdır. Kimin hayırlı, kimin kötü olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Allah Teâlâ’nın kullarını küçük görmemeliyiz.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “hff” md., 9/79.

⁶⁹⁵ Sorularla İslamiyet (Sİ), “Alay, Alay etmek” (Erişim 15 Mayıs 2022.)

⁶⁹⁶ el-Hucurât 49/11.

⁶⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/295.

⁶⁹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 50.

3.3.1.5 Gazabı terbiye

Kur'ân'ı Kerîmde on dört yerde geçen gazap kelimesi “kızmak, öfkelenmek; kızgınlık, öfke duygusu” anlamına gelen ve umumiyetle rızâ ve hilim kavramlarının karşıtı olarak kullanılır. Gazabın tanımı yapılırken bunun “intikam alma ve cezalandırma isteği” olduğuna özellikle işaret edilir.⁶⁹⁹ Gazabın yeri kalptir. Anlamı ise intikam alma hırsı ile kanın kaynaması, beyne hücum etmesidir.⁷⁰⁰

Klasik ahlâk kitaplarında gazap hem ahlâkî hem de psişik bir duygu olarak ele alınmıştır. Bu eserlerde gazap genellikle “intikam arzusu yüzünden kan dolaşımının hızlanması, kanın beyne hücum etmesi” şeklinde fizyolojik etkisi dikkate alınarak tanımlanmaktadır.⁷⁰¹ Gazap sırasında kalp atışının hızlanması ile kanın damarları ve beyni zorlaması aklın normal görev yapmasını önler; yanlış ve zararlı işler yapılmasına yol açar. Bu sebeple, “Gazap muvakkat bir deliliktir” denilmiştir.⁷⁰² Ebû Bekir er-Râzî de gazap halinde iken sağlıklı düşünmenin mümkün olmadığını, bu durumdaki kişiyle bir deli arasında fazla fark bulunmadığını söyler.⁷⁰³

Gazap insanın doğasında olan bir duygudur. Bu duyguyu tamamen yok etmek mümkün değildir. Ancak bu duyguyu terbiye ettiğimiz zaman görevini iyi yapar ve sınırını aşarak başkasına zarar vermez. Allah Teâlâ, dinini, canını, şerefini ve malını koruması için insanda gazap duygusunu yaratmıştır. İnsanın bu görevi yerine getirebilmesi ve sınırını aşarak başkasına zarar vermemesi için bu duyguyu doğal şeklinde bırakmayıp, İslamî bir terbiye ile terbiye etmesi gerekir. Gazap duygusunun görevlerini yerine getirebilmesi için, Allah tarafından insana dil ve el verilmiştir. Şayet insan bu duygu ile koruma görevini yapamaz ise veya gücünü aşarsa, Müslümanlarla yardımlaşması gerekir.⁷⁰⁴ Çünkü Allah Teâlâ: “İyilikte ve fenalıktan

⁶⁹⁹ İbn Ebû'l-İz, *Şerhu'l-'Akideti't-Tahâviyye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Şuayb el-Arnaût (Beyrut: y.y., 1408/1987), 685; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber*, (Beyrut: y.y., 1984), 59-61.

⁷⁰⁰ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmid-Din*, 3/374.

⁷⁰¹ İsfehânî, *Müfredât*, "gdb" mad., 2/153 ; Kindî, *Resâ'ilü'l-Kindî el-felsefiyye*, 1/126.

⁷⁰² Râgıb el-İsfehânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-ş-şerî'a* nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî, (Kahire: y.y., 1985), 346.

⁷⁰³ Ebû Bekir er-Râzî, *Resâ'il felsefiyye*, 55.

⁷⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 52-53.

sakinmakta yardımlaşın, günah işlemekte ve düşmanlık yapmakta yardımlaşmayın”⁷⁰⁵ buyurur.

Gazap duygusu insanın menfaatine dokunulduğu zaman veya zarar geleceği hissedildiği anda harekete geçer. Yunus Kaya gazap duygusunu harekete geçiren ve emir veren şeylerin, nefis, dış tesirler ve emri ilahiden oluşan üçlü olduğunu söyler ve devamında şunları ifade eder: Gazab duygusunu nefis veya dış tesirler harekete geçirirse, gazap Allah’ın emriyle değil, bunlara kulluk yapması ve isteklerini yerine getirmesiyle olmuş demektir. Oysaki gazabın, İslamî terbiye ile terbiye edilerek, yalnız Allah’a itaat ve onun emrine göre yönlendirilmesi gerekir. İnsan ancak bu sayede Allah’a kul olmuş olur. Bu duyguyu yönlendiren sadece din olursa, adına “şecaat” denir. Eğer bu duyguyu harekete geçiren nefis ve dış tesirler olur ise, aşırı hareket ederek sınırını aşar. Aşırılık yapıp başkalarına zulmederse, adına “tahavvur/taşkınlık” denir. Eğer bu duygu görevini yerine getiremeyecek kadar zayıflar ise adına “cübün/korkaklık” denir. Gazap dışta isteklerini icrâ ederek kızgınlığını gideremez ise, içeri döner ve “kin” duygusu doğar. Kin duygusundan da “hased” duygusu doğar.⁷⁰⁶

Allah Teâlâ bu duyguyu insana, dinini, canını, malını ve namusunu korumak için vermiştir. Bu duygu aynen tansiyona benzer. Eğer bu duygu artar ise millet birbirini vurur öldürür. Eğer azalır ise millet dinini, malı, canı ve namusu koruyamaz. Bu duyguyu yok etmek mümkün değildir. Bu gazap duygusunu tahrik eden insanın nefsi ve şeytandır. İnsan ibadet ile gazabı öyle bir terbiye etmeli ki, Cenab-ı Allah’ın kız dediği yerde kızmalı, kızma dediği yerde kızmamalıdır. İnsan, son derece halim olmalı ama Allah’ın kız dediği yerde de çok ateşli olmalıdır. İnsan, gazap duygusunu dinin emri altına alması gerekir.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ el-Mâide 5/2.

⁷⁰⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 53.

⁷⁰⁷ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:32:20-00:32:50/ 00:39:58-00:40:50.

Eğer gazap duygusu dini mikyaslara göre hareket etmez ise ya görevini yerine getiremez ya da haddi aşar. Her iki durumda da görevini yapamayacak kadar aşağı düşer.⁷⁰⁸ Bu duruma düşmesinin sebeplerini müellifimiz şöyle sıralar:

- 1) Haram yemek: Özellikle maddesi haram olan domuz eti gibi şeyleri yemek. Haram ikiye ayrılır: İnsanların tümüne yenilmesi haram olan şeyler; domuz eti ve ölmüş hayvan eti yemek gibi, sahibinden başkasına haram olanlar; sahibinin haberi olmadan malını başkasının yemesi ve kullanması gibi,
- 2) Haram olan içki, esrar, eroin ve afyon gibi şeyleri içmek.⁷⁰⁹

İnsan haram olan şeyleri yiyip içtiği vakit ruhunun dengesi bozulur. Bu durum gazap duygusunun şiddetinin azalmasına neden olur. Böylece, kişi şeref ve namusunu koruyamaz duruma gelir.⁷¹⁰

Gazaplanmanın sebeplerini Yunus Kaya şöyle ifade eder: Kendini üstün görmek, kendini beğenmek, fazla lâtife etmek, çok şaka yapmak, alay etmek, ayıplamak, sözünde durmamak, çok harislik yapmak(gereksiz şeylere fazlaca haris olmak), rütbe ve şöhret düşkünü olmak.⁷¹¹ İmam-ı Gazzâlî ise bu sebepleri şöyle sayar: Kibir, böbürlenme, kötü şaka, kusur araştırma, düşmanlık, terslik, haksızlık, şiddet ve hırs.⁷¹² Bir insan gazabını terbiye etmek istiyor ise yukarıda sayılan kötü duygulardan arınması gerekmektedir.⁷¹³

Gazaplandıktan sonra gazabı teskin etmenin yollarını Yunus Kaya iki kısma ayırarak açıklamaktadır:

a) İlmi Çareler: Yunus Kaya bunlarında altı tane olduğunu söyler.

- 1) Gazabın gereğini yapmayanlara Allah'ın va'dini düşünerek öfkesini teskin etmek, "Ömer b. Abdülazîz bir kişinin dövülmesini emretti. Sonra birden şu âyet-i

⁷⁰⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 54.

⁷⁰⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 54.

⁷¹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 54.

⁷¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 54.

⁷¹² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/382.

⁷¹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 54.

kerîmeyi hatırladı: “Öfkesini yenenler ve insanları affedenler...”⁷¹⁴ ve bunun üzerine, o kişinin dövülmesinden vazgeçtiğini söyledi.”⁷¹⁵

- 2) Allah’ın cezalandırmasından nefsinin korkutmak, “İnsan, Allah’ın benim üzerimde olan kuvveti ve kudreti benim o adam üzerindeki kuvvetim ve kudretimden çok daha fazladır. Bugün benim gücüm yetiyor diye bu adama kötülük edersem yarın affedilmeye en çok muhtaç olduğum bir zamanda nasıl kendimden emin olabilirim diye düşünerek öfkesini yenmeye çalışmalıdır.”⁷¹⁶
- 3) Gazabını icra etmenin sonucunu düşünmek: İnsan, kötülüğün karşılığının kötülük olduğunu ve bundan birçok kötülüklerin doğacağını düşünerek öfkesine hâkim olmalıdır,
- 4) Sinirlendiği vakit suretini nasıl çirkinleştiğini görerek öfkesine hâkim olmak,
- 5) İntikam almak isteğinin sebebini düşünmek: İnsan, kötü fiilin şeytanın iğvası olduğunu düşünmelidir. İntikam almamanın âcizlik olmadığını, affetmenin ise faziletli olduğunu bilmelidir,
- 6) Olayların Allah’ın muradına uygun olduğunu, kendi isteğine uygun olamadığı için kızdığını bilmek: İnsan, Murâd-ı ilâhiyyeyi kendi iradesine tercih ederek öfkesine hâkim olmalıdır.⁷¹⁷

b) Fiili Çareler:

- 1) Kişi sinirlendiği zaman şunu söyler ise kızgınlığı geçer: “Allah’ın dergâhından kovulan şeytanın şerrinden Allah’a sığınırım.”⁷¹⁸
- 2) Sinirlenen insan ayakta ise oturmalı, oturuyor ise yanına uzanmalıdır.⁷¹⁹

⁷¹⁴ Âl-i İmrân 3/134.

⁷¹⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’-d-Dîn*, 3/385.

⁷¹⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’-d-Dîn*, 3/385.

⁷¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 55-56.

⁷¹⁸ Buhârî, “Edeb”, 76; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

⁷¹⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

- 3) Abdest almalı⁷²⁰ veya gusl etmelidir.
- 4) Birde insan sinirlendiği vakit şu duâyı okumalıdır: “Ey Allah’ım günahımı bağışla, kalbimde ki kini gider, şeytandan uzak kıl.” İnsan yukarıda sayılanlara uyarsa kızgınlığı geçer.⁷²¹

Nefsin isteklerinin peşinden koşmak, günah işlemek ve isyan etmek gazabı artırır. Nefsin isteklerine uymamak, ibadet etmek ve Allah’ın koymuş olduğu yasakları çiğnememek bu duyguyu sakinleştirir. Bu duygu sadece şeriatın emriyle hareket etmeli. Bu duygu şeriatın emriyle öfkesini yenecektir. Allah Teâlâ, öfkesini yenenlere birçok va’lerde bulunmuştur.⁷²² Kaya, bu va’leri şöyle sıralayabileceğimizi söyler;

Allah (c.c) öfkesini yenenleri sevdiğini şu âyet-i kerîmede bildirmektedir: “Onlar (takva sahipleri) bollukta ve darlıkta infak ederler, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah iyilik yapanları sever.”⁷²³ Bu âyet-i kerîmeden önceki âyet-i kerîmede cennetin kimler için hazırlandığından bahsederek, cennetin; darlıkta ve bollukta sadaka veren, gazabını yenen ve insanları affedenler için hazırlandığı açıklanmıştır. Öfkesini yenen ve insanları affeden kişi, rıza-i ilâhîyye’yi kazanır ve cennete girer.⁷²⁴

Kullukta ve tasavvuftaki amaç, rıza-i ilâhîyye’yi elde etmektir. Ebû Hureyre’den rivayet edilen bir hadîs-i şerifte Rasûlullah (s.a.v.) “Gerçek babayiğit, güreşte rakibini yenen değil, öfkelenildiği zaman nefesine hâkim olabilen kimsedir”⁷²⁵ der. Diğer bir hadîs-i şerifte ise “Bir kimse gücü yettiği halde öfkesini yenerse, Allah Teâlâ kıyamet gününde istediği huriyi alıncaya kadar o kimseyi insanlar arasında alenen çağırır”⁷²⁶ denilmektedir.

⁷²⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3.

⁷²¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 56.

⁷²² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 56.

⁷²³ Âl-i İmrân 3/134.

⁷²⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 57.

⁷²⁵ Buhârî, “Edeb”, 102; Müslim, “Birr”, 106-108.

⁷²⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3; Tirmizî, “Birr”, 74; “Kıyâmet”, 48. Ayrıca bk. İbn Mâce, “Zühd”, 18.

Malik b. Evs diyor ki: Hz. Ömer (r.a.) bir adama kızarak dövülmesine hükmetti. Bunun üzerine ben ona şu âyet-i kerîmeyi okudum: “Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.”⁷²⁷ Hz. Ömer (r.a.), bu âyet-i kerîmeyi tekrar okudu, sonra derin derin düşünmeye başladı. Sonra o adamı saldı.⁷²⁸

3.3.1.6 Hıkd (kîn)

Farsça asıllı olan kîn kelimesinin Arapça’daki yaygın karşılığı hıkd’dır. “Birine karşı düşmanlığını ve hıncını içinde tutmak” anlamında masdar ve “bir kimsenin içinde yaşattığı düşmanlık ve nefret duygusu” anlamında isim olarak kullanılır.⁷²⁹ Ya’kub b. İshak el-Kindî’ye göre kin, öfkenin nefiste süreklilik kazanmış şeklidir. Cürcânî de kini kısaca “intikam arzusu” olarak açıklar. Daha sonra ise kin hakkında şöyle der: Bir kimseye karşı hissedilen öfke duygusu ortaya çıktığı anda yatıştırılmaz ise bu duygu insanın içine yerleşip süreklilik kazananır ve böylece öfke kin halini alır. Ayrıca Cürcânî kini, “düşmanlık duygusu sebebiyle insanlara karşı kalbe yerleşen suizan” şeklinde de ifade eder.⁷³⁰

Öfke duygusunun ahlâk kitaplarında yapılan izahlarından bazıları ise şöyledir; öfke, insanın hayatını sürdürebilmesi ve onu dış tehlikelerden koruyabilmesi için fitratına konulan bir duygudur.⁷³¹ Öfke, insanda ve bütün canlılarda doğuştan var olan, tabii bir heyecan halidir. Duygusal ve oldukça şiddetli bir tepkidir. İrade dışı bitkisel reflekslerle birden meydana gelir.⁷³² Ahmet Rıfat Efendi ise öfkeyi; dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koyabilmek için Allah’ın tarafından insanlara ihsan edilen bir güç, olarak ifade eder.⁷³³ İmam-ı Gazzâlî derki: Kîn, hiddet ve öc alma duygusundan doğar.⁷³⁴

⁷²⁷ A’râf, 7/199

⁷²⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn*, 3/385.

⁷²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “hkd” md., 3/154. Mütercim Asım Efendî, *Kâmûsü’l-muhît Tercümesi*, 2/1409

⁷³⁰ Mustafa Çağrıç, “Kîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/30.

⁷³¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Ahlâk Dersleri* (İstanbul: Üçdal Neşriyat. 1996), 151; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Arâehü’l-Kelâmiyye ve’l-Ahlâkiyye*, (Kahire: y.y. 1987) 261.

⁷³² Pazarlı, Osman, *İslâmda Ahlâk*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980), 282.

⁷³³ Ahmet Rıfat Efendi, *Tasvîru’l-Ahlâk*, Haz. Hüseyin Algül, (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 88.

⁷³⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn*, 3/403.

Öfkesini yenmeyen kişinin öfkesi içine döner ve içinde kin duygusu meydana gelir. İnsan öfkesini gideremediği zaman, kendisine bu durum çok ağır gelir ve intikam alma hissi doğar. Bu his “kin” dir.⁷³⁵

Müellifimize göre kalbinde kin olan kimselerde yedi şey ortaya çıkar.

- 1) Hased; Kalbinde kini olan, kin beslediği kişinin elinde bulunan nimetlerinin gitmesini ister,
- 2) Sinirlendiği kimsenin başına gelen belalara sevinir, “Yalnız içinden sevinmekle de kalmaz, kızdığı kimsenin uğradığı zarara diliyle de “oh” der. Ayrıca bu tutum nifakın işaretidir.”⁷³⁶
- 3) O şahıstan ilgisini keser ve başkalarının da kesmesini ister,
- 4) Kin beslediği kişiyi küçük düşürmeye çalışır, “Onu hâkir görmek maksadıyla ondan yüz çevirir.”⁷³⁷
- 5) Kin beslediği kişinin aleyhinde konuşur ve aleyhinde çalışır, “Onun aleyhinde gıybet, yalan, sırrını açıklama, gizli hallerini açığa vurma gibi dinin yasakladığı şeyleri konuşur.”⁷³⁸
- 6) Kin beslediği kişinin küçük düşürücü sözlerini nakleder, “Onu eğlenmek için diline dolar ve devamlı dedikodusunu yapar.”⁷³⁹
- 7) O kişinin haklarını engellemeye çalışır.⁷⁴⁰

Yunus Kaya kine karşı alınacak tedbirleri, adı geçen şeylerden uzak durmak, eyleme dönüşmesine engel olmak ve ibadet ederek kini imha etmek olarak ifade eder.⁷⁴¹

⁷³⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 58.

⁷³⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 3/403.

⁷³⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 3/403.

⁷³⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 3/403.

⁷³⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi 'd-Dîn*, 3/404.

⁷⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 58.

Kaya, kin tutan insanın, gücü yettiği takdirde üç halden biriyle karşı karşıya kalacağını söyler. Ya kin beslediği kişiye lâıyk olduğu iyi veya kötü davranışı tam hakkı ile îade eder, buna “adalet” denir. Ya kötülüğünü affeder, kötülüğüne karşılık iyilik yapar, ilgisini kesenle ilgi kurar, bu da “fazilet”tir. Veyahut da layık olduğu cezadan fazlasını verir, bu da “zulüm ve haksızlık”tır. Bunların ilki en üstün derece olan Sâlihlerin derecesidir, ikincisi siddıkların derecesi, üçüncüsü de en âdî insanların derecesidir. Ayrıca müellifimiz konuyla ilgili olarak şunları da söyler: Âyet-i kerîmede: “Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir”⁷⁴² buyrulur. Yunus Kaya’ya göre affetmek emredildiğinden, bu ilâhî emre uymamız gerekmektedir.⁷⁴³

3.3.1.7 Haset

Hased kelimesi, başkasının sahip olduğu maddî veya mânevî imkânların kendisine intikal etmesi veya kıskanılan kişinin bu imkânlardan mahrum kalması yönündeki istek ve niyeti ifade eder.⁷⁴⁴

Ebû Bekir er-Râzî hasedi, cimrilik ve aşırı ihtirasın birleşmesinden doğan psikolojik bir hastalık olarak görür. Ayrıca Râzî hasedi hem bedenî hem ruhî tahribata, zihnî ve amelî verimsizliğe yol açan bir hezeyan durumu olarak değerlendirir ve bundan dolayı hasedin kıskanılandan çok, kıskanan kimseye zarar verdiğini söyler.⁷⁴⁵ Kindî’ye göre haset ruhu kirleten bir kusurdur ve şerlerin en fenasıdır.⁷⁴⁶ Cürcani (v. 816/1413) ise hasedi, “kıskanan kişinin, kıskanılan kişideki nimetin kendisine geçmesini istemesi”⁷⁴⁷ şeklinde ifade eder. Âlûsî (v.1270/1854) de; başkasındaki nimetin yok olmasını temenni etmek haset olduğu gibi, başkasında nimetin olmamasını veya başkalarındaki fakirlik ve noksanlığın devam etmesini istemenin de

⁷⁴¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 58.

⁷⁴² el-A’râf 7/199.

⁷⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 59.

⁷⁴⁴ Mustafa Çağrı, “Haset”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/378.

⁷⁴⁵ er-Râzî, Ebû Bekir, *et-Tıbbü’r-rûhânî*, 48.

⁷⁴⁶ Ya’kûb b. İshâk el-Kindî, *el-Hile li-def’il-ahzân* nşr. Abdurrahman Bedevî (Resâ’il felsefiyye içinde), (Beyrut: y.y., 1983), 17-18.

⁷⁴⁷ Cürcânî, *Kitabu’t-Ta’rifat*, 96.

haset olduğunu söyler.⁷⁴⁸ İmam-ı Gazzâlî der ki: Hâsed kîn'in, kîn de öfke ve hiddetin sonucudur.⁷⁴⁹

Müellifimiz göre haset, kişinin başaklarının elinde bulunan nimeti hoş görmemesi ve elinden gitmesini arzu etmesidir. Bu duyguya sahip olan, insanların elinde bulunan nimetlerden dolayı üzülmür ve ellerinden çıkmasını ister. Nimet, kalbinde haset olan kimseyi tedirgin eder.⁷⁵⁰

Haset denilen şey Allah Teâlâ'nın insanlara vermiş olduğu nimetlerden ötürü kalp te kötülük bulunmasıdır. İbadet ile bu duyguyu öyle bir hale getirmeliyiz ki, verilen nimetlerden sevinç duymalıyız. Bu dünyanın nimetlerini biz çok büyük görüyoruz. Dünyayı bir birine karıştıran, milleti bir birine düşüren haset duygusudur. Bu haset duygusunu ibadet ile imar edip yok etmeliyiz. İnsan ibadet yapa yapa öyle bir dereceye gelir ki, bu dünya da verilen şeyler onun gözüne çok hafif gelir. Şimdi gitsen ki birisi arabasını yanaştırmış, belediye çöplüğünden arabasına çöp dolduruyor, buna haset eder misin? Bende gitsem doldursam der misin? Ya hu bu çöp hiçbir şeye yaramaz ki. Kaya'ya göre dünya malı ve rütbelerinin hepsi böyledir.⁷⁵¹

Yunus Kaya, Allah Teâlâ'nın kullarına vermiş olduğu nimetlerine karşı iki türlü duygunun olduğu söyler:

1. O nimeti kötümseyerek sahibinden gitmesini istemek. Konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ: "Size bir iyilik gelirse bu onları üzer, ama başınıza bir kötülük gelse buna sevinirler"⁷⁵² buyurmaktadır. İyilik isabet ettiği için üzülmek hasettir. Kötülüklerden memnun kalmak ve sevinmek ise "şemâta"dır.⁷⁵³

2. İnsan, başkasının elinde bulunan nimetten ötürü rahatsızlık duymaz ve elinden gitmesini de istemez, fakat o nimetin bir benzerinin de kendisinde olmasını ister. Bu kişinin herhangi bir nimete imrenerek, kendisinin de o nimete erişmesi için

⁷⁴⁸ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meâni*, (Beyrut: y.y., 1985), 30/284.

⁷⁴⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/415.

⁷⁵⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 59.

⁷⁵¹ Kaya, "Tasavvuf" *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:41:17-00:43:52.

⁷⁵² Âl-i İmrân 3/120.

⁷⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 59.

çabalamasına “gıpta” denir.⁷⁵⁴ Haset kelimesi gıpta manasında da kullanılmaktadır.⁷⁵⁵ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “Yalnız şu iki kimseye hased edilmelidir: Biri, Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcaııp tüketen kimse, diğeri, Allah’ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse”⁷⁵⁶ buyurur. Bu hadîs-i şerîfteki “hased” kelimesi “gıpta” manasında kullanılmıştır.

Yunus Kaya gıpta ile ilgili olarak şunları söyler: Gıpta bazen mübah olur, bazen de mendup olur ve istenilen şeyin hükmünü alır. İnsan iyi kişiye imrenirse, imrendiği şeyin sevabını alır. Bazen de günah olur. İnsan kötü kişiye imrenir ve onun gibi olmayı isterse, onun günahının bir mislini de o alır. Allah Teâlâ şu âyet-i kerîme ile hased etmeyi haram kılmıştır, “Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeylerden dolayı insanlara haset mi ediyorlar?”⁷⁵⁷ Kaya, bu âyet-i kerîmenin, hasedin haram olduğunun delili olduğunu söyler.⁷⁵⁸

Hased, insanlarda bulunan makbul duygulardan değildir. Bu duygunun ortaya çıkışında bir takım sebepler vardır. Bu sebepleri Yunus Kaya şöyle sıralamaktadır;

- 1) Düşmanlık ve Kin: Kin ve düşmanlıktan dolayı ortaya çıkan hasedi Allah Teâlâ şöyle açıklamaktadır: “Onlar (Münafıklar) sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırıyorlar. De ki: “Öfkenizden çatlayın!” Şüphesiz Allah kalplerde olanı bilmektedir.”⁷⁵⁹ Bu âyet-i kerîmede münafıkların Müslümanlara hased etmelerinin, kin ve düşmanlıklarından dolayı olduğu bildirilmektedir. İmam-ı Gazzâlî bunun hasedin en önemli sebeplerinden olduğunu söyler.⁷⁶⁰
- 2) Taazzüz (Kendinin en değerli ve en üstün olduğu duygusuna kapılmak): Başka insanlarda bu değerlin bulunmasını çekemediğinden ötürü hased etmek. Şeytanın

⁷⁵⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 59-60.

⁷⁵⁵ Mustafa Çağrııcı, “Haset”, 16/378.

⁷⁵⁶ Buhârî, “İlim”, 15, “Zekât”, 5, “Ahkâm”, 3, “İ’tisâm”, 13; Müslim, “Müsâfirîn”, 268; İbn Mâce, “Zühd”, 22.

⁷⁵⁷ en-Nisâ 4/54.

⁷⁵⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 60.

⁷⁵⁹ Âl-i İmrân 3/119.

⁷⁶⁰ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/427.

Âdem (a.s.)’a hased ettiği gibi. Bu hased genelde birbirine denk kişiler arasında olur.⁷⁶¹ Mal sahibi olan kimsenin hased etmesi ve ettiği hasedin yine kendi gücüne gitmesi gibi.⁷⁶²

- 3) Kibir (Kendini başkalarından üstün görmek): Kibir hased etmeye neden olur, çünkü kendini büyük, diğerlerini küçük gören kimseler, kendi karşısında bir başkasının büyümesini asla kabul etmezler.⁷⁶³
- 4) Taaccüb: Kendinin daha lâayık olduğunu, başkalarının ise o şeye layık olmadığını hissetmek. Peygamberlere yapılan hasedler bunun örnekleridir.⁷⁶⁴ Hayret ve hayranlık şeklinde yapılan hasettir.⁷⁶⁵ Allah Teâlâ âyet-i celîlesinde anlattığına göre kâfirler vahiy geldiğinde şöyle dediler: “Allah, peygamber olarak bir beşeri gönderir mi?”⁷⁶⁶ İnsanın Peygamber olamayacağına, olursa kendilerinin olması gerektiğine inanarak, onlara gelen Peygamberlere hased ettiler: “Dediler ki; Siz de ancak bizler gibi insanlarsınız.”⁷⁶⁷ “Bizim gibi iki insana mı inanacağız? Dediler.”⁷⁶⁸ Kâfirler, peygamberlik makamına erişenlerin kendilerinden üstün olduklarını anlayınca, haset ederek inkâr etmişlerdir.⁷⁶⁹
- 5) Muradına eremeyeceğinden korkmak: Bu da, istenilen şeyin bir, isteyenlerin çok olmasıyla olur.⁷⁷⁰ Yusuf (a.s.)’ın kıssası bunun en bariz örneğidir. İki kişinin bir gâye için yaptıkları üstünlük yarışında yenilme ve amacına ulaşamama korkusundan dolayı duyulan hasettir.⁷⁷¹
- 6) Riyaset hastalığı ve şöhrete düşkün olmak, “Amaçsız olarak üstün mevki ve başkanlık sevgisine kapılmaktır.”⁷⁷²

⁷⁶¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 61.

⁷⁶² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/428.

⁷⁶³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 62.

⁷⁶⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 62.

⁷⁶⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/428.

⁷⁶⁶ el-İsrâ 17/94.

⁷⁶⁷ Yasîn 36/15.

⁷⁶⁸ el-Mu’minûn 23/47.

⁷⁶⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 62.

⁷⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 62.

⁷⁷¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/429.

⁷⁷² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/429.

7) Nefisteki habislik, fazilet düşmanlığı: İnsanın nefsi habis olunca, karşısındaki kim olursa olsun, ondaki nimetten rahatsız olur, onun gitmesini arzu eder.⁷⁷³ “Adi yaratılışlı olmak ve Allah’ın kullara vermiş olduğu nimetlerde pintilik, cimrilik etmek gibi.”⁷⁷⁴

Kaya Hasedin tedavisi hakkında şunları söyler: Üzerinde durulması gereken önemli bir hastalık olan haset, ruhun manevi hastalıklarındandır. Tedavisi ise dünyada yapılması gerekmektedir. Şayet dünyada tedavi edilmezse, âhirette azap ile tedavi edilir.⁷⁷⁵ Yunus Kaya hasedin tedavisinin ilim ve amelle olmak üzere iki kısım olduğunu söyler.

Kaya hasedin ilimle tedavisi ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır: İnsan, hasedin hem dünyasına hem de ahiretine zarar verdiğini, hased ettiği kişinin ise her iki âlemine de faydalı olduğunu bilse, bu duygunun kendisinin düşmanı, düşmanın ise dostu olduğunu anlar. İşte bu bilgi kişinin hasedi terk etmesine neden olur.⁷⁷⁶

Müellifimiz hasedin amelle tedavisi ile ilgili olarak ise şöyle söyler: İbadet ederek bu duyguyu tamamen ortadan kaldırmamız. Gerek farz ibadete, gerekse nafil ibâdet ve zikre devam edip, tevhîd inancını zirveye yükselterek, nimeti verenin Allah (c.c.) olduğu bilinince, Allah Teâlâ’dan gelen her şeye râzı olunur. Böylelikle haset duygusu tamamen ortadan kaldırılmış olunur. Allah Teâlâ “De ki: “Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsin, dilediğini de alçaltırsın”⁷⁷⁷ buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmeye kesin bir şekilde iman etmiş olan kimse asla haset etmez. Çünkü mal ve rütbeyi Allah verir, Allah alır. Kulun hased etmesi bir fayda vermez, takdir-i ilâhi değişmez. Kulun vazifesi Allaktan gelen her şeye rıza göstermektir.⁷⁷⁸

Yunus Hoca hasedin dindeki zararını iki madde altında inceler.

⁷⁷³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 63.

⁷⁷⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi ’d-Dîn*, 3/430.

⁷⁷⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 63.

⁷⁷⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 63.

⁷⁷⁷ Âl-i İmrân 3/26.

⁷⁷⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 64.

- 1) İnanca olan zararı: Çeşit çeşit nimetleri veren ve kulları arasında paylaştıran Allah Teâlâ Hazretleridir. Allah (c.c.)’nun bu paylaştırmasına razı olmamak, tevhîd inancını bir açıdan zedelemektedir.⁷⁷⁹
- 2) İbadete olan zararı: Hased ibadetin sevabını yer bitirir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yakıp tükettiği gibi haset de iyi amelleri yakar, bitirir”⁷⁸⁰ buyurur.

Kaya hasedin dünyadaki zararını ise şöyle açıklar: Hased eden kişi her zaman üzüntü içinde bulunur. Çünkü Allah (c.c.)’nun Âdemoğluna ikram etmiş olduğu nimetler kıyamete kadar devam edecektir. Bundan dolayı nimetin düşmanı ve nimetten tedirgin olan kişiler her zaman üzüntü içinde olurlar. Hased eden, halk arasındaki itibarını da kaybeder.⁷⁸¹

Müellifimiz hasedin dereceleri hakkında ise şöyle söyler: Haset, kalpte bulunan kötü duygulardandır. Bu duygu sorumluluk itibarıyla üçe ayrılır:

- 1) Eğer insan hased duygusunu kalbinde hissediyor ve hased ettiği vakit üzüyor da dış azalarında hiçbir belirti göstermiyorsa ve bu duygudan kurtulmak için çare arıyor ise, bu durumdaki hased duygusundan âhirette sorumlu değildir. Sadece kalbi hastadır. Tedavi olmaz ise, bu duygu artarak kişiyi hüsrana uğratabilir.⁷⁸²
- 2) Eğer insan hased ediyor ve bu durumdan da memnun kalıyorsa, dış azalarında da izi belli oluyorsa, bu duygudan âhirette sorumlu olacaktır. İnsana böyle bir hasedin zararı dünyada da çoktur. Allah Teâlâ bu şekildeki haset hakkında şöyle buyurmaktadır: De ki: “Sabahın rabbine sığınırım; Yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden; Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden; Dügümlere üfürenlerin şerrinden; Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!”⁷⁸³ Bu âyet-i kerîmeye göre hased fiiliyata çıkınca, o hasedden korunmak ancak

⁷⁷⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 63.

⁷⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 44; İbn Mâce, “Zühd”, 22.

⁷⁸¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 63-64.

⁷⁸² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 65.

⁷⁸³ el-Felak 113/1-5.

Allah(c.c.)’ya sığınmakla olur. Bu da gösteriyor ki hasedci, intikam alıncaya kadar kinini devam ettirir.⁷⁸⁴

- 3) Hased kalpte belirdikten sonra dış azalarda bir etkisi görülüyor, fakat ne üzgün nede memnun ise, bu hasedin hükmünde ihtilaf vardır. Bir kısım sorumlu tutulmayacağını, diğer bir kısım ise hasedin derecesine göre sorumlu olacağını söylemişler. Evet, hased kalbi bir hastalıktır. Bazen güçlü, bazen hafif, bazen de çok zayıf olur. Her halükarda hastalıktır, tedavi edilmesi gerekmektedir.⁷⁸⁵

3.3.1.8 Dünya ve kötülükleri

Yunus Kaya, dünyada var olan şeylerin tamamını Allah Teâlâ’nın insanlar için yarattığına şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: “Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan O’dur.”⁷⁸⁶ Allah (c.c.), cinleri ve insanları kendisine ibadet etmek için yaratmıştır. Nitekim âyet-i kerîmede “Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım”⁷⁸⁷ buyrulur. Âdemoğlu hayatını bu dünyada yaşadığı gibi, ahiret hayatını da bu dünyada iken kazanmalıdır. Kaya, insanlar için yaratılan ve yaşamak için muhtaç olunan dünya ile insanın kalbinin arasında iki çeşit ilgi olduğunu söyler:

1. İnsanın niyeti ve gayesi yalnız geçimini ve zevkini te’min, nefsin arzularını tatmin olursa, kalbin dünya ile olan bu ilişkisine “dünyevi” ilişki adı verilir.
2. Eğer niyet ve gayesi ahiret hayatını kazanmak olursa, buna da “uhrevi” ilişki denir.⁷⁸⁸

Bu açıklamaya göre dünyadaki her hangi bir şey âhirette zararlı ise, ona “dünyevi”, eğer yararlı ise “uhrevi” ismini verilmektedir. Dünyada bulunanların tümü yararlı olmadığı gibi, tümü zararlı da değildir. Kaya, bunları yarar ve zarar açısından üçe ayırır:

⁷⁸⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 65.

⁷⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 65.

⁷⁸⁶ el-Bakara 2/29.

⁷⁸⁷ ez-Zâriyât 51/56.

⁷⁸⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 66.

- a. İnsan ile ebedi kalan, ondan hiç ayrılmayan ve âhirette de yararlı olan şeyler. Bunlar, iman ve amel-i sâlihtir. İnsan, îman esaslarına dinin bildirdiği gibi inananmalı, ibâdet ve hayatla ilgili haram ve helâli bildiren fıkıh ilmini de bilmelidir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın bize farz kıldığı ibadetleri halis niyetle yapmalıdır.
- b. Ahirette zararlı olan şeyler. Bunlar, Allah'ın haram kıldığı şeylerdir. Adam öldürmek, zina etmek, içki içmek, kumar oynamak gibi fiillerdir. Ayrıca nefisini tatmin ve zevk için olan şeyler de âhirette zararlı olan şeylerdendir.
- c. Mübah olan şeyler. Bu gruba girenler ibadete yardımcı olmak için kullanılırlarsa âhirette yararlı olanların arasına girer. Eğer haram olan şeylere vesile olarak kullanılırlarsa zararlı olanlar arasına girer. Mutlak olarak yapılır da hiçbirisine vesile kılınmaz ise, âhirette ne yararı nede zararı olur.⁷⁸⁹

Kalbin arınması, zikre ünsiyeti ve Allah Teâlâ'nın sevgisi, insanı kurtaracak ve yüksek derecelere ulaştıracak üç vasıftır. Kalbin arınması; dünya sevgisinden, istek ve arzularından arınmakla olur. Kalbin zikre ünsiyeti, Allah'ı çok zikretmek ve zikre devam etmekle olur. Allah sevgisi ise Allah Teâlâ'yı bilmekle olur.⁷⁹⁰

Yunus Kaya dünyada bulunan her şeyi ve her olayı dörde ayırabileceğimizi söyler:

- 1) Allah Teâlâ için olanlar: Namaz, oruç ve hac gibi ibadetler, Allah'ı zikretmek ve Allah için hayır yapmak ve nefsin isteklerinden ve haramlardan sakınmak gibi şeyler bu gruba dâhildir.
- 2) Nefs için olanlar: İçki, kumar, zina, rüşvet gibi günahlar, mübah şeylere dalarak, zevke düşüp âhireti unutmak bu gruba giren şeylerdir.
- 3) Görünüşte Allah için olup, hakikatte dünya ve nefis için olanlar: İnsan yaptığı ibadet ve hayırları dünya menfaati ve nefsin arzusunu tatmin için yapıyorsa bu

⁷⁸⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 66-67.

⁷⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 67.

gruba girer. Burada ki amaç ya dünya malından bir şey elde etmek veya şöhret kazanmaktır.

- 4) Görünüşte dünya için olup, fakat hakikatte âhiret ve Allah için olan işler: Helal olan şeylerden yemek içmek ve evlenmek gibi şeyler dünya işidir. Fakat yemek ve içmekten maksat Allah'a ibadet etmek olursa, evlenmekten maksat zevk için değil de neslin devamı için olursa bunlar görünüşte nefis için, fakat hakikatte Allah için olan şeylerdir ve âhirette de bunlardan fayda hâsıl olacaktır.⁷⁹¹

Şeriat, nefsin arzu ve isteklerine “heva” ismini verir.⁷⁹² Nefsin arzularına tabi olmak zararlı, o isteklerden uzak durmak ise yararlıdır. Yunus Kaya bu hususa şu âyet-i kerîmeyi delil gösterir: “Arzularını ilah yerine koyan, Allah'ın bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için) kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah'tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?”⁷⁹³ Kaya, nefsin arzu ve isteklerini engelleyenlerin varacağı yerin cennet olduğuna şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: “Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.”⁷⁹⁴ Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, nefsin arzu ve isteklerinden uzak durup onları yapmadıkları zaman kullarına cenneti vaat etmektedir. Kaya, nefsin arzu ve isteklerinin, oyun, eğlence, zinet(süs), övünme ve çoğaltma olduğunu söyler.⁷⁹⁵ Bu beş şeyi ise Yüce Allah'ın şu âyet-i celîle de beyan ettiğini söyler: “Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlât sahibi olma isteğinden ibarettir.”⁷⁹⁶ Kaya, bu âyet-i kerîmede belirtilen nefsin isteklerinin tatbik sahasının ise Aile, evlat, para, hayvan, arazi ve emlak olduğunu söyler.⁷⁹⁷ Kaya, Allah Teâlâ'nın bunları şu âyet-i kerîmede zikrettiğini söyler: “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal

⁷⁹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 67-68.

⁷⁹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 68.

⁷⁹³ el-Câsiye 45/23.

⁷⁹⁴ en-Nâziât 79/40-41.

⁷⁹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 69

⁷⁹⁶ el-Hadîd 57/20.

⁷⁹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 70.

hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁷⁹⁸

Kaya, nefsinin arzularına yönelmiş, dünya hayatına dalmış olan kişiler hakkında ise şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: “Bize kavuşma ümidi taşımayanlar, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu ve huzurlu olanlar, kanıtlarımıza aldırış etmeyenler var ya, hak ettikleri için onların yeri ateştir.”⁷⁹⁹ Bu âyet-i kerîmede, dünya hayatıyla yetinen kimselerin sonunun cehennem olacağı açıkça beyan edilmektedir. Yunus Kaya bu konuyla ilgili olarak şunları ifade eder: Evet, insan ruh ile bedenden mürekkep bir varlıktır. Ruh “âlem-i emirden/ âlem-i melekûtta”dır. Cisim ise topraktan yaratılmıştır, yer âlemindedir. Yer âleminden yaratılan cisimle, âlem-i manadan olan ruh birleşerek insan denen varlığı teşkil etmiştir. İnsan ise ibâdetle görevlendirilmiştir. Bu ibâdet görevini bu dünyada ve takdir edilen zaman içerisinde yapacaktır. Bu zamana “ömür” adını verilmektedir. İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için, nebâtât, hayvanât ve madenler gibi bir takım maddiyata ihtiyacı vardır. Bunların insanoğlunun hayatında kullanılabilmesi için ise çeşitli sanatlara ve iş gücüne ihtiyaç vardır. Gerek imalatında gerekse tevzi ve kullanılmasında, bir devlete ve düzgün bir nizamla ihtiyaç vardır. Bunların tümü insanın vazifesidir. İnsan gıda almadıkça hayatını devam ettiremez, hayatını devam ettiremedikçe de ibâdet edemez. Öyle ise, ibâdet için yapılan bu işlerin tümü de ibadettir. Mânâ âleminden cisme inen ruhun, maddî âlemdeki gıdalara ihtiyacı yoktur. Ruhun manevî âleme dönük ma’rifet-i ilahiyyeyi kesb, aşk-ı ilahîyi⁸⁰⁰ tahsil ve mânâ âlemine göç için, dünyada kaldığı müddetçe hazırlanmaya çabalamak ve emir olunduğu şekilde ibâdet etmek, onun görevi ve tabîî gıdasıdır. Nasıl ki, bir ağaç köklerini toprağa atarak gıdasını alır ve gelişmesini sağlar, dallarını güneşe karşı açarak latîf hazzını alır ise, insan da maddî cismiyle maddiyattan gıdasını alır, hayatının devamını te’min eder. İnsan böyle yaparak gönül âlemini Rabbinin feyzine ve rahmetine açmalı ve aşk-ı ilâhiyyeyi celp etmelidir. Eğer gönül âlemi maddî âleme çevrilir ve maddenin sevgisi gönül’e yerleştirilirse, bu sevgiden ruh ikliminde hased, kibir, buğz, adâvet, düşmanlık,

⁷⁹⁸ Âl-i imrân 3/14.

⁷⁹⁹ Yûnus 10/7-8.

⁸⁰⁰ Bkz., Birol Yıldırım, “Köstendilli Süleyman Şeyhî’nin Risâle-i Hakâik-i Aşk Adlı Eseri”, *Camii Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Editörler: İsmail Güleç-Ömer Said Güler, (İstanbul: Vakar yay., 2020), 163-183.

riyakârlık ve diğer kötü huylar doğar. Gönül âlemi maddiyattan Rabbine dönmedikçe ve bu vasıflar temizlenmedikçe varılacak yerin cehennem olduğunda şüphe yoktur.⁸⁰¹

Özetle söylemek gerekirse; dünyada (madde âleminde) her ne var ise bunlar ibâdet görevini yapmak için birer vasıtadırlar. Vasıta olarak kaldığı müddetçe ibadettir. İbâdet ise, insanoğlunun yaratılış gayesi ve ana vazifesidir. Vesileler amaç olunca, insanlar yolunu sapıtmıştır. Kaya, Allah Teâlâ'nın bu sapıtanlara şöyle hitap ettiğini söyler: “Nereye gidiyorsunuz.”⁸⁰² İnsan gönlünü dünyaya verip nefsinin isteklerini te'min için çalışır ise, dünya zararlı olur. Fakat gönlünü Allah'a verip dünya malını da ibadete vesile kılsa o vakit dünya yararlı olur.⁸⁰³

Mülkiyetten doğan zarar ve faydalar hakkında Yunus Kaya şöyle söyler: Mülkiyet, her insana Allah Teâlâ tarafından tanımış olan fitrî bir haktır. Bu mülkiyet insana hem faydalı olur hem de zararlı olur.⁸⁰⁴ Allah Teâlâ malı bazen methetmiş bazen ise yermiştir. Kaya, malın yararlı olduğu hakkında şu âyet-i celîleyi delil getirir: “Mallar ve oğullar vererek sizi desteklesin, size bahçeler versin ve sizin için ırmaklar akıtsın.”⁸⁰⁵ Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, mal, evlat, bahçe ve suları kullarının faydasına yarattığını açıklamakta ve malların insanın yararına olduğunu bildirmektedir. Kaya, malın hayırlı olduğu hususunda ikinci olarak ise şu âyet-i kerîmeyi delil gertirir: “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunsun.”⁸⁰⁶ Bu âyet-i kerîmede, insanın öldükten sonra terk ettiği malı (خَيْرًا) kelimesi ile açıklamıştır. Bu, malın doğal olarak hayırlı olduğunu göstermektedir. Kaya bu konuda şu hadîs-i şerifi de delil gösterir: “Helâl mal iyi insan için ne güzeldir.”⁸⁰⁷ Bu nasslar bize, malın insanoğlunun yararına olduğunu haber vermektedir.⁸⁰⁸

Kaya, malın insanın zararına olduğu ile ilgili şu âyet-i kerîmeyi delil gösterir: “Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında

⁸⁰¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 71-72.

⁸⁰² et-Tekvîr 81/26.

⁸⁰³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 72.

⁸⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 72.

⁸⁰⁵ Nûh 71/12.

⁸⁰⁶ el-Bakara 2/180.

⁸⁰⁷ Buhârî, *El-Edebü'l-Müfred*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife,1996), 97.

⁸⁰⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 73.

bulduğunu bilin.”⁸⁰⁹ Kaya, bu konuda ikinci olarak ise şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: “Hayır! Gerçek şu ki insan, kendini kendine yeterli gördüğü için çizgiyi aşar.”⁸¹⁰ Allah Teâlâ bu âyet-i kerîmelerde mal ve evladın insanı azdırıp, yolundan saptıracağını açıklar ve malın zararlı olduğunu bildirir.⁸¹¹

Yunus Kaya malın ahiretteki faydalarını, kişinin kendi nefesine, diğer insanlara ve âmme için harcadığı mal olmak üzere üç başlık altında inceler.

1. Kişinin kendi nefesine harcadığı mal:

- a. İbadete harcadığı mal: Zekât ve cihad için sarfedilen maldır. Kaya, bu ibadetten fakirlerin yoksun olduğunu ifade eder.
- b. İbadete vesile olarak kullanılan mallar: İnsanın yeme içme gibi ihtiyaçları için harcadığı mallar. Eğer insan ihtiyacını te'min edecek kadar malı olmaz ise, kalbini bu düşünce meşgul eder ve ibadetine engel olur. İhtiyaç miktarı mal ibâdete vesile olarak kullanıldığı zaman ibâdetdir.⁸¹²

2. Diğer insanlara harcadığı mal:

- a. Sadaka: Sadaka üç kısımdır. Farz olan zekât, vacip olan fitre ve yardım olarak fakirlere verilen mal.⁸¹³ Kaya bu konuya şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: “Onların mallarında muhtaç ve yoksulların belirli bir hakkı vardır.”⁸¹⁴ Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı var. Zenginlere düşen görev ise bu hakkı hak sahibine vermektir.
- b. Ziyafet ve hediyeler: Bunlar insanlar arasında sevgi ve dostluğu artırır ve toplumdaki bağları güçlendirir,
- c. Şerefini korumak için sarf edilen mallar,

⁸⁰⁹ el-Enfâl 8/28.

⁸¹⁰ el-Alak 96/6-7.

⁸¹¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 74.

⁸¹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 74.

⁸¹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 74.

⁸¹⁴ el-Meâric 70/24-25.

d. Hizmetini yaptırmak için harcanan paralar.⁸¹⁵

3. Âme için harcanılan mallar: Camiler, köprüler, medreseler, darü's-şifâlar ve bunlara benzer hayır için olan tesislere yapılan yatırımlar. Bunlar, öldükten sonrası için yapılan yatırımlardır. Çünkü hâsıl olan sevaplar, öldükten sonrada devam edecektir.⁸¹⁶

Yunus Kaya malın âhiret hayatına verdiği zararları üç madde de açıklar:

1. İnsanın nefsinde bulunan şehvî duygular insanı günaha sevk eder. Âdemoğlunun günahı işleyecek gücünün olmaması, onun günah işlemesine engel olur. Malî güç günah işlemeyi kolaylaştırır. İnsanın nefsi, malî güçten fırsat bularak günahı kolaylıkla işler. Çünkü insan, bir şeye muhtaç olmadığı anda azar.⁸¹⁷
2. Mal insanı mübah olan nimetlerden faydalanmaya iter. Bu faydalanma insana zevk verdiği zaman, nimetlere dalar, nimetlerin içine dalınca da her şeyi unuttur. Her şeyi unuttunca şeriatın sınırlarını çiğneyerek, helal haram demeden zevkini yaşamaya devam eder ve ahiretini de unuttur.⁸¹⁸
3. İnsanın malı ve mülkü artınca, onlarla meşgul olmak zorunda kalır ve yaratılış gayesi olan Allah'a ibadeti unuttur. Böylece mal, ibadeti engellemiş olur.⁸¹⁹ Kaya, bu hususa şu âyet-i kerîmeyi delil getirir: "Ey iman edenler! Mallarınız da çocuklarınız da sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Bunu yapanlar mutlaka hüsrana uğramışlardır." ⁸²⁰ Kaya, yukarıdaki âyet-i kerîmeden hareketle şunları söyler: Bu âyet-i kerîme, dünya ile meşgul olup ibâdeti terk etmeyi haram kılarak böyle yapan insanların âhiret hayatının saâdetini kaybedeceklerini haber vermektedir.⁸²¹

⁸¹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 75.

⁸¹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 75.

⁸¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 75.

⁸¹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 75.

⁸¹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 75.

⁸²⁰ el-Münâfikûn 63/9.

⁸²¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 76.

Müellifimiz mala karşı insanın vazifelerini şöyle açıklamaktadır:

1. Malın ne için yaratıldığını bilmek, maldan maksadın ne olduğunu bilmek ve değerinden fazla önem vermemek. Mal, dünya hayatının temel maddesi ahiret hayatının ise vesilesidir,
2. Malı kazanırken meşru bir şekilde kazanmak, Allah Teâlâ'nın haram kıldığı şeylerden uzak durmak ve rüşvet konusu olan hediyeler gibi şüpheli olan şeylerden uzak durmak,
3. İhtiyaç miktarı kazanmak için çaba sarf etmek, fazlasına önem vermemek,
4. Mal, şerîatin yasakladığı şeylere harcanmamalıdır. İhtiyaçtan fazla veya az da harcanmamalıdır. Malın harcanması şerîata uygun olmalıdır,
5. Malı kazanırken ve harcarken niyet hak rızası olmalıdır.⁸²²

İnsan, aldığı malı ibadete vesile, terk ettiğinde de zühd için yapmalıdır. Bu şekilde yapıldığında malın çok olması zarar vermez.⁸²³

3.3.1.8.1 İnsandaki mala karşı duygular

Yunus Kaya insandaki mala karşı olan duyguları hırs, cimrilik, israf ve cömertlik olarak saymaktadır.

3.3.1.8.1.1 Hırs

Sözlükte hırs “bir şeyi şiddetle arzu etme, ona aşırı derecede tutkun olma, şiddetli ve sonu gelmeyen istek, taşkın arzu, aç gözlülük” gibi anlamlara gelir.⁸²⁴ Ahlâk ve

⁸²² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 76.

⁸²³ ‘İsâmu’ d-dîn Ebu’l-Hayr Ahmed b. Mustafâ Taşkoprîzâde, *Miftâhu’s-Sa’âde ve Misbâhu’s-Siyâdefî Mevdû’âti’l-’Ulûm*, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-’İlmiyye, 1985), 3/379.

⁸²⁴ Cevherî, *es-Sihâh* “hrs” md., 3/1032.; İbn Manzûr, *Lisânü’l-’Arab*, “hrs” md., 7/11.

tasavvuf kitaplarında hırs kelimesi, zühd ve kanaatin zıddı olarak daha çok para ve mal düşkünlüğünü ifade etmek üzere kullanılmaktadır.⁸²⁵

Cürcânî hırsı, “elde edilmesi yönünde yoğun çaba göstererek bir şeyi isteme”⁸²⁶ şeklinde ifade eder. İbn Hazm’a göre haset duygusundan tamahkârlık, tamahkârlıktan da hırs doğar. Buna göre hırs, nefiste yerleşmiş olan tamahkârlığın dışa yansımış halidir.⁸²⁷ Fahreddin er-Râzî (v.606/1210), mal tutkusu zaafının, hırs ve cimrilüğün birleşmesinden meydana geldiğini belirterek hırsın mal kazanma ve biriktirmeyle ilgili olduğunu söyler.⁸²⁸ İbn Hibbân Ebû Hâtim el-Büstî, hırsı cimrilikten kaynaklanan ve insanı sürekli huzursuz eden bir mânevî yoksulluk alâmeti olarak değerlendirmekle birlikte bu duyguyu büsbütün kötü saymaz; yererken de “ifrat” kavramıyla birlikte kullanmaya özen gösterir.⁸²⁹ Mâverdî, kişinin bütün benliğini kaplayarak onu erdemlerden yoksun bırakacağını, ibadetlerden alıkoyacağını ve şüpheli işlere bulaştıracağını ifade ederek hırsı yermektedir.⁸³⁰

Kaya, kalbin hastalıklarından olan hırsı, mal biriktirmeyi sevmek ve ondan zevk almak, başkasına vermemek ve bundan hoşlanmamak şeklinde ifade eder. Ayrıca mala karşı aşırı istek ve arzu olursa buna da “hırs” ismi verilir der.⁸³¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) “Âdemoğlunun iki vadi dolu malı olsa bir üçüncü vadi dolusu daha isterdi. Âdemoğlunun karnını topraktan başka bir şey doldurmaz. Fakat Allah, tövbe eden kimsenin tövbesini kabul eder”⁸³² buyurur. Bu hadîs-i şerîf, insanların çok harîs olduğunu açıklamaktadır. Hadîs-i şerîfin sonunda buyruluyor ki; “tövbe edenleri Allah affeder.” Hadîs-i şerîf’in bu kısmı, harisliğini terk edenleri Allah Teâlâ’nın

⁸²⁵ Mustafa Çağrıncı, “Hırs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/383.

⁸²⁶ Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 91.

⁸²⁷ İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, 59.

⁸²⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn er-Râzî, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh*, nşr. M. Sagir Hasan el-Ma'sûmî, (Tahran: y.y. 1944), 113.

⁸²⁹ İbn Hibbân, *Ravzatü'l-'ukalâ' ve nüzhëtü'l-fuzalâ'*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr., (Beyrut: y.y., 1977), 129-132.

⁸³⁰ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 222-224.

⁸³¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 77.

⁸³² Buhârî, “Rikak”,10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/122, (no: 176, 192, 238, 243, 272); Müslim, “Zekât”, 116-119. Ayrıca bkz. Tirmizî, “Zühd”, 27, “Menâkıb”, 32, 64; İbn Mâce, “Zühd”, 27.

affedeceğini beyan etmektedir. İnsan, elindeki mal ile yetinip kanaat etmeli ve kalbinde ki hırs hastalığını tedavi etmelidir.⁸³³

Müellifimiz'e göre hırs hastalığının tedavisi amel, ilim ve sabrın birleşmesiyle elde edilir:

1. Amel ile tedavi: İktisad etmek, ala tamah etmemek, temel ihtiyaçlarına harcama yaparken tasarruflu olup, başkalarına yardım etmede imkân ölçüsünde orta dereceyi seçmektir. Eğer insan kanâat etmez ve malını fazla harcarsa, ihtiyaçlar onu harîsliğe sürükler.⁸³⁴ “Geçimde israftan sakınma ve harcamakta orta yol takip edilmelidir.”⁸³⁵
2. İlim ile tedavi: İnsan eğer kolaylıkla geçimini temin edebiliyor ise, geleceğinden korkmamalıdır. Allah'ın va'dine itimat etmeli ve hırsı terk etmelidir. İnsan bilmelidir ki, harîslik rızkı artırmaz, geleceği temin etmez.⁸³⁶ “Bugünlük rızkı elde eden kimsenin, yarını için takdir edilen rızkın kendisine geleceğine inanması, onun en büyük yardımcısıdır.”⁸³⁷ Yüce Allah “Yeryüzünde yaşayan bütün canlıların rızkı ancak Allah'a aittir”⁸³⁸ buyurur. Bu âyet-i kerîmede, Allah Teâlâ bütün canlıların rızkını va'detmektedir. Allah'ın va'dine tam inanan, rızık ve istikbal korkusu çekmez. Bu va'd umûmîdir. Diğer bir âyet-i kerîmede ise Hz. Allah (c.c.)'nin özel va'dı bulunmaktadır: “Bir kimse Allah'ın emir ve yasaklarına uyarsa, ona kurtuluş yolu açar ve ona beklemediği yerden rızık verir.”⁸³⁹ Bu va'd, yalnız Allah'a tam itâat eden ve takvâ yoluna gidenlere aittir. İnsan ne olursa olsun rızkına kavuşacaktır. Harîs olmak ile rızık çoğalmaz.⁸⁴⁰

Şeytan insana, malı bitecek, fakir olacak, rızkını kazanamayacak, aç kalacak diye vesvese verir.⁸⁴¹ Allah Teâlâ bu konuyla ilgili olarak “Şeytan içinize yoksulluk korkusu düşürür ve çirkin şeyler yapmanızı emreder. Allah ise kendinden bir

⁸³³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 77.

⁸³⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 77.

⁸³⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/521.

⁸³⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 78.

⁸³⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/522.

⁸³⁸ Hûd 11/6.

⁸³⁹ et-Talâk 65/2-3.

⁸⁴⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 78.

⁸⁴¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 78.

bağışlama ve lütuf sözü vermektedir. Allah her şeyi kuşatmakta ve her şeyi bilmektedir”⁸⁴² buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîme bize şeytanın insanoğlunu fakirlikle korkutup günahlara saptırmak istediğini belirtmektedir. Fakat insanoğlu fakirlikten korkmamalı ve Allah Teâlâ'nın insana karşılıksız nimet ihsân edeceğini unutmamalıdır. Eğer şeytan, insana günah işlettiyse Allah o günahı da affedecektir, yeter ki insanın Rabbine yönelsin ve emirlerine sarılması.⁸⁴³

3. Sabır: Kanâatkar insan yukarıda ki gibi bir inanca sahip olursa, hiç kimseye muhtaç olmaz. Muhtaç olmayan kişi boyun eğmez, aziz olarak hayatını devam ettirir. Harîs ve tamahkâr olanlar daima muhtaç ve zelîl olarak yaşarlar. İnsan elindeki mal ile kanaat etmeli, nefsin isteklerine ve fuzuli harcamalara karşı sabretmeli, hırsı ve tamahı terkederek kanaat yolunu seçmelidir.⁸⁴⁴

3.3.1.8.1.2 Cimrilik

“Adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça cimrî kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pintilik, hasislik” mânasında kullanılır.⁸⁴⁵ Cimrilik, malın harcanması gereken yerde harcanmayıp tutulmasıdır.⁸⁴⁶

Fahreddin er-Râzî, mal tutkusu zaafının, hırs ve cimrilik şeklinde iki huyun birleşmesinden meydana geldiğini belirterek cimriliğin koruma ve saklamayla ilgili olduğunu söyler.⁸⁴⁷ Ahmet Rıfat, buhlu yani cimriliği, cömertliğin zıddı ve nefsin yakalandığı bir hastalık olarak değerlendirir. Bu duygunun temelinde fakirlik korkusunu, mal sevgisini ve hırsı gören Rıfat, cimriyi ipek böceğine benzetir. İpek böceği kısa hayatında nefsini korumak için uğraşarak bir koza yapar. Ama yaptığı kozanın içinde ölür. Sonuçta kozadan başkaları yararlanır.⁸⁴⁸

Müellifimiz cimriliği, malı gereken yerlerde yeteri kadar kullanmaya kıyamamak olarak ifade eder. Ayrıca Kaya cimriliğin nefiste bir sıfat olup ruhi bir hastalık

⁸⁴² el-Bakara 2/268.

⁸⁴³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 79.

⁸⁴⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 79.

⁸⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “bhl”, mad., 11/44.

⁸⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/557.

⁸⁴⁷ Fahrüddin er-Râzî, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh*, 113-121.

⁸⁴⁸ Ahmet Rıfat Efendi, *Tasvîru'l Ahlâk*, 34.

olduğunu da belirtir.⁸⁴⁹ Yüce Allah “Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolacaktır”⁸⁵⁰ buyurur. Bu âyet-i kerîmede cimrilik sahibine zara verdiği ifade edilmektedir. Ayrıca insanın elinde bulunan malları Allah Teâlâ’nın kendi lütfundan verdiği, o malda insanın hiçbir imtiyaz hakkı olmadığı ve Allah Teâlâ’nın verdiği şeyi başkasına kıyamamanın da doğru olmadığı açıklanmaktadır. Ahirette ise bu şekilde hareket edenlerin cezalandırılacağı bildirilmektedir.⁸⁵¹

Cimriliğin sebeplerini Yunus Kaya şu şekilde sıralamaktadır:

1. Mal sevgisi: İnsanoğlu malı biriktirmeyi sever, ancak harcamaktan hoşlanmaz. Mal sevgisi insanı cimriliğe yönlendirir. Kaya, böyle insanların Kur’ân’ı Kerîmde şöyle tasvir edildiğini söyler: “Hayır hayır! Doğrusu siz yetime ikram etmiyorsunuz. Birbirinizi yoksulu yedirmeye teşvik etmiyorsunuz. Mirası hak hukuk demeden yiyorsunuz. Malı aşırı derecede seviyorsunuz.”⁸⁵² Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ, insanların yetim ve fakirleri gözetmediğini, varislerin haklarını vermediğini hatırlatarak, böyle olmalarının sebebini mal sevgisine bağlamaktadır. Buradan anlaşılan cimrilik mal sevgisinden kaynaklanmaktadır.⁸⁵³
2. Nefsin arzu ve isteklerine düşkün olmak: Şehvî duyguları tatmin etmek için çok servete ihtiyaç vardır. İnsan, malı şehvî arzularında kullanmak için başka yerlere harcamaya kıyamaz.
3. Tûl-i emel: İleriye dönük çok şeyler planlamak ve bu fani dünyada çok yaşama duygusu, yaşadığı müddetçe çok şey yapacak ve çok mala ihtiyacı olacak duygusu, insanda cimrilik hasletinin doğmasına neden olur.
4. Evlât sevgisi: İnsan, kendisinin durumu iyi olsa bile, evlâtlarının geleceğini düşünerek, onlara iyi bir hayat hazırlama çabasına girer ve bu çaba kişiyi

⁸⁴⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 79.

⁸⁵⁰ Âl-i İmrân 3/180.

⁸⁵¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 79-80.

⁸⁵² el-Fecr 89/17-20.

⁸⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 80.

cimrileştirir. İnsanoğlu, kendinin rızıkına kefil olan Allah Teâlâ'nın evlâtlarının rızıkına da kefil olduğunu akledemez.

5. Güven ve İtimatsızlık: İnsanoğlu, elindekinden başka kendisine rızık verilmeyecekmiş ve onunla ölünceye kadar idare edecekmiş gibi bir güvensizlik duygusuna kapılır ve fakirlikten korkar. Bu duygu karmaşası içine giren insan cimrileşir. Oysaki suların akıp gittiği gibi, insanların rızık da akıp gider ve gidenin yerine yenisi gelir.⁸⁵⁴ Müellifimiz konuyla ilgili olarak şöyle bir dörtlük söyler:

“Va’detmiş Ganî Mevlâ,

Kesmez rızığımızı asla,

İkram eder,

Hem düşmana hem dosta”

Cimrilığın diğer bir şekli de şuhh'dur. Bu, malı yerli yerinde kullanmamakla beraber, çok harîs olmaktır. Kaya, Allah Teâlâ'nın bu vasıftan kurtulanları şöyle beyan ettiğini söyler: “Kendi iyiliğinize olmak üzere başkaları için harcayın. Kim nefsinin bencilliğinden korunursa işte kurtuluşa erecekler onlardır.”⁸⁵⁵ Bu âyet-i kerimeden anlaşılan şuhh'dan kurtulanlar, korktuklarından emin, umduklarına nâil olacaklardır. Bu vasıftan kurtulamayan kişi ise hüsrana uğrayanlardan olacaktır.⁸⁵⁶

Cimrilikten Kurtuluş Çareleri

Cimrilik hastalığından kurtulmak için yukarıda zikredilen cimrilığın sebeplerini yok etmek gerekir. Yunus Kaya bu sebepleri şu şekilde yok edebileceğimizi söyler:

1. Mal sevgisi kalpten giderilmelidir. Bu da, çok ibadet ederek, malın öz değerini ruhumuzda hissetmekle olur.

⁸⁵⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 80-81.

⁸⁵⁵ et-Tegâbün 64/16.

⁸⁵⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 81

2. Şehvi duyguyu terbiye ederek azgınlık giderilmelidir. Şehveti tatmin etmek için mala ihtiyaç kalmayınca mal sevgisi azalır.
3. Geleceğe yönelik uzun emelleri ruhumuzdan silmemiz gerekmektedir. Çünkü ölüm belki yarın, belki yarından da yakın olabilir. Kimsenin ne kadar yaşayacağı belli değildir. Ölüme, her an ölecekmiş gibi inanmak, tûli emelleri azaltır ve yok eder.
4. Rızkın Allah Teâlâ'ya ait olduğuna kesin olarak inanmamız gerekmektedir. Bu inanç kişiye rızık hakkında güven verir. “Şüphe yok ki, senin rabbin dilediği kimsenin rızkını genişletir, dilediğinkini ise daraltır.”⁸⁵⁷ Âyet-i kerimeden anlaşılan rızkın genişlemesi ve daralması Allah Teâlâ'nın elindedir. Vermek rızkı azaltmadığı gibi, cimrilik etmekte malı çoğaltmaz.
5. Evlâtlarının rızkının Allah Teâlâ'nın üzerinde olduğuna kesin olarak inanıp, onların rızkını düşünmemekle olur. Allah Teâlâ: “Fakirlik korkusuyla çocuklarınızın canına kıymayın! Biz onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır”⁸⁵⁸ buyurur. Bu âyet-i kerîme, rızkın Allah Teâlâ'ya ait olduğunu beyan ederek, insanlara güven sağlamakta ve evlatlarına karşı kötü fikir beslemenin doğru olmadığını açıklamaktadır.
6. Fakirlikten korkmak: Allah, dilediğini zengin, dilediğini de fakir kılacağını, dilediğinden alıp, dilediğine vereceğini beyan ederek, zenginlik ve fakirliğin kendi elinde olduğunu bildirmektedir. İnsana fakirlik vesvesesi veren şeytandır. Şeytan insana fakirlik ve yüz kızartıcı şeyler emreder. Allah, af ve kendi lütfundan mallar va'deder. İnsan Allah'a inanıp ve güvenmeli, şeytanın vesvesesine kanmamalıdır.
7. Kaya, yukarıda sayılan maddelerin tümünün ibadet etmekle elde edilebileceğini söyler. Ruh, tam olarak normal haline gelir ve inanç da sağlam olursa, her şeyi

---

⁸⁵⁷ el-İsrâ 17/30.

⁸⁵⁸ el-İsrâ 17/31.

hakkıyla anlar ve Rabbi'ne güvenmesi tam olur. O vakit vücût ikliminde Allah'ın dediği olur.⁸⁵⁹

3.3.1.8.1.3 İsrâf

Sözlükte “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” gibi anlamlara gelen seref kökünden türetilmiş olan isrâf genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmaya ifade eder.⁸⁶⁰

Gazzâlî'ye göre malın harcanmaması gereken yerde sarfedilmesi israftır.⁸⁶¹ Cürcânî'ye göre israf, gereksiz yere fazla mal harcamak, harcamada sınırı aşarak saçıp savurmaktır.⁸⁶² Maverdî ise doğru yerlerde haddinden fazla harcamaya israf adını verir.⁸⁶³ İsrâf, kişinin sahip olduğu maddi ve manevi varlığı, ölçüsüz ve gereksiz bir şekilde harcamasıdır. Bir başka ifadeyle malı ve zamanı boş yere heba etmesidir.⁸⁶⁴ İsrâf, haddinden fazla ve gereksiz yere harcama, her hangi bir şeyde haddi aşmaktır.⁸⁶⁵

Yunus Hocaya göre israf, malı yerinden veya gerektiğinden fazla harcamaktan zevk duymaktır. Allah Teâlâ'nın malı yaratmasında ki amaç, insanoğlunu yaşamasını temin etmektir. O vakit insana düşen görev malı, Allah'ın emrettiği şekilde kullanmaktır. Eğer insan malı bunun dışında veya gereğinden fazla kullanır ise bu israf olur.⁸⁶⁶ Kaya Allah Teâlâ'nın Kur'ân'ı Kerîmde israfla ilgili olarak şöyle buyurduğunu söyler: “Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyeğin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”⁸⁶⁷ Bu âyet-i kerîme ile Allah Teâlâ israfı haram kılmıştır. Başka bir âyet-i kerîme de ise “Hasat ettiğiniz gün hakkını (zekât ve sadakasını) verin. İsrâf etmeyin, çünkü Allah israf

⁸⁵⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 81-82-83.

⁸⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “srf”, md., 9/149.

⁸⁶¹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/557.

⁸⁶² Cürcânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, 28.

⁸⁶³ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, nşr. Mustafa es-Sekka (Beyrut: y.y. 1398/1978),187.

⁸⁶⁴ Mehmet Soyaldı, “Kur'an da İsrâf Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/18-19 (2005), 94.

⁸⁶⁵ Mehmet Kervancı, “İsrâf”, *Diyanet İlmî Dergi*, 17/2 (Mart-Nisan 1978), 70.

⁸⁶⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 83.

⁸⁶⁷ el-A'râf 7/31.

edenleri sevmez”⁸⁶⁸ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîmede israfı yasaklamıştır. Diğer bir âyet-i kerîmede ise “Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanlarla kardeşirler. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür”⁸⁶⁹ buyrulur. Bu âyet-i kerîmede Hz. Allah malı vermeyi emrettikten sonra, israfı yasaklamakta ve israfın insanı isyana sürükleyeceğini bildirmektedir. Ayrıca israf eden kişinin de isyan etme konusunda şeytan ile kardeş olduğunu açıklamaktadır. Çünkü şeytan Allah Teâlâ’nın nimetlerini inkâr ederek, küfrân’ı nimet etmiştir.⁸⁷⁰

İsrafın Sebepleri

Kaya, şehvî duyguları tatmin etme isteğini, şöhret düşkünlüğünü, alışkanlığı, nefsî hastalık ve malın ne için yaratıldığını idrak edememeyi israfın sebepleri olarak sayar.⁸⁷¹

İsraf Hastalığının Tedavisi

Yunus Kaya israf hastalığının tedavisini maddeler halinde şöyle sıralar:

1. Alışkanlığı terketmek. İnsan israftan uzak durmalı ve normal olan kullanma alışkanlığına sahip oluncaya kadar bunu devam ettirmelidir.
2. İnsan malın kendi yaşamasını te’min ve kulluk görevini yapmak için bir vesile olduğunu bilmeli, bunun dışında veya gereğinden fazla kullanmamaya gayret etmelidir.
3. Bir taraftan israf yapmamaya çalışırken diğer taraftan ibâdetle kalpteki duygular düzeltilmelidir. Çünkü şöhret düşkünlüğü ile şehvî duyguları terbiye etmek Allah’a ibâdet etmekten geçer.⁸⁷²

⁸⁶⁸ el-En’am 6/141.

⁸⁶⁹ el-İsrâ 17/26-27.

⁸⁷⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 84.

⁸⁷¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 84.

⁸⁷² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 85.

3.3.1.8.1.4 Sehâ (cömertlik)

Cömert Farsça cevân-merd kelimesinden türkçeleştirilmiştir. Cömertlik kavramı İslâm ahlâkı edebiyatında genellikle sehâ, sehâvet ve cûd terimleriyle ifade edilir. Sehâ ve sehâvet sözlükte “ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması” anlamına gelir. Bu mânadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehâvet denilmiştir.⁸⁷³

Bir kavram olarak cömertlik, eldeki imkânları meşru ölçüler içinde hiçbir karşılık beklemeden gönüllü olarak başkalarının yararına sunma eğilimi demektir.⁸⁷⁴ Cömertlik; insanın, sahip olduğu imkânlardan, muhtaçlara meşrû ölçüler dâhilinde ve Allah rızasından başka hiç bir gaye gütmeyen, ihsan ve yardımda bulunmasını sağlayan üstün bir ahlâk kuralıdır.⁸⁷⁵ Cömertlik, ruhun bir melekesidir. İnsanları, muhtaç olanlara vermeye, ihsanda bulunmaya sevkeder.⁸⁷⁶

Müellifimiz'e göre nefsin sıfatlarından olan cömertlik, malı gerektiği kadar, ne için yaratıldı ise onu için ve isteyerek harcamaktır. Eğer insan, malı gerektiği kadar kullanır ve bundan da rahatsızlık duymaz ise, buna cömertlik denir. Ona göre sehâ, israf ile cimriliğin ortasıdır.⁸⁷⁷ Kaya, Allah Teâlâ'nın cömertlikle ilgili olarak şöyle buyurduğunu söyler: “Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.”⁸⁷⁸ Bu âyet-i kerîmede Allah (c.c.), cimrilik ile israf arasında malını harcayanları övmektedir. Yunus Hoca bu orta derecedeki harcama duygusuna “cömertlik” dendiğini ve bunun insanoğlunda bulunması gereken önemli bir duygu olduğunu belirtir.⁸⁷⁹ Diğer bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyrulur: “Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin.”⁸⁸⁰ Kaya, bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber (s.a.v.) nezdinde bütün

⁸⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “shv” md., 14/373.; İsfehânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârîmi's-şerî'a*, 293.

⁸⁷⁴ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 105.

⁸⁷⁵ Kunfeyekun (KF), “Cömertlik ile İlgili Yazı Makale” (Erişim 17 Mayıs 2022.)

⁸⁷⁶ Sorularla İslamiyet (Sİ), “Cömertlik” (Erişim 17 Mayıs 2022.)

⁸⁷⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 85.

⁸⁷⁸ el-Furkân 25/67.

⁸⁷⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 85-86.

⁸⁸⁰ el-İsrâ 17/29.

ümmetine hitaben cimrilik ve israfı haram kıldığını, cömertliği ise övdüğünü söyler.⁸⁸¹

Yunus Kaya cömertliğin üç ayrı derecesinin bulunduğunu söyler ve bunları şöyle açıklar:

1. Sehâ: Malı yerli yerinde, yeteri kadar kullanmak,
2. Cûd: Malı karşılık beklemeden vermek. Verdiği maldan dolayı karşılık beklemediği gibi minnet de etmemek,
3. Îsar: Başkasını kendi nefesine tercih etmektir. Kendisinin ihtiyacı olduğu halde başkasına vermek ve ikram etmektir.⁸⁸²

Müellifimiz, îsar ile ilgili olarak Kur'ân'ı Kerîmde şöyle buyrulduğunu söyler: “Kendileri ihtiyaç içinde olsalar bile, onları kendilerine tercih ederler.”⁸⁸³ Başka bir âyet-i kerîmede ise “Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz”⁸⁸⁴ buyrulur. Yukarıda zikredilen âyet-i kerîmeler bize îsar'ın anlamını açıklamaktadır. Şüphe yok ki îsar, cömertliğin en üstün derecesidir. Cömertlik, insanda bulunan değerli özelliklerindedir. Bu özellik insanı saâdete ulaştırır.⁸⁸⁵

İbrahim Hakkı Hazretleri bu hususta şöyle der:

“Malında sahî ol diriğ eyleme (esirgeme)

Sırrınla bahîl ol sakın söyleme”⁸⁸⁶

⁸⁸¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 86.

⁸⁸² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 86.

⁸⁸³ el-Haşr 59/9.

⁸⁸⁴ el-İnsân 76/8-9.

⁸⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 87.

⁸⁸⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 87.

İnsanın Malî Hakları ve Vazifeleri

Bu hakları Yunus Kaya dört başlık altında toplar.

1. İlahi haklar: Zekât, fitre ve sadaka, kurban, hac, cihad,
2. Mal sahibinin hakları: Yemek, içmek, giymek, mesken edinmek, zarurî ihtiyaçlarını gidermek,
3. Aile hakları: Ailede, aile reisinin malında, diğer aile fertleri de aynı haklara sahiptir ve aynı şekilde yararlanmalıdırlar,
4. Diğer haklar: Akraba hakları, fakara hakları, komşu hakları, dost ve arkadaş hakları, genel hizmet hakları; cami, yol, köprü ve diğer haklar.⁸⁸⁷

Yunus Hoca bu hakları saydıktan sonra şöyle bir açıklama yapar;

Mal sahibinin vazifesi, malını yukarıda bahsedilen yerlerde yeteri kadar kullanmaktır. İnsan, istek ve arzusuyla buralarda malını gerektiği kadar kullanırsa, cömertlik vasfını kazanır ve ahirette de mükâfat görür. Malı gereğinden az kullanırsa, cimrilik vasfını kazanır ve ahirette cezalandırılır. Eğer malı, gerektiğinden fazla kullanır ve meşr'u olmayan yerlerde harcarsa ve buna gönlüde razı olursa, o kimse müsr'if'tir, ahirette de cezasını görecektir.⁸⁸⁸

3.3.1.9 Riyâ ve riyâdan arınma

Kibir gibi zemmedilmiş kötü bir huy olan riyâ, görmek anlamına gelen "rü'yet" kökünden türemiş olup gösteriş, ikiyüzlülük ve samimiyetsizlik gibi anlamlara gelir.⁸⁸⁹ Terim olarak ise, Allah Teâlâ'nın rızâsı için yapılması gereken ibâdet ve güzel davranışları insanlara göstermek ve kendisini insanlara beğendirmek için

⁸⁸⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 87-88.

⁸⁸⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 88.

⁸⁸⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayınları 1997), "Riya", 596.

yapmaktır. ⁸⁹⁰ Riyâ kavramı, Kur’ân’ı Kerîm’de isim ve fiil olarak beş yerde geçer. Riyâkârlık insanı tuzağa düşüren, dinî içinden yıkarak insanlığı kaos ve onursuzluğa mahkum eden bir numaralı illettir. ⁸⁹¹

İmam-ı Gazzâlî riyâyı şöyle izah eder: Kişinin iyi olmadığı halde iyi görünerek insanların hoşnutluğunu kazanmak istemesidir. ⁸⁹² Riyâ, karıncanın ayak seslerinden daha gizlidir. ⁸⁹³ Cürcânî’ye göre riyâ “Allah’tan başkasının hoşnutluğunu kazanma düşüncesiyle amelde ihlâsı terketmektir.” ⁸⁹⁴ İbn Hacer riyâyı “insanların görmesi ve takdir etmesi için ibadeti açıktan yapmak” şeklinde açıklar. ⁸⁹⁵ Kurtubî ise riyâyı şöyle izah eder: “İbadeti Allah’tan başkası için yapmak, ibadetleri kullanarak dünyevî çıkar peşinde olmak; Allah’ın emrini yerine getirmek amacıyla değil, insanlara gösteriş olsun diye iyilik yapmaktır.” ⁸⁹⁶ Hâris el-Muhâsibî (v. 857)’ ye göre ise riya, “gerçek kişiliğin üzerine giydirilmiş bir maskedir.” ⁸⁹⁷

Yunus Kaya ise riyâ’yı şöyle ifade etmektedir: Riyâ kelimesi ru’yet mastarından müştak olup, gösteriş anlamındadır. Riyâ, insanın Allah Teâlâ’ya yaptığı ibdetle kulları kasetmesidir. ⁸⁹⁸ Bir kısım insanlar ibadeti Allah’a yapıyor, lakin mükâfatını insanlardan bekliyorlar. İşte bunların yaptığı riyadır. Bunlar beni övsünler, bana iyi desinler diye ibadet ederler. Bu riya amelin sevabını tamamen yakıp, yok eder. Allah Teâlâ bu riya yapanlara mükâfat vermeyecek ve diyecekki, kime ibadet ettin ise git mükâfatını ondan al. ⁸⁹⁹ Müellifimiz riyâ’yı birde şu şekilde izah eder: İbadet yapan kişi, kulları memnun etmek ve onların yanında değer kazanmak için ibâdet yaparsa, onun kalbindeki bu duyguya “riyâ” denir. Kaya, “Allah Teâlâ’nın emir ve nehiyelerine

⁸⁹⁰ İsa Çelik, *Âbidin Paşa’nın Mesnevî şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri*, (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007), 308-309.

⁸⁹¹ Yaşar Nuri Öztürk, Kur’ân’ın Temel Kavramları, (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994), 450-451.

⁸⁹² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/629.

⁸⁹³ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’ d-Dîn*, 3/643.

⁸⁹⁴ Cürcânî, *Kitâbü’t-Ta’rifât*, 116.

⁸⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi-şerhi Şahîhi’l-Buhârî*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa’d v.dğr. (Kahire: y.y., 1398/1978), 24/130.

⁸⁹⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Şur’ân*, nşr. Ebû İshak İbrâhîm (Kahire: y.y. 1386-1387/1966-1967), 5/422-20/212.

⁸⁹⁷ Tahsin Kula, “el-Muhâsibî’ye Göre Riyâ’nın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 9/19 (Ekim, 2017), 38.

⁸⁹⁸ Kaya, *Tasavvuf Neşsi Arıtma ve Donatma*, 88.

⁸⁹⁹ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:45:47-00:46:45

uyarken, insanın amacı ve niyeti, ya âhireti ya da dünyayı ilgilendirir”⁹⁰⁰ der ve bunu üç madde de açıklar:

1- İnsan ibâdetle âhireti kasteder. Bu iki kısma ayrılır:

a. İbâdetle maksadı sadece Allah (c.c.)’nun rızasıdır. Kaya bununla ilgili olarak Allah (c.c.)’nun şöyle buyurduğunu söyler: “O öyle biridir ki, hiç kimsenin kendisi üzerinde karşılığını ödeyeceği bir hakkı olmadığı halde sırf yüce rabbinin rızasını kazanmak için yardım eder. Ve sonunda hoşnut da olacaktır.”⁹⁰¹ Kaya, zikredilen âyet-i kerîmeden şöyle bir sonuç çıkarır: Yapılan ibadetlerin içinden sadece Allah rızası için yapılanlar ahirette mükâfatlandırılacaktır.⁹⁰² Kaya başka bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyurulduğunu söyler: “Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz, bir karşılık ve teşekkür beklemiyoruz.”⁹⁰³ Kaya, bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ’nın, katında değerli olan ibadetin örneğini verdiğini söyler.⁹⁰⁴

b. Âhîret azabından kurtulmak ve nimetlere nâil olmak için yapılan ibâdetlerde mükâfatlandırılacaktır. Çünkü burada da kul yine Allah’tan korktuğu ve O’nun nimetlerini umduğu için ibadet etmiştir. Allah için yapıldığından ötürü mükâfata nâil olunacaktır. Fakat ücret karşılığında ibâdet yapıldığı için ilk yapılanın derecesinde değildir. Çünkü burada cennet ve cehennem olmasa kul ibâdet etmeyecekmiş gibi bir algı ortaya çıkmaktadır.⁹⁰⁵

2- Dünya malı kazanmak maksadıyla yapılan ibâdet: Böyle bir ibâdet yapan âhîrette mükâfat elde edemeyecektir. Yüce Allah bununla ilgili olarak “Âhîret kazancı isteyen kazancını artırırız. Dünya kazancını isteyene de ondan veririz, ama âhîrette hiçbir nasibi bulunmaz”⁹⁰⁶ buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmede dünya malı

⁹⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 89.

⁹⁰¹ el-Leyl 92/19-21.

⁹⁰² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 89.

⁹⁰³ el-İnsân 76/8-9.

⁹⁰⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 90.

⁹⁰⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 90.

⁹⁰⁶ eş-Şûrâ 42/20.

kazanmak için ibâdet edenlerin âhirette isteyecek bir şeylerinin kalmayacağı açıkça beyan edilmektedir.⁹⁰⁷

- 3- Kulların takdirini kazanmak için ve bu suretle kalplerinde hâkimiyet kurmak ve insanları kendisine bağlamak için yapılan ibâdet: Bu şekilde yapılan ibadete “riyâ” adı verilir. Bu şekilde yapılan ibâdetin hiçbir değeri olmadığı gibi kişiye zararı da vardır. Kaya, Allah Teâlâ’nın konuyla ilgili olarak şöyle buyurduğunu söyler: “Ey insanlar! İnsanlar görsün diye malını sadaka verenler gibi, sadakalarınızı başa kakma ve ezâ etmekle iptal etmeyin.”⁹⁰⁸ Riyâ ile yapılan ibâdetlerin iptal edileceği ve mükâfat verilmeyeceği bu âyet-i kerîmede açıklanmıştır. Kaya, riya’nın Şirk-i hafi olduğunu söyler.⁹⁰⁹

Müellifimiz, Hz. Allah’ın şöyle buyurduğunu söyler: “Rabbine kavuşmayı isteyen kimse yararlı/salih amel işlesin ve Rabbine ibâdetinde kimseyi ortak etmesin.”⁹¹⁰ Kaya’ya göre bu âyet-i kerîme riyâyı haram kılmıştır. Bir hadîs-i kutsîde ise Rasulullah (s.a.v.): “Azîz ve Celîl olan Allah: “Kim ki, benim için bir amel yapar da o amele benden başkasını ortak kıalarsa, o amelin tümü ortak kıldığı kimsenindir. Ben ondan beriyim ve ortağa ihtiyacım olmamakta tekim”⁹¹¹ der. Bu hadîs-i şerîf, Allah’a ibadette başka birilerini ortak edinmenin kesinlikle yasak olduğuna işaret eder. Böyle bir ibadet, kişiye yarar yerine zarar verir. Allah Teâlâ bu ve bunun gibi ibadetlere sevap vermeyecektir.⁹¹²

Kaya, riyanın dış görüntülerini şöyle özetler:

1. Bedeniyle ibâdeti belirtmek; zayıflamak ve renginin sararması gibi. Zayıflamasıyla, riyâzet yaptığını, kendinin sûfî olduğunu belirtir; renginin sararması ile de geceleri ibâdetle geçirdiğini andırır.
2. Elbisesiyle riyâ; sûfî tipi elbise giyerek, kendinin sûfî olduğunu göstermek, pantolonundaki secde tozlarını kıldığı namaza işaret olsun diye silmemek gibi.

⁹⁰⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 90.

⁹⁰⁸ el-Bakara 2/264.

⁹⁰⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 90-91.

⁹¹⁰ el-Kehf 18/110.

⁹¹¹ İbn Mâce, “Zühd”, 4192.

⁹¹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 91.

3. Söz ile riyâ; arasında bulunduğu insanlara va'z ve nasihatte bulunmak, hikmetli sözler söylemeye özentî göstermek, kendinin hocalar, şeyhler ve mütedeyyin kimselerle beraber bulunduğundan bahsetmek gibi.
4. Amel ile riyâ; halk arasında namaz kılariken sünnetine, ta'dili erkânına son derece riayet edip, yalnız kılariken bunlara riayet etmemek gibi.
5. Dostlarından, ziyaretçilerinden ve beraber olduğu topluluktan bahsederken riyâ yapmak. Yani dost ve arkadaşlarının çokluğuyla övünmektir.⁹¹³

Müellifimiz riyâ'nın derecelerini ise dört madde halinde şöyle sıralar:

- 1- İbâdetin mükâfatını yalnız kullardan beklemek. Bu, riyânın en üst basamağıdır.
- 2- İbadetten sevap kastediyorsa da, insanların takdirini kazanma duygusunun daha fazla olması. Bu gibi insanlar, görülen yerlerde asla ibâdeti terk etmezler. Gözükmeyen yerlerde ise ibâdeti terk ederler. Bu şekildeki riyâ ibâdeti yok ederek insanı mesuliyete sokar.
- 3- Sevap ile riya duygusu eşit ise, bunlardan herhangi biri bulunmadığında ibâdeti terk edip, her ikisi bulunduğu anda ise ibâdeti yapıyor ise, nassların zahirinden anlaşıldığına göre, bu gibi insanların ibâdetleri kendilerine bir fayda vermeyecektir.
- 4- Riyânın ibâdet yapmada bir te'siri olmayıp da yalnız ibâdete gayret verirse, sevabın aslını gidermese de noksanlaştırır.⁹¹⁴

Yunus Kaya ibâdetin aslında veya vafında olan riyâyı şöyle açıklar:

a. İbâdetin aslındaki riyâ

1. İbadetlerde yapılan riyâ. Bunlar; İslamın şartlarında belirtilen beş şarttır.

⁹¹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 92.

⁹¹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 92-93.

2. Sünnet ve nafilâ namazlarda ki riyâ. İnsanların gördükleri yerlerde ibâdet yapmak, görmedikleri yerlerde terk etmek.⁹¹⁵

b. İbadetin vasfındaki riyâ

1. İbâdette eksik sayılacak şeyleri gösteriş amacıyla terk etmek. İnsanların gördükleri yerde ta'dili erkâna riayet etmek, kıraât-ı uzatmak, görmediği yerlerde hızlı bir şekilde kılıp, kısa okumak.

2. İbâdetin kemalinden sayılacak şeylere cemaatle beraber iken riayet edip, cemaat yokken terk etmek. Örneğin; kıyamı uzatarak namazı huşû içinde kıldığını hissettirmek gibi.

3. Nafilâların dışında bazı şeyler yapmak. Gösteriş için erkenden camiye gitmek, zikrediyormuş gibi göstermek için boynunu eğmek.⁹¹⁶

Müellifimiz'e göre riyâ'nın amacı; dünyada bir rütbeye, makama ulaşmak, nefsin arzuladığı günahları işlemeye sebep kılmak, mübah sayılan dünya nimetlerine ulaşmak ve insanların takdirini kazanmak, tenkidinden kurtulmak maksadıyla, sûfi ve mütebedeyyin olduğunu hissettirmektir.⁹¹⁷

Yunus Kaya riyâ'nın açık ve gizli olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler:

1- Âşikâre ve açık olan riyâ: Bu ibâdetin doğuşunda veya amacında, kulların rızâsı veya dünya menfaati açıkça beliren riyâdır. İbadet, yalnız insanların rızâsını kazanmak, insanlardan maddi yarar sağlamak veya kullardan menfaat te'min etmek maksadıyla yapılır ise, bu âşikâre riyânın alametlerindedir.⁹¹⁸

2- Gizli olan riyâ: Diğer insanların kendi ibâdetini bilmelerinden sevinç duymak, yaptığı ibâdet karşılığında halktan hürmet beklemek, kendisinin üstün tutulmasını

⁹¹⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 93.

⁹¹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 93.

⁹¹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 94.

⁹¹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 94.

ve tercih edilmesini ummak. Bu ve bunu gibi şeyler gizli riyânın alametlerindedir.⁹¹⁹

Yunus Kaya, şeriatte ibâdete karşı sevgi duymanın bir kısmının övüldüğünü söyleyerek bunları maddeler halinde şöyle açıklar:

1. İbâdetin bilinmesinde, Allah Teâlâ'nın onun ibâdetlerini kabul ettiğine ve günahlarını gizlediğine ve bunun âhirette de aynı olacağını tahmin ettiğinden ötürü sevinmek,
2. İbâdetlerini âşikâre yaptığı zaman, diğer insanların da kendisini örnek alıp aynı ibâdeti yapacakları tahmin ederek ibâdeti âşikâre yapmak,
3. İbâdetlerini bilenlerin kendisini övmesini, Allah Teâlâ'nın ibâdetlerini kabul ettiğine bir işaret olduğunu bilip bunun için memnun kalmak. Ebu Zer (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “ Rasûlullah (s.a.v.)'e denildi ki: Bir kimse hayır amellerden bir amel işlerde, o amelden dolayı insanlar onu överlerse ne olur? Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: Bu mü'minin dünyadaki müjdesidir.”⁹²⁰ İnsan yaptığı ibâdet karşılığında bir şey beklememelidir. Eğer ki, bir şey zuhur ederse, bunun Allah Teâlâ'nın bir nimeti olduğu için sevinç duymasında bir mahzur yoktur.⁹²¹

Kaya, “âşikâre olan riyâ, amelî iptal ettiği gibi, sevabını da tamamen yok eder. İnsan yapmış olduğu açık riyadan dolayı ceza görecektir. Gizli olan riyâlar ise yalnızca ibâdetin sevabını azaltır”⁹²² der.

Riyâdan Kurtuluş Çareleri

Kaya “riyânın, insanoğlunu helâke götüren ve tedavisi de pek kolay olmayan bir hastalık olduğunu ve özellikle bozuk toplumda büyüyen bir çocuğun, küçüklüğünde bu hastalığa yakalanıp da bunu devam ettirir ise, onu tedavi etmenin çok

⁹¹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 94-95.

⁹²⁰ Müslim, “*Kitâbu'l-Birr ve's-sılati ve'l-âdâb*”, 4780.

⁹²¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 95.

⁹²² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 95-96.

zorlaşacağını” söyler.⁹²³ Övülmek, kötülenmekten korkmak ve insanlarda bulunanlara tamah etmek, göz dikmek, insanları gösterişe sürükler.⁹²⁴

Kaya, riyânın tedavisinin iki şekilde yapılacağını söyler:

1- Riyânın ortaya çıkmış olduğu kaynağı kurutmak. Bu kaynağı kurutmak için ise, insanların takdirini kazanma ve şöhret olma arzusundan kurtulmak gerekmektedir. Bu iki duyguda, övülmekten hoşlanmak, kötülenmekten dolayı üzülme ve insanların elindeki mala tamah etmekten kaynaklanmaktadır.⁹²⁵

Allah Teâlâ: “İnsanların peşine koşmuş olduğu mal, rütbe ve şeref insanların değil, yalnızca Allah’ın elindedir. Dilediğine verir, dilediğinden alır”⁹²⁶ der. Bu âyet-i kerîmeden hareketle Yunus Kaya konuyla ilgili olarak şöyle bir değerlendirme yapar:

İnsanlar bunları alma veya verme yetkisine sahip değildirler. İbâdet karşılığında bunları kullardan beklemek, bir nevi dilenciden para istemeye benzer. Bunu bilen insan, insanlara kendi değerinde daha fazla bir değer vermez. Övülmek bir fayda getirmediği gibi, kötülenmek de bir zarar vermez. Bu suretle riyânın kökü kalpten temizlenmiş olur.⁹²⁷

2- İlmî ve amelî tedavi:

a. İlmî tedavi: Riyânın âhirette kişiye zarar vereceğini, ibâdetin sevabını yok edeceğini, insanları râzı etmenin mümkün olmadığını, insanların övmesinin bir şey getirmediği gibi kötölemesinin de bir şey ifade etmediğini bilmek.⁹²⁸

b. Amelî tedavi: Özellikle nafil ibadetleri gizli yapmak, halk arasında kalender, iç âlemde sûfi olmak. İbâdeti, zikiri çok yapmak ve ibâdet yaparken ibâdetini

⁹²³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 96.

⁹²⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/652.

⁹²⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 96.

⁹²⁶ Al-i İmrân 3/ 26.

⁹²⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 96.

⁹²⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 97.

riyadan uzak tutmaya çalışmak. İbâdet, kalbi tedavi eder ve bütün kötü hisleri siler.⁹²⁹

3.3.1.10 Kibir

İslâm ahlâkına göre kötü huylardan biri sayılan kibir, kişinin kendini büyük ve ulaşılmaz görmesi, böbürlenmesi anlamlarına gelmektedir.⁹³⁰ Kibir, “sevgisizliğin, haksızlığın ve zulmün göstergesidir.”⁹³¹ Kibir, kendini başkalarından üstün görmektir. Gazzâlî’ye göre üç şeyin bir araya gelmesi ile kibir meydana gelir. Kişi kendini belirli bir mevkide görür, başkasının da belirli mevkide olduğunu farz eder ve kendi yerini onun yerinden üstün tutar. Bu üçünün birleşmesiyle kibir ahlakı meydana gelir.⁹³² Kalbin afetlerinden biri olan kibir, “İnsanın kendini başkalarından büyük zannederek tekebbürde bulunmasıdır.”⁹³³ Kibir, “kişinin kendisinde olmayan bir üstünlüğü, varmış gibi göstererek kendisini başkalarından üstün tutmaya çabalamasıdır.”⁹³⁴ Mâverîdî, kişinin itibarı ve mevkii ile gururlanmasının kibir olduğunu ve bunun faziletleri silip yok ettiğini söyler.⁹³⁵

Müellifimiz’e göre kibir, kişinin kendisinde bir takım üstün vasıflar olduğuna emin olarak, kendini diğer insanlardan üstün görmesidir. Bu duygu nedeniyle kendini beğenme ve mutlu olma, kişinin kalbinde belirir.⁹³⁶

Yunus Kaya kibrin üç kısım olduğunu söyler:

1. Allah Teâlâ’ya karşı kibirlenmek: Nemrut ve Firavun gibi insanlar Allah Teâlâ’ya karşı kibirlenerek O’na ibâdet etmekten uzak durmuşlar ve insanları kendilerine ibâdet ettirmişler. Kaya bunlar hakkında Allah (c.c.)’nun şöyle buyurduğunu söyler: “Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak

⁹²⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 97.

⁹³⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Mârifet Yayınları, 1996), “Kibir”, 317; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Kibir”, 453.

⁹³¹ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1995), 263.

⁹³² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’-d-Dîn*, 3/717.

⁹³³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Kibir”, 375.

⁹³⁴ Ebü’t-Tâhir el-Fîrûzâbâdî, *Beşâiru zevi’t-temyiz fî letâifi’l-Kitâbi’l-Azîz*, thk. Abdul’alim et-Tahâvî. (Kahire: Lecnetu İhyâ’i’t-türâsi’l-İslâmî, 1973), 4/325; İbn Manzûr, *Lisânu’l- Arab*, 5/3810.

⁹³⁵ Mâverîdî, *Edebü’-d-dünyâ ve’-d-dîn*, 228.

⁹³⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 97.

cehenneme gireceklerdir!”⁹³⁷ Kibrin en fenası, Allah’a karşı yapılan kibirdir. Zira kulun acziyeti, Allah Teâlâ’nın azameti ile hiç kıyas edilir mi?⁹³⁸ İnsanı bu yola sürükleyen şey ise bilgisizlik ve taşkınlıktır.⁹³⁹

2. Peygamberlere karşı kibirlenmek: Peygamberleri çekemeyenler, onlara karşı kibirlenerek, insandan peygamber olmaz, eğer olsa idi benim olmam gerekirdi gibi sözler söyleyerek, peygamberliklerini inkâr etmişler. Kaya, bu konuda Allah Teâlâ’nın şöyle buyurduğunu söyler: “O kavmin ileri gelenleri dediler ki; bu da sizin gibi sıradan bir insan. Sizin yediğinizden yemekte, içtiğinizden içmektedir. Sizin gibi sıradan bir insana uyacak olursanız o zaman herhalde kaybedenlerden olursunuz.”⁹⁴⁰ Kendilerini üstün gören kimseler, Peygamberleri küçümsemiş ve Allah’ın elçisi olduklarını inkâr etmişler.⁹⁴¹
3. İnsanlara karşı kibirlenmek: Kendini belirli bir insandan, bulunduğu bölge insanından veya bütün insanlardan üstün görmektir.⁹⁴²

Yunus Hoca kibirlenen kişiler hakkında şu ifadeleri kullanır: Kul neyine kibirlenir ki, vücudunda hiçbir şey kendinin değil, hepsini Allah yaratmış. Üstünde ki elbisesine kibrediyor ise o koyunun yünü, başkasının dokuduğu, başkasının diktiği bir şeydir, içinde kendisinin hiçbir şeyi yoktur. Onun için insanın kibirlenecek bir şeyi yoktur. Sonra azamet-i ilahiyyenin karşısında insanın kendisinin bir şeyi yoktur. İnsan, Allah Teâlâ’nın azametini idrak etti mi kendisinin hiçbir şey olduğunu görür ve kibirlenmeyi terk eder.⁹⁴³

İnsanın, kendisini diğer insanlardan üstün görmesine sebep olan şeyleri müellifimiz şöyle sıralamaktadır:

⁹³⁷ el-Mü’min 40/60.

⁹³⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 98.

⁹³⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi’d-Dîn*, 3/719.

⁹⁴⁰ el-Mü’minûn 23/33-34.

⁹⁴¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 98.

⁹⁴² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 99.

⁹⁴³ Kaya, “Tasavvuf”, *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:50:55-00:51:35

1. İlim: Kendini bilgili kabul edip diğer insanlara cahil gözüyle bakan ve onları hakir gören kendini diğer insanlardan üstün görür ve kibirlenir. “Kibir, âlimler arasında çok çabuk yapılır.”⁹⁴⁴
2. Amel ve ibâdet: İnsan çok amel ve ibâdet yaptığından ötürü kendini diğer insanlardan üstün olduğunu zanneder ve diğerlerinin kendisine hizmet ve saygı göstermeleri gerektiğine inanır. Âhirette yalnız kendisi ve kendisine benzeyenlerin cennete gideceğini zanneder. “Amel ve ibadet yapan kimseler, kendilerini üstün görmek ve böbürlenmek alçaklığından kurtulamazlar.”⁹⁴⁵
3. Nesebi ile kibirlenmek: İnsan kendisini diğer insanlardan sahip olduğu nesep yoluyla üstün görür. “Soylu bir aileden gelen kimse bu durumda olmayan kişileri hor ve hakir görür. İlim ve amel yönünden kendinden üstün olsa da ona değer vermez.”⁹⁴⁶
4. Güzelliği ve yakışıklılığı ile kibirlenmek. “Bu durum daha çok kadınlar için söz konusudur. Yine bu durum başkalarını ayıplayıp hakir görmeye ve gıybet etmeye sebep olur.”⁹⁴⁷
5. Malı ile kibirlenmek: İnsan zengin olduğu için kibirlenir ve fakirleri küçük görür. “Bu daha çok hükümdar ve zengin tüccarlarda görülür.”⁹⁴⁸
6. Güçlü ve kuvvetli olduğundan dolayı kibirlenmek: Güçlü ve kuvvetli olanlar kendilerini zayıf insanlardan üstün görürler. “Kendinde bulunan güç ve kuvvetle zayıflara üstünlük taslamaya çalışır.”⁹⁴⁹
7. Etrafının ve akrabalarının çokluğuyla ve üstünlükleriyle kibirlenmek.⁹⁵⁰

⁹⁴⁴ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/725.

⁹⁴⁵ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/726.

⁹⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/631.

⁹⁴⁷ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/632.

⁹⁴⁸ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/632.

⁹⁴⁹ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/633.

⁹⁵⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 99.

Kaya, kibre neden olan hasletlerin ucub (Kendini beğenmek), kin (İnsanın düşman olduğu insandan kendini üstün görmesine neden olur), hased (İstemediği kişiden kendisinin üstün olduğu duygusuna sebep olur) ve riyâ (İnsan kendisini üstün görme çabasına kapılarak kibre düşer) olduğunu söyler.⁹⁵¹

Kibir Hastalığının Tedavisi

Her insanda bulunan kibir, insanı helaka sürükleyen bir hastalıktır. Yunus Kaya bu hastalığı tedavi etmenin ve bundan kurtulmanın her insana farz olduğunu, sadece temenni etmekle işin bitmediğini ve bu hastalığı ilim ve amel ile tedavi etmek gerektiğini söyler.⁹⁵²

a. İlmî Tedavi: Bu, Rabbinin azâmet ve kudreti karşısında kendi kudretinin ne olduğunu bilmekle olur. Büyüklük ve azâmetin ancak Allah'a yaraşır olduğunu ruhen sezmekle olur.⁹⁵³ Kaya, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin konuyla ilgili olarak şöyle söylediğini belirtir;

“Hiç kimseye hor bakma,

İncitme gönül yıkma,

Sen nefsinden yan çıkma,

Mevlâ görelim neyler,

Neylerse güzel eyler.”⁹⁵⁴

Müellifimiz'e göre, insan, diğer insanlar gibi kendinin de Allah'ın kulu olduğunu ve imtiyaz hakkının bulunmadığını anlayınca kibir hastalığına yakalanmaz.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 99-100.

⁹⁵² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 100.

⁹⁵³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 100.

⁹⁵⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 100-101.

⁹⁵⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Aritma ve Donatma*, 101.

b. Amelî Tedavi: Müellifimiz amelî tedavinin yukarıda zikredilen kibrin yedi sebebini ıslah etmekle mümkün olacağını söyler ve bunları şöyle açıklar:

1. Nesebi ile övünen insan bilmelidir ki insanların soyu birdir. Bütün insanların babası Hz. Âdem'dir. Şeref ve fazilet ise ırsî değil kesbîdir. Diğer insanlarda bulunan şeref ve haysiyetin kişiye yarar sağlamayacağını, kimse kimsenin yaptığından sorumlu tutulmayacağını, insan nefesine bizzat tattırmalıdır.
2. Güzelliği ve yakışıklılığıyla övüne bilmelidir ki, güzelliği veren Hz. Allah'tır. İnsanın onda bir imtiyaz hakkı olmadığı gibi, bir etkiside yoktur. Bu haller gelip geçicidir. İnsan ihtiyarlandığında çirkinleşeceğini ve bu hallerin gideceğini, geçici olan şeylerle övünmenin ise yersiz olduğunu nefesine tattırmalıdır.
3. Güç ve kuvveti ile kibirlenenler, hastalandıklarında yataklarından kalkamayacaklarını, yandan yana dönmek için başkalarına muhtaç olacaklarını ve yaşlandıklarında bir şeye dayanmadan kalkamayacaklarını unutmamalıdır. İnsan bu sayılanları düşünerek aciz olduğunu itiraf edip kibirini yok etmelidir.
4. Malına güvenerek kibirlenenler bilmelidirler ki, mal yok olmaya her daim mahkûmdur. İnsanın elinde, malının devamlı kalacağına dair bir teminat yoktur. Malı veren Allah senden alıp başkasına verebilir. İnsan malına dayanarak kibirlenmemeli, Allah'ın emirlerini yerine getirerek şükretmelidir. Aksi halde o mal insanın başına bela olur.
5. İlmi ile kibirlenen bilmelidir ki, insanlar cahil olarak dünya gelirler, zamanla öğrenmeye başlarlar. Her insanın bilmedikleri, bildiklerinden çoktur. Bilmedikleri bildiklerinden daha çok olan insanın kibirlenmesi ne kadar da tuhaftır.
6. İbâdetiyle kibirlenen insan şunu bilmelidir ki, yalnız ibâdeti yapmak insanı mutluluğa ulaştırmaz. Saadete ermek için ibâdeti, Allah'ın emrettiği şekilde yapmak, ibâdeti âhirete götürebilmek ve Allah Teâlâ'nın ibâdeti kabul etmiş olması gerekmektedir. İbâdet her insanın şahsi görevidir. İnsan kendi görevini yapmakla diğer insanlardan üstün olmuş olmaz. Yunus Kaya ibâdetinde ki kibrin, ilim ve ibâdet ile yok edileceğini söyler.

7. Etraf ve akrabaları ile kibirlenen kuldan destek almaktadır. Bu destek yeterli olmadığı gibi bazen de aksi olabilir. Çoğu zaman insanı bir şeye eriştirmek ve bir şeyden kurtarmak, insanoğlunun gücünün dışında kalır. Yunus Kaya bir insana asla güvenilemeyeceğini çünkü insanın âciz olduğunu ve yok olacağını söyler.⁹⁵⁶

Kibri Tedavi Etmeden Ölenlerin Sonu

Allah Teâlâ kibirlenenlerin sonunu cehennem olduğunu bizlere bildirilir. Yunus Kaya bu konuda şu ifadeleri kullanır: Eğer insan Allah'a ve Peygamber'e karşı kibirlendiyse, ebedi cehennemde kalacaktır. Sadece insanlara karşı kibirlendiyse, eğer affedilmez ise kibirlendiği kadar cehennemde kaldıktan sonra kurtulacaktır.⁹⁵⁷ “Büyüklik taslayanların kalacağı yer cehennemde değil midir?”⁹⁵⁸ Bu âyet-i kerîmeden anlaşılır; kibirlenenlerin cehennemde özel bir yeri olacaktır.⁹⁵⁹ Diğer bir âyet-i kerîmede ise “Onlara, “İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennemin kapılarından girin içeri!” denilecek. (Vaktiyle) ululuk taslamış olanların kalacağı (bu) yer ne kötü!”⁹⁶⁰ denilmektedir. Bu âyet-i kerîme ise, Peygamberlere karşı kibirlenerek dinlerini inkâr edenlerin, cehennemde ebedi kalacaklarını beyan etmektedir.⁹⁶¹ Başka bir âyet-i kerîmede ise “Şüphesiz Allah kibredenleri sevmez”⁹⁶² buyrulur. Bir hadîs-i kutsi de: “Büyüklik ridamdır, izzet de izarımdır. Kim bu iki şeyde benimle niza(ölçüşmeye) ederse ona azap veririm”⁹⁶³ denir. Diğer bir âyet-i kerîmede ise: “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin. Bütün bunların kötülüğü, Rabbinin katında istenmeyen şeyler olmasıdır”⁹⁶⁴ buyrulur. Yukarıdaki âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şeriflerden

⁹⁵⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 101-102.

⁹⁵⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 103.

⁹⁵⁸ ez-Zümer 39/60.

⁹⁵⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 103.

⁹⁶⁰ ez-Zümer 39/72.

⁹⁶¹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 103.

⁹⁶² en-Nahl 16/23.

⁹⁶³ Müslim, “Birr”, 136; Ebû Dâvûd, “Libas”, 29

⁹⁶⁴ el-İsrâ 17/37-38.

anlaşılan Allah Teâlâ insanlara karşı kibirlenmeyi sevmez ve insanın kibirlenmesini de yasaklar.⁹⁶⁵

3.3.1.11 Ucub (kendini beğenmek)

Sözlükte “şaşmak, hayret etmek, yadırgamak” anlamlarına gelen ucub “bir kimsenin hak etmediği bir mertebeyi kendinde vehmetmesi”⁹⁶⁶ şeklinde ifade edilmektedir. Ucub, nefsin gizli bir sebepten ötürü değişip, her zamanki halinden sıyrılıp uzaklaşmasıdır.⁹⁶⁷

İbn Hazm'a göre ucub, kendini beğenme, övünme, kibir ve büyüklenmenin aslıdır.⁹⁶⁸ Mâverdî kişinin faziletleriyle övünmesine ucub denildiğini belirtir. Ve bunun faziletleri yok ettiğini söyler.⁹⁶⁹ Ucub, yapılan iyilikle böbürlenmektir.⁹⁷⁰ Ebû Bekir er-Râzî ucubun, kendini sevmekten kaynaklandığını belirtir.⁹⁷¹ Râgıb el-İsfehânî ise ucubun aslının ben sevgisi olduğunu söyler.⁹⁷² Ucub, verilen nimeti veren Allah'a bağlamayıp, kendine mal etmektir.⁹⁷³

Kaya kendini beğenmeyi şöyle izah eder: Kalbin sıfatlarından olan ucub, kişinin kendisinde bulunan nimetlerin üstünlüğüne inanıp ve güvenmesi ve kimin verdiğini unutup kendini beğenmesidir. Hz. Allah kullarına nimetleri fazlu kereminden vermiştir. Kul, nimeti verenin Allah Teâlâ olduğunu düşünmez, nimetlere dalar, o nimetin elinden çıkacağına ihtimal vermez ve bu nimetlerin ebedî kalacağını zannederek kendisinin de böyle ebedî yaşayacakmış gibi bir ruh haline girerse, bu kişi kendisinin çok üstün olduğu hissine kapılır. İşte bu ruh haline “ucub” denir.⁹⁷⁴

⁹⁶⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 104; Birol Yıldırım, *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkanı Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2019), 232-235.

⁹⁶⁶ Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 150. ;İsfehânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, 306.

⁹⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 668.

⁹⁶⁸ İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, 73-74.

⁹⁶⁹ Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 228.

⁹⁷⁰ Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukukillâh*, nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ, (Beyrut: y.y., 1405/1985), 343-344.

⁹⁷¹ er-Râzî, Ebû Bekir, *et-Tıbbü'r-rûhânî*, 46-47.

⁹⁷² Mustafa Çağrı, “Ucub”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yay., 2012), 42/36-37.

⁹⁷³ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/763.

⁹⁷⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 104.

Kaya, Allah Teâlâ'nın kendini beğenmeyi şu âyet-i kerîmede yasakladığını söyler: "Nefsinizi tezkiye etmeyin."⁹⁷⁵ Yani nefsinizin kötülüklerden uzak olduğunu iddia etmeyin. Eğer ki, bir insan kendinin bütün kötülüklerden uzak olduğuna inanırsa, o kişi kendini beğenir. Rasulullah (s.a.v.): "Üç şey insanı helak'a götürür: Bunlar; cimrilik ve harislik, nefsin istek ve arzularına tabî olmak ve kişinin kendisini beğenmesidir"⁹⁷⁶ der. İnsanın kendini beğenme özelliği, kendini helâk edecek vasıflar arasında olduğu bu hadîs-i şerîfte beyan edilmiştir. Bu vasıf ile kişi ahirete gider ise, azaba düçâr olacaktır.⁹⁷⁷ Kendini beğenmenin kitap ve sünnet ile kötülendiğini, insanın unutmaması gerekir.

Yunus Kaya göre ucub, kibrin kaynağı olduğundan ötürü zararları da aynen kibrin zararları gibidir. Bununla birlikte, ucubun diğer zararları ise şunlardır:

1. Kendini beğenen insan günahlarını küçük görür veya tamamen görmezlikten gelir,
2. İbadetlerini büyük görerek, Allah Teâlâ'ya minnet etmeye kalkışır,
3. Kendi görüşlerini üstün görür, başkalarının görüşlerinin ise yanlış veya yetersiz olduğuna inanır. Bu nedenle kimsenin nasihatini kabul etmez.⁹⁷⁸

Yunus Kaya kendini beğenme hastalığından kurtulmanın yolunu şöyle açıklar:

Kendini beğenme cehaletten doğar, ilacı ise ilimdir. İnsan, kendisinde beğendiği ve benlik yaptığı şeyde, kendinin payının ne kadar olduğunu bildiği zaman benlik yapmaz. İnsanoğlunda bulunan nimetlerin tamamını Allah Teâlâ kendi lütfundan vermiştir. Hiç kimsenin üstünlük hakkı yoktur. İnsana, cismindeki değerleri ve aklındaki üstünlüğü veren Allahu Azîmuşşan'dır. İnsanın bunlarda hiçbir hakkı yoktur. İnsan yaptıklarını kendi kudret ve iradesiyle yapar, o iradeyi yaratan ise Allah'tır. İnsanoğlunun yapmış olduğu ibadetler, kendisinden istenilen ibadetlerin çok altındadır. Vazifesini tam olarak yapmadığı halde, övünmesinin yersiz olduğunu bilen insan asla büyüklenmez. Aksine Allah'ın karşısında aczini idrak eder ve tevâzû

⁹⁷⁵ en-Necm 53/32.

⁹⁷⁶ Sünenü Ebû Davud, "Edep", 4331.

⁹⁷⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 105.

⁹⁷⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 105.

kapısına yönelir. Her şeyin Allah'tan olduğu bilincine varan insan, bu nimetlere şükretmek gerektiğini anlar, nimetlerle övünmeyi terk eder ve şükürünü eda etmeye çalışır.⁹⁷⁹ Bu konuda İmam-ı Gazzâlî şöyle der: Bütün hastalıkların tedavisi, o hastalığı meydana getiren sebebin zıddı ile karşılaştırmak suretiyledir. Kendini beğenme hastalığının sebebi ise sadece bilgisizlik olduğundan, onun tedavisi de onun zıddı olan ilimle olur.⁹⁸⁰

3.3.1.12 Gurur

Sözlükte “aldatma, kandırma; aldanma, kapılma; gaflet, bilgisizlik” anlamlarına gelen gurûrun “bâtıl şey” mânasındaki gar kelimesinin çoğulu olduğu dile getirilir. Ancak yaygın görüşe göre gurur tekil bir kelimedir ve “insanın, mânevî ve ahlâkî açıdan değersiz sayılan süflî şeylerin cazibesine kapılarak onlarla avunması” demektir.⁹⁸¹

Gurur, isteğine uyan şeylerde nefsin sakinleştiği ve şeytanın kandırması ile yaradılışın meylettiği şeylerdir.⁹⁸² Beğavî'ye göre gurur, insanın, asılsız heveslerin oyununa gelmesidir.⁹⁸³ Gurur, insanın mal, makam, şeytan ve benzeri şeyler tarafından aldatılmasıdır.⁹⁸⁴

Müellifimize göre gurur, şeytanın aldatmasıyla veya şüphe neticesi ile insan tabiatının meylettiği ve nefsin arzularına uyan şeylere itimat etmektir. İnsan dünyadaki ihtiyacını te'min eder, zevkini tatmin edecek kadar nimete nail olur ve istediği rütbeye erişir, rahat bir hayata kavuşarak durumundan memnun olur ve kalbi mesrur olur ise akıbetinden emin bir ruh hali içerisine girer. İşte bu hale gurur denir.⁹⁸⁵

Yunus Kaya insanın gururlandığı şeylerin genelde üç kısma ayrıldığını söyler:

⁹⁷⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 106.

⁹⁸⁰ Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/764.

⁹⁸¹ İsfahânî, *Müfredât* “grr”, md.,2/146-147; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “grr” md., 5/12.; Mütercim Asım Efendî, *Kâmûsü'l-muhîd Tercümesi*, “grr”, md., 3/2226.

⁹⁸² Gazzâlî, *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*, 3/779.

⁹⁸³ Ebû Muhammed Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum'a Dumeyriye-Süleyman Sâlim el-Hareş, (Riyad: Dâru tayyibe, 1995), 6/426.

⁹⁸⁴ Fîrûzâbâdî, *Beşâiru zevi't-temyîz fi leîâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*, 129;

⁹⁸⁵ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 106.

1. Allah Teâlâ'nın keremini, rahmetini ve affını günah işlemeye vesile kılarak aldanmak. Şeytan insana vesvese vererek, günah işleyeni şöyle aldatır: “Allah kerîm ve affedicidir, sonra tövbe edersin” der, insanda buna aldanır ve günah işler.⁹⁸⁶
2. Dünya hayatına aldanmak. İnsan, mal, mülk, saltanat ve evlatlarına güvenir ve bunlarla tatmin olarak aldanmış olur.⁹⁸⁷ Kaya, yukarıda zikredilen iki maddenin de haram olduğunu Allah Teâlâ'nın bize şu âyet-i kerîme ile bildirdiğini söyler: “Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın; o, yoldan çıkarıcı da (şeytan) Allah hakkında sizi aldatmasın.”⁹⁸⁸ Diğer bir âyet-i kerîme de ise “Dünya hayatı ise, sadece aldatıcı bir geçimdir”⁹⁸⁹ buyrulmaktadır. Bu âyet-i kerîme dünya hayatının aldatıcı olduğunu açıklarken, bir önceki âyet-i kerîme ise dünya hayatına aldanmayı yasaklamaktadır.
3. Günahlara gururlanmak. Günahkâr olan bir insan, günahından kurtulma çaresinin olmadığını düşünür ve ne yaparsa yapsın artık cehenneme gideceğini kabul edip kendini kandırır.⁹⁹⁰ Kaya, konuyla ilgili olarak Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu söyler: “Muhammed de ki: Ey kendilerine kötülük yapıp aşırıya giden kullarım, Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü o bağışlayandır, merhamet edendir.”⁹⁹¹ Bu âyet-i kerîme Allah'tan umut kesmeyi haram kılmaktadır. Kul, günahından pişman olup tövbe etmelidir. Ben günahkâr oldum, bari diğer günahları da işleyeyim derse, kendini aldatmış olur. Bu durumda olan bir insanın günahlarına tövbe etmesi gerekir.⁹⁹²

Mağrûrlar ve Aldananlar

Müellif mağrur olup ve aldananların çok olduğunu söyleyerek bunlardan sadece önemli olan dört tanesini açıklamaktadır.

⁹⁸⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 106.

⁹⁸⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 107.

⁹⁸⁸ Lokmân 31/33; Fâtır 35/5.

⁹⁸⁹ Âl-i İmrân 3/185.

⁹⁹⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 107.

⁹⁹¹ ez-Zümer 39/53.

⁹⁹² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 108.

1- Âlimler: Kaya âlimleri üç kısım da inceler;

a. Alanında mahâret kazanarak yüksek mevkiye erişmiş olan âlim, bilgisine güvenerek, kendisinin üstün insan olduğuna inanır ve kendisinin saâdette olduğunu zanneder. Hâlbuki kendisinin âhiretten haberi yoktur ve ne için yaratıldığını unutarak ilmiyle mağrur olmuştur. İlmi ise kendisini aldatmaktadır, ahirette ise hüsrana uğrayacaktır.⁹⁹³

b. Dini ilimlerde veya bir kısmında mahâret kazanmış ve kendinin ilmi kendine perde olmuş kişiler. Bunlar, bilmekle saâdete ereceğini zannederler. Oysaki yalnız bilen değil, amel edip Allah'ın emrettiği yolda giden saâdete erecektir. Böyle bir kişi ilmiyle mağrur olarak ve aldanmıştır.⁹⁹⁴

c. Dinini biliyor, normal ibâdetini yapıyor, yalnız nefsindeki kötü ahlaklardan arınarak iyi ahlaklarla donanmamışsa, o şahıs yine aldanıyor demektir. Çünkü: “Şüphesiz ki, nefsinin tam temizleyen kurtuldu”⁹⁹⁵ buyrulur. Kaya, kötü ahlakıyla ahirete giden kişinin o ahlakın cezasını göreceğini söyler.⁹⁹⁶

2- Âbidler: Müslümanlardan her biri bir ibadete daha çok önem vererek, kendinin bu ibâdetle mutluluğu elde edeceğini zanneder. İbadeti Allah Teâlâ'nın emrine uyuyor mu uymuyor mu diye bakmaz. Oysaki onun bu ibâdeti kendisini aldatmaktadır. Çünkü ibâdet şeriata uygun şekilde yapılmamaktadır. Bazıları nafîle ibâdete dalar, farzları ihmal eder. Bazıları da Kur'an okumayı bırakır, velilerin okumuş olduğu kasideye devam eder, zanneder ki, bu kasideleri devamlı okumakla veli olunur. Kimi de ibâdete normal olarak devam eder, yalnız riyaya yakalanır ve yakalandığından haberi bile olmaz. Zanneder ki ben mutluluğa ulaştım, hâlbuki ibâdeti ile mağrur olup ve aldanır. Bu durumda olan kişilerin nefislerindeki kötü duyguları arıtmaları gerekmektedir.⁹⁹⁷

⁹⁹³ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 108.

⁹⁹⁴ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 108.

⁹⁹⁵ el-A'lâ 87/14.

⁹⁹⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 109.

⁹⁹⁷ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 109.

3- Sûfiler: Yunus Kaya göre hakîki ve gerçek sûfiler, nefsini kötü ahlaklardan arıtmış, iyi ahlâkla donatmış, âhirete yönelmiş, dünya sevgisini kalbinden atmış olan kimselerdir.⁹⁹⁸ Kaya sûfilere dört madde de inceler;

a. Bir kısım insan sûfilere kendilerini benzeterek geçimini sağlamaya çalışır, etrafına mürid toplar ve bu suretle kendilerinin saâdete erdiğini sanırlar. Hâlbuki mağrur olup aldanmaktadırlar.

b. Bir kısmı da kendinin erdiğini, manevî âlemi gördüğünü iddia ederek, etrafına müridler toplar ve böylece kendini büyük bir şeyh olduğunu sanarak, müridlerin ve halkın hürmetine kanarlar ve saâdetle olduklarına inanırlar. Hâlbuki bunların manevî hayattan zerre miktarı nasipleri yoktur. İşte bu kimselerde aldanmışlardır.

c. Bir kısmı da, tarikat diye Batınî mezhebine girer, ibâdeti terkeder, ibâdeti ve dinin emirlerini başka manalarla yorumlar ve İslam dininden çıkarlar. Bu haliyle, kendinin iyi bir müslüman olduğunu zanneder ve diğer Müslümanları da tenkit eder. Onlara avam-ı nâs gözüyle bakar. Bu zavallılarda kendilerini böyle aldatırlar.

d. Başka bir kısım da, ilk önce doğru tasavvufa intisâb eder, bir dereceye kadar çalışır. Bundan sonra kendinin en yüksek mertebeye erdiğini ve ibâdetin kendisinden düştüğünü iddia eder. Böylece küfre gider. Bununla beraber, kendisinin saâdetle olduğunu zanneder.⁹⁹⁹

4- Mal sahipleri, zenginler: Müellifimiz bunları da üç madde de açıklamaktadır;

a. Bir kısım zenginler, zenginliğin kendilerinin saâdeti olduğuna inanır, bu dünyada olduğu gibi âhirette de mutlu olacaklarını zanneder, ibadet ve taâtı unuturlar. Böyle insanlar da malları ile mağrur olup aldanırlar.

b. Bazıları da malın nereden geldiğine ve nasıl kazandığına bakmaz, malını hayra harcar. Hâlbuki malı haram, ticareti ise faizle dönmektedir. Böyle olmasına

⁹⁹⁸ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 109.

⁹⁹⁹ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 109-110.

rağmen haramla yapılan hayrın değerinin olmadığını düşünemez. Yalnız hayır ettiğini ve bu suretle saâdete ulaşabileceğini zanneder. Böyle kişilerde malları ile mağrur olup aldananlardandır.

- c. Bir kısım da malını helal kazanır ve hayra harcar. Cami, yol, köprü ve su gibi hayırlar yapar. Fakat bu hayırlardan maksadı, isminin unutulmaması, kendisinden sonra isminin hayır sahipleri arasında geçmesidir. Böyle kişilerin yaptığı hayırlar şöhret içindir. Böyle kişilerde aldanmışlardır. Çünkü yapılan ibadet ve hayırların geçerli olması için hâlis niyet ve Allah rızası için olması şarttır.¹⁰⁰⁰

Yunus Kaya nefsi arıtmakla ilgili son olarak şunları söyler:

İnsan, nefisini yukarıda zikredilen kötü duygulardan arıtınca, kalp âlemi inkişaf eder, dünyayı kendi tabiatıyla görür, kalbinin dünyaya olan meyli ve sevgisi kesilir. Manevi âlem açılır, onu görünce gönlü ona meyleder ve âhireti dünyaya tercih eder. Böylelikle âhireti kazanmak için çalışır. Dünyayı, âhireti kazanmak için vesile kılar. Bedeninde ubudiyyete mâni' ve günahlara iten güç kalmayınca, ubudiyyet görevini yapmaya bütün gücüyle yönelir. Bu kişi ilahi yardıma ulaşarak muvaffak olur. Kaya, konuyla ilgili olarak şu ayet-i kerimeyi verir: “Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarfedenlere gelince, onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.”¹⁰⁰¹ Bu âyet-i kerîme, Allah yolunda nefsi ile mücahede edenlere Allah Teâlâ'nın yardım edeceğini, onları nefsin te'sirinden kurtarıp, kendilerini ilâhî emirlerle yönetmelerini sağlayacağını va'd ederek, bizlere müjde vermektedir.¹⁰⁰²

Nefislerinin istediklerini yapmayarak kötü duygulardan arınanlar âhirette mutluluğa nail olacaklardır. Kaya, Yüce Allah'ın bu konuda şöyle buyurduğunu söyler: “Doğrusu arınan ve rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir.”¹⁰⁰³ Başka bir âyet-i kerîmede ise: “Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta

¹⁰⁰⁰ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 110.

¹⁰⁰¹ el-Ankebût 29/69.

¹⁰⁰² Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 111.

¹⁰⁰³ el-A'lâ 87/14-15.

kendisidir”¹⁰⁰⁴ buyrulur. Kaya, son iki âyet-i kerîme de nefsin isteklerini önleyenlerle, nefsinin arıtıp kötü duygulardan uzak tutanların ebedî saâdete ereceğinin ve cennette iskân edileceklerinin açıklandığını söyler. Ayrıca kaya, Allah (c.c.)’nin âhirette insana yararlı olan şeyin yalnız kalbin arılığı olduğunu şu âyet-i kerîme ile bildirdiğini söyler: “İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!”¹⁰⁰⁵ Bu âyet-i kerîme, kıyamet günü yalnız arınmış kalbi olanların kalplerinin arınmasından faydalanacaklarını, arınmış kalple âhirete gitmeyenlerin mal, mülk ve evlatlarının kendisine hiçbir fayda sağlamayacağını açıklamaktadır. Ayrıca bu âyet-i kerîme kalplerin arındırılmasını teşvik etmektedir. Kalbin selîm olması, küfürden ve kötü ahlaktan uzak olması anlamına gelmektedir. İnsan kalbini küfür ve şirkten arındırır ve kötü huylardan temizlerse, o vakit bu kişinin kalbi “selîm” bir kalp olur ve âhirette de ödüllendirilir. Bu arınma işleminin sonucunda insan, eşyanın hakikatini ve kendi nefsinin tabiatını görür. Yaptığı işlere ve nefsinin durumuna şiddetli bir şekilde pişmanlık duyar. Affedilmesi için Rabbine yönelir. Şüphesiz ki Allah, bağışlayıcı ve af edicidir.¹⁰⁰⁶

Bu kötü huylardan nefsimizi temizlediğimiz zaman kalp gözümüz ve kulağımız açılır. O vakit Allah’ın emirlerini bildiğimiz kulak ile değil de kalp kulağıyla dinleniliriz. Allah’ın hikmetlerini normal göz ile değil de kalp gözü ile görürüz. İnsan kalp gözüyle kendine bir bakar ki, tuvalete düşmüş adam gibi berbat ve pislik içinde. O kişi günahlarını görür, günahlarını görünce şiddetli bir şekilde kendine bir üzüntü gelir. İşte o üzüntü geldiği zaman günahların tümünü terk eder. Allah’a kendisini affetmesi ve günahlarını bağışlaması için yalvarır.¹⁰⁰⁷

Yunus Kaya bir müslümanın yukarıda sayılan kötü vasıflardan kalbini arıtarak selîm hale getirmesi gerektiğini söyler. Kalbi selîm olanların ebedî mutluluğa erişeceklerini, Allah’ın lütfundan faydalanacaklarını ve ahirette mesud bir hayat yaşayacaklarını ifade eder. Bizlere düşen görev kalbimizi kötü ahlaklardan uzak tutmaktır. Bu kötü vasıfların vücudumuzda yer bulmalarına fırsat vermemektir. Olaki

¹⁰⁰⁴ en-Nâzi’ât 79/40-41.

¹⁰⁰⁵ eş-Şuarâ 26/87-89.

¹⁰⁰⁶ Kaya, *Tasavvuf Nefsi Arıtma ve Donatma*, 112.

¹⁰⁰⁷ Kaya, “Tasavvuf”. *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 00:51:47-00:52:35.

bu kötü huylar beden ülkemize bir yerden girmiş iseler derhal onları imha etmek gerekir.

Özetle diyebiliriz ki Yunus Kaya nefsi, kötü huylardan (haset, kin, riyâ, kibir, ucub, gurur, gazap ve yukarıda sayılan kötü huylar) arındırarak, iyi huylarla(tövbe, sabr, şükr, reca', havf, zühd, tevekkül, rıza ve muhabbet vb.) donatmamamız gerektiğini söyler. Böyle yapanların ise hem dünyada hem de ahirette mutluluğu ve Allah (c.c.)'nun rızasını elde edeceklerini ifade eder.

3.4 Yunus Kaya'nın Bazı Dinî Konulara İlişkin Yaklaşımları

Yunus Kaya, ilim, fen ve sanat isimlerinden hareketle şöyle bir değerlendirme yapar: “Kabrın kapısına kadar götürenlere fen ve sanat denir. Oradan öteye devam edenlere de ilim denir.” Fikrin mantığını Aristo ortaya koymuştur. Sözün doğru olarak kabul edilme mantığını ise hadis ıstılahları ve hadis usulü adıyla hadis âlimleri ortaya koymuşlardır. Sözün anlamını ve Kur'ân'ı Kerîm'i anlayıp kavramanın mantığını ise Fıkıh Usulü âlimleri yazdıkları usul eserleriyle ortaya koymuşlardır. Yunus Kaya, Akaid ve Kelâm ilminin temel esas olduğunu belirtir. Dini temelden ve esaslı bir şekilde anlamak için Usul-i Fıkıh üzerinde çok durulmasını istemiş ve dinin felsefesi ve hikmetinin ancak Fıkıh Usulü yoluyla anlaşılacağını vurgulamıştır. Yunus Kaya'ya fıkıh ile ilgili bir soru sorulduğunda onun Fıkıh Usulü açısından sonucunu söyler, fakat taşıdığı endişelerden dolayı Hidaye'ye başvurulmasını da ister. Amele en yakın olan ilmin ise Gazzâli'ye istinaden Fıkıh ilmi olduğunu söyleyerek öğrencilerini bu ilmi öğrenmeye teşvik etmiştir. Yunus Kaya müçtehid ile müfessir hakkında şunları söyler: Müçtehid, naslardaki murad-ı ilahiyi anlayan, müfessir ise nasların lafzî manasını anlayandır.¹⁰⁰⁸

Kaya, sadece Mantık ilmiyle ilgili yüz yirmi eser mütalaa ettiğini, Kelâm'da ve Fıkıh Usulü'nde pek çok eseri mütalaa edip tam anlamadıkça bırakmadığını bizzat kendisi ifade etmiştir. Yunus Hoca'nın Ezher'in son iki yılında bu derslerin işlendiği bölümü tercih etmesi sebebiyle adı geçen derslere olan vukufiyeti ileri seviyede olur. Fakültede ilk Felsefe dersinde hocası Üstad Abdulhalim Mahmud, “Felsefe”nin

¹⁰⁰⁸ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 20.

tarifini yapmasını ister. Yunus Kaya, “Ben ilk defa okuyacağım bir ilmin tarifini yapamam” der. Hocası ise ısrarla bu güne kadar okuduklarından ve anladıklarından hareketle bir tarif yapmasını ister. Yunus Kaya, “Felsefe, akıl atına binip nass ve örfe bakmadan mahmuzlamaktır” deyince hocası, “İşte felsefenin en orijinal tarifi budur” diyerek takdirlerini belirtir. Mısır’da geçirdiği yıllarda ilk, orta ve yeniçağ felsefelerini okumasının, kendisini aşırı derecede yorduğundan bahseden Yunus Kaya, bu ilimleri dini anlama ve anlatmada yardımcı olarak kullandığından hareketle teselli bulur. Yine de felsefeyle o kadar uğraşılması gerektiğine dikkat çeken Yunus Kaya, Kur’ân ve Sünnet’e yoğunlaşmayı tavsiye eder. Bu sahada İbn Sina’nın *el-İşârât ve’t-Tenbihât’ını*, İbn Arabî’nin *Fütûhat-ı Mekkiye’sini*, İbn Haldun’un *Mukaddime’sini*, Şehristani’nin *el-Milel ve’n-Nihal’ını*, Gazalî’nin eserleri ile Hüseyin Muhammed el-Cisr’in *Risaletü’l-Muhammediye’sini* ve diğer eserlerini okumayı tavsiye eder.¹⁰⁰⁹

Yunus Kaya’ya şöyle bir soru sorulsa idi: İlim açısından kelimayı tasavvuf mu esastır? Şöyle derdi: Esas olan itikattır onun için kelimayı ilmidir. Amel en uygun olan ise fıkıh ilmidir. Tasavvuf ise bunların hayata nakledilmesidir. Kaya’ya göre farz ibadetleri yaptıktan sonra Müslümana gerekli olan ibadet, Hz. Peygamberimizin de devam etmesi itibarıyla gece kalkıp tehcüt namazı kılmak ve Kur’an okuyup tefekkür etmektir. Kendisi tefekküre çok önem veren, gece kalkıp tehcüt kılmayı, bir cüz Kur’an okuyup tefekkür etmeyi tavsiye eden ve bunun yanında kesinlikle Hz. Peygamberin sünnetini ihmal edilmemesini söyleyen biridir. Ona göre anlamak için bunlar şarttır. Anlamak için Kitap ve sünnet şart olduğu gibi birde geleneği bilmek şarttır. Yunus Kaya Gazzâlî’nin şu sözünü sık sık söylerdi: Amel en yakın ilim fıkıh ilmidir. Fıkıh ilmini bileceksin ama ezber şekilde değil tefakküh edeceksin, kendisinin derdi bu idi. Usûl bileceksin ki doğru anlayasın derdi. Ona göre müslümanın en başta inancı sağlam olmalı daha sonra da fıkıhta ki amelleri bilip amel etmelidir. Yunus Kaya ilahiyatları, imam-hatipleri çok düşünür, savunur ve kollardı. Kendisi İlahiyat Fakültesinde hocaların abdestsiz Kur’ân’ı Kerîm’e el sürdüğünü duyar ve bunun üzerine şöyle söyler: Kur’ân’ı Kerîmin bir bedeni var, basılmış olup elimizde mevcut olan, bir de Levhi mahfuzda kendisi var. İnsanın bedeni temiz olmadan basılı olan Kur’ân’ı Kerîm’e dokunamaz, ruh temiz olmadan

¹⁰⁰⁹ Koçak, *Erzurum’un Yüzleri: Müftü Yunus*, 16-17.

da Levhi mahfuzda ki manaya ulaşamaz. Benim üzüldüğüm şudur ki: Eğer Kur’ân’ı Kerîm’e abdestsiz dokunuyor iseler, Kur’ân’ı Kerîm’i anlamadan fersah fersah uzaklaşıyorlardır. Çünkü şeâiri İslamiyeye tâzim elzemdir. İnsanın bedeni temiz olmalı ki mushaf’a dokunsun, ruhu da temiz olmalı ki Kur’ân’ı Kerîmin kendisine, manasına, maksad-ı İlahiye ulaşsın. Şuda unutulmamalı ki: İnkâr edenler Kur’ân’ı Kerîm’i anlayamazlar. Zeki Koçak bir gün Yunus Kaya’ya şöyle bir soru sorar: Hocam Gazzalî nasıl oluyor da 25 yaşlarında medresede müderris oluyor, yaşı biraz genç değil mi? Yunus Kaya der ki: Gazzalî medresede müderris olduğunda 25 değil 1000 yaşlarında idi. Sen iki tane âlim gördün. Halis Efendi¹⁰¹⁰ (1918-20119) 90 yaşında, bende 80, sen şimdi 170 yaşındasın. Müellifimiz şekilde hesap eder ve Zeki Koçak’a şöyle söyler: Bizim gibi beş altı kişi daha görecektin ki sende 1000 yaşında olasın. Gazzalî onun için o yaşta müderristi.¹⁰¹¹

Yunus Kaya’ya göre iki türlü medrese vardır. Biri bizim bildiğimiz medrese, diğeri de takva medresesi. Ona göre Medresetü-t takvadan geçmeyen bir insana Kur’ân’ı Kerîm kendisini açmaz. Sadece zahiri ilimlerle elde edilen bilgilerle Kur’an’a yaklaşarak elde edilen bilgi çok sığ bir bilgidir. Kur’an yedi katmanlıdır,¹⁰¹² takvayı elde edemeyenler sadece ilk manasını anlarlar, bu da zahiri manadır ve bu denizin kenarında dolanmaya benzer, denizin kenarında dolanan insan denize girmiştir ama denizin derinliklerinde ne olduğundan haberi yoktur. Sadece sığ yerlerde dolanır, yüzer ben denize girdim der, doğru ama hele inci ve mercan aramak için denize bir gir, dalgıç ol da gör. İşte asıl Kur’ân’ı Kerîm’in inci ve mercanı o derin yerlerde, sığ manasında değildir. Kur’ân’ı Kerîmin asıl manası ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci manalarıdır. Bunları anlamak için de Kur’ân’ı Kerîmin kendisini insana açması gerekir. Kur’ân’ı Kerîm kendisini açmayınca bir insan Kur’ân’ı Kerîm’i anlayamaz. İnsanın kendisini Kur’an’a açması değil, Kur’ân’ı Kerîmin kendisini açması lazım, buda ancak medresetü-t Takva ile olur.¹⁰¹³

¹⁰¹⁰ Hacı Halis Efendi de denilen Muhammet Halis Emek Efendi aslen Erzurum’un Tortum ilçesi’nin Aşağı Katırlı köyündendir. 1918 yılında babası Yusuf Samim Efendi’nin İmam Hatipliği görevi nedeniyle bulunduğu Çat’ın Çögönder köyünde dünyaya gelen Halis Efendi 21 Ocak 2011 Cuma günü vefat etmiştir. (Erzurum Gazetesi, (EG), “Çat Müftüsü Halis Emek Efendi” (Erişim, 5 Ekim 2022))

¹⁰¹¹ Zeki Koçak, Kişisel Görüşme, 12 Mayıs 2022.

¹⁰¹² Sebül mesani

¹⁰¹³ Muhammet Yazıcı, Kişisel Görüşme, 11 Mayıs 2022.

Yunus Kaya'nın Kur'ân'ı Kerîmin mahiyetiyle ilgili bir vaazında, televizyon kanallarında manası anlaşılmadan okunan Kur'ân'ı Kerîmin faydasının olmadığı gibi yanlış bir kanaatin gündeme gelmesi üzerine şu ifadeleri kullanır: Kur'ân'ı Kerîm zatı itibariyle şifadır. Manasını bilene de bilmeyene de şifadır. Hatta çok okursanız zamanla bazı ayetlerin manası kalbinize inkişaf eder. Tarihte bunun pek çok misalleri vardır. Manasını anlamak ve hükümleri istinbat etmek için ise özel eğitim-öğretim gerekir ki, yanlış anlamalara düşülüp de toplum ifsat edilmesin.”¹⁰¹⁴

---

¹⁰¹⁴ Koçak, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus*, 23-24.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tezimizin konusu, Yunus Kaya'nın hayatı ve tasavvufi yaklaşımlarıdır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Yunus Kaya'nın hayatına değinilmiştir. Hakkında yapılmış müstakil bir çalışma olan *Müftü Yunus Kaya* adlı eserden yararlanılarak, hayatı ve eserleri ilgili elde edilen bilgiler en doğru şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Kelam eserinin içeriği hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Özellikle Tasavvuf adlı eserindeki nefsi arıtmak ve donatmak başlıkları altındaki kavramlar üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar üzerinden Yunus Kaya'nın tasavvufi yaklaşımları açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırma ve incelemelerimizin neticesinde Yunus Kaya'nın dört tane eserinin olduğu sunucuna ulaştık. *Tasavvuf* ve *Kelam* eserleri Uzak Ülke yayınları tarafından kitap halinde basılmıştır. *El-İcâre Beyne Mezâhibi's Sitte* ve *el-Lafz ve'l Ma'na I'nde Ebî Hâlid el-'Askarî* adlı eserleri ise tahsis edilip yayına hazırlanmayı beklemektedir.

Yunus Kaya, müezzinlik, müftülük, müderrislik gibi vazifelerde de bulunmuş âlim bir zattır. Mütevazı, gösterişsiz ve şöhretten uzak bir hayat yaşamaya çalışmıştır. Kendisinden birden fazla kişi ders okumasına rağmen, dersleri sonuna kadar devam ettiren ve icazet alabilen tek öğrencisi Doç. Dr. Zeki Koçaktır.

Çalışmamızda, Yunus Kaya'nın tasavvuf adlı eseri doğrultusunda tasavvufi yaklaşımlarını ortaya koymaya çalıştık. Yunus Kaya bu eserini te'lif ederken büyük ölçüde Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından, Ebû Talip el-Mekkî'nin *Kutü'l Kulûb*'ünden, Ebû Nasr es-Serrâc'ın *el-Luma*'sından etkilenmiştir. Bizim gördüğümüz ve anladığımız kadarıyla en çok Gazzâlî'nin *İhyâ*'sından etkilenmiştir. Yaptığımız rapor da Zeki Koçak, Yunus Kaya'nın derslerinde de Gazzâlî'den çok bahsettiğini belirtmişti. Yunus Kaya'nın kelimî yönü ağır bastığı için tasavvufu bir sufi gözüyle değil de bir Kelamcı gözüyle yorumlamıştır. Bir şeyden bahsettikten sonra hemen ya âyet-i kerîme veya hadîs-i şerîften delil getirdiğini ve daha sonra yorum yaptığını görüyoruz. Buradan da anlaşılabilir, Yunus Kaya, kelimî yönünü çok iyi bir şekilde geliştirmiş. Yunus Kaya delilsiz söz söylemez. Söz söyleyeceği vakit mutlaka kendisini destekleyecek bir delil getirir.

Yunus Kaya tasavvufu, nefsi güzel huylarla donanatarak, kötü huylardan arındırmak olarak görür. Bir Müslümana, bir sūfi'ye düşen nefsini yukarıda zikredilen kötü ahlaklardan arındırmak ve iyi huylarla donatmaktır. Kişi iyi ahlaklar ile donanıp, kötü huylardan arındığı vakit, kalp gözü açılır. Kalp gözü açılan kişi ise, normal göz ile değilde kalp gözü ile görmeye başlar. Bildiğimiz kulak ile değil de kalp gulağı ile duymaya başlar. Nefsi kötü ahlaklardan arındırarak felaha eriştirebilir, iyi ahlaklarla donatarak da yüceltebiliriz. İnsan nefsini iyi ahlaklarla donatıp kötü ahlaklardan arındırarak Rabbinin rızasını ve mahabbetini elde eder, mükâfatlara muttali olur. Hem dünya hem de ahiret saadetini elde eder. Nefislerini bu şekilde arıtıp donatanlardan olmak en içten temennimizdir. Gayret bizden, tevfik Yüce Allah'tandır.

KAYNAKLAR

- Acar, Cafer. “Risâlet Dönemi İlişkilerinde Bir Hakaret Unsuru Olarak Sebb ve Şetm”. *Turkish Studies*. 12/20. (2017), 21-36.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed el-. *Keşfu'l Hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*. 2. Cilt. Beyrut: y.y., 1988.
- Ağırman, Mustafa. Kişisel Görüşme. 11 Mayıs 2022.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 6 cilt. Beyrut: Dâru Sadır. 1895.
- Ahmet Rıfat Efendi. *Tasvîru'l Ahlâk*. Haz. Hüseyin Algül. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Akay, Hasan. *İslâmî Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları. 1995.
- Askalânî, İbn Hacer el-. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd v.dğr., 28. Cilt. Kahire: y.y., 1398/1978.
- AS, Avasis. “Prof. Dr. İsa Çelik”. Erişim 6 Ekim 2022. <https://avesis.atauni.edu.tr/isacelik>
- Akdağ, Eyyup. “Sûfîlere İsim Arayışları ve Tasavvuf Kelimesinin Menşei Meselesi”, Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 23 / 2 (Aralık 2019): 715-737. <https://doi.org/10.18505/cuid.620070>
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el-. *Rûhu'l-Meâni*. 30. Cilt. Beyrut:y.y. 1985.
- Ankaravî, İsmail. *Minhacü'l-Fukara*. haz. Saadettin Ekici. İstanbul: İnsan Yayınları. 1996.
- Ateş, Süleyman. *İslam Tasavvufu*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat. 1992.
- Afîfî ,Ebu'l-Alâ. *Tasavvuf*. çv. Ekrem Demirli ve Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayınları, 5. Baskı. 2012.
- Bağdadî, Hatîb el-. *Târîhu'l Bağdad*. 19. Cilyt. Beyrut: Dâru Sadır ts.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Kitabu'z-Zühdi'l-Kebir*. Beyrut: Dârü'l-Cinan, 1987.

- Begavî, Ebû Muhammed Ferrâ' el-. *Meâlimu't-tenzîl*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr-Osman Cum'a Dumeyriye-Süleyman Sâlim el-Hareş. Riyad: Dâru tayyibe, 1995.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Ahlâk Dersleri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat. 1996.
- Boyacılar, Nurettin. *Bir Ömür Böyle Geçti*. İstanbul: Yasin Yayınevi. 2012.
- Boynukalın, Mehmet. "Sövmeye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/397-398. İstanbul: TDV Yayınları. 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *el-Edebü'l-Müfred*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife. 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi el-. *Câmius's-Sahîh*. 4 cilt, Beyrut: y.y. 1987.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tuhfe -i Vesimiyye*. Haz: Şeyda Öztürk. İstanbul: İnsan Yayınları. 2000.
- Bîrûnî, Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-. *Tahkîku ma li'l-Hind*. Haydarabad. 1958.
- Cebecioğlu, Ethem. "Prof. Nicholson'un Kronolojik Esaslı Tasavvuf Tarifleri". *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1(1987), 387-406.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları, 1997.
- Ceyhan, Semih. "Zühd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/530-533. İstanbul: TDV Yayınları. 2013.
- Cevziyye, İbn Kayyım el-. *er-Rûh*. Riyad: y.y., 1386/1966.
- Cevziyye, İbn Kayyım el-. *Uddetü's-Sâbirîn ve Zahiretü's-Şâkirîn*. (Sabredenler ve Şükredenler) çev. Zeynelabidin Tatlıoğlu. İstanbul: İnsan Yayınları.2003.
- Cevziyye, İbn Kayyım el-. *Medâricü's-sâlikîn*, Kâhire: Dâru'l-ma'ârif, ts.
- Cevziyye, İbn Kayyım el-. *Ârâehü'l-Kelâmiyye ve'l-Ahlâkiyye*, Kahire: y.y. 1987.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *Tâcü'l-luğa. Şihâhu'l-luğa, eş-Şihâh fi'l-luğa*, tahk. Nedim Maraşlı-Usâme Maraşlı. 6 Cilt. Beyrut: y.y. 1974.

- Coşan, Esad, Coşan, *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât*, Seha Neşriyat, Ankara, ts.
- Cürcânî, Seyyid Şerif el-. *Kitâbü't-Târîfât*. Beyrut: Daru'l –Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Çağrııcı, Mustafa. “Ucb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/36-37, İstanbul: TDV Yayınları. 2012.
- Çağrııcı, Mustafa. “Gıybet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/63-64. İstanbul: TDV Yayınları. 1996.
- Çağrııcı, Mustafa. “Gülme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/243. İstanbul: TDV Yayınları. 1996.
- Çağrııcı, Mustafa. “Haset”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/378-380. İstanbul: TDV Yayınları. 1997.
- Çağrııcı, Mustafa “Hırs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/383-384. İstanbul: TDV Yayınları. 1998.
- Çağrııcı, Mustafa. “Kîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/30-31. İstanbul: TDV Yayınları. 2002.
- Çağrııcı, Mustafa. “Şükür”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/259-261. İstanbul: TDV Yayınları. 2010.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çatak, Adem. *Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri Ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 2007.
- Çelik, İsa. *Âbidin Paşa'nın Mesnevî şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri*. İstanbul: Vefa Yayınları. 2007.
- Çelik, İsa. Kişisel Görüşme. 11 Mayıs 2022.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-. *es-Sünen*. Beyrut: y.y. 1986.
- Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları. 2004.
- Ebû Bekir er-Râzî, (1939). et-Tıbbü'r-rûhânî, nşr. P. Kraus, *Resâ'il felsefiyye içinde*, Kahire; 1982, Beyrut.

Ebû Bekir er-Râzî, (1939). *Resâ'il felsefiyye nşr. P. Kraus*, Kahire; 1982, Beyrut.

Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Mârifet-nâme*, Sad. Faruk Meydan. İstanbul: Bedir Yayınları. 1980.

EG. Erzurum Gazetesi. “Vıhikli Şeyh Hacı Mehmet Efendi”. Erişim 17 Eylül 2022. <http://www.erkurumgazetesi.com.tr/yazar/Erzurum-un-Kandilleri-31-%E2%80%93-Seyh-Haci-Mehmet-Efendi/1952/>

EG. Erzurum Gazetesi. “ Çat Müftüsü Halis Emek Efendi”. Erişim 5 Ekim 2022. <http://www.erkurumgazetesi.com.tr/yazar/-Erzurum-un-Kandilleri-Cat-Muftusu-Halis-Emek-Efendi/3961/>

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed el-. *el-Mişbâhu'l-münîr*, Beyrut: y.y., 1987.

Mütercim Asım Efendi. *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. 6. Cilt. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.

Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir el-. *Beşâiru zevi't-temyîz fi letâifi'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Abdul'alîm et-Tahâvî. Kahire: Lecnetu İhyâ' i't-türâsi'l-İslâmî, 1973.

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. Keşşâfü iştilâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm. nşr. Ali Dahrûc - Abdullah Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.

Tûsî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-. *Mîzânü'l-Amel*. ter. Remzi Barışık. Ankara: Kılıçaslan Yayınları. 1970.

Tûsî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-. *İhyâ-ü Ulûmi'd-Dîn*. Çev. Abdullah Aydın. 4. Cilt. İstanbul: Ayfa Yayınları. 2020.

Tûsî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-. *el-Münkız mine'd-dalâl*. İstanbul: y.y. 1960.

Göktaş, Mehmnet. Kişisel Görüşme. 11 Mayıs 2022.

Gürbüz, Osman. Kişisel Görüşme. 11 Mayıs 2022.

Güler, Kadir (2004). “Cerhin Gıybet Olup Olmadığı Yönündeki Tartışmalara Eleştirel Bir Katkı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 4/2 (Nisan 2004), 33-48.

Hacı Bektaşî Veli. *Makâlât*. Haz: Ahmet Tekin. İstanbul: Kelam Yayınları. 2006.

Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-. *el-Fetâvâ el-hadîsiyye*. Beyrût: Dârü'l-ma'rifet, ts.

Hücvirî, Ali Osman el-. *Keşfü'l-Mahcûb*. çev. Süleyman Uludağ (Hakikat Bilgisi). 3. Baskı. İstanbul: Dergâh yayınları, 2010.

İbn Ebü'l-İz. *Şerhu'l-'Akideti't-Tahâviyye*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Şuayb el-Arnaût. Beyrut: y.y., 1408/1987.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Ahlâk ve's-siyer fî müdâvâti'n-nüfûs*, Beyrut: y.y. 1405/1985.

İbn Hibbân, *Ravzatü'l-'ukalâ' ve nüzhetü'l-fuzalâ'*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr., Beyrut: y.y. 1977.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. M. Fuat Abdalbaki. Beyrut: Daru'l-İhyai'l-Arabî. 1975.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Daru's-Sadr. ts.

İbn Sînâ. *en-Necât*. nşr. M. Taki Dânişpejûh. Tahran: y.y. 1945.

İbn Teymiyye, Takuyyiddîn. *es-Sârimu'l meslûl alâ şâtimi'r-Rasûl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abd'ul Hamîd. Suûdî Arabistan: el-Hırsu'l-Vatanî. 1983.

İsfehânî, Râgıb el. *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, nşr. Ebü'l-Yezîd el-Acemî. Kahire: y.y. 1985.

İsfehânî, Râgıb el-. *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*., Çev. Prof Dr. Abdalbaki Güneş- Doç. Dr. Mehmet Yolcu. 2. Cilt. 5. Baskı. İstanbul: Yarın Yayınları, 2019.

Kara, Mustafa. "Evrâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/533-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Karagöz, İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları. 2005.

Kur'an Yolu. Erişim 20 Nisan 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

- Karâfi, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-. *el-Furûk - Envâru'l-burûk fî envâi'l-furûk*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemu'l-kutub, ts.
- Kârî, Ali el-. *Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber*. Beyrut: y.y., 1404/1984.
- KM, Karsmanset. "Yrd. Doç. Dr. Mehmet Göktaş". Erişim 6 Ekim 2022. <http://www.karsmanset.com/haber/karsta-canakkale-konferansi-21399.htm>
- Kaya, Yunus, *Tasavvuf Neysi Arıtmak ve Donatmak*, Erzurum: Uzak ülke Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Kaya, Yunus, *İlm-i Kelam*, Erzurum: Uzak Ülke Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Kaya, Yunus, "Tasavvuf". *Zeki Koçak Özel Arşivi*, 2009.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebû İshâk el-. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. Nşr. Ahmed Şemseddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Kervancı, Mehmet. "İsraf". *Diyanet İlmî Dergi*, 17/2 (Mart-Nisan 1978). 69-77.
- Kıyıcı, Selahattin. "Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/552. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Kindî, Ya'küb b. İshâk el-. *Resâ'ilü'l-Kindî el-felsefiyye*. nşr. M. Abdülhâdî Ebû Rîde. Kahire: y.y. 1950-1953.
- Kindî, Ya'küb b. İshâk b. el-. *Felsefi Risâleler*, çev., Mahmut Kaya. İstanbul: y.y., 1994.
- Kindî, Ya'küb b. İshâk el-. *el-Hîle li-def'il-ahzân*. nşr. Abdurrahman Bedevî (Resâ'il felsefiyye içinde). Beyrut: y.y. 1983.
- Koçak, Zeki, "Yunus Kaya". *İsa Çelik Özel Arşivi*, 2022.
- Koçak, Zeki. Kişisel Görüşme. 12 Mayıs 2022.
- Koçak, Zeki, *Erzurum'un Yüzleri: Müftü Yunus Kaya*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 1135, 2016.
- Komisyon, (2005). Türkçe Sözlük, *Türk Dil Kurumu*.

- Kula, Tahsin. “el- Muhâsibî’ye Göre Riyâ’nın İnsanın Olumsuz Kişilik Yapılanmasına Etkisi”. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/19 (Ekim 2019), 37-49.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/diclesosbed/issue/61633/920448>
- Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletü’l-Ğuşeyriyye fî İlmi’t-Tasavvuf*. Beyrut: Daru’l-Hayr. 1993.
- Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *Kuşeyri Risalesi*. çev. Dr. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkant Yayınları. 2009.
- Kuşeyrî, Ebü’l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-. *er-Risâletü’l-Ğuşeyriyye*, nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Mahmûd b. Şerîf, I-II, Kahire. 1972-1974.
- KF, Kunfeyekun. “Cömertlik ile İlgili Yazı Makale”. Erişim 17 Mayıs 2022.
<https://www.kunfeyekun.org/kf/comertlik-ile-iligili-yazi-makale.11546/>
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Ğur’ân*. nşr. Ebû İshak İbrâhim. 20 Cilt, Kahire: y.y., 1386-1387/1966-1967.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvaţta’*. nşr. Abdüvehhâb Abdüllatîf. Kahire: y.y., 1382/1962.
- Magill, Frank. *Ekzistansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*. İstanbul: Dergâh Yayınları. 1992.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *Edebü’l-dünyâ ve’l-dîn*. nşr. Mustafa es-Sekka. Beyrut: y.y. 1398/1978.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. ‘Atıyye el-. *Kûtü’l-kulûb fî mu’âmeleti’l-Mahbûb*. Thk. ‘Âsım İbrâhim el-Kiyâlî. 2 cilt. Beyrût: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1426/2005.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî*. çev. Veled İzbudak, 6. Cilt, İstanbul: y.y. 1942.
- Muhammed Sadık, *Risale-i Mahbub / Nefsin Şehirleri*, Haz. Yusuf Turan Günaydın, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2013.
- Muhâsibî, Hâris el-. *er-Ri’âye li-hukukillâh*. nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ. Beyrut: y.y., 1405/1985.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları. 1995.t
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn el-. *et-Tergib ve’t-Terhib*. Beyrut: y.y., 1996.

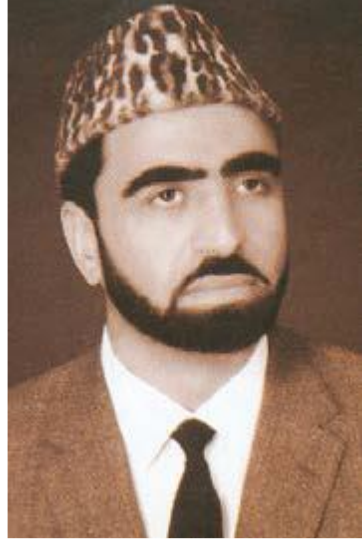
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye. 1995.
- Nesâî, Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-. *es-Sünen*. Riyad: Dâr's-Selâm. 2000.
- Necmeddîn Kübrâ. *Usûl-i Aşere, Şerh-i Usûl-i Aşere*. şrh: İsmail Hakkı Bursevî. haz. Mustafa Kara (Tasavvufî Hayat). İstanbul: Dergâh Yayınları,1980.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-. *Riyâzü's-Sâlihîn*. çev. ve Şerh, M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfî Çakan, Reşit Küçük. 8. Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 1997.
- Nesefî, Azîz b. Muhammed en-. *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsan-ı Kâmil* çevr. Mehmet Kanar. İstanbul: y.y. 1990.
- Nisâbü'rî, Hâkim en-. *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkadir el-Atâ. Beyrut: y.y.,1990.
- Öngören, Reşat. "Sûfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994.
- Öztürk, Mustafa. "Sehl et -Tüsteri ve Tasavvufî Tefsiri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler". *İlmi Akademik Araştırma Dergisi Tasavvuf* 3/9 (2002), 252.
- Pazarlı, Osman. *İslâmda Ahlâk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn er-. *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh*. nşr. M. Sagir Hasan el-Ma'sûmî. Tahran: y.y., 1945.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn er-. *Muhtârü's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995.
- Râzî, Ebû Bekir er-. *eş-Tıbbü'r-rûhânî*, nşr. P. Kraus, Resâ'il felsefiyye içinde yayınlanmış, Kahire: y.y. 1939.
- Safer Baba. *Tasavvuf Terimleri*. İstanbul: Heten Keten Yayınları,1998.

- Sayar, Kemal. *Sûfî Psikolojisi*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Serrâc, Ebû Nasr el-. *el-Lüma' fî Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamî*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer b. Muhammed b. Abdillâh b. Ammûye el-Kureşî el-Bekrî es-. *'Avârifü'l-Ma'ârif*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-Arabî. 1983.
- Soyaldı, Mehmet "Kur'an da İsrâf Kavramı". *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18/18-19 (2005) 93-127.
- Subaşı, Muhsin İlyas. *Kayserinin Manevî Mimarları*. Ankara:TDV Yayınları, 1995.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Ebî Bekr b. Muhammed es-. *Câmiu's-Sağîr*. 2. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye. 1971.
- Sülemî. *Tis'atu'l-Kütüb Cevâmiu'l-Âdâbi's-Sûfiyye*. Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1981.
- Sülemî. *Kitâbü Sülûki'l-Ârifîn*. Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1981.
- Sülemî. *Derecâtü'l-Muâmelât*. Ankara: Ankara Üniv. Basımevi, 1981.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-. *Sünen*. 3 cilt. Kahire: y.y. 1988.
- Sİ, Sorularla İslamiyet. "Alay, Alay etmek". Erişim 15 Mayıs 2022. <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/alay-alay-etmek>
- Sİ, Sorularla İslamiyet. "Cömertlik". Erişim 17 Mayıs 2022. <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/comertlik-0>
- SN, Siyer-i Nebi. "Prof. Dr. Mustafa Ağırman". Erişim 6 Ekim 2022. <https://www.siyerinebi.com/tr/yazarlar/prof-dr-mustafa-agirman>
- Taşköprizâde, 'İsâmu'd-dîn Ebu'l-Hayr Ahmed b. Mustafâ. *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâdefi Mevdû'âti'l-'Ulûm*. 3. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- Tûsî, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et-. *el-Lüma' fî Tarihi't-Tasavvufi'l-İslamî*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *Sünenü't-Tirmizî*.

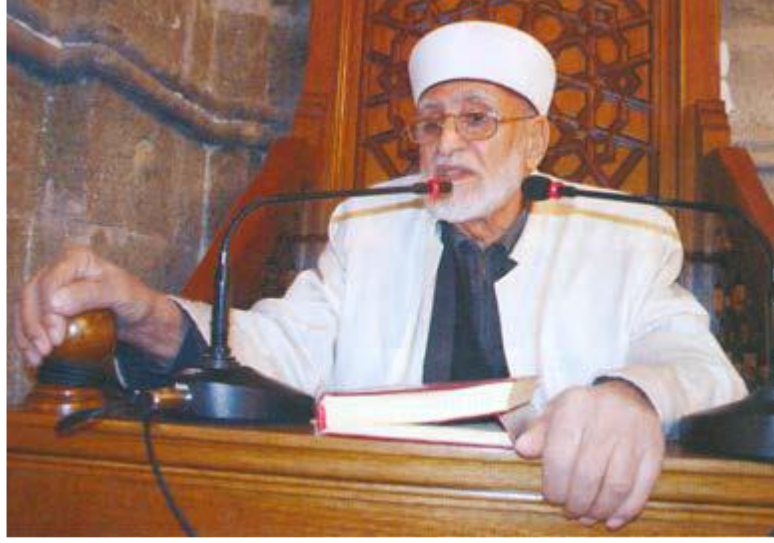
- Uludağ, Süleyman. “Kalp”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman “Ağlama”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/473-474. İstanbul: TDV Yayınları. 1988.
- Uludağ, Süleyman. “Abdülkâdir-i Geylânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/ 374. İstanbul: TDV Yayınları. 1998.
- Uludağ, Süleyman “Nefis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/526-529. İstanbul: TDV Yayınları. 2006
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Mârifet Yayınları. 1996.
- Ulus, H. F. *Kur’ân’da Gurur Kelimesi ve g-r-r Kökünün Geçtiği Ayetler Üzerine Bir İnceleme*. Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi. 12/2. 407-429.
- Yazıcı, Muhammet. Kişisel Görüşme. 11 Mayıs 2022.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Havâtır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yetik, Erhan. *İsmail Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. 24. Baskı. İstanbul: Ensar yayınları, 2017.
- Yıldırım, Birol. Kişisel Görüşme. 6 Ekim 2022.
- Yıldırım, Birol, *Alvarlı Muhammed Lutfî Hayatı Eserleri ve Hülâsatu’l-Hakâyık Adlı Eserindeki Ahlâkî Unsurlar*. Erzurum: Ertual Akademi, 2016.
- Yıldırım, Birol, *Kesret Çarşısında Bir Hikmet Dükkânı Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Büyüyen Ay Yay., 2019.
- Yıldırım, Birol, “Köstendilli Süleyman Şeyhî’nin Risâle-i Hakâik-i Aşk Adlı Eseri”, *Camii Rûm-ili: Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Editörler: İsmail Güleç-Ömer Said Güler, İstanbul: Vakar Yayınları, 2020.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez-. *Teşnîfu’l-mesâmi’ bi Cem’i’l-cevâmi’ li Tâcuddîn es-Sübkî*. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetu’l-Kurtubâ, 1998.

1K, 1000Kitap. “Osman Gurbüz”. Erişim 6 Ekim 2022.
<https://1000kitap.com/yazar/osman-gurbuz>

1K, 1000Kitap. “Muhammet Yazıcı”. Erişim 6 Ekim 2022.
<https://1000kitap.com/yazar/muhammet-yazici>

EKLER**EK-A: Yunus Kaya'nın Talebelik Yıllarından Bir Fotoğraf****EK-B: Mısır'daki Talebelik Yıllarından Bir Fotoğraf**

EK-C: Erzurum Ulucamii'de Son Dönemlerinde Vaaz Verirken Bir Fotoğraf

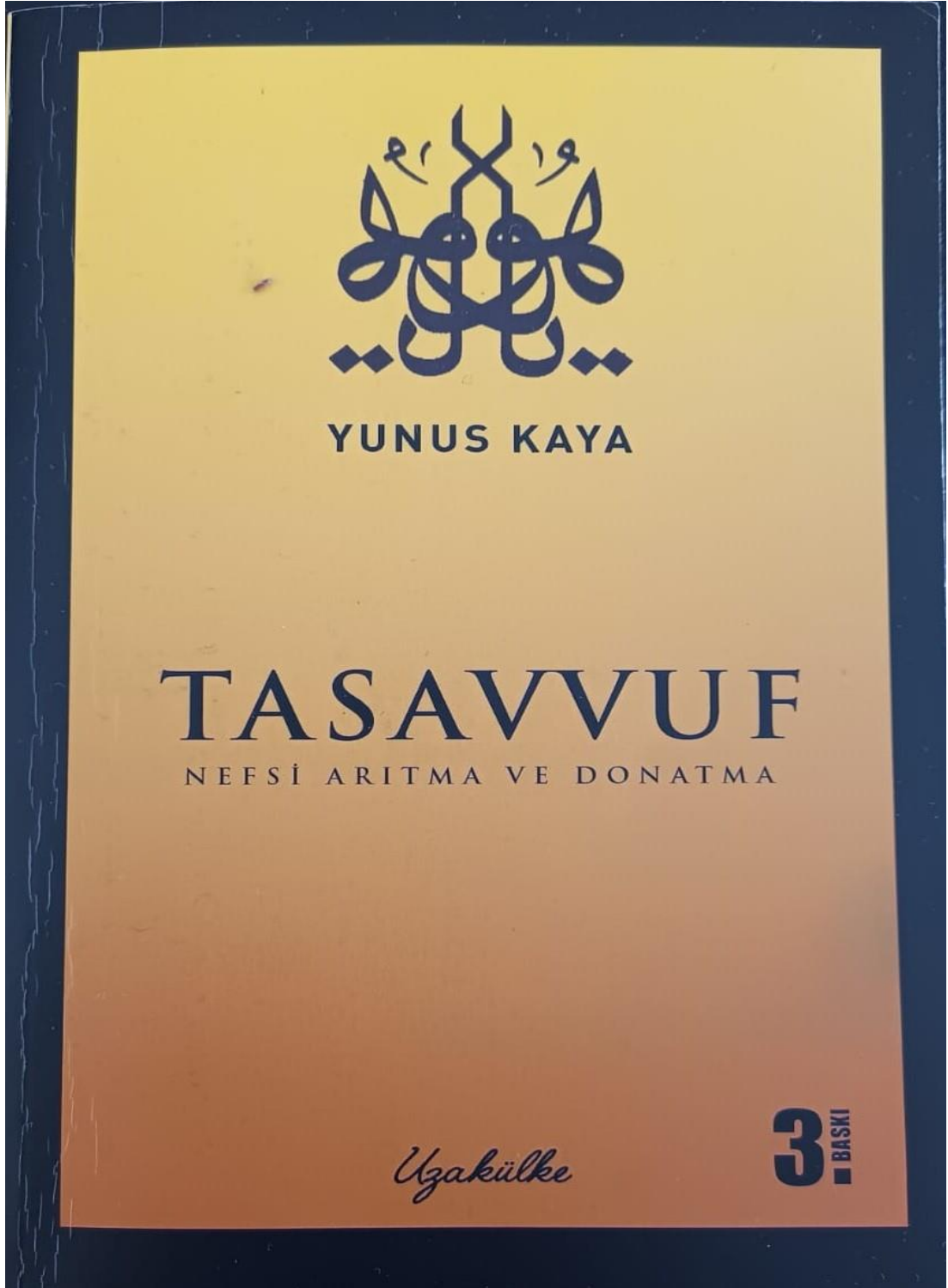

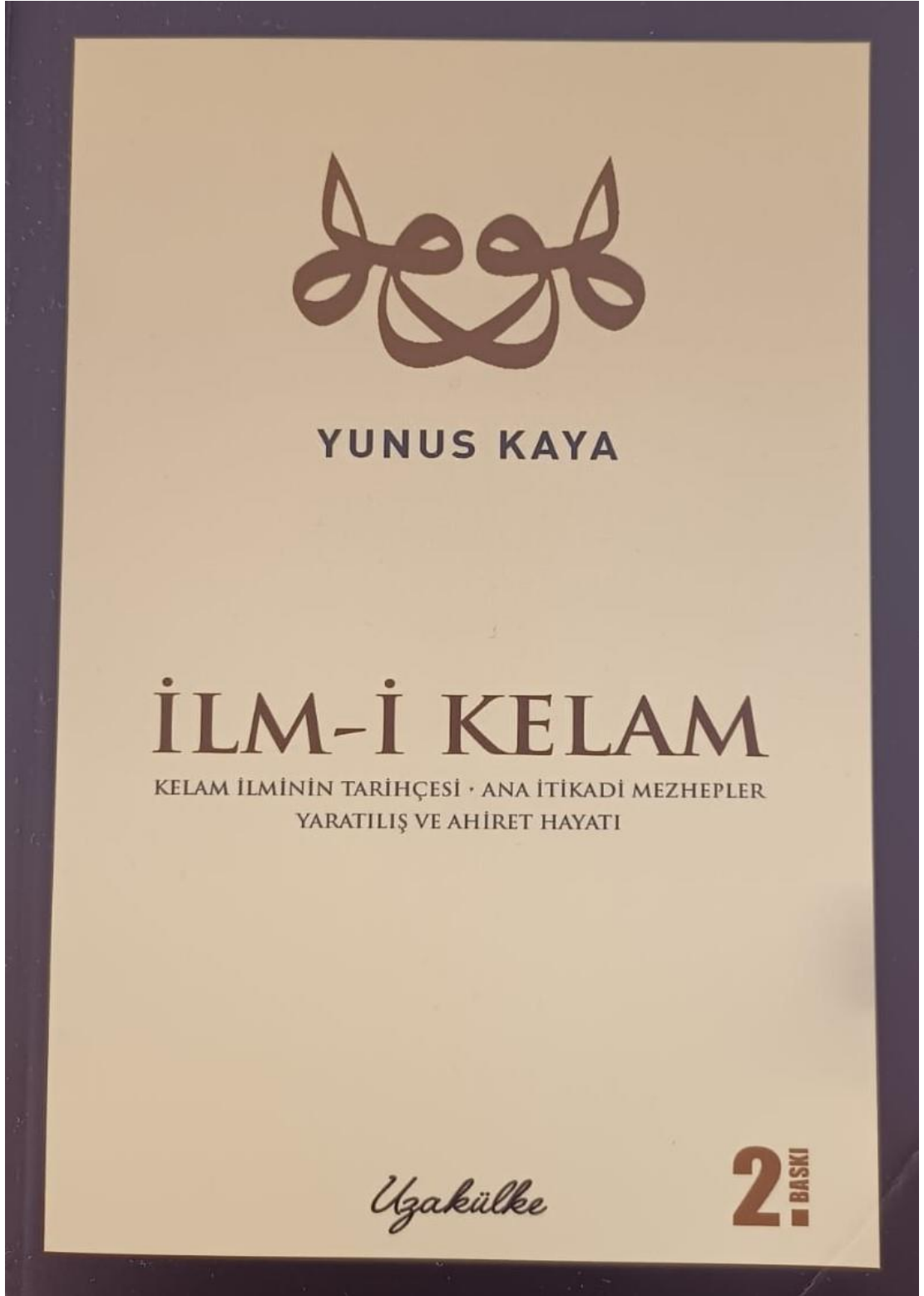
EK-D: Yunus Kaya'nın Tortum Serdarlı Beldesi'nde Yaptırıldığı Camii

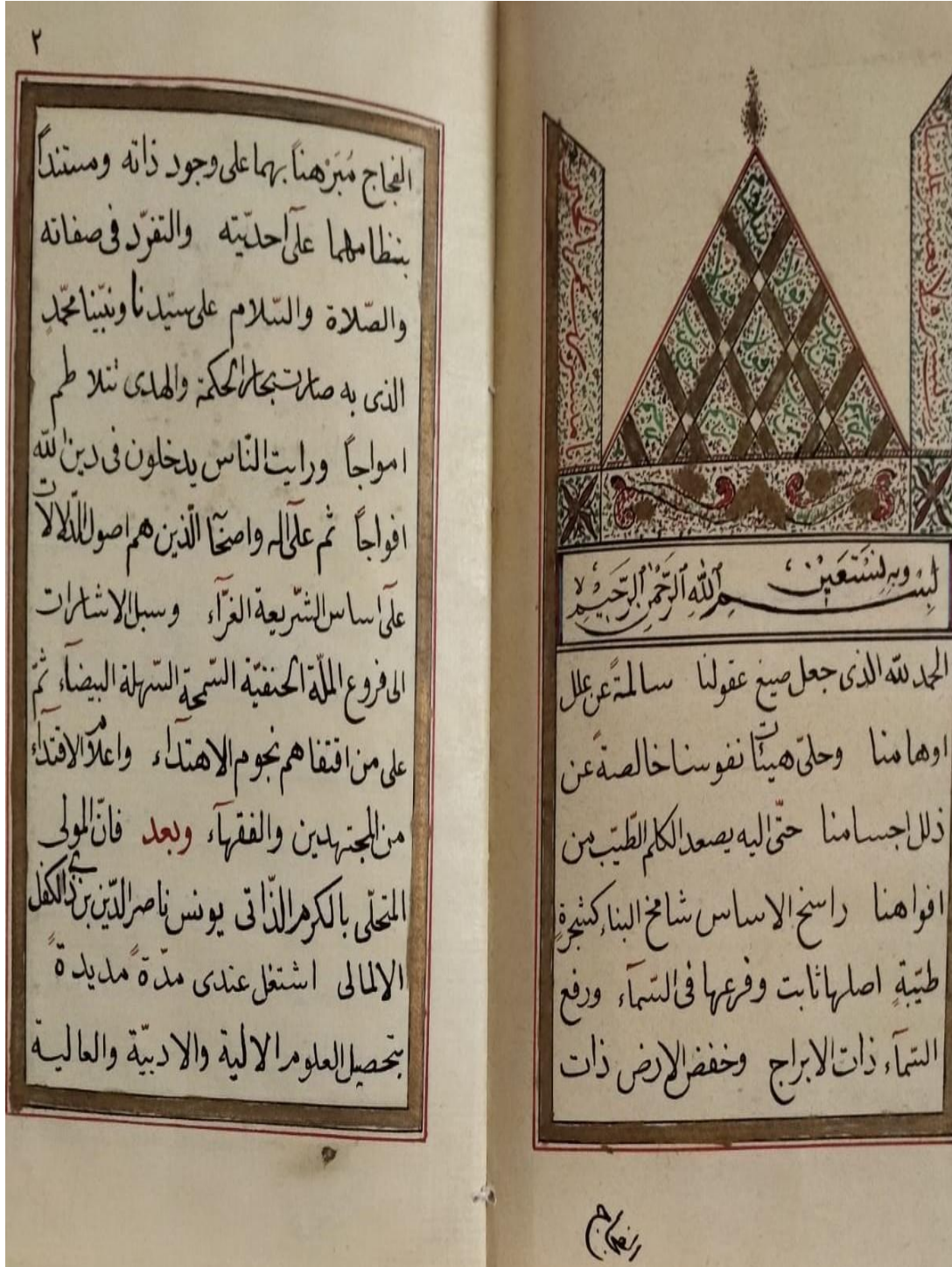
EK-E: Tortum Serdarlı'da Yaptırdığı Caminin Bitişigindeki Kabri

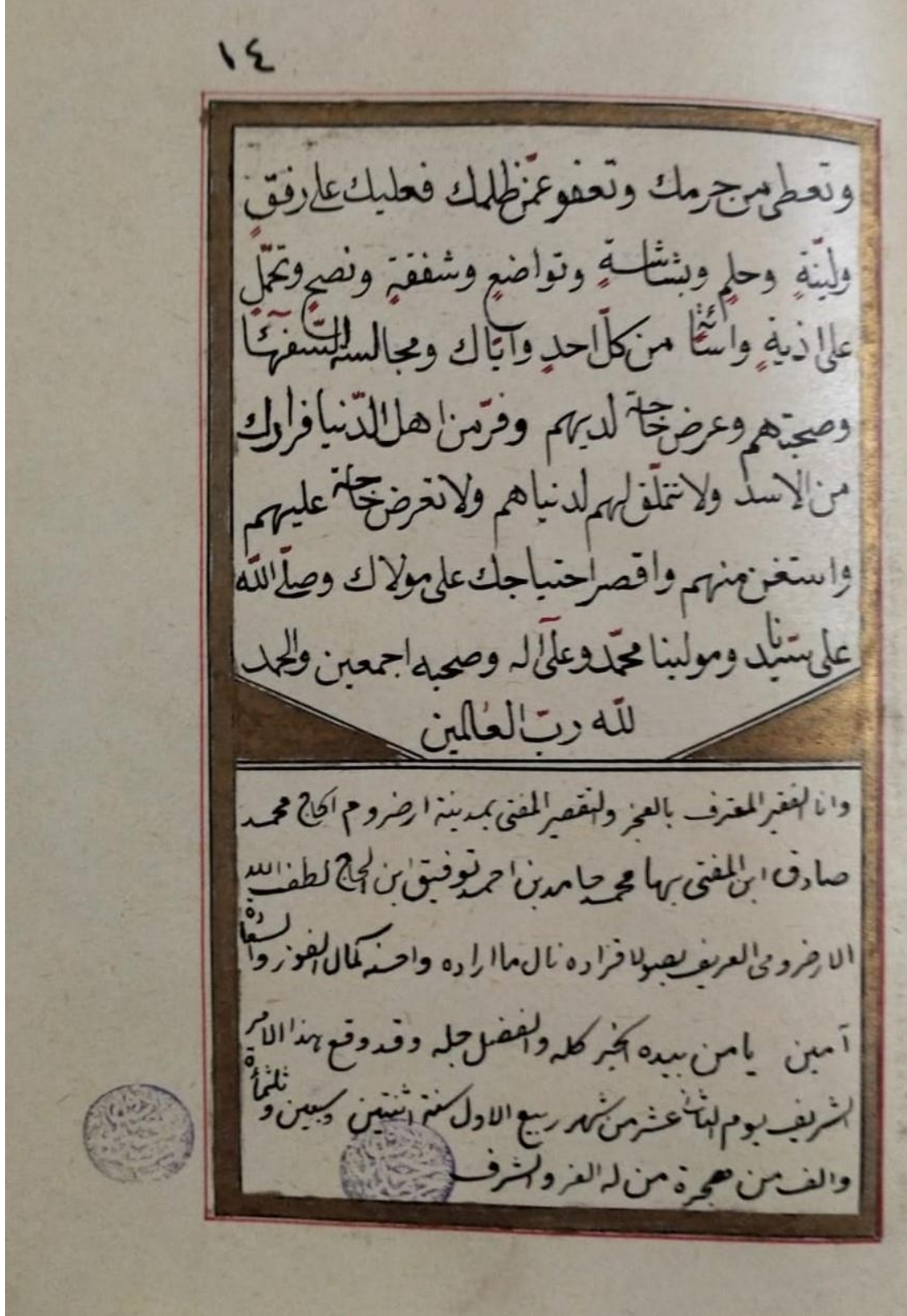
EK-F: Yunus Kay'nın Tasavvuf Adlı Eserinin Ön Kapak Fotoğrafi

EK-G: Yunus Kay'nın Kelam Adlı Eserinin Ön Kapak Fotoğrafı

EK-H: Yunus Kaya'ya Hocası Solakzâde Tarafından Verilen İcaazetnamenin İlk Sayfası

EK-I: Yunus Kaya'ya Hocası Solakzâde Tarafından Verilen İcaazetnamenin
Son Sayfası

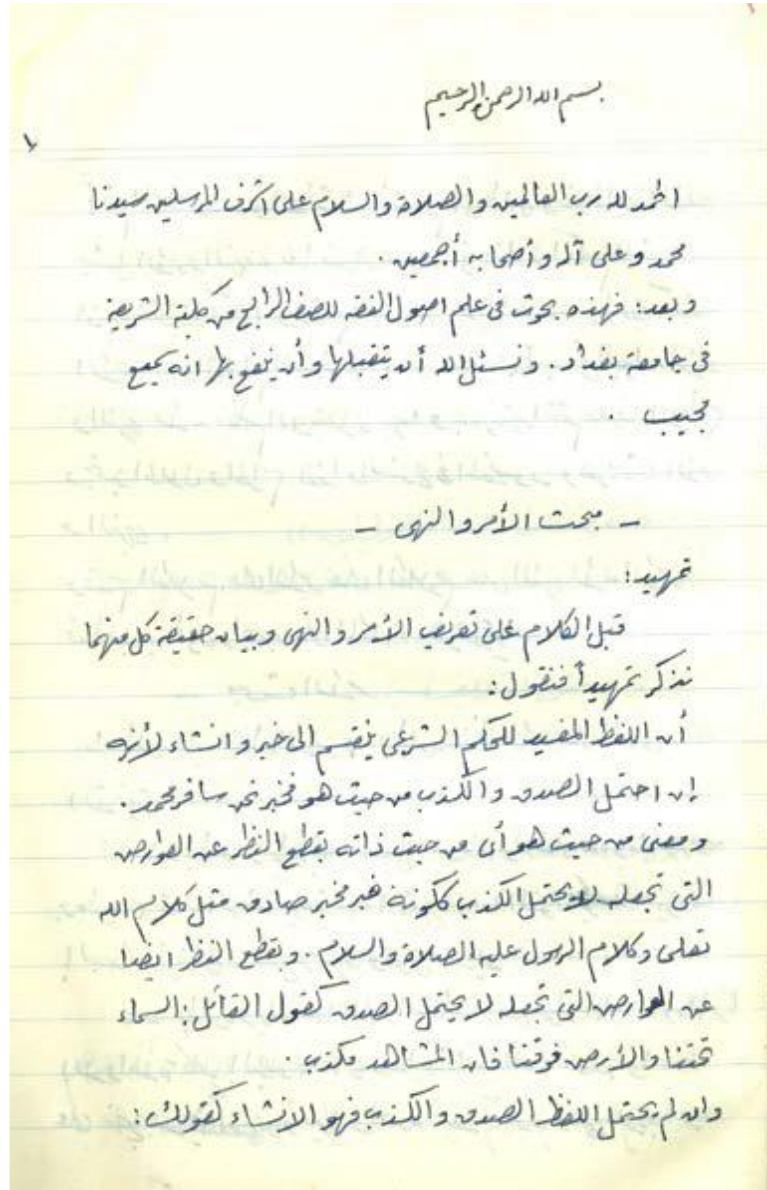
EK-İ: Yunus Kaya'nın Talebesi Zeki Koçak'a Verdiği İcazetnâmenin İlk Sayfası

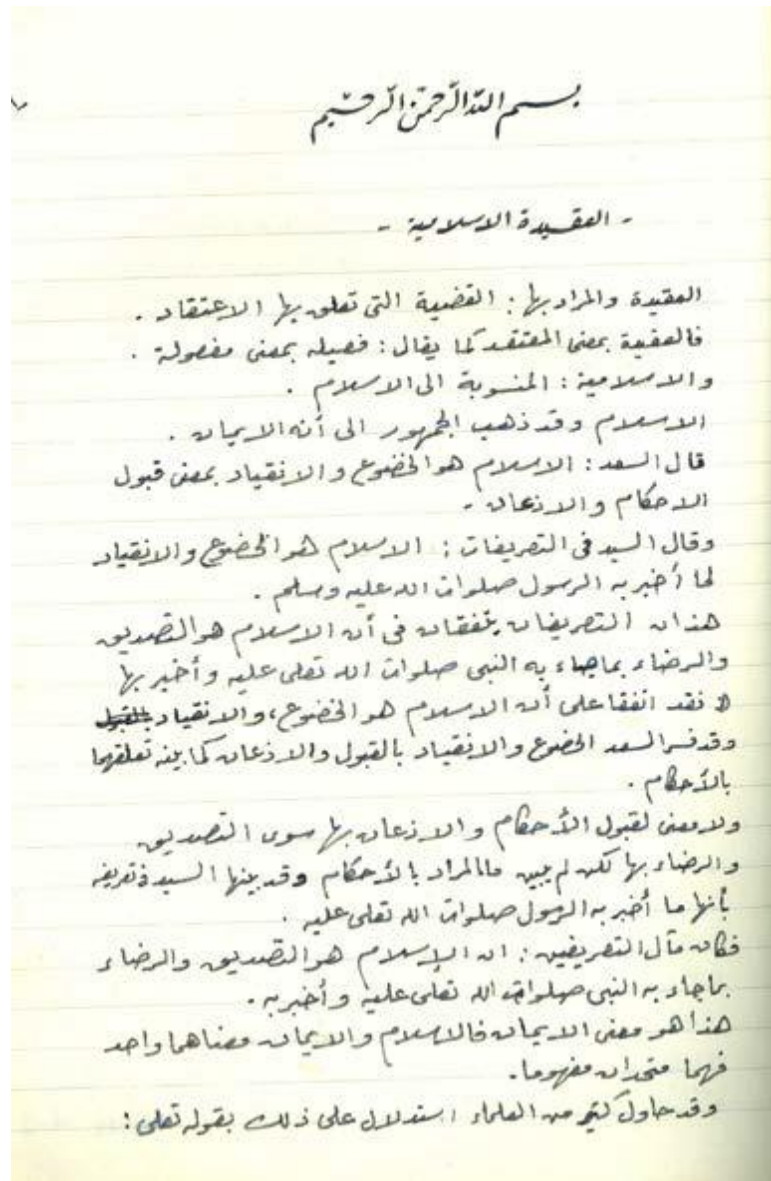
EK-J: Yunus Kaya'nın Talebesi Zeki Koçak'a Verdiği İcazetnâmenin Son Sayfası

EK-K: Yunus Kaya'nın Fıkıh Usulü Ders Notlarından Bir Bölüm

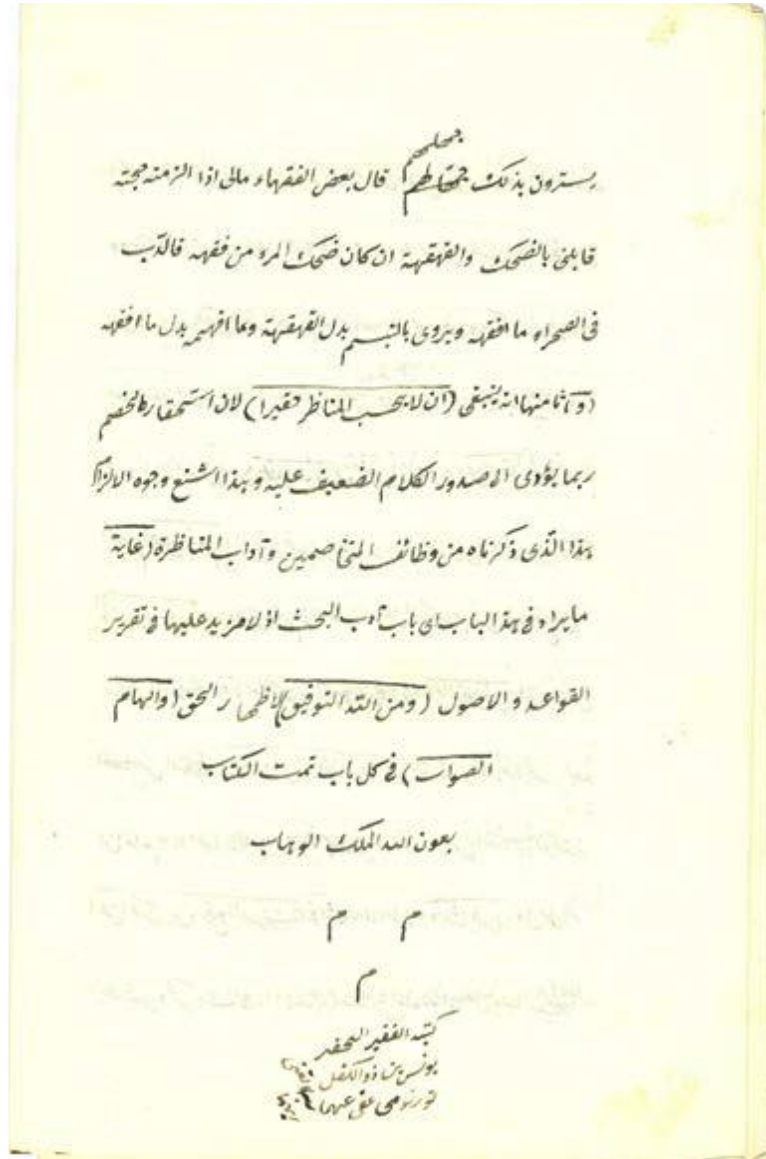

EK-L: Yunus Kaya'nın Kalam Ders Notlarından Bir Nölmüm

EK-N: Münazara Kitabı Taşköprüzâde'nin Son Bölümü

EK-O: Yunus Kaya'nın Vaaz Notlarından Bir Bölüm

الصدقة

قال الله تعالى: [رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه]
وقال النبي صلى الله عليه وسلم ،
« انه الصدقة يهدى الى البر والبر يهدى الى الجنة وانه الرجل يصدق حتى
تكتب عند الله صديقا وانه اللذنب يهدى الى الجنة والنجور يهدى الى النار
وانه الرجل لتكتب به حتى يكتب عند الله كذبا »

وقال ابنه عباس : اربع صدقة فيه فقد برح : الصدقة ، والخيال ، وصلة اهل
والشكر

وقال علي التقي :
وهذا دينه الله تعالى مينيا به على تفرقة اركانه ؛
١ - على الطهارة .
٢ - والصدقة
٣ - والعدل

والصدقة انواع وانواع :
١ - الصدقة في القول
٢ - الصدقة في النية
٣ - الصدقة في البدن والفعال

فمنها تفصد بالصدقة الصدقة بالاعمال .
بداية ظاهرا وباطنا وباطنه بظاهره .
في عهد سليمان عليه السلام كان يظنه صوفيا حين حوره
كسر رجله عصفور وطلبه الى سليمان عليه السلام وطلب منه
انه حينئذ قلبه لياس الصوفية لكي يتقدم الخلق في
الزناز والاعمال في المؤمن استوى فقد عن في الدار به ^{الثناء} وتوجب
وانه خالف اليعقوبي سرا فقال على بصدقه فضل من الله والفضل
فما خالص الدنيا في السوء بآفته وفضله المردود من تيقن المنان

EK-Ö: Yunus Kaya'nın Konferans Notlarından Bir Bölüm

١٤١٤/١١١٤
 خط محاضرة الأستاذ ذكوان خنين.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحضارة الإسلامية، أو أزهى في الحضارة الحديثة

تمهيد

لو فكرت في أنه حضارة الإسلامية ثابتة الأصول وارت الطول
 توفى أكلها كل حبه، وولادته صمدت على أيام رغم تقدم أصولها وتقلب
 الأصول والذمسانه عليها فخرها ما زال شامخاً أمام الأنظار
 بعيدة في الحياة التي تمت الحضارات العالمية العاصدة عزة وإصالة
 والتي تكسب في نفس الوقت عمه تفوقاً عنه تأثر الحضارة القديمة

التي اندرست معالمها.

الحضارة ضد بابه أهدب التاريخ أو التاريخ له جانبان يتعلق أحدهما
 بسرد الأحداث على نحو ما تمت في سيرة الحياة الإنسانية، وينصل الأمر
 بالظفر في أحداث ذاتها منه هيئة الأثر الذي قام لها واقف وقومها وامتداد
 ذلك الأثر إلى الأجيال اللاحقة منه ناحية، ومدى انطباعه إلى الأصل ثبت
 في تربية العبد السليم من ناحية أخرى تم للأثر حد يمكنه التنبؤ
 في تربية العبد السليم من ناحية